

Irena ŻURAWSKA-BARTOSIK

Uwarunkowania i kierunki rozwoju turystyki wiejskiej na Białorusi

Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego
w Katowicach

Irena Żurawska-Bartosik

Uwarunkowania i kierunki rozwoju turystyki wiejskiej na Białorusi

Katowice 2025

Komitet redakcyjny

Tomasz Ingram (przewodniczący), Monika Ogrodnik (sekretarz),
Agata Austen, Monika Kulikowska-Pawlak, Małgorzata Pańkowska,
Aleksandra Pethe, Jacek Pietrucha, Anna Skórska, Marzena Strojek-Filus,
Edyta Szafranek-Stefaniuk, Tomasz Wachowicz, Ewa Ziemia

Recenzent

Michał Roman

Redakcja i korekta językowa

Beata Kwiecień

Skład tekstu

Marzena Safian

Projekt okładki

Emilia Gumulak

Ilustracja na okładce © bryndin – Photogenica

ISBN 978-83-7875-933-1

doi.org/10.22367/uekat.9788378759331

© Copyright by Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach 2025

Publikacja na licencji Creative Commons Uznanie autorstwa 4.0 Międzynarodowa
(CC BY 4.0), <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/legalcode.pl>

WYDAWNICTWO UNIwersYTETU EKONOMICZNEGO W KATOWICACH
ul. 1 Maja 50, 40-287 Katowice, tel.: +48 32 257-76-33
<http://www.wydawnictwo.ue.katowice.pl>, e-mail: www.wydawnictwo.ue.katowice.pl
Facebook: [@wydawnictwouekatowice](https://www.facebook.com/wydawnictwouekatowice)

SPIS TREŚCI

WSTĘP	5
1. TURYSTYKA NA OBSZARACH WIEJSKICH JAKO PROBLEM BADAWCZY	13
1.1. Pojęcie turystyki na obszarach wiejskich, turystyki wiejskiej i agroturystyki	13
1.1.1. Terminologia naukowa w literaturze białoruskiej	14
1.2. Oczekiwane oraz rzeczywiste funkcje rozwoju turystyki na terenach wiejskich.....	16
1.3. Turystyka a wielofunkcyjny i zrównoważony rozwój obszarów wiejskich	24
2. UWARUNKOWANIA ROZWOJU TURYSTYKI WIEJSKIEJ NA BIAŁORUSI	29
2.1. Indywidualna rekreacja na obszarach wiejskich	29
2.2. Potencjał zasobów turystycznych obszarów wiejskich Białorusi	30
2.2.1. Ocena zasobów przestrzeni geograficznej kraju w świetle dotychczasowych badań	30
2.2.2. Terytorialny system turystyczno-rekreacyjny kraju	32
2.2.2.1. Wartości przyrodnicze i zasoby przestrzeni rekreacyjnej	35
2.2.2.2. Wartości kulturowe dla turystyki wiejskiej	43
2.2.2.3. Dostępność drogowa walorów turystycznych	46
2.2.3. Obszary (strefy) turystyczne kraju.....	47
2.2.4. Mocne i słabe strony potencjału zasobów turystycznych	50
2.3. Sytuacja rolnictwa oraz główne problemy społeczne obszarów wiejskich ...	51
2.3.1. Główne kierunki i problemy rozwoju rolnictwa	51
2.3.2. Wybrane problemy rozwoju społecznego obszarów wiejskich.....	59
2.4. Wybrane problemy rozwoju małej przedsiębiorczości	63
2.5. Uwarunkowania prawne i organizacyjne rozwoju turystyki wiejskiej oraz proces ich kształtowania się od lat 90. XX wieku	71
2.5.1. Uwarunkowania prawne i planistyczne	71
2.5.2. Uwarunkowania organizacyjne	79

3. BAZA NOCLEGOWA TURYSTYKI WIEJSKIEJ W STRUKTURZE POJEMNOŚCI RECEPCYJNEJ KRAJU	86
3.1. Kategorie rodzajowe bazy noclegowej	86
3.1.1. Obiekty zakwaterowania zbiorowego	86
3.1.2. Indywidualne obiekty zakwaterowania.....	90
3.2. Wielkość i struktura bazy noclegowej.....	91
3.2.1. Baza noclegowa zakwaterowania zbiorowego.....	93
3.2.1.1. Główne problemy rozwoju.....	96
3.2.2. Baza noclegowa turystyki wiejskiej	98
3.2.2.1. Wykorzystanie bazy noclegowej oraz przychody z działalności turystycznej	110
3.2.2.2. Wzorce funkcjonalne oraz usługi komplementarne	111
4. DZIAŁALNOŚĆ GESTORÓW OBIEKTÓW NOCLEGOWYCH TURYSTYKI WIEJSKIEJ W ŚWIEŁIE BADAŃ WŁASNYCH.....	118
4.1. Organizacja i metodyka badań.....	118
4.2. Charakterystyka respondentów.....	119
4.3. Wyniki badań	122
4.3.1. Usługi noclegowe i żywieniowe w obiektach.....	122
4.3.2. Oferta komplementarna i dodatkowa	124
4.3.3. Stopień wykorzystania obiektów	126
4.3.4. Znaczenie gości powracających (tzw. stałych gości)	128
4.3.5. Wybrane ekonomiczne aspekty działalności	129
4.3.6. Przestanki oraz motywy rozpoczęcia działalności turystycznej.....	132
4.3.7. Zaangażowanie gestorów we współpracę z innymi podmiotami	138
4.3.8. Rozwój kompetencji indywidualnych i społecznych gestorów	141
4.3.9. Poziom świadczonych usług a infrastruktura wsi.....	142
4.3.10. Znaczenie informacji turystycznej i promocji regionalnej.....	143
4.3.11. Oczekiwania turystów krajowych w opinii respondentów	145
4.3.12. Bariery i ograniczenia działalności	146
WNIOSKI	151
BIBLIOGRAFIA	161
SPIS RYSUNKÓW	189
SPIS TABEL.....	191
ZAŁĄCZNIK	195

Turystyka wiejska to specyficzna i wyróżniająca się forma aktywności turystycznej (Kurek (red.) 2007). Tradycyjne elementy charakterystyczne dla terenów wiejskich, takie jak styl życia na wsi oraz bliskość natury, stają się w obliczu rosnącej urbanizacji coraz bardziej cenionymi i poszukiwanymi aspektami przez potencjalnych odwiedzających (Kowalczyk 2000; Kurek (red.) 2007; Wojciechowska 2009; Durydiwka 2012; Mika 2014; Sikora 2014; Kubal-Czerwińska 2018).

Białoruś posiada różnorodne zasoby turystyczne, które wspierają rozwój społecznej aktywności w zakresie turystyki i rekreacji (Pirozhnik, Andrijewskaja 2007). Odpoczynek na terenach wiejskich ma w społeczeństwie białoruskim długą historię, sięgającą początków XX wieku. Jest to głównie związane z indywidualnymi wyjazdami do prywatnych domów letniskowych, wycieczkami blisko natury oraz rozwojem uzdrowisk. W ostatnich latach można zaobserwować dynamiczny wzrost popularności komercyjnych wyjazdów na wieś, czemu towarzyszy powiększająca się liczba firm świadczących usługi na rynku turystycznym. Obejmują one zarówno ofertę noclegową i gastronomiczną, jak i organizację wyjazdów oraz dodatkowe atrakcje.

Proces rozwijania prywatnych usług noclegowych na obszarach wiejskich Białorusi rozpoczął się wraz z przystąpieniem kraju do budowy nowego porządku gospodarczego w latach 90. XX wieku. Tematyka ożywienia gospodarczego i społecznego terenów wiejskich poprzez rozwój usług turystycznych na zasadach komercyjnych nadal pozostaje nowa, ściśle wiążąc się z kształtowaniem indywidualnej przedsiębiorczości w społeczeństwie tego kraju.

Świadczenie usług turystycznych na obszarach wiejskich Białorusi stanowi przedmiot zainteresowania władz państwowych, które dostrzegają w niej nie tylko czynnik pobudzający wzrost gospodarczy i tworzący miejsca pracy, ale również element wspierający wielofunkcyjny rozwój wsi oraz proces transformacji modelu społeczno-ekonomicznego terenów wiejskich. Model ten, odziedziczony po poprzednim systemie gospodarczym, cechował się silnym uzależnieniem od kondycji wielkoobszarowego rolnictwa (*Nacyonalnaja strategija...* 2017).

Zakłada się również, że rozwój komercyjnej turystyki na terenach wiejskich może przyczynić się do zachowania lub odnowienia niematerialnych wartości kulturowych białoruskich wsi, jak również do poprawy ich infrastruktury. Od początku XXI wieku wprowadzane są regulacje prawne oraz tworzone mechanizmy wspierające rozwój turystyki wiejskiej i działalność usługodawców działających w tej branży. Władze państwowe inicjują działania mające na celu rozwój systemowego wsparcia – organizacyjnego, naukowego oraz finansowego w ramach tzw. otoczenia zewnętrznego turystyki wiejskiej.

Turystyka wiejska, jako zjawisko o charakterze społecznym, kulturowym, ekonomicznym i przestrzennym, od lat budzi szerokie zainteresowanie badaczy na całym świecie (Lane 1994; Kowalczyk 2000; Kurek (red.) 2007; Wojciechowska 2009; Durydiwka 2012; Mika 2014; Sikora 2014). Zagadnienie to jest także przedmiotem analiz i dyskusji w literaturze naukowej na Białorusi (Klicunowa 2004; Gajdukiewicz 2007; Chomicz 2008; Mozgowaja 2010; Klicunowa i in. 2011, 2014; Reszetnikow 2011; Korbut 2014; Blazhevich 2015, 2017; Pirozhnik 2015; Tarasienok 2016). Zdecydowana większość opracowań krajowych koncentruje się na identyfikacji i analizie uwarunkowań geograficzno-naturalnych, społeczno-kulturowych oraz gospodarczych, wpływających na rozwój tej formy turystyki. Prace te obejmują również określenie kierunków oraz charakterystykę rozwoju przestrzennego bazy noclegowej na terenach wiejskich (m.in.: Jacuchno i in. 2001; Lokotko 2002; Reszetnikow 2002; Tarasionok 2003; Traskiewicz 2008, 2010; Anoszko, Gajdukiewicz 2010; Bliszczyk 2010; Diemianczik 2011, 2013; Klicunowa i in. 2011; Pirozhnik 2015; Fakeyeva, Shadrakou 2016). Jednakże dotychczas brakuje publikacji, które w sposób całościowy analizowałyby zarówno czynniki sprzyjające, jak i bariery utrudniające rozwój i funkcjonowanie bazy noclegowej turystyki wiejskiej na Białorusi. Istnieje potrzeba szerokiego spojrzenia na kontekst uwarunkowań naturalnych i przestrzennych, współczesnych przemian społeczno-gospodarczych na wsi, rozwoju przedsiębiorczości indywidualnej, a także przepisów prawnych i ram organizacyjnych.

Głównym celem opracowania było zidentyfikowanie czynników oraz ograniczeń związanych z rozwojem bazy noclegowej turystyki wiejskiej na Białorusi, a także wskazanie kierunków jej rozwoju przestrzennego. Dodatkowo celem było poznanie specyfiki działania tego typu obiektów, uwzględniając ich organizację oraz zakres oferowanych usług.

W ramach realizacji celu głównego wyznaczono następujące cele szczegółowe:

- analiza aktualnego stanu i kierunków rozwoju przestrzennego obiektów noclegowych związanych z turystyką wiejską;

- określenie czynników wpływających na rozwój bazy noclegowej turystyki wiejskiej, w tym czynników naturalnych, społeczno-kulturowych, gospodarczych, prawnych oraz organizacyjnych;
- rozpoznanie zakresu i rodzaju usług podstawowych i dodatkowych oferowanych w obiektach noclegowych;
- identyfikacja barier i trudności ograniczających rozwój oraz funkcjonowanie takich obiektów;
- określenie przyszłych możliwości rozwoju bazy noclegowej turystyki wiejskiej na Białorusi.

Sformułowano następujące hipotezy badawcze:

1. Rozwój turystyki wiejskiej na Białorusi jest uzależniony od zasobów przyrodniczych i ich dostępności, ale jego tempo i zasięg są ograniczane przez bariery administracyjne i finansowe.
2. Mimo podobieństw do krajów Europy Zachodniej, białoruska turystyka wiejska rozwija się według własnego modelu, w którym istotną rolę odgrywa regulacja państwowa oraz niewielka skala działalności gospodarstw.
3. Dalszy rozwój turystyki wiejskiej na Białorusi będzie zależny od zdolności gestorów do dostosowania się do zmieniających się oczekiwań turystów oraz od poziomu wsparcia instytucjonalnego i finansowego.

Monografia bada znaczenie turystyki wiejskiej w kontekście wielofunkcyjnego i zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich, analizując jej wpływ na rolnictwo, małą przedsiębiorczość oraz rozwój społeczny tych terenów. Poprzez dogłębną ocenę potencjału turystycznego obszarów wiejskich Białorusi oraz identyfikację barier i ograniczeń w rozwoju bazy noclegowej opracowanie wskazuje kierunki przyszłego rozwoju turystyki wiejskiej oraz jej przestrzenną organizację.

Wyniki badań własnych pozwalają na praktyczne spojrzenie na funkcjonowanie obiektów noclegowych, w tym ich ofertę usługową, współpracę z innymi podmiotami oraz wyzwania, z jakimi mierzą się gestorzy. Wnioski te mogą stanowić podstawę dla przyszłych działań planistycznych, legislacyjnych i inwestycyjnych, wspierających rozwój turystyki wiejskiej na Białorusi.

Dla realizacji założonych celów przeprowadzono zarówno badania dokumentacyjne, polegające na analizie dostępnych danych wtórnych, jak i badania terenowe, które dostarczyły danych pierwotnych.

Badania dokumentacyjne obejmowały:

- przegląd i analizę literatury naukowej zarówno białoruskiej, jak i zagranicznej;
- analizę dokumentów prawnych, w tym dekrétów Prezydenta Republiki Białorusi oraz rozporządzeń rządowych i ministerialnych;

- analizę dokumentów planistycznych, takich jak strategie oraz programy rozwojowe dotyczące turystyki i innych sektorów gospodarki, jak również programy regionalne.

Łącznie zbadano treść 78 aktów prawnych i dokumentów planistycznych. Dodatkowo wykorzystano dane statystyczne, raporty oraz inne opracowania, takie jak:

- raporty Narodowego Komitetu Statystycznego Republiki Białorusi;
- dane białoruskiego stowarzyszenia „Odpoczynek na wsi” dotyczące działających obiektów turystycznych, dostępne w publikacji *Katalog sel'skikh usadeb...* (2014);
- raporty o stanie środowiska naturalnego;
- rejestry zabytków.

Źródłem danych pierwotnych były wyniki badań terenowych w formie wywiadów kwestionariuszowych, które przeprowadzono z gestorami obiektów noclegowych turystyki wiejskiej, a także wywiadów swobodnych z:

- przedstawicielami białoruskiego stowarzyszenia „Odpoczynek na wsi” (15 rozmów w centrali i oddziałach regionalnych);
- przedstawicielami lokalnych władz (10 rozmów);
- pracownikiem Departamentu Turystyki Ministerstwa Sportu i Turystyki;
- przedstawicielami banku „Belagroprombank”;
- urzędnikami obwodowego urzędu skarbowego;
- koordynatorem międzynarodowego projektu w zakresie turystyki wiejskiej *Mestnoye predprinimatel'stvo...* (2016).

Szczegóły dotyczące struktury kwestionariusza, metod pozyskiwania danych oraz wyników badań omówiono w rozdziale 5.

Badania terenowe prowadzono w latach 2014-2017. Wywiady z właścicielami obiektów noclegowych realizowano od czerwca 2015 roku do września 2016 roku, a rozmowy swobodne zakończono w 2017 roku.

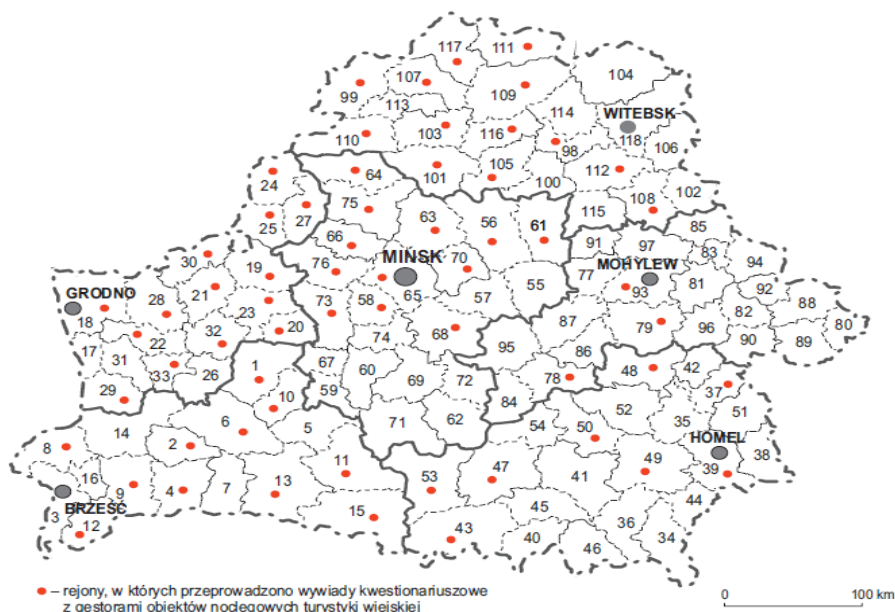
W badaniu wzięło udział 91 podmiotów oferujących usługi noclegowe w turystyce wiejskiej, działających w 62 rejonach na terenie wszystkich sześciu obwodów kraju. Szczegółowe dane dotyczące liczby badanych obiektów według obwodów i rejonów przedstawiono w tabeli 1.

Tabela 1. Liczba podmiotów biorących udział w badaniu kwestionariuszowym według obwodów i rejonów

Obwód	Liczba wywiadów	Rejony (liczba wywiadów)
Brzeski	16	baranowski (1), bereski (2), drohiczyński (1), iwacewicki (1), kamieniecki (1), kobrzyński (1), lachowicki (2), łuniniecki (1), małorycki (1), piński (1), stoliński (1), żabinecki (3)
Grodzieński	21	grodzieński (4), iwiejski (1), korelicki (2), lidzki (2), mostowski (1), nowogródzki (2), ostrowiecki (1), oszmiański (1), smorgoński (2), szczuczynski (1), świsłocki (1), werenowski (1), zdzięcielski (1), zelweński (1)
Homelski	9	czeczerski (1), homelski (1), lelczyski (1), petrykowski (1), rohaczowski (1), rzeczycki (1), świetłohorski (1), żytkowicki (2)
Mohylewski	5	bobrujski (1), bychowski (2), mohylewski (2)
Miński	20	borysowski (1), dzierżyński (2), krupski (1), łohojski (1), miadzielski (2), miński (5), mołodeczanski (1), puchowicki (2), smolewicki (1), stołpecki (1), wilejski (1), wołożyński (2)
Witebski	20	bieszenkowicki (1), brasławski (4), dokszycki (1), głubokski (2), lepelski (1), miorski (2), orszański (1), połocki (1), postawski (2), rossoński (2), sienneński (1), uszacki (1), wierchniedziński (1)
Razem	91	

Źródło: Opracowanie własne.

Analiza przestrzennego rozwoju bazy noclegowej została przeprowadzona w odniesieniu do całego kraju, z uwzględnieniem podziału na 118 rejonów administracyjnych (rys. 1). Dane dotyczące liczby obiektów noclegowych z podziałem na obwody pozyskano z Narodowego Komitetu Statystycznego Republiki Białorusi, natomiast szczegółowe informacje na temat liczby aktywnych obiektów z publikacji *Katalog sel'skikh usadeb...* (2014) przygotowanej przez stowarzyszenie „Odpoczynek na wsi”. Wyboru danych dokonano celowo, uwzględniając fakt, że jedynie stowarzyszenie „Odpoczynek na wsi” oraz bank „Belagroprombank” prowadzą monitoring rynku usług turystyki wiejskiej. Do rejestru stowarzyszenia trafiają jedynie obiekty spełniające wymagania prawne oraz standardy jakości usług. Dane stowarzyszenia dotyczące liczby obiektów różnią się od oficjalnych statystyk Narodowego Komitetu Statystycznego.

Objaśnienia numeracji:

Obwód brzeski

Rejony: 1 – baranowski, 2 – bereski, 3 – brzeski, 4 – drohiczyński, 5 – hancewicki, 6 – iwacewicki, 7 – janowski, 8 – kamieniecki, 9 – kobrzyński, 10 – lachowicki, 11 – luniniecki, 12 – małorycki, 13 – piński, 14 – prużański, 15 – stoliński, 16 – żabinecki.

Obwód grodzieński

Rejony: 17 – brzostowski, 18 – grodzieński, 19 – iwiejski, 20 – korelicki, 21 – lidzki, 22 – mostowski, 23 – nowogrodzki, 24 – ostrowiecki, 25 – oszmiański, 26 – słonimski, 27 – smorgoński, 28 – szczuczyński, 29 – świsłocki, 30 – werenowski, 31 – wołkowyski, 32 – zdięcielski, 33 – zelweński.

Obwód homelski

Rejony: 34 – brahiński, 35 – budzki, 36 – chojnicki, 37 – czeczerski, 38 – dobruski, 39 – homelski, 40 – jelski, 41 – kalinkowicki, 42 – kormiański, 43 – lelczyski, 44 – łojowski, 45 – mozyrski, 46 – narowski, 47 – petrykowski, 48 – rohaczowski, 49 – rzeszycki, 50 – świetłohorski, 51 – wieteckie, 52 – żłobiński, 53 – żytkowicki, 54 – oktiabrski.

Obwód miński

Rejony: 55 – berezeński, 56 – borysowski, 57 – czerwieński, 58 – dzerżyński, 59 – klecki, 60 – kopylski, 61 – krupski, 62 – lubański, 63 – łohojski, 64 – miadzielski, 65 – miński, 66 – mołodeczanski, 67 – nieświeski, 68 – puchowicki, 69 – słucki, 70 – smolewicki, 71 – soligorski, 72 – starodoroski, 73 – stołpecki, 74 – użdzieński, 75 – wilejski, 76 – wołozński.

Obwód mahylewski

Rejony: 77 – białynicki, 78 – bobrujski, 79 – bychowski, 80 – chocimski, 81 – czauski, 82 – czerykowski, 83 – drybiński, 84 – hłuski, 85 – horecki, 86 – kirowski, 87 – kliczewski, 88 – klimowicki, 89 – kościukowicki, 90 – krasnopolski, 91 – kruhelski, 92 – krzyzewski, 93 – mahylewski, 94 – mścislowski, 95 – osipowicki, 96 – sławogrodzki, 97 – sołowski.

Obwód witebski

Rejony: 98 – bieszenkowicki, 99 – brasławski, 100 – czaśnicki, 101 – dokszycki, 102 – dubrowieński, 103 – głubokski, 104 – gorodocki, 105 – lepelski, 106 – łożnieński, 107 – mioriski, 108 – orsański, 109 – połocki, 110 – postawski, 111 – rossoński, 112 – sienneński, 113 – szarkowszczyński, 114 – szumiliński, 115 – tołoczyński, 116 – uszacki, 117 – wierchniedziński, 118 – witebski.

Rys. 1. Podział administracyjny Białorusi na obwody i rejony

Źródło: Opracowanie własne.

Istotnym wyzwaniem w warstwie teoretycznej i metodologicznej okazała się różnica w terminologii naukowej stosowanej w języku rosyjskim na Białorusi w odniesieniu do obiektów oferujących noclegi w turystyce wiejskiej, w porównaniu z terminami używanymi w literaturze polskiej. W badaniach białoruskich naukowców oraz w dokumentach prawnych tego kraju używa się określenia „subiekty agroekoturizmu”, które odnosi się do podmiotów świadczących usługi noclegowe na terenach wiejskich i korzystających z preferencji podatkowych oraz ulg. W języku polskim najbliższym odpowiednikiem tego terminu jest „gospodarstwo agroturystyczne”, ponieważ obejmuje ono obiekty zlokalizowane na wsi, oferujące usługi turystyczne, a także korzystające z ulg podatkowych. Rozwój gospodarstw agroturystycznych w Polsce jest wynikiem indywidualnej przedsiębiorczości mieszkańców wsi i opiera się na wykorzystaniu prywatnych zasobów mieszkaniowych. Z kolei białoruski termin „subiekty agroekoturizmu” odnosi się nie tylko do obiektów prowadzonych przez osoby fizyczne, lecz także do takich, których właścicielami mogą być przedsiębiorstwa rolne, w tym duże organizacje rolnicze. Dlatego w niniejszej monografii stosowany jest termin „obiekty noclegowe turystyki wiejskiej” jako odpowiednik tego pojęcia¹.

Szczegółową analizę terminologii związanej z relacją turystyki i obszarów wiejskich przedstawiono w rozdziale 2.

Opracowanie składa się ze wstępu, czterech rozdziałów tematycznych oraz części wnioskowej. Wstęp zawiera opis problemu badawczego, cele badań, omówienie zastosowanych metod, a także zakres czasowy i przestrzenny analizy oraz główne źródła danych.

Pierwszy rozdział prezentuje podstawy teoretyczne pracy. Omówiono w nim wybrane zagadnienia związane z rozwojem turystyki na obszarach wiejskich, a także kluczowe pojęcia, z naciskiem na terminologię stosowaną w literaturze białoruskiej. Dyskusja dotyczy również funkcji turystyki na terenach wiejskich oraz koncepcji zrównoważonego i wielofunkcyjnego rozwoju tych obszarów.

Drugi rozdział zawiera analizę czynników wpływających na rozwój bazy noclegowej na terenach wiejskich Białorusi. W podrozdziałach omówiono m.in. historyczne uwarunkowania wyjazdów na wieś, potencjał turystyczny obszarów wiejskich oraz strukturę systemu turystyczno-rekreacyjnego, z uwzględnieniem zasobów przyrodniczych, wartości kulturowych oraz infrastruktury transportowej. Poruszono także temat regionalizacji turystycznej kraju. W kolejnych częściach rozdziału przedstawiono problemy rolnictwa i główne wyzwania społeczne obszarów wiejskich, a także rozwój małej przedsiębiorczości w tym regionie.

¹ W niektórych miejscach opracowania autorka, mając na uwadze styl wypowiedzi, zamiennie używa określenia „gospodarstwa agroekoturystyczne”.

W punkcie 3.5 omówiono również ramy prawne i organizacyjne wspierające rozwój turystyki wiejskiej.

Trzeci rozdział skupia się na analizie stanu, typologii i rozmieszczenia przestrzennego bazy noclegowej na Białorusi, ze szczególnym uwzględnieniem turystyki wiejskiej jako części potencjału recepcyjnego kraju. W rozdziale opisano także strukturę funkcjonalną obiektów noclegowych, ich wykorzystanie oraz wzorce działania.

Czwarty rozdział poświęcony jest identyfikacji i ocenie czynników oraz barier wpływających na rozwój obiektów noclegowych związanych z turystyką wiejską. Znajdują się w nim: opis organizacji i metodyki badań; charakterystyka respondentów i badanych obiektów; analiza świadczonych usług, zarówno podstawowych, jak i dodatkowych; omówienie znaczenia powracających gości; motywy podejmowania działalności turystycznej przez gestorów. Rozdział ten zawiera również analizę współpracy gestorów z innymi podmiotami, problem rozwoju kompetencji w procesie aktywizacji turystycznej oraz ocenę infrastruktury wiejskiej, promocji turystycznej i informacji regionalnej. Na koniec zidentyfikowano kluczowe czynniki oraz ograniczenia wpływające na działalność turystyczną na terenach wiejskich.

Wnioski stanowią podsumowanie wyników badań i głównych ustaleń.

Monografia powstała na podstawie rozprawy doktorskiej obronionej w 2020 roku, której treść została zachowana bez istotnych zmian.

1.1. Pojęcie turystyki na obszarach wiejskich, turystyki wiejskiej i agroturystyki

W literaturze naukowej dotyczącej turystyki można znaleźć różne podejścia do definiowania działań turystycznych realizowanych na obszarach pozamiejskich. Terminologia stosowana do opisu turystyki na terenach wiejskich charakteryzuje się dużą różnorodnością, a nierzadko także brakiem spójności i jednoznaczności. Wiele używanych pojęć pochodzi z literatury anglojęzycznej, np.: *agritourism*, *country tourism*, *countryside tourism*, *farm tourism*, *holiday farm*, *rural tourism*, *stay on farm holidays*, *village tourism* (Mika 2007). W odniesieniu do turystyki wiejskiej używa się również określeń, takich jak: wypoczynek w gospodarstwie rolnym (*tourism on a farm*), wypoczynek w kwaterze prywatnej (*tourism on other farm dwelling*), turystyka rezydencjalna (*residential tourism*), wypoczynek w domach wakacyjnych (*second homes*). Oprócz tego, funkcjonują terminy niezwiązane bezpośrednio z wiejskością, takie jak: turystyka zdrowotna (*health tourism*), turystyka edukacyjna (*educational tourism*), turystyka kulturowa (*cultural tourism*), turystyka kulinarna (*gastronomic tourism*), enoturystyka (*vine-tasting tourism*), ekoturystyka (*ecotourism*) (Durydiwka 2012; Kubal-Czerwińska 2018).

Ujednolicenie definicji turystyki na terenach wiejskich w skali międzynarodowej napotyka wiele problemów metodologicznych, wynikających m.in. z:

- trudności w precyzyjnym określeniu pojęć, takich jak: wieś, tereny wiejskie czy obszary pozamiejskie, z uwagi na różne kryteria ich wyodrębniania w poszczególnych krajach i regionach;
- zmian, jakie zachodzą na terenach wiejskich, w tym stopniowego zanikania tradycyjnego stylu życia i działalności rolniczej;
- różnorodności form turystyki i wypoczynku realizowanych w różnych regionach wiejskich na świecie (Mika 2007; Durydiwka 2012).

1.1.1. Terminologia naukowa w literaturze białoruskiej

Terminologia związana z rozwojem turystyki na terenach wiejskich na Białorusi kształtowała się w odmiennych warunkach społeczno-politycznych niż w Europie Zachodniej czy Polsce. W literaturze rosyjskojęzycznej można spotkać różne określenia opisujące turystykę na wsi, takie jak: wiejska (*сельский* – *sielskij*), rolnicza (*аграрный* – *agrarnyj*), zielona (*зеленый* – *zielionyj*), agro (агро – *agro*²), eko (*эко* – *eko*) czy agro-eko. W efekcie wykształcił się zbiór pojęć stosowanych zamiennie, takich jak: turystyka wiejska (*сельский туризм* – *sielskij turizm*), agroturystyka (*агротуризм* – *agroturizm*), agroekoturystyka (*агроэкотуризм* – *agroekoturizm*), ekoturystyka (*экотуризм* – *ekoturizm*) czy turystyka zielona rozumiana jako ekologiczna (*экологический туризм* – *ekologiczeskij turizm*) (Anoszeko, Gajdukiewicz 2010; Klicunowa i in. 2011; Kozlov, Sotowa 2014).

Na Białorusi termin „agroturystyka” bywa interpretowany inaczej niż w Polsce. W białoruskiej literaturze naukowej, dokumentach planistycznych i aktach prawnych używa się zamiennie takich terminów, jak agroturyzm i agroekoturizm (lub agro-ekoturizm). Określenia te odnoszą się do świadczenia usług turystycznych w gospodarstwach rolnych w połączeniu z działalnością produkcyjną związaną z rolnictwem.

Tabela 2 przedstawia zestawienie wybranych definicji tych pojęć. Z ich analizy wynika, że turystyka wiejska (agroturystyka czy agroekoturystyka) jest opisywana jako działalność towarzysząca rolnictwu, która zapewnia mieszkańcom wsi alternatywne źródło dochodów, umożliwiając jednocześnie łączenie usług zakwaterowania, wyżywienia oraz dodatkowych atrakcji. Brak jednolitej definicji w białoruskich badaniach naukowych prowadzi jednak do licznych trudności interpretacyjnych i niespójności w jej rozumieniu.

Tabela 2. Przykładowe określenia stosowane w białoruskiej literaturze naukowej i dokumentach rządowych odwołujące się do idei turystyki na obszarach wiejskich

Autor	Stosowane pojęcie	Sposób rozumienia
1	2	3
W. Klicunowa i in. (2014)	<i>agroekoturizm, sielskij turizm (агроэкотуризм, сельский туризм)</i>	rodzaj działalności, zorganizowany na wiejskich terenach, z ofertą kompleksowych usług: pobyt, odpoczynek, wyżywienie, wycieczki, zorganizowanie rozrywki i sportu, wędrowania, myślistwa, inne aktywne rodzaje turystyki, przysposobienie nowej wiedzy i umiejętności; <i>sielskij turizm</i> (turystyka wiejska) zorientowana na wykorzystanie potencjału: wiejskich gospodarstw oraz wartości przyrodniczych i kulturowo-historycznych oraz innych walorów; <i>agroekoturizm</i> jest elementem zrównoważonej turystyki i jest powiązany z turystyką ekologiczną

² Słownik języka rosyjskiego określa przedrostek „agro” jako część słowa, która odnosi się do szeroko rozumianej wiejskości oraz przypisywanym jej cechom (Ozegow, Szwidowa 2006).

cd. tabeli 2

1	2	3
Ustawa o turystyce nr 326-3 z dnia 25.11.1999 r.	<i>agroekoturizm</i> (агроэкотурызм)	osobliwość organizacji wybranych form turystyki, m.in. agroekoturizm, regulowanych ustawodawstwem
Dekret Prezydenta RB nr 372 z dnia 02.06.2006 r.	<i>agroekoturizm</i> (агроэкотурызм)	tymczasowy pobyt obywateli Białorusi, cudzoziemców (agro, ekoturystów) na obszarach wiejskich, na terenie małych gmin i przedmieść w celu otrzymania usług oferowanych przez podmioty agroturystyczne dla wypoczynku, polepszenia zdrowia, poznania potencjału przyrodniczego, tradycji kulturowych bez podejmowania pracy oraz innej działalności związanej z uzyskaniem dochodu
Narodowy Program Rozwoju Turystyki na lata 2011–2015	<i>agroekoturizm</i> (агроэкотурызм)	opiera się na potencjale przyrodniczym Białorusi
Dekret Prezydenta RB nr 365 z dnia 09.10.2017 r.	<i>agroekoturizm</i> (агроэкотурызм)	działania mające na celu zapoznanie agroekoturystów z potencjałem przyrodniczym i kulturowym kraju, tradycji narodowych w procesie rekreacji, rehabilitacji, czasowego pobytu w agroekosadybach

Źródło: Opracowanie własne na podstawie cytowanej literatury.

Sposób rozumienia pojęcia usług agroturystycznych na Białorusi został szeroko omówiony przez I. Pirożnika (2015). Autor ten, odnosząc się do białoruskiego ustawodawstwa dotyczącego turystyki, w tym dekretu Prezydenta Republiki Białorusi z dnia 2 czerwca 2006 roku (Ukaz Prezidenta Respubliki Belarus „O merach po razwitiu agroekoturizma w Respublike Belarus), wskazuje, że usługi świadczone w ramach turystyki wiejskiej (określane jako agroekoturystyczne) obejmują wynajem pokoi, ale nie samodzielnych miejsc noclegowych, domków czy przyczep mieszkalnych. Do tej kategorii zalicza się także sprzedaż posiłków przygotowywanych w gospodarstwie, ale z wyłączeniem ogólnodostępnych usług gastronomicznych, takich jak tzw. mała gastronomia. Ponadto w zakres usług wchodzi atrakcje o charakterze kulturowym, krajoznawczym i rekreacyjnym, które są oferowane w ramach pobytu turystów. Według wspomnianego dekretu wynajmujący musi prowadzić gospodarstwo rolne (np. pomocnicze, farmerskie) na terenach wiejskich. Budynki przeznaczone do wynajmu powinny być częścią tego gospodarstwa, a wynajmowane pokoje muszą znajdować się w budynkach mieszkalnych należących do właściciela. Liczba pokoi przeznaczonych dla gości nie może przekroczyć dziesięciu, przy czym do tego limitu wliczane są jedynie te pomieszczenia, które są wyłącznie do dyspozycji turystów, z wyłączeniem wspólnych części domu. Jak zauważa Pirożnik (2015), kluczowym elementem rynku turystyki wiejskiej, zgodnie z przepisami, jest obiekt noclegowy funkcjonujący na bazie zagrody wiejskiej (domu lub jego części). Taki obiekt musi być własnością osoby fizycznej lub założyciela gospodarstwa, który jednocześnie zamieszkuje ten obiekt.

W dekrete Prezydenta RB nr 365 dotyczącym rozwoju agroekoturystyki określono szczegółowe definicje:

- agroekoturystyka – działania mające na celu przybliżenie turystom walorów przyrodniczych i kulturowych Białorusi, tradycji narodowych oraz umożliwienie wypoczynku i rehabilitacji w obiektach zwanych agroekosadami;
- agroekoturysta – osoba korzystająca z usług turystyki wiejskiej;
- podmiot agroekoturystyczny – gospodarstwo wiejskie lub osoba fizyczna (lub jej rodzina) prowadząca działalność turystyczną w obiektach na terenach wiejskich lub w małych miejscowościach (do 20 tys. mieszkańców), z wyłączeniem miejscowości uzdrowiskowych;
- agroekosada – budynek mieszkalny (lub kompleks budynków), który może obejmować domki dla gości. Łączna liczba pokoi w takim obiekcie nie może przekraczać dziesięciu.

Zgodnie z regulacjami prawnymi (Dekret Prezydenta RB z 2 czerwca 2006 r. nr 372 oraz Dekret Prezydenta RB z 1 marca 2007 r. nr 116), obiekt noclegowy w ramach agroekoturystyki na Białorusi musi spełniać następujące warunki:

- wynajmujący prowadzi działalność rolniczą i/lub zajmuje się przetwarzaniem produktów rolnych;
- obiekt znajduje się na terenie wiejskim i spełnia standardy sanitarne oraz techniczne zgodne z regionalnymi normami;
- posiada pokoje przygotowane dla turystów;
- gospodarstwo oferuje możliwość zapoznania turystów z lokalnymi atrakcjami przyrodniczymi, historycznymi, tradycjami kulturowymi oraz zwyczajami regionalnymi.

W praktyce usługi w zakresie agroekoturystyki na Białorusi świadczone są przez różne rodzaje gospodarstw rolnych, w tym:

- gospodarstwa indywidualne, zwane pomocniczymi;
- gospodarstwa farmerskie, będące własnością prywatną;
- wielkoobszarowe organizacje rolnicze, prowadzące działalność na większą skalę.

Szczegółowe omówienie aspektów prawnych oraz zakresu świadczonych usług przez podmioty agroekoturystyczne przedstawiono w rozdziałach 3.5 oraz 4.2.2.

1.2. Oczekiwane oraz rzeczywiste funkcje rozwoju turystyki na terenach wiejskich

W wyniku przemian demograficzno-społecznych oraz funkcjonalno-przestrzennych współczesne obszary wiejskie w Europie różnią się od tych sprzed kilku dekad (Bański, Stola 2002; Guzik 2007; Szymańska 2009). Przeobrażenia funkcjonalne nabrały szczególnego tempa w ostatnim ćwierćwieczu (Durydiwka

2012), dostosowując tereny wiejskie do wymagań i oczekiwań różnorodnych grup ludności niezwiązanych z rolnictwem, zatrudnionych w sektorach pozarolniczym oraz okołorolniczym, o zróżnicowanym poziomie umiejętności zawodowych, reprezentujących różne postawy i wartości względem wiejskiego życia społeczno-kulturowego (Szymańska 2009). Turystyka jest zaliczana do tych czynników, które w znaczący sposób wpływają na transformacje obszarów wiejskich w Europie od lat 70. XX wieku (Kurek 1990, (red.) 2007). Znaczenie rozwoju turystyki na terenach wiejskich dotyczy przede wszystkim sfer społeczno-kulturowej, gospodarczej oraz przestrzennej.

Główną siłą napędową rozwoju turystyki wiejskiej jest rosnące zainteresowanie tą formą wypoczynku wśród mieszkańców miast, wynikające z postępującej urbanizacji. Wśród czynników społecznych wpływających na rozwój turystyki wiejskiej w drugiej połowie XX wieku wymienia się m.in. (Kurek 1990; Żelazna, Mikuta 2004; Mika 2007; Durydiwka 2012):

- indywidualne i grupowe wyobrażenie idyllicznego wypoczynku na wsi;
- potrzebę poznania wiejskiego stylu życia przez mieszkańców miast, w tym tradycyjnych zajęć mieszkańców wsi: pracy na roli, rękodziela, kultury, zwyczajów i obyczajów;
- chęć powrotu do korzeni osób pochodzących z terenów wiejskich, co znajduje potwierdzenie np. w przypadku przekształcania dawnych domów mieszkalnych emigrantów zarobkowych w wiejskie domy wakacyjne;
- rosnący poziom edukacji społeczeństwa, skłaniający do zgłębiania otaczającego środowiska;
- wzrost zainteresowania dziedzictwem kulturowym, tradycją, autentycznością oraz codziennym życiem wsi;
- poszukiwanie relacji międzyludzkich w świecie zdominowanym przez anonimowość i masowość podróży;
- trend organizowania kilku urlopów w ciągu roku, w tym krótszych wyjazdów na wieś;
- zwiększoną świadomość zdrowotną społeczeństwa, doceniającego walory życia wiejskiego, takie jak czyste powietrze, możliwość aktywnego wypoczynku oraz ograniczenie stresujących sytuacji;
- zainteresowanie wysokiej jakości sprzętem rekreacyjnym, np. odzieżą sportową, rowerami terenowymi czy wyposażeniem do wspinaczki;
- wzrastającą fascynację tradycyjną kuchnią wiejską i regionalnymi specjałami;
- potrzebę wyciszenia oraz regeneracji w otoczeniu natury;
- starzenie się społeczeństwa, wcześniejsze przechodzenie na emeryturę oraz wzrost liczby osób preferujących spokojniejsze formy wypoczynku.

Podobne tendencje obserwuje się na Białorusi, gdzie czynnikiem wspierającym rozwój turystyki wiejskiej jest rosnący poziom urbanizacji fizycznej i społecznej kraju, potrzeba zmiany trybu życia w trakcie urlopu, możliwość korzystania z ekologicznych produktów rolnych, a także chęć obcowania z naturą i doświadczenia jej bliskości (Klicunowa 2011).

W państwach byłego bloku socjalistycznego istotną rolę w rozwoju turystyki wiejskiej odegrały zmiany polityczne lat 90. XX wieku, które zarówno ożywiły aktywność turystyczną, jak i stworzyły podstawy gospodarki rynkowej w tej sferze. Dzięki wprowadzeniu prywatnej własności ziemi mieszkańcy wsi zyskali możliwość samodzielnego zarządzania swoim majątkiem, w tym prowadzenia działalności agroturystycznej (Gorlach, Seręga 1993).

Rozwój działalności gospodarczych towarzyszących turystyce wiejskiej oraz usług turystycznych przynosi określone pozytywne skutki społeczno-ekonomiczne, wpływając na kształtowanie współczesnych obszarów wiejskich. Do kluczowych korzyści należą (Kurek 1990; Drzewiecki 1997; Długokęcka, Sawicka 1998; Żelazna, Mikuta 2004; Mika 2007; Durydiwka 2012; Kubal-Czerwińska 2018):

- tworzenie nowych miejsc pracy w sektorze turystycznym, co prowadzi do zmian struktury zatrudnienia, poprawy sytuacji dochodowej mieszkańców oraz podniesienia jakości życia na wsi;
- przyciąganie inwestycji, które tworzą nowe miejsca pracy i napędzają rozwój lokalny;
- ograniczenie migracji ze wsi związanej z działalnością rolniczą, dzięki alternatywnym formom zatrudnienia w turystyce;
- modernizacja infrastruktury wsi, w tym sieci drogowej, wodno-kanalizacyjnej oraz obiektów rekreacyjnych;
- tworzenie nowych rynków zbytu na produkty lokalne, zarówno żywnościowe, jak i rzemieślnicze;
- rewitalizacja lokalnej kultury ludowej, w tym tradycyjnych zawodów, takich jak kowalstwo, garncarstwo czy koronkarstwo;
- budowanie relacji społecznych między mieszkańcami wsi i miast;
- korzyści edukacyjne, zdrowotne i ekologiczne płynące z wypoczynku w naturalnym środowisku.

W literaturze naukowej można znaleźć liczne opracowania poświęcone analizie znaczenia turystyki w kontekście rozwoju obszarów wiejskich. Problematyka ta jest badana zarówno z perspektywy regionalnej, jak i przedmiotowej. Pola dyskusji w tym zakresie obejmują m.in. takie zagadnienia, jak:

- stan i potencjał rozwoju wiejskiej bazy noclegowej,
- zależność między turystyką wiejską a lokalną gospodarką,

- aktywizacja zawodowa ludności wiejskiej, ze szczególnym uwzględnieniem roli kobiet,
- wpływ turystyki na zachowanie dziedzictwa kulturowego obszarów wiejskich,
- urbanizacja fizyczna terenów wiejskich oraz przekształcenia struktury przestrzennej wsi,
- rozwój nowego wymiaru działalności gospodarczej w indywidualnych gospodarstwach rolnych,
- związek turystyki wiejskiej ze zrównoważonym rozwojem,
- rola turystyki w wielofunkcyjnym rozwoju obszarów wiejskich.

Wpływ turystyki na rozwój obszarów wiejskich najczęściej ujawnia się poprzez zwiększenie liczby obiektów i miejsc noclegowych (Wyss 2003; Kurek 2005; Durydiwka 2012). W badaniach ilościowych dotyczących turystyki wiejskiej analiza kierunków rozwoju opiera się na wykorzystaniu różnorodnych miar statystycznych i wskaźników, które opisują potencjał warunków lokalnych oraz trendy rozwojowe (Mika 2014). Raporty przygotowywane przez organizacje wspierające rozwój turystyki wiejskiej i agroturystyki oferują syntetyczne analizy rozwoju bazy noclegowej i gastronomicznej na obszarach wiejskich w różnych krajach. Publikacje te nie tylko opisują stan i dynamikę rozwoju infrastruktury turystycznej, ale również wskazują na procesy kształtowania atrakcji turystycznych na obszarach recepcyjnych. Dzięki temu wnoszą cenny wkład w poznanie szerokiego spektrum wpływu turystyki wiejskiej na rozwój konkretnych regionów czy miejscowości.

Turystyka wiejska, w tym agroturystyka, jest często rozważana jako alternatywa dla rolnictwa na obszarach problemowych (Kurek 1990; Bański 2008). W publikacjach naukowych szeroko omawiana jest zależność między turystyką wiejską a lokalną gospodarką. Podkreśla się m.in., że turystyka wiejska przyczynia się do zmian w strukturze zatrudnienia oraz transformacji gospodarki lokalnej. W szczególności dotyczy to zanikania tradycyjnych form rolnictwa i zawodów związanych z produkcją rolną na rzecz działalności zorientowanych na obsługę ruchu turystycznego (Dziegieć 1995). Zmiany w przedsiębiorczości mieszkańców obszarów wiejskich, wynikające z rozwoju turystyki, były przedmiotem badań w różnych regionach świata. Wśród autorów analizujących to zjawisko można wymienić m.in.: K. Andriotisa (2002), I. Bowlera (1999), I. Bowlera i współautorów (1996), C. Hegarty'ego i L. Przezbórkę-Skobiej (2005), B. Ilbery'ego i współautorów (1998), S. Koutsou i współautorów (2010), M. Kubal-Czerwińską (2018), W. Kurka (1990), D. Turnocka (2002).

Badania te ukazują, że pojawienie się turystyki w określonych regionach wpływa na przemiany społeczno-ekonomiczne, dynamizuje lokalne inicjatywy gospodarcze oraz prowadzi do przekształceń w strukturze życia wiejskiego. Jed-

nocześnie wskazują na znaczenie turystyki wiejskiej jako narzędzia aktywizacji lokalnej społeczności oraz sposobu na podniesienie jakości życia na terenach wiejskich. W licznych publikacjach dotyczących roli turystyki w kreowaniu miejsc pracy podkreśla się, że turystyka to branża, w której zatrudnienie kobiet jest wyraźnie większe niż mężczyzn. Zjawisko to jest szczególnie widoczne na obszarach wiejskich, gdzie praca w turystyce nie wymaga wysokich kwalifikacji zawodowych i jednocześnie charakteryzuje się stosunkowo niskim wynagrodzeniem. Osoby z trudnościami na rynku pracy, takie jak kobiety pozostające w domach, stają się szczególnymi beneficjentami rozwoju usług turystycznych i powiązanych z nimi działalności na terenach wiejskich. Dzięki temu zyskują one możliwość realizacji swoich zawodowych ambicji. Publikacje dotyczące roli kobiet w turystyce wiejskiej (Sumes 1991; Swain 1995; Haugen 1998; Gidarakou 1999; Shortall 1999, 2002; Brandth, Haugen 2007, 2010, 2011; Kubal-Czerwińska 2018) wskazują, że kobiety odgrywają kluczową rolę w procesie społecznego, gospodarczego i kulturowego rozwoju obszarów wiejskich. Kwestia aktywności zawodowej kobiet w turystyce wiejskiej pojawia się również w opracowaniach dotyczących zmiany struktury zatrudnienia na terenach wiejskich oraz przedsiębiorczej aktywności kobiet w zawodach związanych z sektorem usług (Cukier, Norrius, Wall 1996; Burrell, Manfredi, Rollin 1997; Aitchison 2005; Duffy i in. 2015).

W ostatnich dekadach szczególną popularność w Europie zyskała agroturystyka – specyficzna forma turystyki wiejskiej. Najbardziej intensywny rozwój tego sektora nastąpił w latach 90. XX wieku (Mika 2007). Wśród krajów europejskich o najliczniej rozwiniętej bazie agroturystycznej znajdują się: Austria, Niemcy, Norwegia, Wielka Brytania, Francja, Irlandia (Drzewiecki 1995; Nilsson 2002; Mika 2007; Forbord, Schermer, Griebmair 2012). Agroturystyka dynamicznie rozwija się także w innych krajach o dużym potencjale rolniczym, takich jak Polska czy Hiszpania. Co więcej, obserwuje się szybki wzrost tego sektora usług w państwach należących do Wspólnoty Niepodległych Państw, takich jak: Białoruś (Blazhevich 2014; Pirozhnik 2018), Kazachstan (Erdavletow i in. 2017; Shaken, Mika, Plokhikh 2019), Uzbekistan i Gruzja (Paresishvili, Kvartskhelia, Mirzaeva 2017; Matyakubov 2018; Khartishvili i in. 2019).

M. Mika (2007) wyróżnia cechy, które odróżniają agroturystykę od innych form turystyki wiejskiej. Zalicza do nich:

- elementy związane z gospodarstwem rolnym: możliwość przebywania na terenie gospodarstwa; poznanie codziennego życia rolników i ich pracy; kontakt ze zwierzętami gospodarskimi; dostęp do świeżych produktów żywnościowych; bliskie relacje z rodziną gospodarzy; gościnność oraz nawiązywanie nowych znajomości i przyjaźni;

- elementy związane z życiem wiejskim: kultura oraz lokalne zwyczaje; tradycje i historia regionu; folklor i dziedzictwo kulturowe wsi;
- elementy związane z przestrzenią wiejską: bezpośredni kontakt z naturą; cisza, spokój i możliwość odcięcia się od miejskiego zgiełku; warunki sprzyjające rekreacji i aktywności sportowej.

Turystyka wiejska, w tym agroturystyka, jest nie tylko odpowiedzią na potrzeby finansowe gospodarstw rolnych, lecz także impulsem aktywizującym społeczności wiejskie do tworzenia nowej rzeczywistości ekonomicznej. Wprowadzenie usług turystycznych do działalności gospodarstw rolnych otwiera przed nimi możliwości wielokierunkowego rozwoju (Turnock 2002; Wyss 2003; Brandth, Haugen 2007; Wojciechowska 2009). W wielu przypadkach jest to reakcja na zmiany strukturalne w rolnictwie, związane z restrukturyzacją sektora oraz procesami wyludniania się obszarów wiejskich i migracją mieszkańców wsi do miast w poszukiwaniu zatrudnienia poza rolnictwem (Nickerson, Black, McCool 2001; Sharpley, Vass 2006). Decyzja o wprowadzeniu agroturystyki do działalności gospodarstwa rolnego jest strategicznym krokiem w kierunku dywersyfikacji funkcjonalnej. Usługi turystyczne, opierające się na zasobach naturalnych, infrastrukturze i potencjale pracy gospodarstwa, stanowią uzupełnienie jego działalności rolniczej (Nilsson 2002; Brandth, Haugen 2007).

Agroturystyka staje się zatem ważnym elementem strategii rozwoju zarówno dla pojedynczych gospodarstw, jak i całych obszarów wiejskich. Wyniki licznych badań (m.in. Sharpley 2000, 2002; Nickerson, Black, McCool 2001; McGehee, Kim 2004; Ollenburg, Buckley 2007; Wojciechowska 2009; Kubal-Czerwińska 2018) potwierdzają, że wprowadzenie usług turystycznych do działalności gospodarstwa daje rolnikom możliwość przekształcenia się w przedsiębiorców, którzy wykorzystują nowe możliwości zarobkowe (Ateljevic, Doorne 2000; Peeters, Ateljevic 2009; Cederholm, Hultman 2010).

Głównym powodem wprowadzenia usług turystycznych do gospodarstw rolnych są korzyści finansowe, jakie generuje ten rodzaj działalności (McGehee, Kim 2004; Ollenburg, Buckley 2007). Badania przeprowadzone przez Busby'ego i Rendle (2000) wykazały, że idea turystyki wiejskiej i agroturystyki została popularyzowana głównie w celu ratowania regionów o ograniczonych możliwościach rozwoju innych form działalności gospodarczej. Z kolei Bowler i in. (1996) podkreślają, że rozwój agroturystyki nie zawsze wynika z potrzeby zapewnienia rentowności gospodarstw, lecz często stanowi sposób na zwiększenie dochodów rodzin rolników. W Polsce świadczenie usług turystycznych przez gospodarstwa rolne jest zazwyczaj traktowane jako dodatkowe źródło dochodu, szczególnie w sytuacjach, gdy tradycyjna działalność rolnicza nie wystarcza na utrzymanie gospodarstwa (Kubal-Czerwińska 2018).

W wielu opracowaniach zwraca się również uwagę na nieekonomiczne korzyści wynikające z prowadzenia działalności agroturystycznej. Do takich zalicza się m.in.: możliwość samorealizacji zawodowej kobiet, budowanie relacji społecznych i kontaktów interpersonalnych z turystami, spełnienie potrzeby przebywania z innymi ludźmi (Kubal-Czerwińska 2018).

Korzyści płynące z prowadzenia agroturystyki nie ograniczają się wyłącznie do wymiaru ekonomicznego. Liczne badania wskazują na pozytywne skutki, które odczuwa cała społeczność lokalna. Są to m.in.: edukacja w zakresie rolnictwa ekologicznego i zdrowej żywności (Wilson 2007), promowanie zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich (Sonnino 2004), rozwój przedsiębiorczości lokalnej w sektorze turystycznym i okołoturystycznym (Nickerson i in. 2001; Sharpley 2002).

Agroturystyka przyczynia się do zmniejszenia problemów ekonomicznych wsi, a jednocześnie wspiera procesy społeczne, takie jak aktywizacja zawodowa, szczególnie kobiet, oraz kształtowanie więzi międzyludzkich. Dzięki niej wieś może stać się nie tylko miejscem wypoczynku dla turystów, lecz także przestrzenią, w której rozwijają się lokalne inicjatywy gospodarcze i edukacyjne. Jednocześnie agroturystyka, jako działalność uzupełniająca, umożliwia gospodarstwom rolnym przetrwanie w warunkach trudnych ekonomicznie i daje szansę na ich dalszy rozwój, co czyni ją jednym z kluczowych narzędzi wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich. Zarządzanie gospodarstwem agroturystycznym nie jest postrzegane jedynie jako dodatkowa działalność gospodarcza, lecz także jako przedsięwzięcie rodzinne, głęboko osadzone w lokalnych tradycjach i kulturze (Duczkowska-Piasecka 2009; Wojciechowska 2009; Kubal-Czerwińska 2018). Jest to działalność, która w dużej mierze zależy od kontekstu lokalnego oraz od kompetencji i motywacji właścicieli (Jachimowicz, Krzyżanowska 2004). Co istotne, w obsługę turystów częściej angażują się kobiety niż mężczyźni, co podkreśla rolę kobiet w tym sektorze. Turystyka wiejska, szczególnie w formie agroturystyki, traktowana jest jako innowacja gospodarcza w ramach działalności rolniczej (Kurek 1995). Włączenie usług turystycznych do funkcji gospodarstw rolnych sprzyja aktywizacji obszarów wiejskich poprzez efektywne wykorzystanie istniejących zasobów, takich jak kapitał rolniczy wsi, infrastruktura gospodarstw oraz zasoby pracy (Sawicki 2007).

Rozwój turystyki na terenach wiejskich Białorusi przynosi liczne korzyści ekonomiczne i społeczne. Wskazania dotyczące pozytywnego wpływu turystyki na obszary wiejskie przedstawiono w licznych pracach autorów białoruskich (Reszetnikow 2002, 2011; Mozgowaja 2004; Awdiewicz 2006a,b; Chomicz, Kaczewskaja, Kołos 2008; Gajdukewicz 2008, 2011; Łuczenok 2008; Pirozhnik 2015, 2018; Kabuszhkin 2009; Anoszko, Gajdukewicz 2010; Chomicz, Żelazniak, Biekta 2010; Klicunowa i in. 2010, 2011; Poleszczuk 2010; Traskiewicz 2010;

Barkowa 2011; Gajdukewicz i in. 2011; Griszko, Bondarenko 2011; Kolendo 2011; Tarasionok 2011, 2014; Chomicz 2012; Reszetnikowa 2012; Nikitiuk 2013; Korbut 2015ab). Badania te uwzględniają różnorodne aspekty rozwoju turystyki, takie jak wpływ na strukturę zatrudnienia, modernizację infrastruktury, a także promocję dziedzictwa niematerialnego (przyrodniczego, kulturowego, historycznego). W analizach często stosuje się podejście systemowe, które pozwala badać kompleksowo funkcjonowanie krajowego systemu turystyczno-rekreacyjnego (Liachanow i in. 1980; Zorin i in. 1985; Mironienko, Pirozhnik, Twierdochlebow 1989; Pirozhnik 1990; Wiedenin 1990; Erdavletov 1992; Zajcew, Rieszetnikowa, Trifonova 1997; Mironienko, Eldarow 1998; Aleksandrowa 2005; Reszetnikow 2011; Tarasionok 2011).

Rozwój turystyki na obszarach wiejskich Białorusi przynosi korzyści trzem kluczowym grupom interesariuszy:

1. Państwu: wpływy podatkowe do budżetu centralnego; zmniejszenie bezrobocia wśród ludności wiejskiej; promowanie tradycji narodowych i wykorzystanie dziedzictwa kulturowego oraz przyrodniczego; napływ nowych inwestycji i środków finansowych; wyrównywanie szans rozwojowych między obszarami wiejskimi i miejskimi; stymulowanie współpracy gospodarczej i kulturalnej (*Nacyonalnaja strategija...* 2017).
2. Społecznościom wiejskim: dodatkowy dochód pochodzący z wydatków turystycznych; tworzenie miejsc pracy na wsi; modernizacja infrastruktury wiejskiej; aktywizacja mieszkańców oraz wzrost ich zaangażowania w życie lokalne; impuls do rozwoju innych sektorów gospodarki powiązanych z turystyką, takich jak transport, handel, kultura czy rzemiosło; zachowanie dziedzictwa historycznego i kultury lokalnej; zdobywanie nowej wiedzy i umiejętności; wzrost poczucia własnej wartości mieszkańców.
3. Turystom: promocja aktywnych form wypoczynku na łonie natury; możliwość korzystania z produktów rolnictwa ekologicznego; bezpośredni kontakt z przyrodą oraz uczestnictwo w życiu wsi; poznawanie kultury regionu, lokalnych zwyczajów i historii; rozwijanie indywidualnych zainteresowań oraz zdobywanie nowych doświadczeń, takich jak obserwacja życia gospodarstwa czy poznawanie procesu produkcji żywności ekologicznej (*Nacyonalnaja strategija...* 2017).

Turystyka wiejska, w tym również agroturystyka, jest w literaturze naukowej uznawana nie tylko za element wspierający rozwój oraz transformacje społeczno-gospodarcze, ale również za narzędzie wspomagające ochronę i utrwalenie kultury lokalnej (Shaw, Williams 1994; Howard, Pinder 2003; MacDonald, Jolliffe 2003; Guzik 2007; Wojciechowska 2009). W debacie na temat wpływu różnych form turystyki na zachowanie dziedzictwa kulturowego obszarów wiejskich poruszano wiele zagadnień, takich jak: kulturowe podstawy rozwoju tury-

styki wiejskiej (MacDonald, Jolliffe 2003); relacje między turystyką kulturową a środowiskiem wiejskim (Hall 1998); rozwój turystyki winiarskiej jako elementu promocji regionalnego dziedzictwa (Janiskee, Drews 1998); znaczenie lokalnych festiwali i tradycji świątecznych, które służą utrwalaniu kultury oraz pielęgnowaniu tradycji regionalnych. Agroturystyka, a szerzej turystyka wiejska, pełni funkcję narzędzia ochrony tradycyjnego krajobrazu wiejskiego, zarówno w jego wymiarze fizycznym, funkcjonalnym, jak i symbolicznym. Dzięki tym formom turystyki wiejskość jako idea oraz element tożsamości kulturowej zostaje podtrzymana. Rolnicy pełnią w tym kontekście rolę ambasadorów wiejskiego stylu życia, którzy mają istotny wpływ na autentyczność doświadczeń turystów, m.in. poprzez prezentację codziennych zajęć i obowiązków rodzin w gospodarstwie rolnym (Daugstad, Kirchengast 2013). Niektórzy badacze postrzegają agroturystykę jako szczególną formę turystyki kulturowej, która nie tylko oferuje wypoczynek na łonie natury, ale również umożliwia turystom bliski kontakt z lokalną kulturą, folklorem i tradycjami (Daugstad, Kirchengast 2013).

Turystyka wiejska wywiera zauważalny wpływ na przekształcenia przestrzenne na obszarach wiejskich. Procesy te obejmują: budowę nowych obiektów, takich jak tzw. drugie domy (domy wakacyjne); adaptację istniejących zabudowań do celów turystycznych, zwłaszcza w rejonach podmiejskich; rozwój infrastruktury turystycznej, co często prowadzi do urbanizacji fizycznej wsi i wprowadzania do niej miejskich form osadniczych (Mika 2004). W literaturze wskazuje się również na negatywne skutki dynamicznego rozwoju turystyki wiejskiej w pewnych regionach. Barbier (1991) opisał rozwój turystyki na wybrzeżach Morza Śródziemnego jako turystykę ekspansywną lub agresywną, co wynikało z intensywnej ingerencji infrastruktury turystycznej w lokalne struktury przestrzenne oraz znaczących zmian w środowisku naturalnym. Podobne badania prowadzono w obszarach o dużej koncentracji ruchu turystycznego, takich jak region alpejski czy rejon basenu Morza Śródziemnego (Dziegieć 1995; Kurek 2005), a także w Polsce, gdzie przemiany przestrzenne związane z turystyką wiejską są również zauważalne (Mika 2004).

1.3. Turystyka a wielofunkcyjny i zrównoważony rozwój obszarów wiejskich

Przeobrażenia funkcjonalne obszarów wiejskich, zachodzące od lat 70. XX wieku, zmierzają w kierunku redukcji znaczenia rolnictwa w ich strukturze gospodarczej. Transformacje te wymusiły konieczność opracowania nowego podejścia do rozwoju terenów wiejskich. We współczesnych modelach oraz koncepcjach podkreśla się, że zachowanie tradycyjnych funkcji i struktur spo-

lecznych opartych na rolnictwie jest możliwe poprzez rozwój wielofunkcyjny, z uwzględnieniem celów oraz zasad zrównoważonego rozwoju (Zgliński 2000, 2003; Wójcik 2011). Turystyka wiejska postrzegana jest jako działalność dodatkowa, uzupełniająca modernizowane gospodarstwa rolne (Duczkowska-Małysz 1991; Heffner 2000, 2001, 2011; Bański 2003; Zgliński 2004; Durydiwka 2012).

Sformułowanie idei wielofunkcyjnego rozwoju dla tradycyjnie monofunkcyjnych terenów wiejskich, gdzie dominowało rolnictwo i produkcja rolna, było odpowiedzią na stagnację rozwoju tych obszarów (Kłodziński 1996, 1999, 2009; Kołodziejczak 2003, 2010b; Bański 2004a, 2004b; Czarnecki 2005; Durydiwka 2012; Jezierska-Thöle 2013). Koncepcja ta odnosi się do procesów transformacji społeczno-ekonomicznej i zmian strukturalnych. Głównym celem takiego podejścia jest nie tylko unowocześnienie rolnictwa, ale również wprowadzenie nowych funkcji pozarolniczych powiązanych z działalnością rolniczą lub jej otoczeniem. Te nowe funkcje umożliwiają mieszkańcom terenów wiejskich osiągnięcie dochodów bez konieczności opuszczania gospodarstw, które mogą stać się miejscem pracy związanej np. z przetwórstwem produktów rolnych lub turystyką, w tym agroturystyką (Duczkowska-Małysz 1998; Heffner 2000, 2001, 2011; Zgliński 2004; Kołodziejczak 2010a, 2010b). Działalności alternatywne w obszarach związanych z rolnictwem mają stanowić dodatkowe źródło finansowania gospodarstw rolnych oraz domów rodzinnych.

Celem rozwoju wielofunkcyjnego terenów wiejskich jest poprawa warunków życia i pracy społeczności wiejskich poprzez umożliwienie im podejmowania różnorodnych aktywności zawodowych i generowania dochodów w miejscu zamieszkania. Dzięki temu ma nastąpić zmniejszenie bezrobocia na terenach wiejskich, transformacja struktury zatrudnienia poprzez odchodzenie od tradycyjnych zawodów rolniczych na rzecz profesji powiązanych z działalnością okołorolniczą, wzmocnienie pozycji zmodernizowanego rolnictwa oraz rozwój przedsiębiorczości lokalnej przez wprowadzenie na terenach wiejskich większej liczby nowych funkcji pozarolniczych (Duczkowska-Małysz 1993; Makiela 2011; Durydiwka 2012).

Koncepcja turystyki wiejskiej została także włączona do założeń realizacji zrównoważonego rozwoju terenów wiejskich (Durydiwka 2012). Zrównoważony rozwój obszarów wiejskich zakłada zintegrowany rozwój społeczno-gospodarczy, uwzględniający harmonię pomiędzy działaniami politycznymi, ekonomicznymi oraz społecznymi, z równoczesnym zachowaniem równowagi środowiskowej i trwałości procesów ekologicznych. Wszystko to ma na celu zaspokajanie podstawowych potrzeb społeczności lokalnych w sposób, który będzie korzystny zarówno dla obecnych, jak i przyszłych pokoleń (Kurek 2005; Mika 2014). W podejściu zrównoważonego rozwoju, podobnie jak w koncepcji wielofunk-

cyjności, kluczowe jest stymulowanie aktywności pozarolniczych na terenach wiejskich. Działania te obejmują rozwój usług związanych z przetwórstwem produktów rolnych, turystyką oraz innymi działalnościami wspierającymi lokalną gospodarkę (Gorlach 2005, 2007; Szymańska 2009).

Potrzeba utrzymania równowagi między turystyką a środowiskiem wiejskim znajduje odzwierciedlenie w koncepcji turystyki zrównoważonej. Ta forma turystyki ma na celu minimalizowanie negatywnego wpływu masowego ruchu turystycznego na środowisko naturalne, lokalną gospodarkę oraz społeczności wiejskie (Kurek 2005; Kowalczyk (red.) 2010; Mika 2014). Turystyka zrównoważona (Kurek 2005) powinna uwzględniać: ochronę zasobów naturalnych i dziedzictwa kulturowego – zapewnienie trwałości walorów przyrodniczych i kulturowych obszarów wiejskich; promowanie odpowiednich form turystyki – wspieranie działalności zgodnych z zasadami ochrony środowiska, np. agroturystyki; włączenie turystyki w lokalne planowanie – współpraca z władzami lokalnymi i społecznościami przy zarządzaniu rozwojem turystyki; zarządzanie negatywnymi skutkami turystyki – ograniczenie nadmiernej eksploatacji środowiska i konfliktów społecznych. Rozwój lokalny zgodny z ideą zrównoważonego rozwoju powinien uwzględniać ochronę środowiska naturalnego, szacunek dla tradycji gospodarczych oraz przestrzeganie zasad etyki i współżycia społecznego (Kowalczyk (red.) 2010).

Na terenach wiejskich koncepcja zrównoważonego rozwoju może być wdrażana poprzez promowanie turystyki wiejskiej i agroturystyki jako form aktywności najmniej ingerujących w środowisko naturalne wsi. Te formy turystyki przynoszą wymierne korzyści lokalnym społecznościom, wzmacniając gospodarkę lokalną, utrzymując tkankę społeczną na obszarach wiejskich, zapewniając zatrudnienie mieszkańcom wsi oraz chroniąc zarówno środowisko naturalne, jak i dziedzictwo kulturowe. Ważnym aspektem jest także racjonalne wykorzystywanie lokalnych zasobów, zarówno materialnych, jak i niematerialnych, w tym tradycyjnych umiejętności przekazywanych z pokolenia na pokolenie (Strzembicki 2001; Sikorska-Wolak 2005; Uglis, Jęczmyk 2015). Ponadto turystyka wiejska w kontekście zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich pełni rolę ochronną dla lokalnego środowiska i kulturowych wartości regionu, a jednocześnie tworzy warunki do dyfuzji innowacji – gospodarczych, społecznych i kulturowych – które mogą być adaptowane przez inne sektory (Kurek (red.) 2007).

Wdrażanie zasad zrównoważonej turystyki na terenach wiejskich przynosi korzyści wielu grupom, w tym:

- mieszkańcom wsi – poprzez tworzenie nowych miejsc pracy poza rolnictwem oraz możliwość uzyskiwania dodatkowych dochodów z wynajmu kwater,

świadczenia usług gastronomicznych, handlowych czy innych związanych z obsługą turystów;

- turystom – zwłaszcza tym, którzy wybierają wypoczynek na wsi, kierując się motywami zdrowotnymi, takimi jak czyste powietrze czy kontakt z naturą;
- społecznościom szeroko pojętym – zainteresowanym ochroną jakości środowiska, w tym krajobrazu, otwartych przestrzeni oraz zapewnieniem komunikacji i wymiany informacji między różnymi sektorami społecznymi i gospodarczymi (Wojciechowska 2009; Durydiwka 2012; Mika 2014; Matczak 2015).

Rozwój zrównoważonych form turystyki, takich jak turystyka wiejska i agroturystyka, nabiera szczególnego znaczenia na słabo zurbanizowanych terenach wiejskich. Obszary te często zachowały swoje unikalne cechy i walory, takie jak: tradycyjny krajobraz kulturowy, ekologiczne metody produkcji rolnej, materialne i niematerialne dziedzictwo kulturowe, obejmujące tradycje, zwyczaje, elementy sztuki ludowej, lokalne style architektoniczne (Jalinik 2002; Kurek 2005). Turystyka wiejska i agroturystyka, korzystając z bogactwa tych zasobów, jednocześnie stają się czynnikiem pozytywnych zmian. Stanowią impuls do: pobudzania przedsiębiorczości i aktywności mieszkańców, poprawy estetyki gospodarstw oraz ich otoczenia, rozbudowy infrastruktury wiejskiej, rewitalizacji i wsparcia rozwoju zaniedbanych wsi. Z uwagi na fakt, że agroturystyka przynosi korzyści ekonomiczne i społeczne zarówno właścicielom gospodarstw, jak i lokalnym społecznościom, jest ona uznawana za najbardziej zgodną z zasadami zrównoważonego rozwoju. Ta forma turystyki, poprzez wykorzystanie lokalnych zasobów i zaszczepianie idei ekologii, przyczynia się do zachowania unikalnych walorów wiejskich oraz aktywizacji społeczności lokalnych, jednocześnie umożliwiając rozwój w duchu poszanowania przyrody i dziedzictwa kulturowego (Kurek 2005).

Na konieczność wdrażania idei oraz zasad zrównoważonego rozwoju terenów wiejskich na Białorusi zwracali uwagę m.in.: A. Dajneko i W. Gonczarow (1996), W. Gusakow, Z.M. Iljina i G.I. Ganusz (2000), W. Gusakow (2001, 2005), W. Gusakow i Z. Iljina (1996, 2000), W. Gusakow (1995), W. Gusakow oraz A. Szpak (2002, 2014, 2018), S. Konstantinow (1997, 1998), A. Lucienok (2008), A. Mikulicz (2012), A. Sajganow (2012), K. Szebeko (2003). Przykładem może być W. Worobiow i A. Filipcow (2016), którzy podjęli temat zrównoważonego rozwoju sektora agropromysłowego kraju (APK)³.

³ Kompleks agropromysłowy (*Agropromyslennyj kompleks*; Агропромышленный комплекс – APK) stanowi zbiór sektorów narodowej gospodarki, zajmujących się produkcją żywności i produktów przemysłowych z surowców rolnych, ich magazynowaniem i sprzedażą, a także produkcją sprzętu dla rolnictwa i przemysłu przetwórczego oraz ich obsługą techniczną.

Dotychczas niewiele opracowań zajmowało się wielofunkcyjnym rozwojem wsi na Białorusi (np. Blochin 2014; Korbut 2014, 2015ab). Zauważenie turystyki jako istotnego czynnika wspierającego wielofunkcyjny rozwój terenów wiejskich pojawiło się w kontekście dyskusji nad ideą klastrów turystycznych (Siewierowa 2012) oraz w wyniku potrzeby stworzenia zaplecza teoretycznego dla koncepcji konkurencyjności regionów i obszarów turystycznych (stref kulturowo-turystycznych) (Gajdukiewicz 2008).

Mimo to, tematyka ta pozostaje wciąż stosunkowo nowa w białoruskiej literaturze naukowej. Natomiast koncepcja zrównoważonej turystyki omawiana jest głównie w kontekście ochrony zasobów naturalnych oraz rozwoju turystyki ekologicznej (Gajdukiewicz 2008; Grakowa 2009; Chomicz 2012; Reszetnikow 2015; Fontanari, Traskevich 2019).

2.1. Indywidualna rekreacja na obszarach wiejskich

Istotnym aspektem, który z perspektywy rozwoju turystyki na białoruskiej wsi odgrywa znaczącą rolę, są tradycje i rozwój indywidualnej rekreacji, a także podróże mieszkańców miast do własnych wiejskich domów (tzw. wiejskich posesji) oraz letniskowych domków rekreacyjnych (dacz) zlokalizowanych na terenach wiejskich.

Na Białorusi letni wypoczynek mieszkańców miast na działkach lub u rodziny mieszkającej na wsi jest tradycyjnym i powszechnym zjawiskiem społecznym. O ile turystyka wiejska o charakterze komercyjnym zaczęła rozwijać się na Białorusi w latach 90. XX wieku, o tyle początki masowych wyjazdów rekreacyjnych do dacz miały miejsce w latach 60. i 70. XX wieku. W tamtym czasie powstawały pierwsze organizacje działkowców, a za organizację tych terenów rekreacyjnych odpowiadało państwo. Na lokalizację wybierano obszary o niskiej przydatności rolniczej, położone nad jeziorami, np. Narocz, jeziora Brasławskie, wzdłuż rzek, takich jak Dniepr, Niemen, Wilia czy Dźwina, jak również w obrębie wsi. Mieszkańcom miast przydzielano działki rekreacyjne o powierzchni kilku arów (4–5, 6, a czasem 12 arów), w zależności od decyzji lokalnych władz. Najwięcej organizacji działkowców (tzw. sadowo-dacznych) znajdowało się w obwodzie mińskim, gdzie działała jedna trzecia wszystkich takich stowarzyszeń w kraju. Najwięcej rodzin korzystało z tych terenów rekreacyjnych w rejonie Mińska. W 2011 roku w obwodzie mińskim działało 1360 towarzystw działkowców, co stanowiło wzrost liczby takich organizacji o 2,8 razy w porównaniu z 1991 rokiem. Największe tempo wzrostu zaobserwowano w rejonie mińskim (4,3) (Reszetnikowa 2017).

Głównym czynnikiem napędzającym rozwój indywidualnej rekreacji był intensywny proces urbanizacji kraju, który nastąpił między latami 60. a 80. XX wieku.

Efektem tego procesu jest to, że obecnie ponad połowa mieszkańców Białorusi mieszka w miejscu innym niż miejsce swojego urodzenia. Większość osób zamieszkujących miasta ma wiejskie korzenie w pierwszym lub drugim pokoleniu. Wśród miejskich mieszkańców znaczną grupę stanowią osoby posiadające ziemię rolną i domy na wsi, wykorzystywane rekreacyjnie jako drugie domy. Zjawisko to, będące formą społecznej aktywności turystyczno-rekreacyjnej, nie zostało jeszcze poddane pogłębionym badaniom naukowym. Może ono jednak odgrywać znaczącą rolę w kontekście rozwoju komercyjnych usług noclegowych na białoruskich terenach wiejskich.

2.2. Potencjał zasobów turystycznych obszarów wiejskich Białorusi

2.2.1. Ocena zasobów przestrzeni geograficznej kraju w świetle dotychczasowych badań

Tematyka oceny potencjału przestrzeni geograficznej Białorusi, w tym waloryzacji turystycznej, była wielokrotnie podejmowana w ramach dyskusji naukowych w dziedzinach geografii, socjologii i planowania przestrzennego. Większość badań koncentrowała się na ocenie, klasyfikacji i ukazaniu przestrzennego zróżnicowania obszarów w odniesieniu do określonych cech społecznych, gospodarczych, dostępności komunikacyjnej, wyposażenia infrastrukturalnego, a także stanu zachowania walorów przyrodniczych i kulturowych. Analizy jakościowe i ilościowe prowadzono najczęściej z wykorzystaniem wskaźników syntetycznych i statystycznych. Jednostkami odniesienia w tych badaniach były obszary rejonów, obwodów, regionów lub stref. W studiach dotyczących waloryzacji turystyczno-rekreacyjnej przestrzeni Białorusi uwzględniano także mniejsze jednostki funkcjonalne o charakterze lokalnym, takie jak lokalne obszary turystyczne (Diemianczik 2011, 2013), lokalne obszary turystyczno-etnograficzne (Bliszczyk 2010), małe miejscowości (Kolendo 2011) czy klastery (Pirozhnik 2016; Siewierowa 2012; Tarasionok 2016).

Przy ocenie potencjału i waloryzacji turystyczno-rekreacyjnej wzięto pod uwagę zarówno cały kraj, jak i jego wybrane części, takie jak obwody, rejony czy regiony (np. Polesie Prypeckie, jeziora Brasławskie). W literaturze białoruskiej potencjał turystyczny (lub turystyczno-rekreacyjny) rozumiany jest jako zbiór zasobów strukturalnych i funkcjonalnych (uwarunkowań wewnętrznych), które determinują rozwój turystyki w kraju (Pirozhnik 2015).

Przykładami geograficznych badań dotyczących waloryzacji potencjału przestrzeni Białorusi są prace I. Pirozhnika, obejmujące ocenę poziomu rozwoju społeczno-ekonomicznego rejonów, obwodów i dużych miast (2015, 2018), typologię województw według potencjału społeczno-gospodarczego (1986), rozwój struktury przestrzennej rejonów rekreacyjnych kraju (1990), rejonizację turystyczną (2017) oraz modelowe podejście do rejonizacji turystycznej obwodu grodzieńskiego (2008). Na uwagę zasługują także opracowania I. Pirozhnika i J. Antipowej (2009) dotyczące typologii wiejskich obszarów Białorusi.

Istotny wkład w analizę zróżnicowania przestrzennego potencjału geograficznego Białorusi wniosły również badania: A. Olszewskiego i W. Jacuchno (2010) prezentujące przestrzenną ocenę warunków rozwoju administracyjnych jednostek kraju, N. Szczerbiny (2009) dotyczące oceny poziomu wyposażenia społeczno-ekonomicznego regionów, E. Dawidyk i in. (2001, 2010) nad klasyfikacją rejonów według stopnia zasobów agro-przemysłowych, S. Baczyły (2003) w kontekście potencjału i jakości gruntów rolnych, I. Zapruckiego (2018) wokół klasyfikacji przestrzennej rejonów według stopnia rozwoju przemysłu, G. Ridiewskiego (2013) nad regionalnymi różnicami w poziomie życia mieszkańców, rejonizacją kraju dla celów planistycznych na bazie potencjału społeczno-ekonomicznego w kontekście reform administracyjnych, a także dotyczące problematyki rozwoju społeczno-ekonomicznego w odniesieniu do ekologicznej sytuacji w obwodach: witebskim, homelskim i mohylewskim. Zagadnieniom regionalnych różnic w poziomie życia społeczności poświęcone były także badania: L. Fakeyevy (2007ab), G. Hackiewicz i E. Kalininy (2012), E. Kalininy (2011), R. Smirnowej (2012), R. Smirnowej i in. (2015), S. Zaruckiego (2008). Z kolei problematyka antropogenicznej transformacji problematycznych krajobrazów Białorusi została poruszona w badaniach N. Gaginowej (2005) i G. Marcynkiewicza i in. (2010).

Z punktu widzenia waloryzacji rekreacyjno-turystycznej, obok wspomnianych wcześniej prac I. Pirozhnika, uwagę zwracają opracowania: A. Manakowa (2002) dotyczące historyczno-kulturowych stref kraju, W. Bliszczy (2010, 2011) skupiające się na dziedzictwie etnograficznym, I. Rusaka (2015) poruszające temat klasyfikacji centrów kulturowych, A. Lokotko (2002) analizujące dziedzictwo historyczno-kulturowe obwodu grodzieńskiego, L. Grakowej (2009) badające potencjał przestrzeni kraju pod kątem rozwoju turystyki ekologicznej, A. Traskiewicz i D. Rieszetnikow (2007) odnoszące się do terytorialnej organizacji sanatoryjno-wypoczynkowej gospodarki Białorusi, J. Anoszek i L. Gajdukiwicz (2010) oceniające potencjał przyrodniczy Polesia Prypeckiego i rejonizację tego regionu w kontekście turystyki wiejskiej i rekreacji (agroekoturystyki).

Atrakcyjność rekreacyjnego i agroturystycznego potencjału Polesia Prypeckiego ocenił także W. Diemianczik (2011, 2013), który na podstawie analizy i klasyfikacji zasobów przyrodniczych i kulturowych, a także oceny użytkowych terenów gospodarczych, wyodrębnił pięć kategorii lokalnych obszarów turystycznych o funkcjonalnym charakterze. Natomiast problematyce oceny atrakcyjności i turystycznej rejonizacji obwodu homelskiego były poświęcone prace E. Karczewskiej (2004, 2009), uwzględniające również rozwój turystyki wiejskiej i ekologicznej.

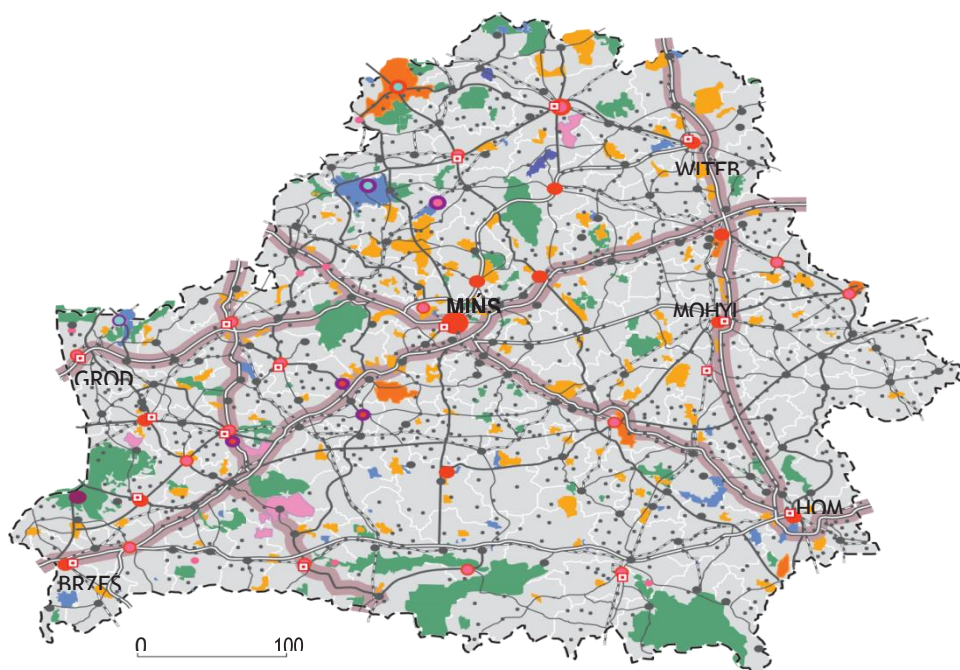
2.2.2. Terytorialny system turystyczno-rekreacyjny kraju

Zwięzły obraz potencjału turystyczno-rekreacyjnego Białorusi, uwzględniający funkcjonalne obszary i lokalizacje o charakterze turystycznym, przedstawia Rozporządzenie Rady Ministrów Republiki Białorusi z dnia 15.12.2016 r., Nr 1031, zatytułowane *Generalny schemat rozmieszczenia stref i obiektów uzdrowiskowych, turystyki i wypoczynku Republiki Białorusi na lata 2016-2020 oraz na okres do 2030 roku (Gienieralnaja schiema razmieszczienija zon i objektow ozdorowlenija, turizma i otdycha Rjespubliki Bielarus' na 2016-2020 gody i na pieriod do 2030 goda)*. Dokument ten przedstawia podstawy terytorialnego systemu turystyczno-rekreacyjnego kraju, który obejmuje:

- obszary cenne przyrodniczo, takie jak parki narodowe (PN „Puszcza Białowieska”, PN „Jeziora Braślawskie”, Prypecki PN, Naroczański PN), rezerваты państwowe (tzw. zapowiedniki), rezerwat biosfery (Berezyński RB), użytki ekologiczne (zakazniki) i inne tereny o wartości przyrodniczej, np. botaniczne, ornitologiczne;
- wielofunkcyjne miejskie ośrodki turystyczne o znaczeniu międzynarodowym (np. Mińsk), a także o randze krajowej i regionalnej;
- wyspecjalizowane miejskie ośrodki turystyczne o znaczeniu krajowym i regionalnym;
- małe miejscowości turystyczne, w tym uzdrowiska i miejscowości historyczne;
- lokalizacje o znaczeniu krajoznawczym, np. rezerваты historyczno-kulturowe, muzea, pomniki, zabytkowe parki, obiekty historyczne, miejsca festiwali, lokalizacje związane z życiem znanych postaci;
- obszary uzdrowiskowe (kurorty) o znaczeniu krajowym i regionalnym, np. strefa uzdrowiskowa „Naroczańska”;
- strefy turystyczne, w tym strefy miejskie i lokalne;
- strefy wypoczynkowe o randze krajowej i lokalnej;

- specjalne parki turystyczno-rekreacyjne;
- strefy lecznicze;
- miejsca rekreacji, np. ośrodki jeździeckie;
- zasoby balneologiczne, takie jak wody mineralne czy sapropele;
- obiekty sanatoryjne;
- baza noclegowa i gastronomiczna;
- tereny sportowo-rekreacyjne, np. narciarskie lub wodne;
- sieci dróg tranzytowych i magistrali kolejowych, włączone w transeuropejskie korytarze transportowe (np. Berlin–Brześć–Mińsk–Moskwa, Bukareszt–Kijów–Homel–Witebsk–Sankt Petersburg, Kijów–Homel–Mińsk–Wilno–Kłajpeda, Wenecja–Budapeszt–Lwów–Pińsk–Lida–Wilno);
- punkty obsługi ruchu samochodowego i kolejowego, takie jak stacje benzynowe czy przejścia graniczne;
- punkty informacji turystycznej;
- biura obsługi turystycznej;
- szlaki turystyczne;
- tematyczne szlaki turystyczne, takie jak „Białoruski wianok”, „Jantarnyj szlak” czy „Iz wariag w grieki”.

Główne składniki struktury terytorialnego systemu turystyczno-rekreacyjnego Białorusi zostały zilustrowane na rys. 2.

Legenda*

Ośrodki (centra) turystyki

- Ośrodki wielofunkcyjne o znaczeniu międzynarodowym
- Ośrodki wyspecjalizowane o znaczeniu krajowym
- Ośrodki wielofunkcyjne o znaczeniu krajowym
- Ośrodki wyspecjalizowane o znaczeniu regionalnym
- Ośrodki wielofunkcyjne o znaczeniu regionalnym

Jednostki osadnicze

- Miejscowości historyczne
- Osady uzdrowiskowe
- Miasta
- Agromiasta

- ▬ Granice rejonów

- Obszar o wyjątkowych cechach przyrodniczych

- Obszar uzdrowiskowy (kurort)

- Strefa lecznicza

- Strefa wypoczynkowa

- Specjalny park turystyczno-rekreacyjny

- Strefa turystyczna

- Turystyczna strefa w miastach - ośrodkach turystyki

- Linie kolejowe

- Drogi ekspresowe (magistralne)

- Drogi krajowe

- Drogi lokalne

- Główne drogowe korytarze tranzytowe

* - kategorie opisowe według źródła

Rys. 2. Główne elementy strukturalne terytorialnego systemu turystyczno-rekreacyjnego Białorusi

Źródło: *Gienieralnaja shiema...* (2016).

2.2.2.1. Wartości przyrodnicze i zasoby przestrzeni rekreacyjnej

Lesistość Białorusi wynosi 39,8% powierzchni kraju (stan na 2018 r.). Najbardziej zalesione rejony to: rossoński w obwodzie witebskim (71,4%), lelczycki (69,1%) i narowlański (64,7%) – w obwodzie homelskim. Białoruś znajduje się w czołówce krajów europejskich pod względem stopnia zalesienia. Powierzchnia lasów w kraju systematycznie wzrasta, co w 2018 roku oznaczało wzrost o 1% w stosunku do 2011 roku.

Mieszkańcy Białorusi mają prawo swobodnie poruszać się po terenach leśnych i bezpłatnie, bez żadnych zezwoleń, zbierać na własny użytek naturalnie występujące owoce, jagody, orzechy, grzyby, inne produkty leśne, rośliny lecznicze, soki drzewne, mech, ściółkę leśną oraz opadłe liście.

Na obszarze Białorusi utworzono dwa państwowe rezerваты (zapowiedniki) i cztery parki narodowe (tabela 3) o łącznej powierzchni 700 tys. ha⁴, które są siedliskiem największej w Europie populacji żubra. Istnieje także sieć użytków ekologicznych⁵. Łączna powierzchnia rezerwatów i użytków ekologicznych (zarówno krajowych, jak i lokalnych) wynosi 1,5 mln ha, co stanowi 7,5% powierzchni kraju. W 2010 roku obszary o dużej wartości przyrodniczej zajmowa-

⁴ Berezeyński Rezerwat Biosfery oraz parki narodowe znajdują się w zarządzie operacyjnym Prezydenta Republiki Białorusi.

⁵ Ustawy o terenach chronionych podają definicje obszarowych form ochrony przyrody Białorusi: „Rezerwat przyrody” państwowy (*zapowiednik*): obszar utworzony w celu ochrony w nienaruszonym stanie kompleksów przyrodniczych i obiektów, badania genetycznego świata zwierząt i roślin, badania typowych i unikalnych systemów krajobrazowych i ekologicznych systemów, stworzenia warunków dla utrzymania naturalnych procesów przyrodniczych.

„Park narodowy”: obszar utworzony w celu zachowania w nienaruszonym stanie kompleksów przyrodniczych i obiektów, odbudowy zaburzonego funkcjonowania kompleksów przyrodniczych i obiektów, które posiadają wartość estetyczną, kulturową i przyrodniczą oraz zrównoważonego wykorzystywania ich dla potrzeb naukowych, ochronnych, edukacyjnych, uzdrowiskowych i rekreacyjnych. Parki narodowe dzielą się na strefy ze względu na cele: strefa chroniona (w jej obrębie można prowadzić tylko badania naukowe), regulowanego wykorzystania (w jej obrębie funkcjonuje reżim ochronny, który ogranicza niektóre rodzaje działalności i wykorzystania zasobów przyrodniczych), rekreacyjna (w jej obrębie funkcjonuje turystyka), gospodarcza (w jej obrębie prowadzona jest działalność gospodarcza z wykorzystaniem ekologicznych technologii, która nie przeszkadza ochronie kompleksów przyrodniczych).

„Użytek ekologiczny” (*zakaznik*): obszar, na którym zaplanowano działania związane z ochroną, odbudową, odtworzeniem kompleksów przyrodniczych, zasobów przyrodniczych jednego lub kilku rodzajów w połączeniu z ograniczonym i uzgodnionym wykorzystaniem innych zasobów przyrodniczych. W zależności od kompleksów przyrodniczych, wyróżnia się zakazniki: krajobrazowe – przeznaczone dla ochrony i odbudowy cennych krajobrazów i kompleksów przyrodniczych, biologiczne (botaniczne, zoologiczne) – dla ochrony i odbudowy rzadkich i cennych roślin, zwierząt oraz elementów kompleksów leśnych, torfowiskowe – przeznaczone dla ochrony stanowisk lęgowych, migracyjnych awifauny błotno-wodnej, hydrologiczne (torfowe, jeziorne i rzeczne) – dla ochrony cennych obszarów wodnych i powiązanych z nimi obiektów, geologiczne – dla ochrony cennych obiektów elementów przyrody nieożywionej, oraz paleontologiczne – dla ochrony kopalnych kompleksów przyrodniczych.

ły 1,6 mln ha (7,7% powierzchni kraju). Do tych terenów zalicza się następujące obiekty: Park Narodowy „Puszcza Białowieska”, Park Narodowy „Jeziora Braśławskie”, Naroczański Park Narodowy, Prypecki Park Narodowy, Berezynski Rezerwat Biosfery, Poleski Państwowy Rezerwat Radiacyjno-Ekologiczny, a także użytki ekologiczne o znaczeniu ogólnokrajowym (84 obiekty), w tym: biologiczne (38 lokalizacji), krajobrazowe (31 lokalizacji), hydrologiczne (15 lokalizacji). Dodatkowo można wymienić użytki o znaczeniu lokalnym (414 miejsc), użytki przyrody o znaczeniu ogólnokrajowym (305 miejsc) i pomniki przyrody o znaczeniu regionalnym (586 obiektów).

Park Narodowy „Puszcza Białowieska” (150,1 tys. ha) został utworzony w 1990 roku na bazie gospodarstwa myśliwsko-ochronnego. Puszcza Białowieska znajduje się w rejonach kamienieckim i prużańskim (obwód brzeski) i w rejonie swisłockim (obwód grodzieński). W 1992 roku park został wpisany na listę Światowego Dziedzictwa Przyrodniczego UNESCO, a w 1993 roku uzyskał status rezerwatu biosfery.

Park Narodowy „Jeziora Braśławskie”, utworzony w 1995 roku, zajmuje ok. 1/3 powierzchni rejonu braśławskiego w obwodzie witebskim (72,5 tys. ha). Lesistość tego parku wynosi ok. 40%. Na jego obszarze znajduje się 250 jezior połączonych systemami rzecznyymi, tworzących grupy, z których największa – „grupa braśławska” – liczy 50 jezior. Park obejmuje trzy kompleksy leśne: „Drujskujny”, „Braśławski” i „Boginki”.

Naroczański Park Narodowy, utworzony w 1999 roku, znajduje się na północnym zachodzie Białorusi, na tzw. Pojezierzu Białoruskim. Obejmuje rejon miadzielski i wilejski (obwód miński), postawski (obwód witebski) i smorgoński (obwód grodzieński). Powierzchnia parku wynosi 97,3 tys. ha (w tym 66,8 tys. ha jest zarządzane przez park). Lasy zajmują 40% powierzchni parku, natomiast jeziora i rzeki – 17%⁶.

Prypecki Park Narodowy, założony w 1996 roku na bazie rezerwatu, znajduje się w dolinie rzeki Prypeć, na terenie rejonów żytkowickiego, lelczyckiego i petrykowskiego w obwodzie homelskim. Powierzchnia parku wynosi 82,3 tys. ha, z czego 85% to lasy.

Berezynski Rezerwat Biosfery, utworzony jako pierwszy rezerwat na terenie Białorusi w 1925 roku⁷, obejmuje obszary trzech rejonów: lepelskiego i dokszyckiego (obwód witebski) oraz borysowskiego (obwód miński). Powierzchnia rezerwatu wynosi 80,9 tys. ha. Sieć rzeczna rezerwatu jest dobrze rozwinięta

⁶ Dekretem Prezydenta Republiki Białorusi nr 514 z dnia 30 września 2010 r. realizowany był Państwowy Program Rozwoju Strefy Uzdrawiskowej rejonu Naroczańskiego na lata 2011-2015.

⁷ Był w gronie pierwszych obiektów włączonych przez UNESCO w 1979 roku do sieci rezerwatów biosfery.

i obejmuje 69 stałych i sezonowych rzek. Na terenie rezerwatu znajduje się siedem dużych jezior (Plawno, Palik, Olszyca, Maniec, Domżerickie, Postrieżskie, Moskowskie), które łącznie zajmują 1,7 tys. ha. Bagna stanowią 60% powierzchni rezerwatu, a lasy – 85%.

Po katastrofie elektrowni atomowej w Czarnobylu w 1986 roku problem skażenia radioaktywnego dotknął część obszaru Białorusi (rys. 3). Powierzchnia skażenia wynosi 30,1 tys. km², co stanowi 14,5% powierzchni kraju (Narodowy Komitet Statystyczny 2018). W 1988 roku na terenach rejonów bragińskiego, narowlańskiego i chojnickiego w obwodzie homelskim utworzono Poleski Państwowy Rezerwat Radiacyjno-Ekologiczny o specjalnym reżimie prawnym ochrony i użytkowania. Powierzchnia rezerwatu wynosi 216,6 tys. ha, z czego lasy obejmują 110,7 tys. ha.

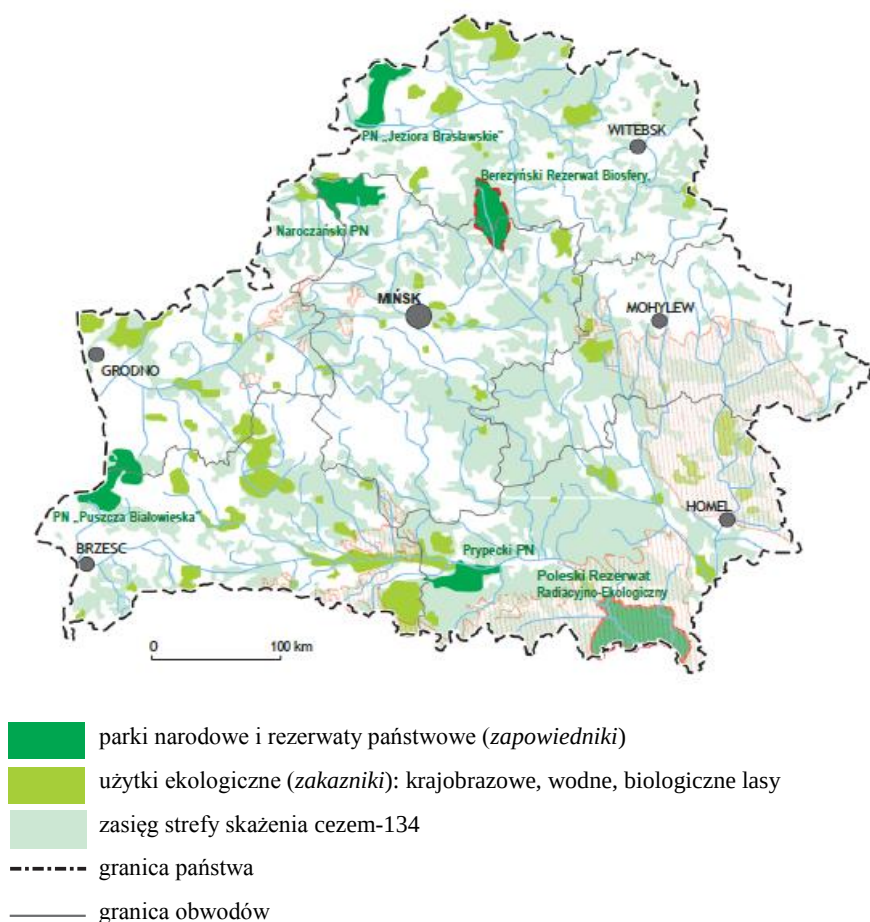
W strukturze powierzchni terenów chronionych na Białorusi około 1/3 przypada na Berezynski Rezerwat Biosfery i parki narodowe, a 2/3 na użytki ekologiczne (*zakazniki*). Natomiast pomniki przyrody stanowią jedynie 1%⁸ chronionych obszarów.

Tabela 3. Parki narodowe Białorusi

Nazwa parku	Rok utworzenia	Poprzednie chronione tereny i strefy wypoczynku	Powierzchnia [tys. ha]
Puszcza Białowieska	1990 (1939)	Rezerwat-myśliwskie gospodarstwo „Puszcza Białowieska”	150,1
Jeziora Brasławskie	1995	Rezerwat krajobrazowy „Miejzjeziorny”; Rezerwat hydrologiczny „Zablotie”; Strefa wypoczynku znaczenia krajowego „Brasław”	72,5
Prypecki	1996 (1969)	Rezerwat krajobrazowo-hydrologiczny „Pripiatski”	82,3
Naroczański	1999	Rezerwat krajobrazowy „Golubye jeziora”; Rezerваты hydrologiczne: „Szwarkszty”, „Czeremszycza”; Rezerваты biologiczne „Nekaseckij”, „Pasynki”, „Rudakowo”; „kurort” i strefa wypoczynku znaczenia krajowego „Narocz”	97,3

Źródło: Pirozhnik, Tarasionok, Jacuchno (2005, zaktualizowane).

⁸ Rozmieszczenie chronionych terenów na terenie Białorusi zatwierdzono w rozporządzeniu Rady Ministrów Białorusi, nr 1919 z dnia 29 grudnia 2007 r.

Rys. 3. Obszary chronione na Białorusi oraz zasięg strefy skażenia cezem-134

Źródło: Opracowanie własne.

Tradycyjnym sektorem gospodarki Białorusi pozostaje łowiectwo, kontrolowane przez Ministerstwo Gospodarki Leśnej. Prawnym fundamentem prowadzenia działalności myśliwskiej i gospodarki łowieckiej jest dzierżawienie określonych części lasu. Według danych z 2011 roku obszar lasów użytkowanych w celach łowieckich obejmował 5880 tys. ha. W kraju funkcjonowały 274 związki łowieckie. Liczba zarejestrowanych myśliwych na terenie Białorusi wynosiła 94 tysiące.

Zgodnie z badaniami G. Marcynkiewicza i in. (2010), większość unikalnych i szczególnie wartościowych krajobrazów Białorusi skupia się na obszarze Polesia oraz Pojezierza Białoruskiego. Regiony te wyróżniają się wyjątkowym potencjałem dla turystyki przyrodniczej (ekoturystyki), w szczególności pod kątem obserwacji ptaków w środowisku naturalnym. Jednocześnie Pojezierze

i Polesie uznawane są za obszary problemowe z uwagi na ekologiczne skutki intensywnej działalności człowieka⁹.

Pod względem potrzeb związanych z wypoczynkiem i rozwojem turystyki wiejskiej znaczenie mają zasoby przestrzeni rekreacyjnej kraju. W badaniach I. Pierozhnika (1985) przedstawiono wielkość dostępnej przestrzeni rekreacyjnej w podziale na regiony i subregiony, a także wskazano preferowany profil funkcjonalny tych terenów z uwagi na ich potencjalne wykorzystanie turystyczno-rekreacyjne. Łączna powierzchnia zasobów rekreacyjnych wynosiła 1803,4 tys. ha (8,7% powierzchni kraju), a ich sugerowany profil określono jako: wypoczynkowo-leczniczy, uzdrowiskowo-turystyczny i wycieczkowy. W strukturze przestrzennej wyróżniono następujące regiony: centralny (546 tys. ha powierzchni rekreacyjnej), północny (457 tys. ha), wschodni (243,8 tys. ha), południowo-wschodni (291,4 tys. ha) i zachodni (265,4 tys. ha) (tabela 4).

W dokumencie *Gienieralnaja schiema...* (2016) zaplanowano zmiany w strukturze, wielkości i pojemności recepcyjnej terenów turystyczno-rekreacyjnych Białorusi do roku 2030. Szczegółowe dane dotyczące obecnego stanu i przewidywanych zmian przedstawiono w tabeli 5. Z informacji zawartych w tym dokumencie wynika, że władze państwowe zamierzają rozwijać przestrzennie i intensyfikować turystyczno-rekreacyjne użytkowanie tych terenów w nadchodzących latach, szczególnie w odniesieniu do takich kategorii, jak: uzdrowiska (kurorty) o znaczeniu krajowym i lokalnym, specjalne parki turystyczno-rekreacyjne, a także strefy turystyczne oraz rekreacyjne.

Wykaz nazw zarejestrowanych stref turystyczno-rekreacyjnych Białorusi w podziale na różne kategorie przedstawiono w tabeli 6.

Tabela 4. Powierzchnia terenów rekreacyjnych na Białorusi według regionów i subregionów

Regiony (subregiony)	Powierzchnia terenów rekreacyjnych (tys. ha)	Profil funkcjonalny
1	2	3
Centralny	546,0	leczniczo-wypoczynkowy, wycieczkowy
Mołodeczkańsko-naroczański	214,0	wypoczynkowo-leczniczy, turystyczno-uzdrowiskowy
Miński	216,8	wycieczkowy, uzdrowiskowy-spacerowy,
Borysowski	70,2	wypoczynkowo-leczniczy
Ślucki	45	uzdrowiskowo-spacerowy, wędkarsko-myśliwski

⁹ Powstaniu problemów sprzyjało stosowanie w przeszłości na szeroką skalę melioracji zabagnionych ziem, nieracjonalne, rolnicze wykorzystanie osuszonych ziem i skażenie terytorium wskutek katastrofy czarnobylskiej.

cd. tabeli 4

1	2	3
Północny	457	uzdrowski, wędkarsko-myśliwski
Brasławsko-głębocki	75,6	wycieczkowy, turystyczny-uzdrowski, wędkarsko-myśliwski
Połocki	220,2	wycieczkowy, uzdrowski-spacerowy
Witebski	161,2	wycieczkowy, uzdrowski, wypoczynkowo-leczniczy
Wschodni	243,8	uzdrowski-spacerowy, wypoczynkowo-leczniczy, wycieczkowy
Mohylewski	123	uzdrowski-spacerowy, wycieczkowy
Bobrujski	90,2	uzdrowski-turystyczny
Krzyszewsko-soński	30,6	uzdrowski-spacerowy
Południowo-wschodni	291,4	uzdrowski-turystyczny, wypoczynkowo-leczniczy
Homelsko-	215	uzdrowski-spacerowy, wypoczynkowo-leczniczy, wyciecz-
-przypięprowski		kowy,
Mozyrsko-prypecki	76,4	uzdrowski-turystyczny
Zachodni	265,4	wycieczkowy, uzdrowski-spacerowy
Brzeski	68	wycieczkowy, uzdrowski, wypoczynkowo-leczniczy
Baranowski	40	uzdrowski-spacerowy, wycieczkowy
Lidzko-nowogródzki	27	wycieczkowy, uzdrowski-spacerowy
Piński	41	wycieczkowy, uzdrowski-turystyczny
Grodzieński	89,4	wycieczkowy, uzdrowski-turystyczny
Białoruś – ogółem	1803,4	wypoczynkowo-leczniczy, uzdrowski-turystyczny, wycieczkowy

Źródło: Pirozhnik (1985).

Tabela 5. Cechy (wskaźniki) terenów turystyczno-rekreacyjnych Białorusi w 2016 roku wraz z perspektywą na lata: 2020 i 2030

Kategoria	Cecha (wskaźnik)	Stan na:		
		1 stycznia 2016 r.	2020 r.	2030 r.
1	2	3	4	5
Liczba stref uzdrowskich	liczba	1	1	1
Powierzchnia stref uzdrowskich	ha	90 068	90 068	90 068
Pojemność rekreacyjna stref uzdrowskich	liczba miejsc	3 513	6 980	11 115
Liczba uzdrowsk (kurortów) o znaczeniu krajowym	liczba	7	4	4
Powierzchnia uzdrowsk (kurortów) o znaczeniu krajowym	ha	42 900	45 450	45 450
Pojemność rekreacyjna uzdrowsk (kurortów) o znaczeniu krajowym	liczba miejsc	3 584	5 500	19 695
Liczba lokalnych uzdrowsk (kurortów)	liczba	6	7	7
Powierzchnia lokalnych uzdrowsk (kurortów)	ha	9 180	43 170	43 170
Pojemność rekreacyjna lokalnych uzdrowsk (kurortów)	liczba miejsc	4 386	6 350	20 870
Liczba stref wypoczynkowo-leczniczych	liczba	–	2	2

cd. tabeli 5

1	2	3	4	5
Powierzchnia stref wypoczynkowo-leczniczych	ha	–	17 890	17 890
Pojemność rekreacyjna stref wypoczynkowo-leczniczych	liczba miejsc	–	120	120
Liczba specjalnych parków turystycznych i rekreacyjnych	liczba	1	9	9
Powierzchnia specjalnych parków turystyczno-rekreacyjnych	ha	5 750	189 686	189 686
Pojemność rekreacyjna specjalnych parków turystyczno-rekreacyjnych	liczba miejsc	2 030	10 200	45 220
Liczba stref turystycznych o znaczeniu lokalnym	liczba	1	33	33
Powierzchnia stref turystycznych o znaczeniu lokalnym	ha	10 114	114 491	114 491
Pojemność rekreacyjna stref turystycznych o znaczeniu lokalnym	liczba miejsc	–	4 830	27 130
Liczba stref rekreacyjnych o znaczeniu krajowym	liczba	14	7	7
Powierzchnia stref rekreacyjnych o znaczeniu krajowym	ha	403 300	168 353	168 353
Pojemność stref rekreacyjnych o znaczeniu krajowym	liczba miejsc	1 642	5 000	49 900
Liczba stref rekreacyjnych o znaczeniu lokalnym	liczba	186	142	142
Powierzchnia stref rekreacyjnych o znaczeniu lokalnym	ha	1 535 638	672 994	672 994
Pojemność stref rekreacyjnych o znaczeniu lokalnym	liczba miejsc	21 276	43 450	250 770
Liczba osad historycznych	liczba	–	33	33
Liczba rezerwatów historyczno-kulturowych	liczba	5	8	8
Liczba chronionych obszarów przyrodniczych perspektywicznych dla rozwoju turystyki	liczba	39	40	40

Źródło: *Gienieralnaja schiema...* (2016).**Tabela 6.** Tereny (strefy) turystyczno-rekreacyjne Białorusi (stan na 2018 r.)

Kategoria	Nazwa	Obwód
1	2	3
Strefy uzdrowiskowe	„Kurortnaja zona Naroczanskogo riegiona” («Курортная зона Нарочанского региона»)	miński
Uzdrowiska (kurorty) o znaczeniu krajowym	„Gorwal” («Горваль») „Żdanowiczi” («Ждановичи») „Nowojelnia” («Новоеल्या») „Porieczje” («Поречье»)	homelski miński grodzieński grodzieński

cd. tabeli 6

1	2	3
Lokalne uzdrowiska (kurorty)	„Bieły Bierieg” («Белый Берег») „Letcy” («Летцы») „Lubuż” («Любуж») „Ozioro Bieloe” («Озеро Белое») „Priwałka” («Привалка») „Rogaczew” («Рогачев») „Czenki” («Ченки»)	homelski witebski mohylewski brzeski grodzieński homelski, homelski
Strefy wypoczynkowo-lecznicze	„Wierchniedwinsk” («Верхнедвинск») „Uszaci” («Ушачи»)	witebski witebski
Specjalne parki turystyczne i rekreacyjne	„Awgustowskiy kanał” («Августовский канал») „Bobrujsk” («Бобруйск») „Brasławskij” («Браславский») „Dniepr” («Днепр») „Dniepro-Sożskij” («Днепро-Сожский») „Mstisławskij” («Мстиславский») „Połockij” («Полоцкий») „Sosnowy Bor” («Сосновый Бор») „Stolbcy” («Столбцы»)	grodzieński mohylewski witebski witebski homelski mohylewski witebski brzeski miński
Strefy turystyczne o znaczeniu lokalnym	„Bussa” («Бусса») „Zielwianka” («Зельвянка») „Lesnaja” («Лесная») „Łokalnaja tierritorialnaja zona g.p.Kriwicz - dier.Budslaw” „Oziernaja” («Озерная») „Ozioro Bamowskoje” («Озеро Бамовское») „Swisłocz” («Свислочь») „Tielechanskaja” («Телеханская») Strefa turystyczna m. Brześć Strefa turystyczna m. Bychów Strefa turystyczna m. Witebsk Strefa turystyczna m. Wołkowysk Strefa turystyczna m. Głębokie Strefa turystyczna m. Homel Strefa turystyczna m. Grodna Strefa turystyczna m. Lida Strefa turystyczna m. Mohylew Strefa turystyczna m. Mozyrz Strefa turystyczna m. Nowogródek Strefa turystyczna m. Pińsk Strefa turystyczna m. Prużana Strefa turystyczna m. Slonim Strefy turystyczne m. Mińsk (11 stref)	brzeski brzeski brzeski miński witebski brzeski grodzieński brzeski brzeski mohylewski witebski grodzieński witebski homelski grodzieński grodzieński mohylewski homelski grodzieński brzeski brzeski grodzieński miński
Strefy rekreacyjne o znaczeniu krajowym	„Bieriezino” («Березино») „Wklejka” («Вилейка») „Iwieniec-Isłocz” («Ивенец-Ислочь») „Osipowiczi” («Осиповичи») „Roszony” («Россоны») „Ulla” («Улла») „Czigirinka” («Чигиринка»)	miński miński miński mohylewski witebski witebski mohylewski

Źródło: Turizm i turystyczieskije riesursy... (2019).

2.2.2.2. Wartości kulturowe dla turystyki wiejskiej

Białoruś posiada bogate zasoby kulturowo-historyczne, reprezentujące różnorodne narody i tradycje, w tym szczególnie: Białorusinów, Rosjan, Polaków, Litwinów, Ukraińców i Żydów. Według opracowania *Dziaržaŭny spis...* (2009), w kraju znajduje się 4597 obiektów zabytkowych różnych kategorii (tabela 7). Najliczniejszą grupę stanowią stanowiska archeologiczne, następnie pomniki i miejsca wydarzeń historycznych. Najwięcej zabytków znajduje się w obwodach homelskim i witebskim, co wynika z dużej liczby pomników oraz miejsc pamięci historycznej. Mińsk wyróżnia się liczbą zabytkowych zespołów urbanistycznych i budowli o wartości historycznej. Z kolei najwięcej rezydencji oraz zespołów pałacowo-parkowych znajduje się w obwodach witebskim i mińskim. Obwody brzeski i grodzieński charakteryzują się największą liczbą obiektów sakralnych, co podkreśla ich potencjał dla rozwoju turystyki religijnej.

Tabela 7. Liczba materialnych walorów kulturowych Białorusi według obwodów

Jednostka	Zabytki archeologiczne	Zespoły zabudowy zabytkowej i zabytkowe budowle	Pomniki i miejsca wydarzeń historycznych	Zabudowa rezydencjonalna i zespoły pałacowo-parkowe	Zabytkowe obiekty sakralne	Razem
Miasto Mińsk	35	232	4	6	13	290
Obwód brzeski	193	60	193	15	235	696
Obwód grodzieński	351	95	90	12	109	657
Obwód homelski	386	109	281	21	38	835
Obwód miński	327	88	133	23	83	654
Obwód mohylewski	344	64	122	4	51	585
Obwód witebski	365	140	236	24	115	880
Białoruś – Ogółem	2001	788	1059	105	644	4597

Źródło: *Dziaržaŭny spis gistoryka-kulturnych kasztoŭnascej Respubliki Bielarus'* (2009).

Lista najcenniejszych obiektów zabytkowych obejmuje 11 pozycji (tabela 8), w tym historyczne budowle sakralne (Kościołów prawosławnego i rzymskokatolickiego), rezydencje i fortyfikacje. Z perspektywy turystyki wiejskiej szczególne znaczenie mają jednak elementy kultury ludowej i walory etnograficzne.

Tabela 8. Najcenniejsze zabytki architektury, historii i kultury Białorusi

Kościół Przemienienia Pańskiego i Sobór św. Zofii Cerkiew św. św. Borysa i Gleba Baszta Kamieniecka „Biała Wieża” («Белая Вежа») Monaster św. Mikołaja Twierdza Brzeska Zespół pałacowo-parkowy Rumiancewów i Paskiewiczów Budynki sakralne typu obronnego: Cerkiew Narodzenia Matki Bożej w Murowance Cerkiew św. Michała w Synkavichy Kościół św. Jana Chrzciciela Zespół architektoniczny Prospektu Niepodległości w Mińsku Drewniane kościoły Polesia	Połock Grodno Kamieniec Mohylew Brześć Homel obwód grodzieński (rejon szczuczyński) obwód grodzieński (rejon zelwieński) obwód witebski (rejon postawski) Mińsk obwody: brzeski i homelski (rejony: kalinkowicki, piński, żabikowski, żytkowicki i inne)
---	--

Źródło: *Turizm i turystyczieskije riesursy...* (2019).

Białoruś posiada różnorodne zasoby związane z dziedzictwem etnograficznym. Według W. Bluszcz (2010), najważniejsze obiekty etnograficzne to:

- osiedla z zachowanymi tradycyjnymi układami ulic oraz rozplanowaniem zabudowy mieszkalnej i gospodarczej;
- domy tradycyjne, z wnętrzami o charakterystycznym wyposażeniu, zawierającymi zbiory dawnych przedmiotów codziennego użytku oraz zachowanym wyglądem zewnętrznym i wewnętrznym;
- obiekty kultu religijnego, które ukazują przynależność wyznaniową grup etnicznych poprzez ich unikatową architekturę;
- cmentarze i nagrobki z tradycyjnymi zdobieniami i inskrypcjami;
- budowle gospodarcze o cechach tradycyjnych, takie jak młyny czy studnie;
- centra rzemiosła ludowego;
- folklor i tradycje, w tym obchody świąt z udziałem mieszkańców w strojach regionalnych;
- muzea etnograficzne i wystawy;
- święte miejsca i źródła kultowe.

O. Mieczkowska (2002) wskazuje, że główne elementy etnograficzne Białorusi obejmują: muzea historyczno-krajoznawcze (83 obiekty), pomniki architektury (87 obiektów), domy rzemiosła i szkoły twórczości narodowej (77 obiektów), zespoły folklorystyczne (27 obiektów), tradycyjne festiwale i jarmarki twórczości (16 wydarzeń) oraz zakłady artystyczne (25 obiektów).

Najczęściej odwiedzane obiekty związane z etnografią to skanseny, takie jak „Dudutki” (rejon puchowicki) i kompleks „Młyn” w Zasławskim Rezerwacie Historyczno-Kulturowym. Ważnym elementem dziedzictwa są tradycyjne święta narodowe, takie jak Kolada, Kupala, Jaryła, Bogacz, Maslynica, Sjomucha, Żniwo, Dziady. Aby zachować to dziedzictwo, niektóre święta zostały wpisane na

listę zabytków historyczno-kulturowych, np.: obrzęd cari (rejon kopylski, wieś Semeżewo), wadzenie i pochowanie strąły (rejon wieteckie, wieś Kozackie Bulsuny), pieśni (rejon jelski, wieś Kozły), pieśni bytowe (rejon lelczycki, wieś Nowoje Polesie), żanidba ciaraszki (rejon lepelski; na liście UNESCO) i Jurawski karagot (rejon żytkowicki, wieś Pogost; na liście UNESCO).

Znaczącym elementem kultury są tradycyjne potrawy kuchni regionalnej. W XIX wieku popularność zyskały dania na bazie ziemniaków. Tradycje kulinarne Białorusi prezentowane są podczas festiwali, takich jak „Motalskie przysmaki” (rejon janowski), „Dary lesa” (rejon rossoński), „Smaczna jesti” (rejon lepelski).

W. Titow (1983) wyróżnił na terenie Białorusi sześć regionów historyczno-etnograficznych: Pojezierze (Podwinie), Białoruś Centralna, Poniemanie, Podnieprawie, Polesie Zachodnie i Polesie Wschodnie (rys. 4). A. Lokotko (2011) podjął próbę określenia regionów kulturalno-historycznych, łącząc elementy krajobrazu, architektury i kultury etnograficznej. Wyróżnił m.in. Ziemię Berestejską, Paożańsko-Słoniński Rejon Lokalny, Szlak Zamków Lida-Nieśwież, Ziemię Golszańską, Kraj Naroczański, Braclawski Kraj Jeziorny, Ziemię Połocką, Kraj Orszański, Kraj Drybińsko-Mścislawski, Wietkę, Polesie Mozyrskie, Turów i Pogoryńskie Gorodki, Polesie Pińskie, Z Kraju Kolasa do Kraju Nalibogskiego.

Rys. 4. Regiony historyczno-etnograficzne Białorusi według W. Titowa (1983)

Nagromadzenie na określonym terenie wartości kulturowych w formie: muzeów etnograficznych, drewnianej sakralnej architektury, dobrze zachowanych zabudowań tradycyjno-historycznych, centrów historycznych rzemiosła i miejsc kultu religijnego (sanktuariów) stanowiło dla W. Bliszcza (2010, 2011) podstawę do wyodrębnienia tzw. lokalnych obszarów turystyczno-etnograficznych. Do takich obszarów zaliczono m.in.: Brasławszczyznę (obejmującą rejony brasławski, mioński i szarkowszczyński), Obszar Naroczański (rejony postawski i miadzielski), Tereny między Berezyną a Dźwiną (rejony lepelski, dokszycki, głębocki i uszacki), Cichą Biesiedę (rejony wieteczki, czeczerski, budzki, homelski i dobruski), Kraj Sakunów (rejony osipowicki, starodoroski, hłuski i bobrujski). Wymieniono również trzy obszary znajdujące się w zasięgu godzinnej jazdy samochodem od korytarza transeuropejskiego Berlin–Warszawa–Brześć–Mińsk–Moskwa: Nadbużański Kraj, Zagorodje i Turowska Ziemia (rejony brzeski, kobryński, piński, łuniniecki, stoliński, żytkowicki i janowski).

2.2.2.3. Dostępność drogowa walorów turystycznych

System transportowy Białorusi jest jednym z najlepiej rozwiniętych wśród państw dawnej Wspólnoty Niepodległych Państw, choć wciąż ustępuje infrastrukturze liderów Unii Europejskiej. W 2016 roku długość dróg wynosiła 85,7 tys. km (w 2000 roku było to 74,4 tys. km), z czego 74,3 tys. km stanowiły drogi o nawierzchni twardej (w 2000 roku było to 66,2 tys. km). Gęstość dróg z utwardzoną nawierzchnią wyniosła średnio 357,7 km/tys. km² powierzchni kraju. Najgęstsza sieć takich dróg występuje w obwodach grodzieńskim (467,3 km/tys. km²) i mińskim (430,3 km/tys. km²), a najmniej w obwodzie homelskim (263,7 km/tys. km²).

Atrakcyjność dróg dla turystyki jest określana nie tylko przez ich stan techniczny i bezpieczeństwo, ale także walory krajobrazowe towarzyszące głównym szlakom. Ważniejsze trasy to m.in.: Grodno–Ślonim–Kobryń, Brześć–Mińsk–Orsza, Witebsk–Połock–Wierchniedźwińsk, Mińsk–Lida–Grodno, Brześć–Kobryń–Pińsk–Turów i Mińsk–Mołodeczno–Oszmiana. W pobliżu tych tras, w zasięgu 30 minut jazdy, znajdują się najbardziej wartościowe przyrodniczo i kulturowo miejsca w kraju.

Najlepiej rozwinięta infrastruktura drogowa jest zlokalizowana wzdłuż głównego szlaku transportowego Białorusi: Brześć–Mińsk–Moskwa. Podobnie jak inne drogi, ta magistrała wymaga dalszych inwestycji, aby osiągnąć najwyższy standard techniczny, zapewnić bezpieczeństwo użytkownikom i rozwinąć sieć miejsc obsługi podróżnych (MOP). W 2009 roku działało około 1000 takich

punktów, jednak ich jakość często nie spełniała oczekiwań podróżnych. Najwięcej MOP-ów znajduje się w obwodzie mińskim (118 stacji paliw, 82 sklepy, 102 punkty gastronomiczne), a najmniej w obwodzie mohylewskim (34 stacje paliw, 14 sklepów, 50 punktów gastronomicznych).

2.2.3. Obszary (strefy) turystyczne kraju

Zgodnie z rozporządzeniem Rady Ministrów Republiki Białorusi z dnia 30 maja 2005 roku (nr 573), na terytorium kraju wyznaczono specjalne obszary turystyczne (tzw. strefy kulturowo-turystyczne). Spośród 27 takich stref, dwie znajdują się w granicach administracyjnych Mińska (Historyczne centrum Mińska i Łoszycki kompleks dworsko-pałacowy), a pozostałe 25 obejmują różne rejony kraju, z wyłączeniem obszarów skażonych promieniowaniem (rys. 5).

W obwodzie brzeskim wyznaczono pięć stref turystycznych:

- Euroregion Puszcza Białowieska (rejony kamieniecki, prużański);
- Białe Jeziora – Euroregion Bug (rejony brzeski, małorycki);
- Polesie Pińskie (rejony hancewicki, drohiczynski, janowski, łuniniecki, piński, stoliński, miasto Pińsk);
- Strefa tranzytowo-turystyczna Brześć–Baranowicze–granica obwodu (rejony baranowicki, berezowski, żabinecki, iwacewicki, kobryński, lachowicki, miasto Brześć i Baranowicze);
- Strefa Telechańska (rejony hancewicki, iwacewicki).

W obwodzie grodzieńskim wyznaczono trzy strefy:

- Strefa Grodzieńska (rejony grodzieński, lidzki, brzostowski, szczuczyński, miasta Grodno i Lida);
- Strefa Nowogródzka (rejony nowogródzki, smorgoński, korelicki, iwjejski, zdięcielski, werenowski, oszmiański, ostrowiecki);
- Strefa Słonimska (rejony słonimski, wołkowyski, mostowski, świsłocki, zelweński).

Obwód mohylewski posiada cztery strefy:

- Strefa Mohylewska (rejony mohylewski, sławgorodzki, czauski, bychowski, drybiński);
- Strefa Mścisławska (rejony mścisławski, krzyczewski, klimowicki, kościukowicki, krasnopolski, chocimski, czerykowski);
- Strefa Bobrujska (rejony bobrujski, osipowicki, kirowski, kliczewski, hłuski);
- Strefa Szklowska (rejony szklowski, kruhelski, horecki, białyniecki).

Obwód homelski także posiada cztery strefy:

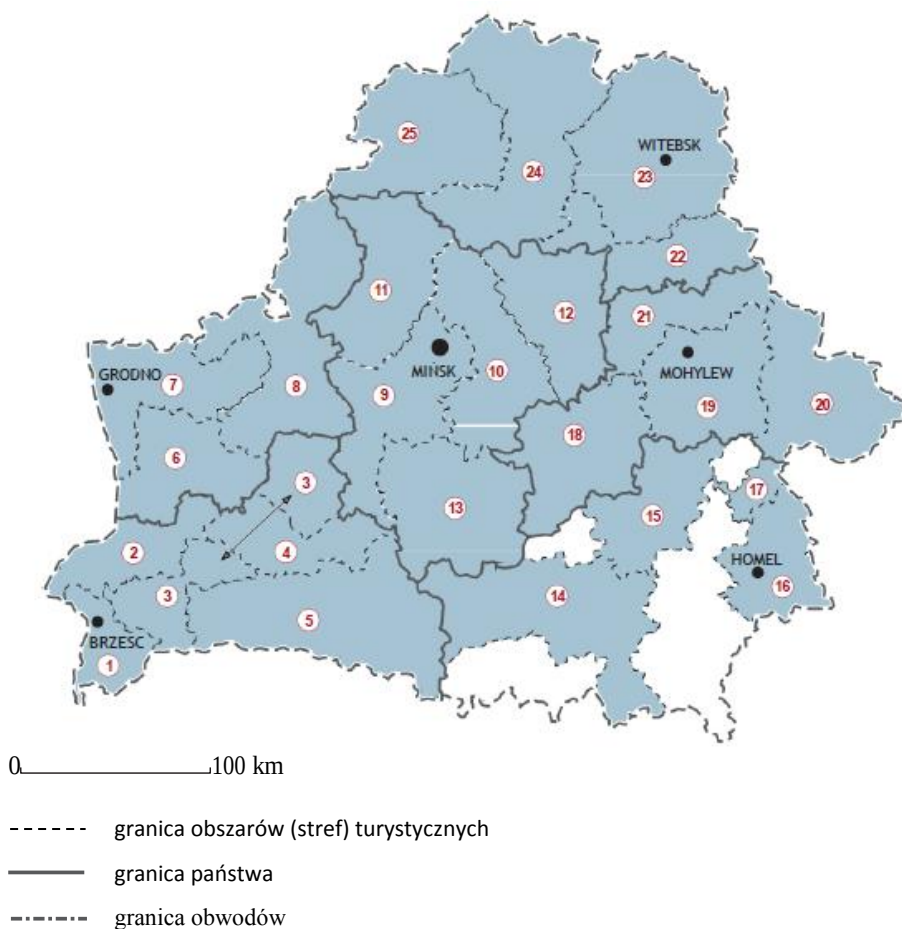
- Strefa Homelsko-Wietkowska (rejony homelski, wietecki, dobruski);
- Strefa Polesko-Turowska (rejony mozyrski, kalinkowicki, żytkowicki, narowelski, petrykowski);
- Strefa Cieczerska (rejon cieczerski);
- Strefa Żłobińska (rejony żłobiński, świetłogorski, rohaczewski).

Obwód witebski wyróżnia się czterema strefami:

- Strefa Witebska (rejony witebski, bieszenkowicki, horodecki, łożnieński, sienieński, szumiliński);
- Strefa Połocka (rejony połocki, wierchniedźwiński, dokszycki, lepelski, rossoński, uszacki);
- Strefa Jeziora Brasławskie (rejony brasławski, głębocki, miorski, postawski, szarkowszczyński);
- Strefa Orszańsko-Kopyska (rejony orszański, dubrowieński, tołoczyński, czaśnicki).

W obwodzie mińskim utworzono pięć stref:

- Strefa Mińska (rejony miński, dzierżyński, stołpecki, nieświeski, uździeński, klecki);
- Strefa Łogojska (rejony łożojski, smolewicki, czerwieński, puchowicki);
- Strefa Naroczańska (rejony mołodeczański, wilejski, miadzielski, wołożyński);
- Strefa Borysowska (rejony borysowski, krupski, berezeński);
- Strefa Słucka (rejony słucki, soligorski, lubański, starodoroski, kopylski).

Obszary turystyczne – strefy kulturowo-turystyczne:

1 – Białe Jeziora – euroregion Bug; 2 – euroregion Puszcza Białowieska; 3 – strefa tranzytowo-turystyczna: Brześć–Baranowicze–granica obwodu; 4 – telechańska; 5 – Polesie Pińskie; 6 – słonimska; 7 – grodzieńska; 8 – nowogrodzka; 9 – mińska; 10 – łogojska; 11 – naroczańska; 12 – borysowska; 13 – słucka; 14 – polesko-turowska; 15 – żłobińska; 16 – homelsko-wietkowska; 17 – czeczerska; 18 – bobrujska; 19 – mohylewska; 20 – mścisławska; 21 – szkłowska; 22 – orszańsko-kopyska; 23 – witebska; 24 – połocka; 25 – Jeziora Braśławskie.

Rys. 5. Obszary turystyczne (strefy kulturowo-turystyczne) Białorusi

Źródło: Rozporządzenie Rady Ministrów Republiki Białorusi z dnia 30 maja 2005 r., nr 57.

Według badań przeprowadzonych przez L. Grakowa (2009), oceniono potencjał turystyczno-rekreacyjny 25 wyznaczonych obszarów turystycznych (stref kulturowo-turystycznych) pod kątem możliwości rozwoju turystyki ekologicznej (przyrodniczej). Analiza ta uwzględniała również przydatność tych obszarów do rozwoju agroturystyki. Wyniki analiz wielokryterialnych wskazują, że szczególnie wysoki potencjał przyrodniczo-kulturowy posiadają strefy, takie jak: Je-

ziora Braśławskie, naroczańska, Białe Jeziora euroregion Bug, Polesie Pińskie, telechańska, połocka, nowogrodzka, słonimska i mińska. Umiarkowany potencjał dla rozwoju turystyki ekologicznej wykazują strefy: grodzieńska, bobrujska, polesko-turowska, Brześć–Baranowicze–granica obwodu i żłobińska. Pozostałe obszary nie wyróżniają się szczególnymi walorami pod kątem rozwijania form turystyki związanych z walorami naturalnymi, w tym turystyki wiejskiej. Warto jednak zauważyć, że niektóre miejsca mogą napotykać ograniczenia wynikające z przeszłej lub obecnej działalności antropogenicznej. Przykłady takich obszarów to m.in.: Jeziora Braśławskie, połocka, słonimska, mińska i Brześć–Baranowicze–granica obwodu.

Jak wspomniano wcześniej, obszary skażone w wyniku awarii elektrowni atomowej w Czarnobylu są wykluczone z użytkowania turystycznego i planowania strategicznego. Dotyczy to rejonów, takich jak jelski, lelczycki, brahiński, chojnicki, oktiabrski, łojowski, rzeczycki, orszański i budzki (Grakow 2009). Warto zauważyć, że w 2019 roku otwarto Poleski Państwowy Rezerwat Radiacyjno-Ekologiczny dla ruchu turystycznego, jednak odwiedziny są możliwe wyłącznie pod opieką przewodnika-rezerwatu.

2.2.4. Mocne i słabe strony potencjału zasobów turystycznych

I. Pirozhnik (2015) przedstawił syntetyczną ocenę potencjału zasobów strukturalnych i funkcjonalnych Białorusi z punktu widzenia rozwoju turystyki wiejskiej. Wyróżniono następujące mocne strony:

- wysoki stopień naturalności krajobrazów oraz unikatowe obszary chronione i rezerwaty biosfery;
- bogactwo dziedzictwa historyczno-kulturowego wynikające z wielokulturowości regionu;
- autentyczne tradycje etniczne i folklor ludowy;
- dogodnie położenie tranzytowe w transeuropejskich korytarzach komunikacyjnych;
- ogólnokrajowa własność zasobów i możliwość bezpłatnego korzystania z obszarów leśnych, wodnych i rekreacyjnych.

Do endogenicznych atutów wspierających rozwój turystyki wiejskiej zaliczono: tolerancyjność kulturową mieszkańców, otwartość wobec turystów, znaczną populację zamieszkującą tereny wiejskie (23% ogółu ludności) oraz rozwinięte wielokierunkowe rolnictwo.

Słabe strony potencjału:

- rozproszona lokalizacja i zły stan wielu obiektów zabytkowych, takich jak zamki, pałace czy parki;
- utrata części tradycji kulturowych oraz umiejętności rzemieślniczych wśród mieszkańców wsi;
- niedostateczny rozwój infrastruktury transportowej i turystycznej na terenach wiejskich;
- niski poziom infrastruktury bytowej i kulturowej;
- wysokie ceny i niewystarczający rozwój telekomunikacji oraz ograniczony dostęp do Internetu;
- niska znajomość języków obcych i tradycji kulturowych innych krajów wśród lokalnej ludności;
- negatywny wpływ awarii w Czarnobylu na wizerunek turystyczny kraju.

Wspomniane trudności uzupełniają inne ograniczenia, takie jak: niska aktywność społeczna i przedsiębiorcza ludności wiejskiej, brak koordynacji działań marketingowych w promocji produktów turystyki wiejskiej na rynkach lokalnych i międzynarodowych, niedostosowany system podatkowy dla branży agroturystycznej, skomplikowane procedury wizowe oraz wymóg rejestracji cudzoziemców.

Kwestie związane z problemami prawnymi i instytucjonalnymi dotyczącymi rozwoju turystyki wiejskiej, a także funkcjonowania obiektów noclegowych zostaną omówione w kolejnych częściach pracy.

2.3. Sytuacja rolnictwa oraz główne problemy społeczne obszarów wiejskich

2.3.1. Główne kierunki i problemy rozwoju rolnictwa

Choć przemysł i usługi dominują w gospodarce Białorusi, rolnictwo nadal odgrywa kluczową rolę. W latach 90. XX wieku, wraz z rozpadem ZSRR i początkiem transformacji gospodarczej Białorusi, rolnictwo zostało dotknięte głębokim kryzysem społeczno-ekonomicznym. Ten okres oznaczał szczególnie trudną sytuację dla sektora rolnego.

Od połowy lat 90. XX wieku wprowadzano zmiany własnościowe i organizacyjno-prawne w przedsiębiorstwach rolniczych, zwłaszcza w przypadku dużych organizacji wiejskich. W tamtym czasie dominowały sowchozy i kołchozy, które przekształcano w podmioty działające zgodnie z zasadami gospodarki rynkowej. Proces ten zakończył się w 2008 roku, kiedy większość tych jedno-

stek zreorganizowano w jednoosobowe spółki skarbu państwa¹⁰. Równocześnie zmniejszono liczbę dużych gospodarstw rolnych, co skutkowało wzrostem średniej powierzchni ziemi przypadającej na jedno gospodarstwo. W 2008 roku funkcjonowało 1391 dużych państwowych spółek, a średni areal gruntów na jedno takie gospodarstwo wzrósł z 2446 ha w 1990 roku do 4701 ha w 2008 roku¹¹.

Obecnie grunty rolne zajmują 41% powierzchni kraju, podczas gdy lasy obejmują 42%. Od ponad dekady notuje się stopniowy spadek powierzchni gruntów uprawnych, co wynika m.in. z zalesiania nieużytków. W 2018 roku całkowita powierzchnia gruntów rolnych wynosiła 8,5 mln ha, z czego 67,4% stanowiły grunty orne. W porównaniu z 2010 rokiem areal ten zmniejszył się o około 8% (tabela 12).

W strukturze gospodarstw rolnych w 2018 roku wyróżnia się:

- organizacje rolnicze (*sielskochoziajstwiennyje organizacii*);
- gospodarstwa prywatne (farmerskie, *fiermierskije choziajstwa*) mające osobowość prawną;

¹⁰ Aktami prawnymi regulującymi status prawny poszczególnych podmiotów działalności rolnej oraz charakter ich działania są ustawy:

- o chłopskich (farmerskich) gospodarstwach z dnia 18 lutego 1991 r. z późniejszymi zmianami,
- o gospodarstwach indywidualnych mieszkańców wsi z dnia 11 listopada 2002 r.,
- o kooperacjach konsumpcyjnych z dnia 25 lutego 2005 r.,
- o reorganizacji nierentownych organizacji rolniczych z dnia 9 czerwca 2003 r.,
- dekret Prezydenta Białorusi o przybliżonym statusie kołchozów (kooperatywów) z dnia 2 lutego 2001 r.,
- rozporządzenia w sprawie towarzystw ogrodniczych (działkowych) z dnia 28 stycznia 2008 r., nr 50.

Rozporządzeniem Ministra Gospodarki Republiki Białorusi z dnia 25 czerwca 2004 r. Nr 157 „O zatwierdzeniu zaleceń dotyczących organizacji komercyjnych, rolnych i innych form własności” wprowadzono możliwość łączenia różnych form własności oraz tworzenia nowych. Do nowych form własności zaliczono: organizacje komercyjne działające na podstawie własności państwowej, w tym rolne jednoosobowe spółki skarbu państwa oraz organizacje komercyjne działające na podstawie własności prywatnej w formie spółek, a także przedsiębiorstwa prywatne jednoosobowe.

Za komercyjną organizację rolniczą uważa się osobę prawną, której głównym obszarem działalności jest produkcja rolna i jej przetwarzanie. Zysk z tego rodzaju działalności musi wynosić co najmniej 50%. Na podstawie rozporządzenia wprowadzono możliwość łączenia nowych i starych podmiotów, która to możliwość została regulowana osobnymi aktami prawnymi. Rejestracja nowo powstałych komercyjnych organizacji rolniczych odbywa się na podstawie rozporządzenia o rejestracji państwowej, likwidacji (zakończenia działalności) podmiotów gospodarczych zatwierdzonych Dekretem Prezydenta Białorusi z dnia 17 grudnia 2002 roku „W sprawie zmian i uzupełnień do dekretów z dnia 16 marca 1999 Nr 11 oraz z dnia 16 listopada 2000 Nr 22”.

¹¹ Proces ten nadal postępuje. Jego główną przyczyną jest ingerencja państwa w gospodarkę rolną. Organizacje rolnicze, które są nierentowne, decyzją państwa zostają włączane do organizacji, które przynosiły zysk. Ponadto decyzją państwa ziemia, której użytkowania odmówił poprzedni użytkownik lub pomimo jej posiadania użytkownik jej nie wykorzystywał, została przekazana do organizacji wiejskich.

- gospodarstwa indywidualne (pomocnicze, *choziajstwa nasielenija*), prowadzone przez mieszkańców wsi¹².

Grunty rolne w 87,4% są użytkowane przez organizacje rolnicze, 2,1% przez gospodarstwa farmerskie, a 9,2% przez indywidualnych użytkowników, zajmujących się ogrodnictwem, prowadzeniem gospodarstw przydomowych lub działalnością rekreacyjną (tabela 9).

Tabela 9. Struktura użytkowania gruntów rolnych Białorusi w 2018 roku (w tys. ha)

Kategoria	Powierzchnia ogółem	W tym grunty użytkowane przez:				
		Organizacje rolnicze	Gospodarstwa prywatne (farmerskie)	Mieszkańców	W tym z przeznaczeniem dla:	
					indywidualnych działek pomocniczych, budowy i utrzymania budynku mieszkalnego	ogrodnictwa, budowy domków letniskowych i ogrodnictwa
Grunty rolne	8 501,6	7 433,0	180,1	782,1	600,0	52,3
w tym:						
Grunty orne	5 727,3	4 998,2	128,4	576,9	545,8	24,8
Grunty pod uprawy trwałe	113,8	33,5	4,8	73,5	45,8	27,4
Łąki	2 653,1	2 401,3	46,9	131,7	8,4	0,1

Źródło: *Cielskoje choziajstwo...* (AgroWeb Bielarus', aw.belal.by).

Podstawą sektora rolniczego na Białorusi są organizacje rolne¹³, funkcjonujące obecnie na zasadach rynkowych, ale wspierane znaczącymi dotacjami pań-

¹² W Ustawie z dnia 11 listopada 2002 roku Nr 149-3 o gospodarstwach indywidualnych dookreślono rozumienie indywidualnej działalności rolniczej. Prowadzenie gospodarstwa indywidualnego jest działalnością pracowniczą mieszkańców na rzecz rolniczej wytwórczości, która jest prowadzona na przyznanej od państwa ziemi. Mieszkańcy na podstawie prawa własności mogą posiadać budynki gospodarcze, budynki dla zwierząt i inne zasoby, których posiadanie jest zgodne z prawem Republiki Białorusi. Mieszkańcy, którzy podejmują taką aktywność, nie prowadzą działalności gospodarczej. Państwo wspiera gospodarstwa indywidualne poprzez: tworzenie punktów konsultacyjnych, punkty wypożyczania sprzętu mechanicznego potrzebnego dla działalności rolniczej, pomoc w zbycie produkcji rolnej, usługi weterynaryjne, usługi użytkowania ziemi, oferuje możliwość korzystania z pastwisk, organy administracyjne zobligowane są do organizacji targowisk. Wspiera też rozwój mediów i infrastruktury w miejscach największej koncentracji gospodarstw domowych. Uszczegółowienie zapisów ustawy nastąpiło w Programie Rozwoju i Wsparcia Gospodarstw Domowych Rolnych na lata 2011-2015, wdrożonym rozporządzeniem Rady Ministrów z dnia 27 października 2010 Nr 1578.

¹³ Organizacje rolnicze mają różne formy prawne, wyróżnia się: spółki akcyjne (otwarte i zamknięte), spółki z ograniczoną odpowiedzialnością, spółki z dodatkową odpowiedzialnością (*obshchestva s dopolnitel'noy otvetstvennost'ju*), kooperatywy produkcyjne oraz przedsiębiorstwa unitarne. Według struktury własności organizacje rolnicze dzielą się na: państwowe (republikańskie i komunalne), prywatne, w tym z udziałem własności państwowej, kapitału zagranicznego oraz własności zagranicznej.

stwowymi. W 2018 roku działało 1357 takich podmiotów, zatrudniających około 306 tysięcy osób. W porównaniu z 2010 rokiem liczba pracowników w tych organizacjach zmniejszyła się o około 25% (*Cielskoje choziajstwo...* 2018). Gospodarstwa te użytkowały w sumie 7433 hektary gruntów rolnych, z czego 71,1% zajmowały pola uprawne. Średnia powierzchnia gruntów rolnych na jedno gospodarstwo wynosiła 5477,5 hektara.

Produkcja organizacji rolnych stanowiła około 80% całkowitej wartości produkcji rolnej kraju (tabela 10). Dominowały one w produkcji lnu, buraków cukrowych, zbóż, bydła rzeźnego, drobiu, mleka i jaj. Natomiast gospodarstwa prywatne (farmerskie) miały niewielki udział w ogólnej produkcji rolnej, wynoszący zaledwie 2% całkowitej jej wartości (tabela 11). Ich znaczenie było widoczne głównie w uprawie warzyw (tabela 10). W 2018 roku funkcjonowały 2652 takie gospodarstwa, użytkujące łącznie 180,1 tys. hektarów ziemi rolnej (*Cielskoje choziajstwo...* 2018). Średnia powierzchnia jednego gospodarstwa wynosiła 67,9 hektara, przy czym prawo ogranicza maksymalny areal do 100 hektarów¹⁴.

Ciekawy przypadek stanowią niewielkie gospodarstwa prywatne prowadzone przez mieszkańców. Są one liderem w produkcji ziemniaków (81,9% produkcji krajowej w 2017 roku), a także znaczącym producentem warzyw i wełny (tabela 10). Gospodarstwa te nie otrzymują wsparcia finansowego od państwa, ale generują około 20% całkowitej wartości produkcji rolnej. W 2018 roku zarządzały 782,1 tys. hektarów gruntów rolnych, z czego 71,3% stanowiły pola orne. Jednak ich powierzchnia maleje z powodu zmian pokoleniowych, migracji młodych ludzi do miast i spadku zainteresowania rolnictwem. W porównaniu z 2010 rokiem areal ten zmniejszył się o prawie 30%.

Tabela 10. Udział kategorii gospodarstw rolnych w produkcji wybranych towarów rolniczych (2017 r.)

Kategoria	Organizacje rolnicze	Gospodarstwa prywatne (farmerskie)	Gospodarstwa indywidualne (pomocnicze)
1	2	3	4
Ziarno	95,0	2,1	2,9
Włókno lniane	99,1	0,9	–
Buraki cukrowe	97,5	2,5	–
Ziemniaki	12,0	6,0	81,9

¹⁴ W ustawodawstwie krajowym istnieją ograniczenia dotyczące wykorzystania gruntów, a w szczególności wykorzystania ziemi rolnej. Grunty rolne nie mogą być sprzedawane i nie ma możliwości zmiany jej przeznaczenia na zalesienie lub cele budowlane czy przemysłowe bez zezwolenia. Farmerzy prywatni mogą posiadać do 100 hektarów ziemi, a członkowie ich rodzin lub partnerzy biznesowi mogą odziedziczyć ziemię tylko do celów rolniczych. Jeśli farmer chce posiadać ponad 100 hektarów, może to uczynić tylko w formie długoterminowej dzierżawy ziemi od państwa. Przedsiębiorcy zagraniczni mogą korzystać z ziemi tylko na zasadach dzierżawy.

cd. tabeli 10

1	2	3	4
Warzywa	13,4	18,7	67,9
Bydło rzeźne i drób (waga)	94,2	0,6	5,2
Mleko	95,4	0,3	4,3
Jajka	80,1	0	19,8
Wetna (waga)	16,7	10,9	72,4

Źródło: *Cielskoje choziajstwo...* (2018).

Tabela 11. Udział kategorii gospodarstw rolnych w strukturze wartości produktu rolnego Białorusi w latach 2010 i 2017 (w %)

Kategoria	2010	2017
Organizacje rolnicze	64,4	79,3
Gospodarstwa prywatne (farmerskie)	1,0	2,0
Gospodarstwa indywidualne (pomocnicze)	34,6	18,7

Źródło: *Cielskoje choziajstwo ...* (2018).

Produkcja roślinna na Białorusi skupia się głównie na uprawie jęczmienia, żyta, pszenicy, ziemniaków i roślin pastewnych. W związku ze zmianami strukturalnymi wzrasta również areał upraw roślin strączkowych i oleistych. W sektorze hodowlanym dominują bydło, przede wszystkim na potrzeby produkcji mleka i mięsa, a także trzoda chlewna i drób. Głównym celem rolnictwa jest zaspokojenie krajowego zapotrzebowania na żywność, choć niektóre produkty, takie jak len, mają potencjał eksportowy. Białoruś odpowiada za około 16% światowej uprawy lnu, co stanowi ponad 20% produkcji w Europie.

Znaczącym wyzwaniem dla rolnictwa na Białorusi są wysokie koszty związane z poprawą jakości gleb. Gleby w tym kraju mają jakość szacowaną na poziomie około połowę niższym niż w państwach Unii Europejskiej¹⁵. Wymaga to intensywnego nawożenia, co generuje dodatkowe nakłady finansowe. Ponadto około 33% gruntów rolnych stanowią tereny melioracyjne.

Ogromne znaczenie dla rolnictwa ma również utrzymujące się skażenie związane z awarią elektrowni atomowej w Czarnobylu z 1986 roku. Skażeniu uległo 23% powierzchni kraju, co wymaga rozproszonej lokalizacji upraw zgodnie z wytycznymi bezpieczeństwa ekologicznego i generuje dodatkowe koszty związane z ochroną środowiska¹⁶.

¹⁵ Średnio zawartość humusu w glebie jest na poziomie trzy razy niższym niż w krajach Europy Zachodniej i dwa razy niższym niż w Polsce czy na Ukrainie (Bogdewicz, Baraszenko, Oczkowska 1999).

¹⁶ Rejony, które najbardziej ucierpiały wskutek katastrofy w Czarnobylu, są obszarami głównie rolniczymi. Z uprawy wyłączono 2,64 tys. km² ziemi użytkowanej rolniczo. Zlikwidowano 54 kołchozy i sowchozy, zamknięto 9 zakładów kompleksu agroprzemysłowego. Znacząco zmniejszyły się powierzchnia zasiewów i zbiory, w sposób istotny zmalało поголівье bydła.

W ciągu ostatnich 20 lat znacząco wzrosły różnice cen między produktami przemysłowymi a rolnymi¹⁷. Aby zniwelować te dysproporcje i zapewnić opłacalność produkcji rolnej, państwo dotuje rolnictwo¹⁸. Środki te pochodzą z funduszu wsparcia rolników, budżetów lokalnych i centralnych oraz funduszy państwowych.

Od lat 90. XX wieku rozwój rolnictwa na Białorusi jest koordynowany przez państwo w ramach centralnego systemu planowania. Rolnictwo, jako kluczowy sektor kompleksu rolno-przemysłowego, odpowiada za zabezpieczenie podstawowych potrzeb społeczeństwa. Kompleks ten obejmuje uprawę roślin, hodowlę zwierząt, przemysł przetwórczy i usługi, takie jak melioracja, nauka, agrochemia czy handel. Reformy modernizacyjne w rolnictwie zapoczątkowano wraz z wprowadzeniem nowego Kodeksu Cywilnego pod koniec 1998 roku¹⁹.

W latach 2005-2010 na Białorusi wdrażano Narodowy Program Odrodzenia i Rozwoju Wsi²⁰. W ramach tego projektu tylko w 2007 roku rząd przeznaczył na wsparcie rolnictwa aż 2,5 mld dolarów amerykańskich (*Bielarus' proizvoditielnost...* 2009). Pomimo tak znaczących nakładów finansowych, program ten nie przyniósł jednak oczekiwanych rezultatów, ponieważ wiele kluczowych problemów pozostało nierozwiązanych. Do najważniejszych nierozstrzygniętych kwestii zaliczano: utrzymujące się zadłużenie gospodarstw rolnych, które dodatkowo rosło w szybkim tempie, nadmierne zaangażowanie państwa w inwestycje w sektorze rolnym, a także niepewne warunki funkcjonowania przedsiębiorstw

Zmniejszono powierzchnię leśną przeznaczoną do wykorzystania przemysłowego i rekreacyjnego, a także bazę mineralno-surowcową. W strefie skażenia znalazły się 132 złoża różnych surowców mineralnych. Z planów eksploatacji usunięto obszar roponośny Prypecja, którego zasoby oceniono na 52,2 mln t ropy naftowej. Skażone radioaktywnie zostało około 25% zasobu (funduszu) leśnego Białorusi (17,3 tys. km² lasu). W obwodzie homelskim i mohylewskim skażonych przez opad radioaktywny zostało odpowiednio 51,6% i 36,4% powierzchni leśnej. W strefie skażenia znajduje się około 340 przedsiębiorstw gospodarczych, których warunki funkcjonowania w sposób istotny się pogorszyły. Kryzys ekonomiczny dotknął najbardziej tereny skażone, zwłaszcza w warstwie społeczno-ekonomicznej. Szczególnie gwałtownie przejawy kryzysu widać w: spadku produkcji, odpływie ludności, niewykształconym sektorze usług, niskim poziomie usług socjalnych i opiece lekarskiej. Straty związane z katastrofą szacowane są na 235 mld USD i są one związane z pogorszeniem zdrowia ludzi, szkodami w przemyśle, gospodarce rolnej i budowlanej, transporcie, gospodarce mieszkaniowo-komunalnej, skażeniem surowców mineralnych, ziemi, wody, lasów i innych, a także z koniecznością ponoszenia dodatkowych nakładów finansowych związanych z likwidacją oraz minimalizacją skutków katastrofy i zapewnieniem bezpiecznych warunków życia ludności (www.chernobyl.gov.by).

¹⁷ Ceny towarów przemysłowych wzrosły 3-krotnie w porównaniu z cenami produktów żywnościowych.

¹⁸ W przypadku przedsiębiorstw rolniczych wielkość dopłat do produkcji rolnej z budżetu krajowego wynosiła nawet 60% (<http://afn.by/news/i/96051>).

¹⁹ Do tego momentu rozwój rolnictwa na Białorusi działał na podstawie ustawy z dnia 29 maja 1991 r. o priorytetowym rozwoju społeczno-kulturalnym i gospodarczym wsi i kompleksu rolno-przemysłowego.

²⁰ Zatwierdzony dekretem Prezydenta Białorusi z dnia 25 marca 2005 roku, nr 150.

rolnych pod względem ich rentowności i zdolności do samofinansowania (Gusakov 2011a,b; Gusakov, Szpak 2014, 2018).

W 2011 roku uchwalono kolejny program rozwoju rolnictwa na lata 2011-2015. Obejmował on kilkanaście programów towarzyszących, które miały na celu poprawę warunków funkcjonowania rolnictwa w różnych obszarach działalności tego sektora. Każdy z tych programów był skierowany do konkretnych grup docelowych, obejmując wszystkie kluczowe aspekty rolnictwa na Białorusi (tabela 12).

Tabela 12. Programy rozwoju rolnictwa na Białorusi

Nazwa programu	Główne cele programu
1	2
Państwowy Program Ochrony, Wykorzystania, Rekultywacji i Melioracji Ziemi na lata 2011-2015 z dnia 31 sierpnia 2010 roku, Nr 1262	Zwiększenie produktywności zrekultywowanych gruntów rolnych
Państwowy Program Ochrony Miejscowości, Gruntów Rolnych przed Powodzią i Zabiegów Inżynierii Wodnej na obszarze Polesia z dnia 6 września 2010 roku, Nr 1280	Zapewnienie ochrony przed katastrofami naturalnymi (powódzie) miejscowości, przemysłu, infrastruktury; stworzenie korzystnych warunków dla produkcji roślinnej i zwierzęcej na (bezpiecznych) gruntach i łąkach Polesia
Państwowy Program Przebudowy i Remontu Urządzeń Hydrologicznych na terenie Parku Narodowego Puszcza Białowieża i ochrona obszaru na lata 2011-2012 z dnia 11 października 2010, Nr 1481	Zachowanie unikatowych kompleksów przyrodniczych, biologicznej i krajobrazowej różnorodności Parku Narodowego, stworzenie i utrzymanie optymalnych warunków hydrologicznych dla wzrostu i rozwoju roślin i zwierząt, zwiększenie produktywności gruntów rolnych; program skierowany szczególnie na ochronę roślin i gleb przed degradacją, a zbiorników rolnych przed zużyciem i zanieczyszczeniem oraz stworzenie korzystnych warunków do życia dla mieszkańców
Państwowy Program Rozwoju Rybołówstwa Śródlądowego na lata 2011-2015 z dnia 7 października 2010 roku, Nr 1453	Zapewnienie mieszkańcom wysokiej jakości ryb i produktów rybnych oraz dostawa produktów na eksport
Państwowy Program Kompleksowego Rozwoju Uprawy Ziemniaków, Warzywnictwa, Sadów Owocowych w latach 2011- 2015 z dnia 31 grudnia 2012 roku, Nr 1926	Poprawa efektywności uprawy ziemniaków, zaspokojenie potrzeb konsumenckich w ziemniaki wysokiej jakości na cele żywnościowe i nasienne, wzrost eksportu
Państwowy Program Zabezpieczenia Maszynowego Kompleksów Agropromysłowych i Modernizacji i Budowy Zakładów Produkcyjnych na lata 2011-2015 z dnia 24 stycznia 2011 roku, Nr 35	Zapewnienie organizacjom rolniczym nowoczesnych maszyn rolniczych i urządzeń; modernizacja i budownictwo zakładów produkcyjnych
Państwowy Program Budowy Nowych i Modernizacji Istniejących Kompleksów Czyszczenia, Suszenia Ziarna na lata 2011-2015 z dnia 30 grudnia 2010 roku, Nr 1909	Utworzenie w latach 2011-2015 703 w pełni wyposażonych maszyn i urządzeń do suszenia i czyszczenia ziarna; w organizacjach produkujących najwyższej jakości nasiona planowano zbudować 38 linii czyszczących
Państwowy Program Odbudowy i Technicznej Modernizacji Nowego Budownictwa Gospodarczego dla Trzody Chlewnej na lata 2011-2015 z dnia 5 maja 2011, Nr 568	Wzrost wielkości produkcji wieprzowiny i wzrost efektywności hodowli trzody chlewnej oraz zapewnienie stabilnych dostaw wysokiej jakości przetworów wieprzowych dla ludności, przy zrównoważonym rozwoju rynku

cd. tabeli 12

1	2
Państwowy Program Rozwoju Przemysłu Mleczarskiego na lata 2010-2015 z dnia 12 listopada 2010 roku, Nr 1678	Zwiększenie efektywności przemysłu mleczarskiego w oparciu o konkurencyjną produkcję; zapewnienie przetwarzania surowców przemysłowych; stabilne zaopatrzenie ludności w wysokiej jakości produkty mleczne na bazie wprowadzenia energooszczędnych urządzeń; wzrost eksportu; tworzenie optymalnych warunków dla rozwoju organizacji przetwórstwa nabiału, tworzenia elastycznych struktur zbytu i wytwarzania produkcji mlecznej; wzrost efektywności hodowli bydła mlecznego w oparciu o zwiększenie produkcji mleka; koncentracja hodowli bydła mlecznego w organizacjach rolniczych i ich filiach
Państwowy Program Rozwoju Hodowli Drobiu na lata 2011-2015 z dnia 28 września 2010 roku, Nr 1395	Zapewnienie stabilnych dostaw produktów drobiarskich dla ludności; wysoka jakość produkcji; eksport
Państwowy Program Czystej Hodowli Żywca na lata 2011-2015 z dnia 31 grudnia 2010, Nr 1917	Poprawa bazy hodowli zwierząt i osiągnięcie wysokiego poziomu jakości dorównującej hodowli zwierząt w krajach europejskich; zwiększenie potencjału genetycznego wszystkich rodzajów zwierząt hodowlanych, ptaków, ryb i pszczoł
Państwowy Program Rozwoju i Wsparcia Indywidualnych Gospodarstw Domowych na lata 2011-2015 z dnia 27 października 2010 roku, Nr 1578	Zaspokojenie potrzeb żywnościowych ludności, utrzymanie bezpieczeństwa żywnościowego państwa; wzrost dochodów, zatrudnienia i poprawy warunków społeczno-ekonomicznych ludności. W realizacji programu założono wypłatę rolnikom dodatków z budżetu państwa do wytworzonych przez nich produktów rolnych ²¹
Państwowy Program Rozwoju Hodowli Roślin Strączkowych, Zbóż i Technicznej Uprawy Pasz na lata 2008-2013 z dnia 29 kwietnia 2008 roku, Nr 625	Zapewnienie znacznej efektywności prac związanych z uprawą roślin zbożowych, pastewnych i strączkowych
Państwowy Program „Torf” na lata 2008-2010-2020 z dnia 23 stycznia 2008 roku, Nr 94	Wzrost wielkości wydobycia torfu i wykorzystania go w energetyce i rolnictwie; tworzenie nowych oraz poprawa funkcjonowania istniejących technologii wydobycia, przetwarzania i zastosowania torfu
Państwowy Program Rozwoju Preparatów Weterynaryjnych na lata 2010-2015, z dnia 27 marca 2010, Nr 454	Rozszerzenie zakresu produkowanych na Białorusi leków weterynaryjnych dla bydła

Źródło: Opracowanie własne.

Jedną z reakcji państwa na istotny problem zmian strukturalnych w białoruskim sektorze rolnym, jakim jest konieczność kompleksowej poprawy sytuacji finansowej niewydolnych organizacji rolniczych, jest realizacja Programu Rozwoju Rolnictwa w Republice Białorusi na lata 2016-2020. Jego priorytetowym celem było osiągnięcie opłacalności działalności rolnej. W ramach programu podjęto działania mające na celu poprawę wydajności organizacji finansowych zaangażowanych w produkcję rolną. Oczekiwane efekty programu obejmowały stworzenie nowych miejsc pracy na wsiach, zwiększenie dochodów wiejskich

²¹ Mechanizm dopłat rolnikom do produkcji rolnej z budżetu państwa za towar, który nie został sprzedany mieszkańcom kraju. Rolnik sprzedaje te produkty państwu, które kupuje ten towar po cenie wyższej, niż później sprzedaje mieszkańcom.

podmiotów gospodarczych oraz rozwój działań usługowych, takich jak turystyka wiejska, rzemiosło i inne usługi.

Głównym celem Państwowego Programu Rozwoju Rolnictwa w Republice Białorusi na lata 2021-2025 było zapewnienie zrównoważonego rozwoju krajowego kompleksu agropromysłowego (APK). Program zakładał stworzenie warunków dla stabilnej produkcji rolnej, surowcowej i żywnościowej, osiągnięcia satysfakcjonującego poziomu dochodów oraz uwzględnienia interesów wszystkich uczestników sektora rolno-spożywczego, w tym państwa, producentów i konsumentów.

W porównaniu do wcześniejszych inicjatyw, Program na lata 2021-2025 charakteryzuje się większą kompleksowością i strategicznym podejściem. Jego założeniem jest nie tylko stabilizacja sektora, ale również jego modernizacja, zwiększenie konkurencyjności oraz zapewnienie długoterminowej trwałości. W rezultacie polityka rolna Białorusi przeszła od reaktywnego modelu zarządzania, skoncentrowanego na rozwiązywaniu bieżących problemów, do modelu proaktywnego, opartego na długofalowym planowaniu rozwoju. Taka zmiana może przyczynić się do wzrostu odporności oraz nowoczesności rolnictwa w perspektywie długoterminowej.

2.3.2. Wybrane problemy rozwoju społecznego obszarów wiejskich

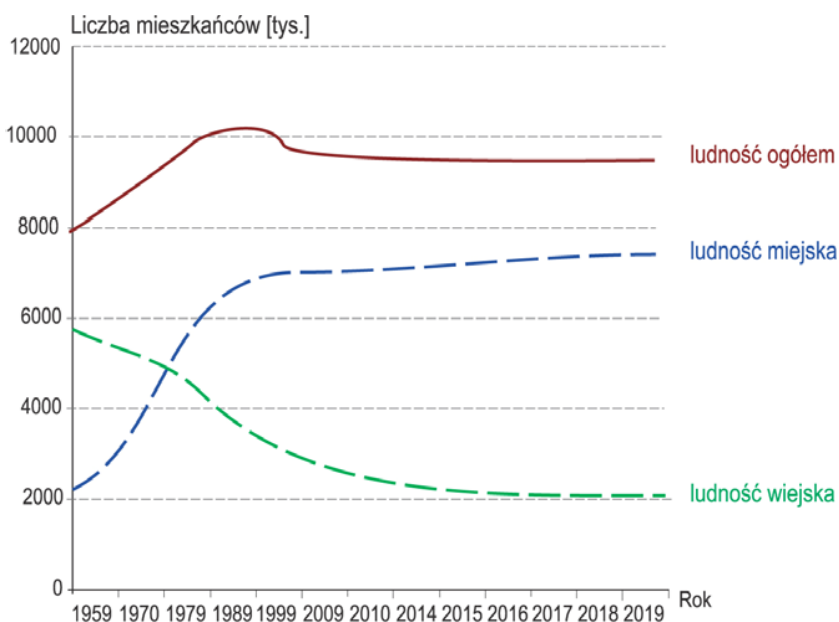
Białoruś zмага się obecnie z procesami demograficznymi typowymi dla krajów uprzemysłowionych. Należą do nich: spadek tempa wzrostu liczby ludności, zmniejszanie się wskaźnika urodzeń i zwiększanie udziału osób starszych w strukturze demograficznej. Pod koniec 2018 roku populacja kraju wynosiła 9,47 mln osób, z czego w miastach mieszkało 7,43 mln (78,5%), a na terenach wiejskich – 2,04 mln (21,5%) (*Biëlarus' w cyfrach...* 2018).

Pod koniec pierwszej dekady XXI wieku udało się istotnie spowolnić proces szybkiego wyludniania się terenów wiejskich (rys. 6). Migracje z obszarów wiejskich rozpoczęły się w latach 60. XX wieku, gdy w ZSRR zachodziła gwałtowna industrializacja i urbanizacja. W Białorusi liczba mieszkańców miast przewyższyła liczbę mieszkańców wsi pod koniec lat 70. XX wieku²².

²² Znaczna część dzisiejszej ludności miast cechuje się tzw. mentalnością wiejską, tzn. przywiązana jest do wartości i stylu bycia właściwego dla ludności wiejskiej. W czasach sowieckich mieszkańcy wsi migrujący do miast jako warstwa przejściowa pomiędzy chłopstwem a mieszkańcami nazywani byli półmieszczanami. W okresie po II wojnie światowej wielkość areалу ziemi, jakie państwo pozwoliło zatrzymać chłopom, wahała się od 0,25–0,5 ha na rodzinę. Wielu mieszkańców miast Białorusi korzysta ze wsparcia materialnego i produktów rolnych wytwarzanych na wsi.

Proces wyprowadzania się mieszkańców wsi do miast wciąż występuje, zwłaszcza do miast obwodowych i stolicy. W latach 2001-2017 populacja wsi zmniejszyła się o 873,2 tys. osób, najwięcej w obwodach mohylewskim i grodzieńskim, najmniej w mińskim i brzeskim. Szczególnie często emigrują młode kobiety w wieku 14-30 lat. Przyczyny tego zjawiska obejmują ograniczone możliwości zatrudnienia, niskie zarobki i brak środków na zakup własnego mieszkania. Dodatkowo praca w rolnictwie na wsi ma niski prestiż społeczny.

Dochody mieszkańców miast i terenów wiejskich różnią się średnio o około 25%, co podkreśla znaczące dysproporcje ekonomiczne między tymi obszarami. Nierówności w poziomie wynagrodzeń obserwuje się również między poszczególnymi obwodami. Najniższe średnie zarobki odnotowuje się w obwodach: brzeskim, mohylewskim i witebskim. Przyczyny zmniejszającej się liczby ludności na terenach wiejskich są złożone i obejmują m.in. niski wskaźnik urodzeń na wsi oraz krótszą średnią długość życia mieszkańców wsi w porównaniu z populacją miejską (Antipowa, Manak, Jacuchno 2001; Antipowa, Fakeyeva, Myszlkow, 2006; Antipowa 2006, 2007). Ponadto społecznie odczuwalne są znaczące różnice w zakresie wyposażenia infrastrukturalnego i dostępu do usług publicznych, które pozostają na wyraźnie wyższym poziomie w miastach niż na obszarach wiejskich (Fakeyeva, Shadrakou 2016).

Rys. 6. Udział mieszkańców miast i wsi w rozwoju ludności Białorusi w latach 1959-2019

Źródło: Narodowy Komitet Statystyczny RB.

Według danych statystycznych z 2018 roku 9,3% całkowitej liczby zatrudnionych, czyli 405,4 tys. osób, pracowało w sektorze obejmującym rolnictwo, leśnictwo i rybołówstwo (*Belarus' w cyfrach...* 2018). Większość z tych osób była zatrudniona w ramach organizacji rolniczych. Wynagrodzenie w sektorze rolniczym było średnio o 35% niższe niż w sektorze przemysłowym i budownictwie. W 2018 roku średnia miesięczna płaca w rolnictwie wynosiła 687,6 BYN (~340 USD), co stanowiło jedynie 72% średniej krajowej (*Belarus' v tsifrakh...* 2018).

Badania socjologiczne przeprowadzone przez Smirnową (2012) wskazują, że młodzi ludzie mieszkający na wsi nie dostrzegają tam możliwości samorozwoju, co prowadzi do zmniejszenia liczby młodzieży i osób w wieku produkcyjnym, przy jednoczesnym wzroście udziału osób w wieku poprodukcyjnym. W strukturze demograficznej ludności wiejskiej w 2018 roku osoby w wieku przedprodukcyjnym stanowiły 17%, w wieku produkcyjnym – 50%, a w wieku poprodukcyjnym – 33%. Oficjalne dane sugerują niski poziom bezrobocia na wsi, wynoszący mniej niż 1%. W rzeczywistości jednak odsetek osób faktycznie pozostających bez pracy sięga 10%.

Chociaż w porównaniu z latami 90. XX wieku ogólne standardy życia mieszkańców wsi stopniowo się poprawiają, to jednak w wielu miejscowościach wiejskich wciąż istnieje znaczna liczba rodzin, które oczekują na poprawę swoich warunków mieszkaniowych. Wynika to głównie z zahamowania tempa rozwoju budownictwa mieszkaniowego. Kluczowym czynnikiem wpływającym na społeczną ocenę jakości życia na wsi jest słabe rozwinięcie usług komunalnych i innych podstawowych usług. Wśród najczęściej wskazywanych problemów wymienia się niedobór mieszkań wyposażonych w centralne ogrzewanie, brak powszechnego dostępu do sieci wodociągowej i kanalizacyjnej, a także ograniczoną możliwość korzystania z gorącej wody. Duże zapotrzebowanie społeczne dotyczy również dostępu dzieci do przedszkoli i usług instytucji kultury, co wciąż pozostaje wyzwaniem. Badania wskazują również na poważny deficyt w dostępie do internetu, prowadzący do cyfrowego wykluczenia mieszkańców wsi – w 2016 roku jedynie 49,6% mieszkańców terenów wiejskich miało dostęp do sieci internetowej (Smirnowa i in. 2015). R. Smirnowa (2012) zwraca uwagę na inne, równie istotne problemy infrastrukturalne w społecznościach wiejskich, takie jak: zły stan dróg, jakość wody pitnej, niedostateczne funkcjonowanie transportu publicznego, brak odpowiedniego bezpieczeństwa pieszych na drogach, niski standard zabudowy mieszkaniowej, problemy w sferze usługowej, w tym handlowej, utrudniony dostęp do opieki medycznej i słabe wyposażenie szkół w infrastrukturę techniczno-materiałną. Te czynniki w znacznym stopniu kształtują obraz jakości życia na obszarach wiejskich, który wciąż wymaga kompleksowych działań naprawczych i inwestycyjnych.

Z punktu widzenia rozwoju turystyki wiejskiej wieś białoruska ma poważne braki w infrastrukturze, takie jak brak ścieżek rowerowych, szlaków spacerowych czy oznaczeń turystycznych²³. Problemem są także zaniedbana sieć drogową, ograniczona liczba stacji obsługi pojazdów i niewystarczające połączenia transportu publicznego między wsiami.

Istotnym wyzwaniem pozostaje aktywizacja gospodarcza ludności wiejskiej i rozwój przedsiębiorczości (Gusakow 2000, 2005, 2011a). Choć państwo realizuje liczne programy rozwojowe, aktywność gospodarcza mieszkańców wsi pozostaje na niskim poziomie. Dziedzictwem gospodarki socjalistycznej jest postawa zależności od państwowej pomocy i przywiązanie do pracy w sektorze państwowym²⁴.

Pod wpływem przeprowadzonych reform gospodarczych na terenach wiejskich Białorusi zaszły znaczące przemiany społeczne, w tym wykształcenie się widocznego ekonomicznego zróżnicowania ludności, które skutkuje podziałem na grupy zamożnych i ubogich. W ramach wiejskiej struktury społecznej wyodrębniła się grupa osób aktywnych zawodowo, nastawionych na indywidualne formy działalności gospodarczej. Jednocześnie pojawiła się również kategoria mieszkańców, którzy osiedlili się na wsi, lecz nadal utrzymują zatrudnienie w miastach. Często angażują się dodatkowo w działalność rolniczą, organizując małe gospodarstwa rolne na własny użytek.

Charakterystyczną cechą białoruskiego osadnictwa wiejskiego jest jego rozproszony charakter (Antipowa, Fakeyeva 2011, 2012). Po fali masowych migracji ludności z terenów wiejskich do miast w latach 1950-1970 wiele obszarów wiejskich zostało słabo zaludnionych lub całkowicie opuszczonych. W systemie osadniczym kraju dominują małe wsie i osady wiejskie, spośród których największe skupiska znajdują się w rejonach: brasławskim (ponad 50 osiedli), a także miorskim i postawskim (ponad 40). W niektórych regionach, takich jak obwody grodzieński i mohylewski, co dziesiąta wieś pozostaje niezamieszкана (Antipowa, Antipow, Sawina 2014).

Rozproszony osadnictwo jest głównym czynnikiem powodującym dysproporcje rozwojowe w zakresie infrastruktury społecznej i technicznej między regionami, jak również pomiędzy obszarami miejskimi a wiejskimi (Antipowa, Fakeyeva 2012; Fakeyeva, Shadrakou 2016). Opóźnienia w poziomie rozwoju wsi w stosunku do miast stanowią poważną przeszkodę w procesie budowania długoterminowego rozwoju społeczno-ekonomicznego terenów wiejskich (Gu-

²³ Turyci miewają np. problemy z zakupem map turystycznych.

²⁴ Społeczeństwo białoruskie korzysta ze znacznego wsparcia socjalnego ze strony państwa (m.in. dopłaty do kosztów utrzymania mieszkań, kosztów usług komunalnych – cen wody, energii elektrycznej i gazu – na poziomie ok. 25%).

sakow 2011ab). W odpowiedzi na ten problem od 2005 roku realizowany jest Państwowy Program Odrodzenia i Rozwoju Wsi²⁵, który zakłada, że zrównoważony rozwój terenów wiejskich i powstrzymanie migracji ludności do miast będą możliwe poprzez tworzenie nowych typów osad wiejskich, określanych mianem agromiast (agromiasteczek)²⁶. Te nowe jednostki osadnicze mają zapewniać mieszkańcom, jak również osobom z przyległych obszarów wiejskich odpowiedni poziom wyposażenia i dostęp do infrastruktury produkcyjnej (praca, możliwości zarobkowe) i społecznej (usługi szeroko rozumiane). Program agromiast promuje te osiedla jako nową kategorię wsi białoruskiej²⁷. W 2014 roku w całym kraju zarejestrowano 1512 agromiast²⁸, w których mieszkało ponad 1 mln osób. Zdaniem W. Gusakowa (2006), stworzenie sieci agromiast w ostatnich latach zapoczątkowało wiele pozytywnych zmian w rozwoju społeczno-ekonomicznym wsi, takich jak: zwiększenie finansowania sfery społecznej przez państwo, powstanie nowych obiektów infrastrukturalnych i zwiększenie liczby miejsc pracy. Aktualne krajowe plany dotyczące rozwoju i modernizacji wsi zostały włączone w ramy programów, takich jak: „Budownictwo mieszkaniowe na lata 2016-2020” oraz „Koncepcja ulepszenia i rozwoju mieszkalnictwa oraz usług komunalnych do 2025 roku”²⁹.

2.4. Wybrane problemy rozwoju małej przedsiębiorczości

W ramach transformacyjnego modelu białoruskiej gospodarki, nadzorowanego przez państwo, rozwój prywatnej przedsiębiorczości jest obecnie uznawany za jedno z głównych źródeł wzrostu społeczno-gospodarczego³⁰. Choć w

²⁵ «Государственной программы возрождения и развития села на 2005–2010 годы».

²⁶ Koncepcja agromiast pojawiła się już w latach 30. XX wieku i częściowo była realizowana w latach 1960-1970. Agromiasta powstawały najczęściej w miejscach historycznych wsi oraz w sąsiedztwie kolchozów i sowchozów.

²⁷ W Programie uznano za konieczne: zapewnienie wszystkim mieszkańcom agromiast dostępu do wysokiej jakości wody, wyremontowanie 184,9 tys. m² pow. mieszkań z funduszu mieszkaniowego, wymianę 577 km sieci ciepłych i 292,5 km sieci wodociągowych, naprawę 389 centralnych systemów ogrzewania i 546 studni artezyjskich, odbiór odpadów komunalnych i ich składowanie, przebudowę 7731 km linii przesyłu energii elektrycznej, zaopatrzenie w gaz ziemny 180 agromiast i wsi, budowę 856,5 km sieci gazociągowej (Pomozow i in. 2011).

²⁸ Od 2007 roku w wiejskim systemie osadniczym Białorusi wyróżnia się: agromiasta (*агромасты*), wsie (*пасёлкі, деревні*), w których powstaje infrastruktura produkcyjna i społeczna, niesklasyfikowane jako agromiasta, oraz inne osady wiejskie (np. *село, хутар*). Uchwała Rady Ministrów Republiki Białorusi 21.04.2016 Nr 325.

²⁹ Uchwała Rady Ministrów Republiki Białorusi 29. 12.2017 Nr 1037.

³⁰ W ostatnich latach gospodarka Białorusi była dotknięta trzema kryzysami – tąpnięcie gospodarcze w 2009 roku w odpowiedzi na kryzys globalny, kryzys bilansu płatniczego w 2011 roku oraz kryzys walutowy na przełomie 2014/2015 (Alachnowiç 2018).

dług obowiązującego prawa prowadzenie obiektów noclegowych na wsi oferujących do 10 pokoi nie jest formalnie zaliczane do działalności gospodarczej, to wzrastająca liczba takich inicjatyw świadczy o rozwijającym się procesie społecznym, jakim jest kształtowanie gospodarki rynkowej i rozwój przedsiębiorczości indywidualnej na Białorusi³¹.

Rozwój usług turystycznych na obszarach wiejskich jest zatem naturalnym elementem ogólnego wzrostu prywatnych form działalności gospodarczej. Rozwój przedsiębiorczości w kraju odbywa się poprzez działalność gospodarczą prowadzoną przez osoby fizyczne i inne formy prawne funkcjonowania przedsiębiorstw³². Kluczową rolę w aktywizacji ekonomicznej społeczeństwa odgrywają małe i średnie przedsiębiorstwa (Dubko 2013). Do małych przedsiębiorstw zalicza się:

- a) firmy jednoosobowe prowadzone przez osoby fizyczne,
- b) mikroprzedsiębiorstwa zatrudniające maksymalnie 15 osób,
- c) małe przedsiębiorstwa z liczbą pracowników od 16 do 100 osób,
- d) średnie przedsiębiorstwa to te zatrudniające od 101 do 250 osób.

W początkowych etapach rozwoju małego biznesu państwo stosowało politykę nieingerencji w działalność przedsiębiorstw. Jednak od połowy lat 90. XX wieku zaczęto wprowadzać różne regulacje i mechanizmy wsparcia mające na celu poprawę warunków działania przedsiębiorców. W 1996 roku na mocy Dekretu Prezydenta powołano Ministerstwo Przedsiębiorczości i Inwestycji Republiki Białorusi, co zapoczątkowało opracowanie strategii rozwoju sektora małych przedsiębiorstw.

W rozwoju współczesnego sektora małej przedsiębiorczości na Białorusi można wyróżnić następujące fazy (Dubko 2013):

1. Etap eksperymentalny (1985-1987): Powstanie centrów twórczości naukowo-technicznej, tymczasowych zespołów twórczych przy organizacjach spo-

³¹ Na Białorusi dokonuje się stopniowa zmiana struktury własności w sferze gospodarki (Alachnoviç 2018). Produktowność pracy przedsiębiorstw prywatnych w kraju jest o 40% wyższa niż przedsiębiorstw publicznych (Bank Światowy 2018). Wzrost produktywności pracy w sektorze prywatnym następuje czterokrotnie szybciej niż w sektorze publicznym. Udział sektora prywatnego w gospodarce zwiększa się nawet bez szeroko zakrojonego programu prywatyzacyjnego ze względu na stopniową likwidację nierentownych przedsiębiorstw państwowych. Na początku lat 90. XX w. sektor prywatny na Białorusi wytwarzał jedynie ok. 5% PKB, obecnie tworzy już ok. 50% całej gospodarki (Bank Światowy 2018). Następuje także zmiana struktury branżowej gospodarki w kierunku wzrastającej roli sektora usług, a malejącej – przemysłu i rolnictwa (Alachnoviç 2018).

³² Zgodnie z art. 1 Kodeksu Cywilnego RB – przedsiębiorczość to: indywidualna działalność obywateli skierowana na zysk i wykonywana osobiście, na własną odpowiedzialność majątkową, na własne ryzyko bądź też w imieniu oraz na odpowiedzialność majątkową osoby prawnej (firmy). Do rejestrowanej działalności gospodarczej nie zalicza się świadczenia usług noclegowych w ramach turystyki wiejskiej.

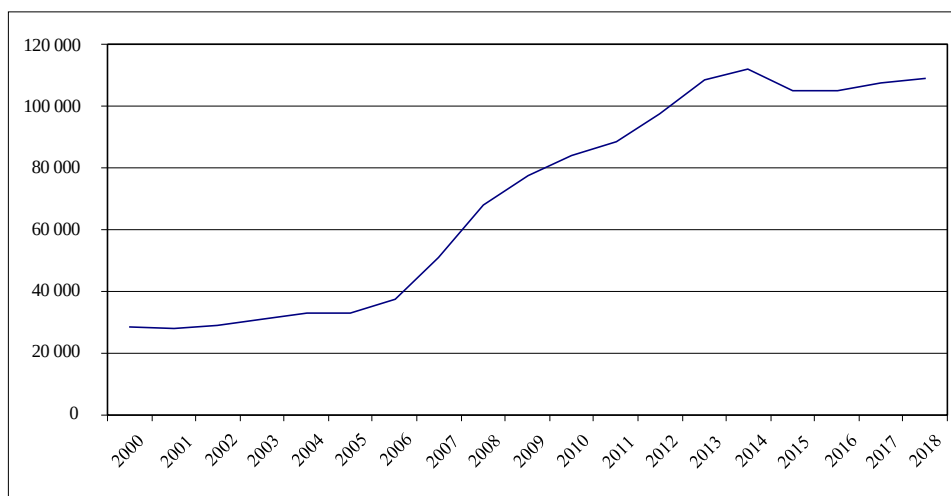
- lecznych i upowszechnienie formuły grupowych podwykonawców. W tym okresie liczba uczestników działalności gospodarczej była niewielka, a sam charakter działań miał eksperymentalne cechy. Nastąpiło kształtowanie emocjonalno-psychologicznych podstaw działalności przedsiębiorczej, które opierały się na prywatnej własności.
2. Faza ruchu kooperatywnego (1987-1988): Sfera małego biznesu zaczęła się rozszerzać, a liczba osób podejmujących własną działalność gospodarczą wzrosła. Głównym celem tej fazy było zaspokojenie wewnętrznego rynku towarami spożywczymi, co wynikało z potrzeb społecznych.
 3. Okres przekazywania w użytkowanie (1989-1990): Przyjęto akty prawne mające na celu aktywizację małych przedsiębiorstw i przygotowanie do tzw. małej prywatyzacji. Stworzono podstawy prawne umożliwiające funkcjonowanie przedsiębiorstw. Kluczowym wydarzeniem tego etapu było przekazywanie w czasowe użytkowanie (dzierżawę) części majątku państwowego prywatnym firmom i spółkom z udziałem skarbu państwa.
 4. Faza rozwoju średnich przedsiębiorstw (1991-1992): Nastąpiła komercjalizacja części przedsiębiorstw państwowych, co pozwoliło na powstanie średniej wielkości firm. Wdrożono regulacje prawne, które stworzyły warunki do masowego rozwoju przedsiębiorczości.
 5. Etap terapii szokowej (1992): Zanotowano dynamiczny wzrost liczby małych przedsiębiorstw i liczby osób angażujących się w działalność gospodarczą. Wprowadzono liberalizację cen i nowe zobowiązania podatkowe, co jednak pogorszyło sytuację finansową małych przedsiębiorstw. Inflacja doprowadziła do utraty wartości oszczędności obywateli i do wzrostu stóp procentowych kredytów bankowych.
 6. Faza prywatyzacji (1993-1994): Rozpoczęła się masowa prywatyzacja, która sprzyjała rozwojowi różnorodnych form działalności gospodarczej. Nastąpił wzrost liczby prywatnych przedsiębiorstw działających w sektorach, takich jak: usługi, handel, gastronomia, lekki przemysł, produkcja towarów konsumpcyjnych i dóbr trwałego użytku.
 7. Okres elastyczności (1995-1999): W tym czasie wiele małych przedsiębiorstw, zajmujących się działalnością handlowo-pośredniczą lub naukowo-konsultacyjną, zostało zamkniętych lub zmieniło profil działalności.
 8. Faza wsparcia państwowego (2000-2008): Państwo wdrożyło programy wspierające przedsiębiorczość, m.in. krajowe programy rozwoju społeczno-ekonomicznego na lata 2001-2005 i 2006-2010. Działania te miały na celu poprawę efektywności przedsiębiorstw oraz aktywację działań produkcyjnych, innowacyjnych i inwestycyjnych. Promowano rozwój różnych form przedsiębiorczości, szczególnie na terenach wiejskich.

9. Faza interwencjonizmu regulacyjnego (od 2005 roku do chwili obecnej): W tym okresie państwo zaczęło aktywnie wprowadzać regulacje prawne mające na celu wsparcie małych przedsiębiorstw i ich efektywne funkcjonowanie. Od 2005 roku odnotowano dynamiczny wzrost liczby firm sektora małych przedsiębiorstw (rys. 7). Wprowadzono wiele kluczowych aktów prawnych, takich jak:

- Dekret Prezydenta RB Nr 148 z 24.03.2005 r. „O pilnych środkach dla wsparcia przedsiębiorczości”;
- Dekret Nr 285 z 18.06.2005 r. „O niektórych środkach regulowania działalności przedsiębiorstw”;
- Dekret Nr 225 z 16.05.2005 r. „O niektórych kwestiach dotyczących podjęcia działalności rzemieślniczej przez osoby fizyczne”;
- Ustawa Republiki Białorusi Nr 148-3 „O wsparciu małego i średniego przedsiębiorstwa”.

Na rozwój sektora małych przedsiębiorstw miał także wpływ program „Mała i średnia przedsiębiorczość na Białorusi na lata 2016-2020”. Przedsiębiorstwa mogły uzyskać wsparcie finansowe, co przyczyniło się do wzrostu ich liczby.

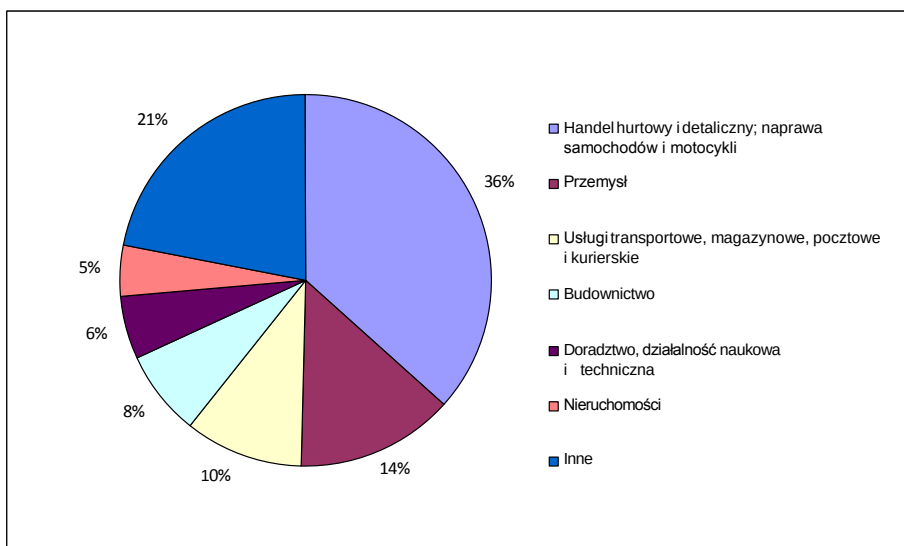
Liczba małych i mikroprzedsiębiorstw na Białorusi wzrosła czterokrotnie (rys. 7) w latach 2000-2018 z 28,3 tys. do 108,9 tys. Największy przyrost odnotowano w latach 2007-2014, kiedy to znacząco wzrosła liczba jednoosobowych działalności gospodarczych. Korzystne warunki dla zakładania firm przyciągnęły wielu nowych przedsiębiorców, co wpłynęło na rozwój sektora usług i handlu.

Rys. 7. Wzrost liczby małych i mikro przedsiębiorstw na Białorusi w latach 2000-2018

Źródło: Narodowy Komitet Statystyczny RB.

W strukturze małych i mikroprzedsiębiorstw na Białorusi dominują działalności związane z handlem i usługami motoryzacyjnymi, drobne formy produkcji obejmujące także rzemiosło, a także usługi z branży budowlanej, doradczej, projektowej oraz na rynku nieruchomości (rys. 8). Podobny profil działalności gospodarczej można zauważyć w sektorze firm jednoosobowych, gdzie również przeważa sfera handlu i usług motoryzacyjnych (tabela 13). Od kilku lat liczba przedsiębiorstw prowadzonych przez osoby fizyczne na rynku białoruskim utrzymuje się na stabilnym poziomie przekraczającym 200 tys. W 2018 roku zarejestrowanych było aż 241,3 tys. takich firm.

Rys. 8. Struktura małych i mikro przedsiębiorstw według rodzajów działalności gospodarczej (2018 r.)

Źródło: Narodowy Komitet Statystyczny RB.

Tabela 13. Liczba oraz struktura przedsiębiorstw jednoosobowych według rodzaju działalności gospodarczej (stan na koniec 2018 r.)

Kategorie działalności	Liczba podmiotów	%
1	2	3
Rolnictwo, leśnictwo i rybołówstwo	2 827	1,2
Przemysł	13 293	5,5
Budownictwo	19 094	7,9
Handel hurtowy i detaliczny; naprawa samochodów i motocykli	87 688	36,3
Usługi transportowe, magazynowe, pocztowe i kurierskie	30 061	12,5
Tymczasowe zakwaterowanie i wyżywienie	3 858	1,6
Informacja i komunikacja	12 011	5,0
Finanse i ubezpieczenia	228	0,1
Nieruchomości	10 756	4,5

cd. tabeli 13

1	2	3
Doradztwo, działalność naukowa i techniczna	27 197	11,3
Usługi administracyjne i pomocnicze	8 792	3,6
Edukacja	5 258	2,2
Opieka zdrowotna i usługi socjalne	711	0,3
Twórczość, sport, rozrywka	4 154	1,7
Inne usługi	15 350	6,4
Białoruś – ogółem	241 300	100

Źródło: Narodowy Komitet Statystyczny RB.

Rozmieszczenie małych i średnich przedsiębiorstw na terytorium Białorusi jest nierównomierne (tabela 14). Największa koncentracja firm znajduje się w stolicy kraju i innych większych ośrodkach miejskich. Do głównych powodów takiego rozmieszczenia działalności gospodarczej zalicza się: lepiej rozwiniętą infrastrukturę w miastach, wyższy poziom dochodów mieszkańców, co generuje większy popyt na towary i usługi, bardziej przychylny stosunek władz miejskich do biznesu oraz tworzenie odpowiednich warunków dla jego rozwoju (Szechowa 2005).

Tabela 14. Liczba małych i mikro-przedsiębiorstw na Białorusi według jednostek administracyjnych w latach 2000, 2010 i 2018

Jednostka	2000	2010	2018
Obwód brzeski	2 010	9 096	10 391
Obwód grodzieński	1 921	7 186	8 187
Obwód homelski	2 292	8 139	9 701
Obwód miński	2 744	13 455	20 284
Miasto Mińsk	15 224	31 170	43 313
Obwód mohylewski	1 964	7 101	8 538
Obwód witebski	2 155	8 017	8 563
Białoruś – ogółem	28 310	84 164	108 977

Źródło: Narodowy Komitet Statystyczny RB.

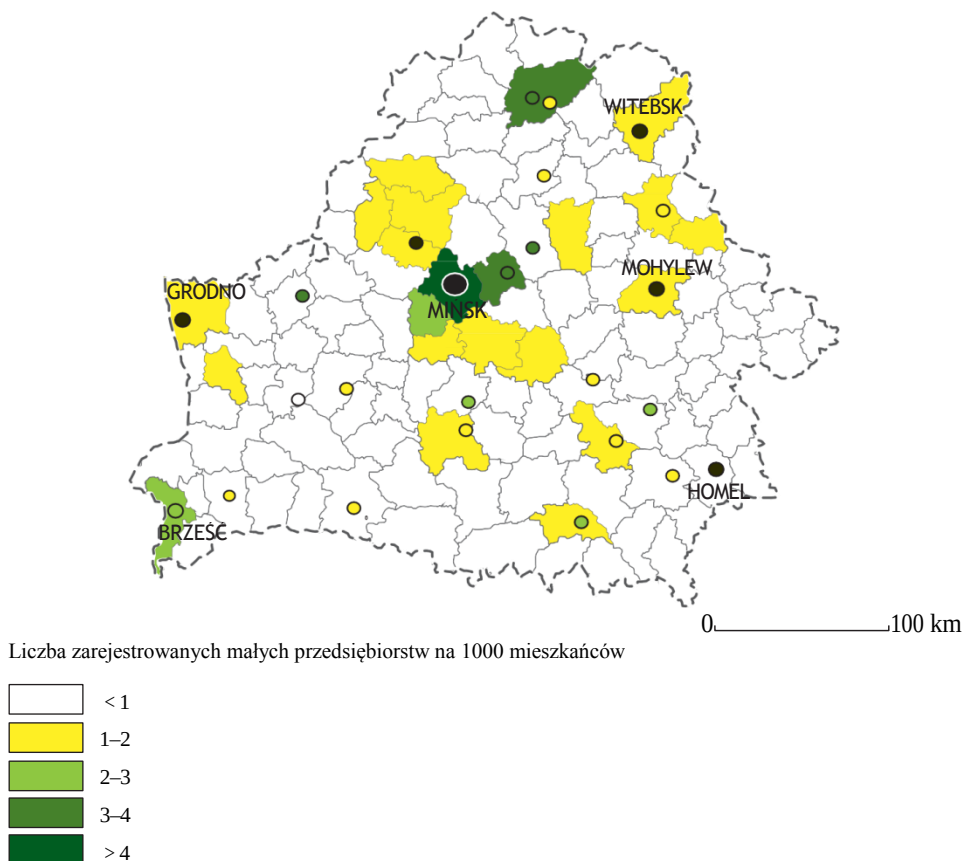
Zróźnicowanie przestrzenne w rozwoju małych przedsiębiorstw można zaobserwować na kartogramie przedstawionym na rys. 9. Obraz ten ilustruje relacje między liczbą aktywnie działających firm należących do grupy małych przedsiębiorstw (z wyłączeniem firm jednoosobowych i rolniczych) a liczbą mieszkańców poszczególnych rejonów i miast Białorusi.

Rozmieszczenie małych przedsiębiorstw w kraju jest uzależnione od następujących czynników (Szechowa 2000, 2005):

- wpływu stolicy i większych ośrodków miejskich: większość małych przedsiębiorstw zarejestrowano w Mińsku oraz miastach obwodowych;
- poziomu rozwoju przemysłu: regiony przemysłowe odznaczają się wyższym stopniem aktywności małych firm (np. Mozyrz, Nowopołock, gdzie rozwija się przemysł naftowy);

- skutków katastrofy w Czarnobylu: obwody homelski, brzeski i mohylewski najbardziej ucierpiały, co wpłynęło na niską aktywność przedsiębiorczości w tych regionach;
- ograniczonej efektywności instytucji wspierających rozwój przedsiębiorstw.

Na Białorusi działa 88 centrów wsparcia przedsiębiorczości i 19 inkubatorów małego biznesu, zlokalizowanych w miastach rejonowych i obwodowych. Jednak ich działalność nie jest wystarczająca z uwagi na nierównomierne rozmieszczenie, niedostateczne zaplecze techniczne i brak odpowiednich zasobów intelektualnych. Dodatkowo problemem jest ograniczona różnorodność usług i niewystarczająca motywacja do realizacji głównego celu, jakim jest wsparcie początkowej działalności małych i średnich firm (Szechowa 2005). Pozytywny wpływ tych instytucji odnotowano jedynie w wybranych rejonach, takich jak połocki, świątłohorski, mozyrski, lidzki, smorgoński i horecki.

Rys. 9. Liczba zarejestrowanych małych przedsiębiorstw na 1000 mieszkańców na Białorusi według rejonów i miast (bez przedsiębiorstw jednoosobowych i przedsiębiorstw rolniczych)

Źródło: M. Szechowa (2005).

Znaczącym narzędziem wspierającym przedsiębiorczość w mniejszych miejscowościach stało się ogłoszenie dekretu Prezydenta Republiki Białorusi w 2012 r. (#6 z 07.07.2012) dotyczącego stymulowania działalności gospodarczej w mniejszych miejscowościach i na terenach wiejskich. W ciągu trzech lat od wdrożenia dekretu liczba jednoosobowych działalności oraz małych i średnich firm na wsi wzrosła o ponad 40%. Nastąpił również wzrost udziału tych firm w produkcji rolnej.

Do najważniejszych regulacji prawnych wspierających przedsiębiorczość na terenach wiejskich należą:

- Ustawa o stymulowaniu działalności gospodarczej w małych i średnich miastach oraz na terenach wiejskich z 7 maja 2012 r., Nr 6, przewidująca zwolnienie z podatku dochodowego przez 7 lat od rozpoczęcia działalności;
- Ustawa o wsparciu osób niepracujących w zakresie podejmowania działalności gospodarczej, agroturystyki i rzemiosła z 7 marca 2008 r., Nr 342, oferująca dotacje w wysokości 11-krotności minimalnego wynagrodzenia;
- Ustawa o formach wsparcia małych przedsiębiorstw z 21 maja 2009 r., Nr 255, zakładająca preferencyjne kredyty dla małych firm;
- Ustawa dotycząca finansowania spółek publicznych za pośrednictwem Banku Rozwoju Republiki Białorusi z 5 stycznia 2012 r., Nr 14/1, wspierająca inwestycje w rolnictwo i budownictwo mieszkaniowe na terenach wiejskich.

Pomimo wzrostu liczby przedsiębiorstw, rozwój małej i średniej przedsiębiorczości w sektorze prywatnym napotyka na wiele trudności:

- niestabilne regulacje prawne określające zasady działania firm;
- brak analizy wpływu programów strategicznych na rozwój przedsiębiorstw;
- ograniczone gwarancje ochrony własności;
- nadmierna ingerencja państwa w funkcjonowanie małych firm;
- brak równych warunków konkurencji, wynikający z dominacji państwowych monopolii;
- niewystarczający rozwój instytucji wspierających przedsiębiorczość;
- ograniczony dostęp do finansowania działalności gospodarczej.

W 2017 roku wdrożono strategię rozwoju sektora małych i średnich przedsiębiorstw w ramach szeroko zakrojonego Strategicznego Programu Zrównoważonego Rozwoju Społeczno-Ekonomicznego Białorusi do 2030 roku. Celem strategii jest zmniejszenie wpływu wyżej wymienionych barier i stworzenie bardziej sprzyjających warunków dla rozwoju przedsiębiorczości w całym kraju [*Nacyonalnaja strategija ustojcziwogo socyjalno-ekonomicznieskogo razwitijsa rjespubliki Bielarus' na period do 2030 goda...*].

2.5. Uwarunkowania prawne i organizacyjne rozwoju turystyki wiejskiej oraz proces ich kształtowania się od lat 90. XX wieku

2.5.1. Uwarunkowania prawne i planistyczne

Początki białoruskiej polityki turystycznej można datować na lata 70. XX wieku. W tamtym czasie państwo pełniło funkcję dominującego gracza w obszarze turystyki. Kluczową rolę w sektorze odgrywały trzy organizacje: „Inturist”, „Białoruski Związek Turystyczny i Wycieczek” oraz „Biuro Międzynarodowego Turystyki Sputnik”, które zmonopolizowały rynek turystyczny.

Istotne zmiany zaczęły zachodzić dopiero w okresie transformacji po 1990 roku. To właśnie wtedy zainicjowano procesy likwidacji monopolu w branży turystycznej i wprowadzania zasad wolnorynkowych do usług turystycznych. Podobnie jak w innych państwach dawnego bloku socjalistycznego, przemiany rynkowe spowodowały w początkowej fazie likwidację wielu podmiotów oferujących usługi turystyczne. Doszło także do rozpadu istniejącej infrastruktury turystycznej i ograniczenia badań statystycznych związanych z turystyką. Porzucenie monopolistycznego modelu funkcjonowania turystyki na Białorusi doprowadziło do rozpadu wcześniej wypracowanego systemu zarządzania tym sektorem.

W latach 1990-1995 państwo podjęło się kompleksowych działań mających na celu odbudowę i reformę sektora turystycznego. Kluczowym krokiem było zalegalizowanie działalności prywatnych firm turystycznych, które wcześniej nie miały formalnych podstaw prawnych do funkcjonowania w warunkach rynkowych. Podjęto również działania związane z kształceniem nowych kadr turystycznych, rozwijaniem współpracy międzynarodowej i powołaniem instytucji koordynującej rozwój turystyki na terenie kraju. Do 1995 roku sprawami turystyki zajmowało się Ministerstwo Spraw Zagranicznych Republiki Białorusi, natomiast od listopada 1995 roku zadania te przejęło nowo utworzone Ministerstwo Turystyki.

W kolejnym etapie reform, który rozpoczął się w 1996 roku i trwa do dziś, skoncentrowano się na budowie ram planistyczno-organizacyjnych. W wyniku tych działań powstały kluczowe dokumenty dotyczące strategii, zarządzania i rozwoju turystyki. W 1999 roku uchwalono ustawę o turystyce (Ustawa Republiki Białorusi o turystyce 326-Z z dnia 21.11.1999 [Zakon Rzespubliki Bielarus' o turizmie 326-Z ot 25.11.1999 g.]), a także wdrożono Państwowy Program Rozwoju Sportu, Kultury Fizycznej i Turystyki do 2002 roku. W grudniu 2000 roku przyjęto Narodowy Program Rozwoju Turystyki na lata 2001-2005 [Rozporząd-

dzenie Rady Ministrów Republiki Białorusi z dnia 29.12.2000 Nr 2026...], który przewidywał konieczność jego aktualizacji w kolejnych latach: 2006-2011 i 2011-2015. Ten dokument, odchodząc od modelu scentralizowanego, promował decentralizację zarządzania turystyką i rozwój regionalnych programów na poziomie obwodowym, miejskim, gminnym i rejonowym. Zakładano również utworzenie w 18 białoruskich uczelniach ośrodków kształcenia kadr turystycznych. Na mocy zapisów programu wyznaczono cele rozwoju turystyki w regionach kraju, przewidując realizację tych planów do 2010 roku. W 2005 roku Rada Ministrów Białorusi wydała rozporządzenie dotyczące utworzenia 27 obszarów turystycznych na terenie kraju (Постановление Совета Министров Республики Беларусь от 30.05.2005 №573 "О создании туристских зон").

W 2005 roku Białoruś przystąpiła do Światowej Organizacji Turystycznej, co umożliwiło jej zaangażowanie w realizację 11 międzynarodowych inicjatyw związanych z rozwojem turystyki. Jednym z najważniejszych efektów uczestnictwa Białorusi w tych projektach było utworzenie pięciu Euroregionów: „Kraj Pojezierzy” (obejmujący Białoruś, Litwę i Łotwę), „Bug” (łączący Białoruś, Ukrainę i Polskę), „Puszcza Białowieska” (Białoruś i Polska), „Dniepr” (Białoruś, Rosję i Ukrainę) i „Niemen” (obejmujący Białoruś, Polskę i Litwę). Utworzenie tych struktur stało się katalizatorem procesu integracji Białorusi z Unią Europejską.

Podstawy legislacyjne wspierające rozwój turystyki zostały określone w dekreтах Prezydenta Białorusi nr 371 i 372 z 2 czerwca 2006 roku. Pierwszy dokument, zatytułowany „O niektórych działaniach wspierających rozwój turystyki na terenie Białorusi”, oraz drugi – „O działaniach wspierających rozwój agroturystyki na terenie Białorusi” – zawierały kluczowe wytyczne dotyczące funkcjonowania sektora turystycznego. Dekret wskazywał, że osoby prowadzące działalność agroturystyczną, chcące korzystać ze zwolnień podatkowych, powinny zarządzać nie więcej niż pięcioma pokojami w swoich obiektach. Zobowiązywał również do wniesienia jednorazowej opłaty bazowej przy rejestracji działalności agroturystycznej i wymagał zgłoszenia rozpoczęcia działalności lokalnym władzom. Dodatkowo podmioty prowadzące taką działalność musiały do 10 stycznia każdego roku składać w urzędzie skarbowym informacje dotyczące zawartych umów turystycznych za rok poprzedni.

Dekret nr 371 zwalniał z opłaty podatku VAT usługi związane z turystyką krajową, turystyką przyjazdową i organizacją wydarzeń turystycznych. Umożliwiał również zwolnienie z podatku dochodowego CIT dla przedsiębiorstw turystycznych na trzy lata, jednocześnie wprowadzając wymóg posiadania gwarancji finansowych na rozwój bazy noclegowej.

Dekret nr 372 koncentrował się na stworzeniu innowacyjnej infrastruktury wspierającej rozwój turystyki wiejskiej (agroekoturystyki) na Białorusi. Właściciele gospodarstw agroturystycznych byli zobligowani do wniesienia jednorazowej opłaty bazowej przy rejestracji działalności³³. Dokument precyzował, kto mógł prowadzić działalność turystyczną na obszarach wiejskich. Mogły to być osoby fizyczne bez rejestracji jako przedsiębiorcy, rolnicy indywidualni i organizacje rolnicze, które miały obowiązek odrębnego rozliczania przychodów z turystyki i działalności rolniczej. W dekreście zawarto również zasady korzystania z bazy turystycznej, sposób świadczenia usług na wsi i obowiązki właścicieli gospodarstw turystycznych względem klientów. Był to pierwszy dokument szczegółowo regulujący rozwój turystyki wiejskiej na terenie Białorusi.

W 2008 roku, na mocy dekretu Prezydenta Białorusi nr 185 z 27 marca 2008 roku, rozszerzono krąg podmiotów uprawnionych do świadczenia usług turystycznych. Zezwolono na prowadzenie tego rodzaju działalności nie tylko mieszkańcom wsi, ale również osobom zamieszkującym małe i średnie miasta liczące do 20 tysięcy mieszkańców.

W 2009 roku Prezydent Republiki podpisał dekret nr 510 z dnia 16 października zatytułowany „O efektywnej kontroli działalności gospodarczej”, którego wdrożenie zostało powierzone Ministerstwu Finansów. Dokument ten określał procedury mające na celu egzekwowanie zgodności działalności gospodarczej z przepisami podatkowymi, licencjonowanie wybranych form aktywności gospodarczej, monitorowanie produkcji rzemieślniczej i kontrolowanie działalności podmiotów zajmujących się agroekoturystyką. Natomiast rozporządzenie Ministra Zdrowia Białorusi z dnia 21 lipca 2011 roku, nr 73, „O wymaganiach higienicznych dla podmiotów i osób fizycznych świadczących usługi turystyczne na obszarach wiejskich” nakładało obowiązek przestrzegania wytycznych zapewniających bezpieczeństwo zdrowotne zarówno klientów, jak i właścicieli tych obiektów.

Rozporządzenie Rady Ministrów Białorusi z dnia 29 czerwca 2006 roku, nr 818, „O zatwierdzeniu typowej umowy dla usług agroekoturystycznych” usankcjonowało prawnie stosowanie umów między usługodawcami a klientami.

Ponadto zgodnie z dekretem nr 372 i 185 wprowadzono możliwość ubiegania się o preferencyjne kredyty na działalność agroturystyczną z oprocentowaniem wynoszącym 5% na okres siedmiu lat.

Kwestie legislacyjne dotyczące usług turystyki wiejskiej są również poruszane w innych dokumentach, takich jak Kodeks Cywilny, Kodeks Pracy i Ustawa o Ubezpieczeniach Społecznych.

³³ Rodzaj daniny publicznej.

Kodeks Cywilny z dnia 7 grudnia 1998 roku, nr 218–3, w części czwartej, punkt 1, art. 1, wyklucza podmioty świadczące usługi noclegowe w ramach turystyki wiejskiej (agroekoturystyki) z kategorii działalności gospodarczej. Z kolei Kodeks Pracy z dnia 26 lipca 1999 roku, nr 296–3, w rozdziale 26 wskazuje, że osoby fizyczne nieprowadzące działalności gospodarczej mogą zatrudniać na podstawie umowy o pracę jedynie pracowników domowych. Artykuł 308 Kodeksu definiuje pracownika domowego jako osobę wykonującą pracę na rzecz gospodarstwa domowego, w tym wspierającą działalność produkcyjną i świadczącą inne usługi. Szczegółowy wykaz takich usług został określony w rozporządzeniu Ministra Pracy z dnia 30 sierpnia 2006 roku, nr 99. W nawiązaniu do Kodeksu Pracy, Ministerstwa Sportu i Turystyki, Pracy oraz Finansów wydały interpretację nr 10-02/448/01-01-27/2562P/3-2-10/2025, dotyczącą kwestii związanych z zatrudnianiem pracowników domowych. Ustawa o ubezpieczeniach społecznych z dnia 31 stycznia 1995 roku, w części drugiej, art. 7, wyjaśnia, że osoby wykonujące pracę domową na rzecz osób fizycznych mają prawo do ubezpieczeń społecznych.

Na mocy dekretu Prezydenta Białorusi nr 372 z dnia 2 czerwca 2006 roku, z późniejszymi zmianami, działalność turystyczną na obszarach wiejskich mogą prowadzić osoby fizyczne bez konieczności rejestracji działalności gospodarczej, jak również organizacje rolnicze, pod warunkiem odrębnego rozliczania dochodów z działalności rolniczej i turystycznej. Dokument precyzuje, że uprawnione do świadczenia takich usług są: a) komercyjne organizacje rolnicze, których przychody z turystyki nie przekraczają 50%, i b) gospodarstwa prywatne (tzw. farmerskie lub chłopskie) funkcjonujące zgodnie z Kodeksem Cywilnym z 7 grudnia 1998 roku, nr 218–3³⁴.

Dynamiczny rozwój działalności turystycznej na terenach wiejskich wymusił konieczność dalszych regulacji prawnych w celu stworzenia korzystniejszych warunków dla rozwoju tej gałęzi. Przykładem takich działań jest Dekret Prezydenta Republiki Białorusi nr 614 z dnia 26 listopada 2010 roku, który wprowadził zmiany do Dekretu nr 372 z 2 czerwca 2006 roku [Ukaz Priezidenta Riespubliki Bielarus' ot 26.11.2010 N 614...]. Dokument ten zwiększył maksymalną liczbę

³⁴ Kodeks Cywilny definiuje również, czym jest gospodarstwo farmerskie – to organizacja komercyjna, stworzona przez jednego mieszkańca lub członków jednej rodziny, który/którzy wniósł/wnieśli swoje udziały na poczet rozpoczęcia działalności rolnej, jej przetwarzania, magazynowania i transportu w oparciu o udział pracy i użytkowania gruntu otrzymanego od państwa na ten cel. Według tego rozporządzenia członkowie gospodarstwa nie ponoszą odpowiedzialności za jego zobowiązania. Mienie gospodarstwa należy do właściciela/właścicieli na prawie własności. W skład mienia wchodzi: rzeczy przekazane jako udział w ustawowym kapitale początkowym, jak również mienie wyprodukowane i nabyte przez gospodarstwo w toku swojej działalności.

pokoju w obiektach agroturystycznych zwolnionych z podatków z 5 do 10, co dodatkowo zachęca gestorów do podejmowania działalności w tej branży.

Aktualnym i obowiązującym aktem prawnym określającym zasady funkcjonowania turystyki wiejskiej jest Dekret Prezydenta Republiki Białorusi nr 365 z dnia 9 października 2017 roku, zatytułowany „O rozwoju agroekoturystyki”. Wprowadził on zmiany do wcześniejszego Dekretu nr 372 z 2 czerwca 2006 roku. Dokument ten miał na celu poprawę warunków prawnych dotyczących turystyki wiejskiej (agroekoturystyki), stworzenie korzystniejszych warunków jej rozwoju, podniesienie standardów życia mieszkańców wsi i niewielkich miejscowości miejskich, jak również rozwój infrastruktury wiejskiej.

Dekret wzmacnia prawo mieszkańców terenów wiejskich, którzy posiadają działki przeznaczone pod budownictwo mieszkaniowe lub obsługę budynków mieszkalnych, do ich wykorzystania w celach turystyki wiejskiej bez konieczności zmiany przeznaczenia działki. Wcześniej prawo do świadczenia usług turystyki wiejskiej przysługiwało jedynie osobom korzystającym z gruntów użytkowanych rolniczo (indywidualnych gospodarstw rolnych, tzw. pomocniczych, więcej w rozdziale dotyczącym rolnictwa).

Dodatkowo budynki mieszkalne przeznaczone na wynajem dla gości (prowadzenie działalności turystycznej) mogą, zgodnie z dekretem, należeć nie tylko do właściciela, ale także do jego członków rodziny. Ponadto umożliwiono budowę oddzielnych domów gościnnych, które nie muszą być częścią zasobów mieszkalnych właścicieli. Rozszerzono również możliwość prowadzenia działalności turystycznej na terenach uznanych za miejscowości wypoczynkowe, co wcześniej nie było możliwe.

Dekret daje podmiotom turystyki wiejskiej możliwość świadczenia różnorodnych usług dodatkowych, takich jak:

- organizacja imprez okolicznościowych i bankietów,
- udostępnianie saun i łaźni parowych,
- organizowanie przejażdżek konnych i przewozów w zaprzęgach,
- wynajem sprzętu sportowego i rekreacyjnego,
- świadczenie usług transportowych związanych z agroekoturystyką.

Lista tych usług została zamknięta, co oznacza, że inne świadczenia, nieuwjęte w dekreście, nie są zaliczane do turystyki wiejskiej.

Dekret nakłada na podmioty zajmujące się turystyką wiejską obowiązek przechowywania umów dotyczących świadczenia usług zawartych z turystami (zwanymi agroekoturystami) przez okres minimum trzech lat. Dokumenty te mogą być kontrolowane przez organy podatkowe w celu sprawdzenia ich zgodności z przepisami podatkowymi. Ponadto konieczne jest przestrzeganie ustalonego harmonogramu składania sprawozdań według wzoru określonego przez

Ministerstwo Podatków w rozporządzeniu z dnia 24 stycznia 2011 r. nr 4. Podmioty te są zobowiązane do 10 stycznia każdego roku przedkładać organowi podatkowemu w miejscu, gdzie znajduje się obiekt turystyczny (np. kwatera agroturystyczna), zestawienie umów dotyczących usług świadczonych w roku poprzednim. Dekret reguluje także procedury, które muszą być przestrzegane w przypadku zakończenia działalności przez podmiot turystyki wiejskiej. Dodatkowo precyzuje definicje związane z tą dziedziną, takie jak agroturystyka, agroturysta i agroturystyka, o czym wspomniano już w poprzednich rozdziałach opracowania (rozdz. 2.2.1).

Uwarunkowania planistyczne rozwoju turystyki na obszarach wiejskich są także kształtowane poprzez zapisy strategicznych programów, takich jak:

- Strategiczny program zrównoważonego rozwoju społeczno-ekonomicznego Białorusi do 2030 r. [Nacyonalnaja stratiegija ustojczywego socjalno-ekonomicznego razwytija riespubliki Bielarus' na period do 2030 goda], którego realizację zaplanowano w dwóch fazach. Pierwsza, obejmująca lata 2016-2020, ma na celu zwiększenie konkurencyjności państwa, poprawę standardu życia obywateli i rozpoczęcie rozwoju tzw. zielonej gospodarki. Druga, przewidziana na lata 2021-2030, koncentruje się na wspieraniu zrównoważonego rozwoju, dalszym podnoszeniu jakości życia, promowaniu zielonej ekonomii przy ochronie zasobów przyrodniczych i rozwijaniu zaawansowanej technologicznie produkcji i usług. Głównym założeniem dotyczącym turystyki do 2030 roku jest utworzenie wysoko efektywnego i konkurencyjnego kompleksu turystycznego oraz dołączenie Białorusi do grupy 50 najważniejszych krajów w zakresie rozwoju turystyki przyjazdowej. Planowane jest zwiększenie eksportu usług turystycznych oraz wskaźnika miejsc hotelowych i podobnych obiektów do poziomu 4,5 na 1000 mieszkańców. Kluczowe obszary rozwoju obejmują: rozwój turystyki przyjazdowej i wyjazdowej, tworzenie korzystnych warunków dla sektora prywatnego i inwestorów, wspieranie obiecujących projektów turystycznych w ramach partnerstwa publiczno-prywatnego, rozwój turystyki ekologicznej oraz wzmacnianie roli turystyki w edukacji i kulturze. W latach 2021-2030 położono nacisk na efektywne wykorzystanie zasobów naturalnych i dziedzictwa kulturowego, rozwój sektora rekreacyjnego, uzdrowiskowego, turystyki wodnej i wiejskiej (agroturystyki), zgodnie z Generalnym schematem rozmieszczenia stref i obiektów uzdrowiskowych, turystyki i wypoczynku Republiki Białorusi na lata 2016-2020 i na okres do 2030 roku [Postanowlenije Sowietu Ministrow Riespubliki Bielarus' 15.12.2016 № 1031...] (rys. 2).
- Program „Białoruś gościnna” na lata 2016-2020 (Uchwała Rady Ministrów z 23 marca 2016 r. Nr 232) ma na celu rozwój nowoczesnego kompleksu tu-

rystycznego, co ma zwiększyć udział turystyki w gospodarce narodowej. W podprogramie „Marketing usług turystycznych” zaplanowano działania na rzecz rozwoju branży turystycznej, zwiększenie liczby pokoi przystosowanych dla osób z niepełnosprawnościami w hotelach, uzdrowiskach i gospodarstwach agroturystycznych.

- Program „Ochrona środowiska i zrównoważone wykorzystanie zasobów naturalnych” na lata 2016-2020 (Rada Ministrów Republiki Białorusi 17.03.2016, nr 205, zmieniony przez Radę Ministrów Republiki Białorusi 17.10.2017, nr 778) ma na celu poprawę jakości życia, zapewnienie ekologicznych warunków bytowania i zrównoważony rozwój gospodarczy. Działania skupiają się na ochronie i promocji przyrody oraz rozwijaniu ekoturystyki w 25 rezerwatach krajowych, takich jak „Vygonoshchanskoye”, „Sporovsky”, „Pribuzhskoye Polesie”, „Środkowy Prypeć”, „Krasny Bor”, „Sinsha” i „Nalibokskaya”. W ramach programu przewiduje się wzrost liczby zorganizowanych grup turystycznych o co najmniej 25%.
- Program „Białoruski las” na lata 2016-2020 (Rada Ministrów Republiki Białorusi 03.08.2016 r. Nr 215) zakłada rozwój zrównoważonej gospodarki leśnej i sektora łowiectwa. Celem jest tworzenie nowych miejsc pracy, stabilne zatrudnienie mieszkańców małych miast i obszarów wiejskich oraz zapewnienie stabilnych dochodów poprzez rozwój przemysłu drzewnego w niewielkich ośrodkach miejskich i na terenach wiejskich.
- Program rozwoju kultury fizycznej i sportu w Republice Białorusi na lata 2016-2020 (Rada Ministrów Republiki Białorusi 04.12.2016 Nr 303) koncentruje się na aktywizacji społecznej mieszkańców obszarów wiejskich i osób starszych. Celem podprogramu „Szkolenia sportowe, zdrowie i sprawność fizyczna” jest rozwój infrastruktury rekreacyjnej, promowanie zdrowego stylu życia, angażowanie społeczności lokalnych do uczestnictwa w sporcie i rekreacji oraz tworzenie systemów rehabilitacji dla osób z niepełnosprawnościami. Program zakłada także modernizację boisk sportowych na terenach wiejskich oraz rozwój klubów turystycznych i sportowych w zakładach pracy i organizacjach.

Tabela 15. Wykaz regulacji prawnych odnoszących się bezpośrednio lub pośrednio do rozwoju turystyki wiejskiej na Białorusi

Dokumenty podstawowe: 1. Dekret Prezydenta Republiki Białorusi z dnia 2 czerwca 2006 r. Nr 372 „W sprawie rozwoju turystyki wiejskiej w Republice Białorusi” (Указ Президента Республики Беларусь от 02 июня 2006 г. №372 «О мерах по развитию агроэкотуризма в Республике Беларусь»); 2. Dekret Prezydenta Republiki Białorusi z dnia 27 marca 2008 r. Nr 185 „W sprawie niektórych kwestii działań wspierających w zakresie turystyki wiejskiej” (Указ Президента Республики Беларусь от 27 марта 2008 г. №185 «О некоторых вопросах осуществления деятельности в сфере агроэко-туризма»); 3. Dekret Prezydenta Republiki Białorusi z dnia 26 listopada 2010 r. Nr 614 „W sprawie zmian i uzupełnień do dekretu Prezydenta Republiki Białorusi z dnia 2 czerwca 2006 r. Nr 372” (Указ Президента Республики Беларусь от 26 ноября 2010 г. №614 «О внесении изменений и дополнений в Указ Президента Республики Беларусь от 02 июня 2006 г. №372»); 4. Dekret Prezydenta Republiki Białorusi z dnia 9 października 2017 r. Nr 365 „W sprawie rozwoju turystyki wiejskiej” (Указ Президента Республики Беларусь Указ Президента Республики Беларусь от 9 октября 2017 г. г. №365 “О развитии агроэкотуризма”); 5. Rozporządzenie Ministerstwa Sportu i Turystyki Republiki z dnia 10 lipca 2007 r. Nr 17 „W sprawie zatwierdzenia instrukcji postępowania oraz instruktażu przestrzegania zasad bezpieczeństwa osobistego turystów” (Постановление Министерства спорта и туризма Республики 10 июля 2007 г. №17 «Об утверждении инструкции о порядке проведения инструктажа о соблюдении правил личной безопасности туриста»); 6. Uchwała Ministerstwa Podatków i Cel Republiki Białorusi z dnia 21 sierpnia 2008 r. Nr 72 „O zmianie uchwały Ministerstwa podatków i cel Republiki Białorusi z dnia 19 czerwca 2006 r. Nr 68” (Постановление Министерства по налогам и сборам Республики Беларусь от 21 августа 2008 г. №72 «О внесении изменений в Постановление Министерства по налогам и сборам Республики Беларусь от 19 июня 2006 г. №68»); 7. Rozporządzenie Ministerstwa Zdrowia Republiki Białorusi z dnia 31 października 2008 r. Nr 183 „W sprawie zatwierdzenia norm sanitarnych, zasad i norm higienicznych. Wymagania higieniczne dotyczące umieszczania, rozmieszczenia, wyposażenia i konserwacji małych firm”. (Постановление Министерства здравоохранения Республики Беларусь от 31 октября 2008 г. №183 «Об утверждении санитарных норм, правил и гигиенических нормативов «Гигиенические требования к размещению, устройству, оборудованию и содержанию объектов малого предпринимательства»); 8. Uchwała Ministerstwa Spraw Wewnętrznych Republiki Białorusi z dnia 1 lipca 2010 r. Nr 214. „O procedurze składania do organów spraw wewnętrznych przez hotele, sanatoria i organizacje prozdrowotnych, gospodarstwa indywidualne i chłopskie (rolników) świadczące usługi w zakresie agroekoturystyki, informacje o cudzoziemcach i bezpaństwowcach” (Постановление Министерства внутренних дел Республики Беларусь от 01 июля 2010 №214. О порядке представления гостиницами, санаторно-курортными и оздоровительными организациями, физическими лицами и крестьянскими (фер-мерскими) хозяйствами, осуществляющими оказание услуг в сфере агроэкотуризма, информации об иностранных гражданах и лицах без гражданства в орган внутренних дел); Dokumenty dodatkowe: 1. Forma informacji o umowach dotyczących świadczenia usług w zakresie turystyki wiejskiej (Форма информации о договорах на оказание услуг в сфере агроэкотуризма); 2. Przykład wniosku do okręgowego komitetu wykonawczego, dotyczącego zamiaru prowadzenia działań w celu świadczenia usług w dziedzinie turystyki wiejskiej (Образец заявления в районный исполнительный комитет о намерении осуществлять деятельность по оказанию услуг в сфере агроэкотуризма); 3. Standardowa umowa właściciela nieruchomości z organizatorem wycieczek (Типовой договор хозяина усадьбы с туроператором); 4. Standardowa umowa o świadczenie usług w zakresie turystyki wiejskiej (Типовой договор на оказание услуг в сфере агроэкотуризма); 5. Program wsparcia turystyki wiejskiej Belagroprombanku (Программа поддержки агроэкотуризма от ОАО «Белагропромбанк»);

Źródło: Opracowanie własne.

2.5.2. Uwarunkowania organizacyjne

System instytucjonalny wspierający i organizujący turystykę wiejską na Białorusi pozostaje w fazie rozwoju i budowy swojej struktury. Współcześnie kluczową rolę w organizacji usług turystyki wiejskiej pełni stowarzyszenie „Odpoczynek na wsi” – Бeлopyccкoe oбщecтвeннoe oбъeдинeниe «Oтдыx в дeрeвнe». Jest to największa organizacja ogólnokrajowa, zrzeszająca obiekty noclegowe działające na terenach wiejskich. Stowarzyszenie powstało w 2002 roku i posiada swoje oddziały w każdym obwodzie oraz w wybranych rejonach. Według oficjalnych danych organizacji od 2017 roku skupia ona ponad 800 podmiotów oferujących noclegi w ramach turystyki wiejskiej (agroekoturystyki).

Powszechnie uznaje się, że działalność stowarzyszenia „Odpoczynek na wsi” zapoczątkowała nowoczesny etap rozwoju turystyki wiejskiej na Białorusi. Powstanie tej organizacji było początkiem skoordynowanych i systematycznych działań na rzecz uformowania turystyki wiejskiej jako nowego sektora w białoruskiej turystyce.

Stowarzyszenie działa jako organizacja non-profit, skupiając mieszkańców wsi i gospodarstwa rolne oferujące usługi noclegowe w ramach turystyki wiejskiej. Do najważniejszych celów organizacji należą:

- aktywizacja mieszkańców do zaangażowania się w turystykę wiejską i ekologiczną;
- wzmacnianie aktywności gospodarczej i społecznej obywateli;
- popularyzacja turystyki wiejskiej i ekologicznej wśród społeczeństwa;
- wspieranie rozwoju ustawodawstwa krajowego w obszarze turystyki wiejskiej i powiązanych sektorów;
- rozwijanie współpracy międzynarodowej w dziedzinie turystyki wiejskiej.

Źródła finansowania stowarzyszenia obejmują: składki członkowskie, dotacje, dobrowolne darowizny i wsparcie od sponsorów.

Kluczowe działania organizacji obejmują:

- opracowywanie programów edukacyjnych, organizację seminariów i szkoleń dla obecnych oraz potencjalnych przedsiębiorców;
- definiowanie standardów jakości usług świadczonych w ramach turystyki wiejskiej;
- ustalanie kryteriów klasyfikacji obiektów noclegowych (sadyb) i zasad certyfikacji oferowanych w nich usług zgodnie z wewnętrznymi standardami;
- promocję produktu turystycznego „Odpoczynek w białoruskiej wiosce” na rynkach międzynarodowych i krajowych;
- rozwój i doskonalenie nowych ofert turystycznych;

- współpracę z innymi organizacjami na rzecz rozwoju turystyki wiejskiej (agroekoturystyki).

Pierwsze lata działalności stowarzyszenia skupiały się na analizie obowiązującego prawa dotyczącego świadczenia usług noclegowych na terenach wiejskich. W kolejnych latach organizacja skoncentrowała się na porządkowaniu przepisów regulacyjnych, opracowywaniu nowych rozwiązań prawnych i przedstawianiu ich ustawodawcom w celu zatwierdzenia. Celem tych działań było zwiększenie aktywności mieszkańców wsi i rozwój przedsiębiorczości w sektorze usług turystycznych. Doradcza działalność stowarzyszenia miała istotny wpływ na ukształtowanie ram prawnych w zakresie turystyki wiejskiej na Białorusi, w tym na prawne uregulowanie funkcjonowania obiektów noclegowych jako elementów systemu recepcji turystów w wiejskich regionach³⁵.

Od 2005 roku na Białorusi rozpoczął się proces tworzenia regionalnych i obwodowych społecznych „Związków ds. turystyki wiejskiej” (agroekoturystyki). Te związki, będące specyficznymi, nieformalnymi strukturami, powstały m.in. z inicjatywy stowarzyszenia „Odpoczynek na wsi”. Ich głównym celem jest wspieranie rozwoju turystyki wiejskiej poprzez budowanie partnerstwa między władzami lokalnymi, właścicielami gospodarstw turystycznych (sadyb wiejskich), biurami podróży, organizacjami pozarządowymi, a także przedstawicielami biznesu, nauki i mediów.

Do zadań tych związków należą w szczególności:

- opracowywanie strategii i programów rozwoju turystyki wiejskiej (agroekoturystyki) na poziomie obwodowym,
- angażowanie mieszkańców terenów wiejskich w działalność turystyczną,
- eliminacja przeszkód administracyjnych związanych z turystyką wiejską,
- promowanie turystyki ekologicznej wśród lokalnych społeczności,
- doradztwo dla władz lokalnych w kwestiach związanych z turystyką wiejską.

W ramach związków działają tzw. grupy partnerskie, w skład których wchodzi m.in. wykładowcy akademicki, przedstawiciele departamentów obwodowych zajmujących się rozwojem turystyki, zarządzaniem zasobami przyrody, ochroną środowiska, sektorem agroprzemysłowym, a także reprezentanci społecznych związków ds. turystyki wiejskiej, lokalnych instytucji kulturalnych, ośrodków ochrony przyrody, redaktorzy prasy regionalnej i właściciele obiektów noclegowych turystyki wiejskiej (sadyb turystycznych). Szczególnie aktywnie działają dwa obwodowe związki publiczne – brzeski i mohylewski – oraz dwa związki rejonowe: wołożyński i mołodeczski. Oprócz grup partnerskich, funk-

³⁵ W 2002 roku usługi noclegowe na wsi mogły świadczyć wyłącznie osoby prawne i przedsiębiorcy w ramach innych rodzajów działalności turystycznej lub gastronomicznej, a to z kolei nakładało konieczność ubiegania się o licencje lub posiadanie odpowiednich certyfikatów.

cjonują również lokalni liderzy – nieformalne autorytety, które wspierają działalność doradczą zarówno dla właścicieli gospodarstw turystycznych, jak i administracji lokalnej.

Dynamiczny rozwój związków publicznych został wsparty przez projekty realizowane przez stowarzyszenie „Odpoczynek na wsi” we współpracy z niemieckim oddziałem ECEAT – European Centre for Ecological and Agricultural Tourism. Kluczowym przedsięwzięciem był projekt „Zrównoważona turystyka wiejska na Białorusi: tworzenie sieci i wsparcie dla kluczowych uczestników” (od 2005 roku), który był finansowany przez niemieckiego partnera oraz „Program wsparcia dla Białorusi”. W trakcie projektu, trwającego dwa lata, przedstawiciele wszystkich związków opracowali strategię współpracy, wymienili się doświadczeniami i zacieśnili więzi partnerskie. Efektem tego przedsięwzięcia były również publikacje promujące wypoczynek wiejski na Białorusi w języku niemieckim, takie jak „Landurlaub in Belarus 2010” i „BELARUS Gastgeberkatalog... 2010”. Niemiecki oddział ECEAT uczestniczył także w innych projektach (2009-2011), które miały na celu podnoszenie kwalifikacji lokalnych kadr zaangażowanych w rozwój turystyki wiejskiej na Białorusi.

W 2011 roku, przy współpracy stowarzyszenia „Odpoczynek na wsi”, powołano publiczny doradczy związek ds. rozwoju turystyki wiejskiej (agroekoturystyki) przy Departamencie Turystyki Ministerstwa Sportu i Turystyki Republiki Białorusi. W skład tej organizacji wchodzi przedstawiciele ministerstwa, regionalnych rad publicznych ds. turystyki wiejskiej i eksperci. Obecnie funkcje wiceprezesa i sekretarza tego związku pełnią reprezentanci stowarzyszenia „Odpoczynek na wsi”.

Stowarzyszenie „Odpoczynek na wsi” zainicjowało proces tworzenia na terenie Białorusi sieci tras Greenways. Idea Zielonych Szlaków polega na przemieszczaniu się turystów za pomocą ekologicznych środków transportu, takich jak rower, koń czy kajak. Szlaki te wykorzystują naturalne korytarze przyrodnicze, np. biegną wzdłuż rzek, kanałów, wybrzeży, ścieżek leśnych, a także trasy historyczne, jak Szlak Bursztynowy. Zakłada się, że turyści będą wchodzić w interakcje z mieszkańcami wsi i osiedli wiejskich, uczestnicząc w lokalnych wydarzeniach, takich jak wycieczki, warsztaty rzemieślnicze, festiwale, degustacje potraw czy zakupy pamiątek. Turyści mają także korzystać z usług zakwaterowania i wyżywienia oferowanych przez wiejskie gospodarstwa turystyczne. Do najpopularniejszych odcinków szlaków Greenways na Białorusi należą m.in.: „Kraj żółtych kuwshynok i siedych walunow” (rejon lepelski), „Goluboj ozerelie rosson” (rejon rossoński), „Niemanski szlach” (rejon lidzki), „Idumień-

skie konnyje tropy” (rejon czerwieński) i „Wołożynskie gostince” (rejon wołyński)³⁶.

Stowarzyszenie „Odpoczynek na wsi” odegrało znaczącą rolę w przygotowaniu i wdrożeniu Narodowego Programu Rozwoju Turystyki Wiejskiej na Białorusi na lata 2006-2010. W programie nakreślono trzy główne modele rozwoju turystyki wiejskiej. Pierwszy model koncentrował się na pobudzaniu przedsiębiorczości wśród mieszkańców wsi poprzez organizację wycieczek turystycznych, w tym pobyków obejmujących zakwaterowanie i wyżywienie w domach wiejskich. Tego rodzaju inicjatywa nie wymagała zaangażowania instytucji państwowych, przyczyniała się do tworzenia nowych miejsc pracy, ograniczała migrację ludności wiejskiej do miast i wpływała na poprawę lokalnej infrastruktury. Drugi kierunek działań zakładał tworzenie wiosek turystycznych, opierających się na tradycyjnych osadach wiejskich, zlokalizowanych w najbardziej malowniczych regionach Białorusi. W tym przypadku kluczowe było wsparcie państwa poprzez nowe inwestycje i wspieranie projektów realizowanych na terenach wiejskich. Trzeci model obejmował tworzenie kompleksów agroekoturystycznych, opartych na funkcjonujących gospodarstwach rolnych i wiejskich spółdzielniach. Ten kierunek działań był silnie zorientowany na promocję wsi i wiejskich obiektów turystycznych (sadyb). Program zakładał, że przy odpowiednim wsparciu finansowym model ten stanie się wzorcowym rozwiązaniem dla rozwoju turystyki wiejskiej na całym obszarze kraju.

Obecnie stowarzyszenie „Odpoczynek na wsi” angażuje się w rozwój nowego modelu organizacyjnego turystyki na terenach wiejskich – klastrow turystyki wiejskiej (klastrow agroekoturystycznych). Klastry te są definiowane jako przestrzenne systemy przypisane do określonych obszarów geograficznych. Ich składnikami są: walory turystyczne terenów wiejskich (naturalne i kulturowe zasoby przestrzeni), podmioty oferujące usługi noclegowe, elementy towarzyszącej infrastruktury (np. gastronomia, rekreacja), władze lokalne oraz inne podmioty – osoby i instytucje bezpośrednio lub pośrednio zaangażowane w świadczenie usług turystycznych. Elementy klastrow współpracują ze sobą, świadcząc sobie nawzajem różnorodne usługi – zarówno w ramach relacji handlowych, jak i poza nimi. Dzięki temu systemowi klastry mogą efektywnie rozwijać ofertę turystyczną na obszarach wiejskich, przyczyniając się do wzrostu ich atrakcyjności i konkurencyjności.

Model rozwijania turystyki wiejskiej, oparty na idei klastrow, zakłada naturalne powstawanie regionalnych sieci agroekoturystycznych dzięki rozwijaniu

³⁶ Informacje o szlakach Greenways na Białorusi przedstawiona jest na stronie www.greenways.by.

małych, rodzinnych firm, opierających się na lokalnych walorach środowiskowych, kulturowych i antropogenicznych. Koncepcja ta wpisuje się w politykę państwową Białorusi, która dąży do stopniowego przekwalifikowywania ludności wiejskiej z rolnictwa na działalność w sektorze usługowym. Kluczowe jest jednak wsparcie i zaangażowanie państwa w proces tworzenia obiektów agroturystycznych zakwaterowania, w tym również prywatnych mikrohotelu, opierających się na istniejących wiejskich zasobach mieszkalnych, a także adaptacja działających obiektów specjalistycznych, których oferta turystyczna może być dostosowana do potrzeb różnych grup odbiorców. Dlatego w zakres usług agroturystycznych włączono m.in. stadniny koni, przystanie dla kajaków czy ośrodki sportowe. Model klastrowy umożliwia również odtworzenie części dziedzictwa kulturowego i historycznych miejsc, takich jak wsie historyczne czy wsie narodowe, a także obiektów o znaczeniu historycznym, takich jak dawne osady kupieckie, rezydencje dworskie czy klasztory.

Ponadto klastry turystyki wiejskiej mają na celu zwiększenie komercjalizacji usług turystycznych na terenach wiejskich i wspieranie lokalnej koncentracji ruchu turystycznego. W ramach tej koncepcji dopuszcza się tworzenie większych obiektów bazy noclegowej, zdolnych do przyjęcia większej liczby turystów, takich jak wielofunkcyjne centra turystyczne, adaptację centrów tematycznych (sportowych, kulinarnych, kulturalnych) i budowę obiektów stylizowanych, np. wsi wędkarskich czy myśliwskich wsi agroturystycznych. Jednym z przykładów skutecznie funkcjonującego klastra jest projekt realizowany w rejonie miadzielskim – klastro agroturystyczny wsi Komorowo.

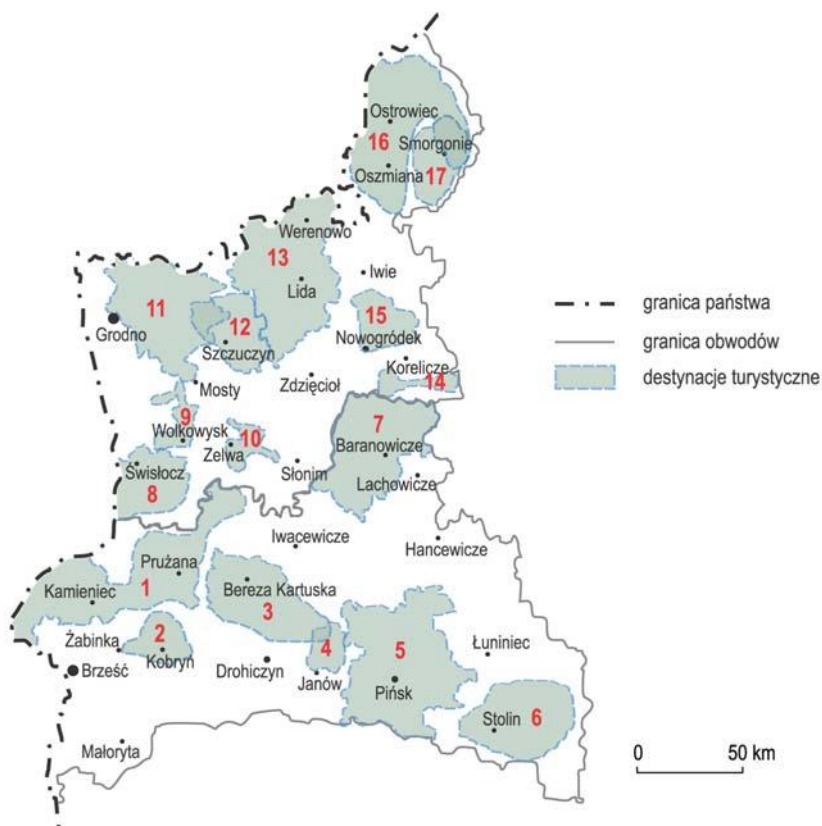
Model klastrow turystyki wiejskiej, promowany przez stowarzyszenie „Odpoczynek na wsi”, wykracza daleko poza aktywizację istniejących lokalnych zasobów wsi. Jest to w rzeczywistości szeroko zakrojona koncepcja komercjalizacji i masowego rozwoju turystyki na obszarach wiejskich Białorusi. Rozwój tej formy turystyki, oparty zarówno na sieci szlaków Greenways, jak i klastrach agroturystycznych, nie wymaga znacznych nakładów finansowych ze strony państwa i pozwala na mobilizację zasobów wewnętrznych poszczególnych regionów. Nerozwiniętym problemem pozostaje jednak kwestia samoorganizacji klastrow, czyli budowania wzajemnych relacji gospodarczych, współpracy, wymiany informacji i innych form interakcji pomiędzy poszczególnymi podmiotami zaangażowanymi w rozwój turystyki wiejskiej. Dodatkowym wyzwaniem jest fakt, że w wielu przypadkach koordynacją powstawania klastrow zajmują się lokalne organy administracyjne, co nie zawsze sprzyja efektywnemu zarządzaniu i współpracy między partnerami.

Sektor usług związanych z turystyką wiejską korzysta również ze wsparcia doradczego udzielanego przez międzynarodowe fundusze. Przykładem udziału

instytucji zagranicznych w procesie aktywizacji i organizacji przestrzennej usług turystyki wiejskiej na Białorusi może być projekt finansowany przez Amerykańską Agencję Rozwoju Międzynarodowego (USAID) pt. *Mestnoye predprinimatel'stvo i ekonomicheskoye razvitiye*³⁷. Projekt ten, realizowany w latach 2012-2015 i koordynowany przez Ministerstwo Sportu i Turystyki Republiki Białorusi, miał na celu wzmocnienie roli sektora prywatnego w gospodarce obwodów brzeskiego oraz grodzieńskiego, jak również w szybko rozwijającym się segmencie turystycznym Białorusi. Partnerami w realizacji tego projektu były m.in.: ministerstwa odpowiedzialne za zasoby naturalne, leśnictwo, gospodarkę, kulturę, a także lokalne i regionalne władze administracyjne, euroregiony, jednostki badawcze, środowiska biznesowe oraz społeczności lokalne. Całkowity budżet projektu wynosił niemal 2 mln dolarów amerykańskich, a środki te przeznaczono na opracowanie strategii rozwoju ekoturystyki i agroekoturystyki w wybranych obszarach pilotażowych w obwodach brzeskim i grodzieńskim. Dodatkowo projekt obejmował szkolenia i doradztwo skierowane do przedsiębiorców, przedstawicieli władz lokalnych oraz instytucji odpowiedzialnych za obszary chronione, a także warsztaty dla osób zaangażowanych w opracowywanie strategii rozwojowych. W efekcie projektu, na podstawie szczegółowych analiz dotyczących potencjału przyrodniczego, kulturowego i infrastrukturalnego, a także możliwości tworzenia spójnego produktu turystycznego w ramach sieci, wytypowano 17 destynacji agroekoturystycznych w obwodach brzeskim i grodzieńskim (zob. rys. 10). Te wyodrębnione obszary zostały zaplanowane w zgodzie z ideą budowania konkurencyjnych klastrów turystycznych, które mogą wspierać rozwój turystyki wiejskiej w regionach.

W strukturze instytucjonalnego wsparcia turystyki wiejskiej kluczową rolę odgrywa Belagroprombank – jedyny bank na Białorusi, który realizuje dedykowany program preferencyjnego kredytowania działalności obiektów noclegowych na terenach wiejskich (agroekoturystycznych gospodarstw). Instytucja ta pełni funkcję agenta państwowego w zakresie realizacji programów rządowych związanych z rolnictwem. Od 2007 roku, we współpracy z władzami obwodowymi i rejonowymi oraz stowarzyszeniem „Odpoczynek na wsi”, bank realizuje politykę finansowego wsparcia dla działalności turystycznej prowadzonej przez obiekty noclegowe funkcjonujące w ramach systemu turystyki wiejskiej. Te podmioty, zarejestrowane jako uczestnicy agroekoturystyki, mogą korzystać ze szczególnych ulg podatkowych (dotyczy to kryterium obejmującego do 10 pokoi). Przyznanie preferencyjnego kredytu dla właścicieli takich obiektów jest jednak uzależnione od uzyskania formalnej zgody zarówno ze strony stowarzyszenia „Odpoczynek na wsi”, jak i odpowiednich władz lokalnych.

³⁷ «Местное предпринимательство и экономическое развитие».

Objaśnienia: 1 – Bielowieżski trakt; 2 – Muchawiecka kumora; 3 – Dolina rzeki Jasiolda; 4 – Motolski szlach; 5 – Piskoje Polesie; 6 – Polesskaja Amazonija; 7 – Zielone koło Baranowicz; 8 – Kraj puszczańskich cudów i tajemnic; 9 – Po śladach drewnianych szachtierów; 10 – Zielwieskiej dyjarusz; 11 – Zielony obieróg Grodno; 12 – Szczuczynska diestynacja; 13 – Nasledzie Giedimina; 14 – Mirskoje grafstwo; 15 – Ziemia Mickiewicza; 16 – Siewiernyj wiektor Grodnieszczyny; 17 – Siewiernyje Afiny.

Rys. 10. Destynacje turystyki wiejskiej (destynacje agoeokoturystyczne) w obwodach brzeskim i grodzieńskim

Źródło: Projekt USAID: Mestnoje predprinimatel'stvo i ekonomicheskoye razwitiye (Mozgowaja, Siwocha 2016).

Oprócz preferencyjnych kredytów wspierających działalność wiejskich obiektów noclegowych, bank zapewnia również pomoc doradczą i informacyjną. Wraz ze stowarzyszeniem „Odpoczynek na wsi” organizuje warsztaty edukacyjne dla właścicieli gospodarstw turystycznych. Dodatkowo finansuje publikację wielojęzycznych katalogów promujących białoruskie obiekty agroeokoturystyczne. Każdego roku Belagroprombank organizuje również konkurs „Najlepsza agroeokosadyba roku”, w ramach którego przyznawane są nagrody w różnych kategoriach, wyróżniające najlepsze gospodarstwa. Konkurs ten ma na celu promowanie wysokich standardów usług i rozwój turystyki wiejskiej w kraju.

3.1. Kategorie rodzajowe bazy noclegowej

Zgodnie z klasyfikacją stosowaną przez Narodowy Komitet Statystyczny Republiki Białorusi obiekty noclegowe dzielą się na dwie główne grupy:

- zbiorowe obiekty zakwaterowania (kolektywne środki noclegowe),
- indywidualne obiekty zakwaterowania (indywidualne środki noclegowe).

Podział ten został określony w dokumencie pt. „Standard Republiki Białorusi”, zatwierdzonym 26 czerwca 2005 roku, odnoszącym się do klasyfikacji obiektów zakwaterowania (nr 28) (Sriedstwa razmieszczeniya....2005). Za obiekt noclegowy uznaje się: „pomieszczenie użytkowane przez osoby prawne lub przedsiębiorców indywidualnych w celu oferowania usług noclegowych, spełniające określone wymogi dla tymczasowego zakwaterowania turystów odwiedzających dany region w celach rekreacyjnych, zdrowotnych lub biznesowych”.

3.1.1. Obiekty zakwaterowania zbiorowego

Zbiorowe obiekty noclegowe dla turystów dzielą się na dwie grupy: hotele i podobne obiekty hotelarskie oraz specjalistyczne obiekty noclegowe. Grupa „hotele i podobne obiekty hotelarskie” (tj. hotele i kompleksy hotelarskie) obejmuje nieruchomości, które spełniają odpowiednie wymogi techniczne i świadczą usługi hotelowe. W tej kategorii znajdują się również motele, czyli obiekty ulokowane w pobliżu głównych tras komunikacyjnych, które oferują miejsca parkingowe. Dodatkowo obejmuje ona hostele, domy turysty, schroniska i prywatne kwatery. Hotele i motele na Białorusi są klasyfikowane w ramach systemu gwiazdek: hotele: od 1 do 5 gwiazdek; motele: od 1 do 4 gwiazdek.

Występują również hotele i motele, które nie zostały poddane klasyfikacji. Takie obiekty zwykle oferują mieszkalne przestrzenie dla turystów na jednej lub kilku kondygnacjach budynku. Hostele, jako młodzieżowe obiekty noclegowe, zapewniają zakwaterowanie w wieloosobowych pokojach, opcje ograniczonego wyżywienia lub możliwość przygotowania posiłków samodzielnie, a także dodatkowe usługi, takie jak programy rozrywkowe lub edukacyjne.

Hotele na Białorusi charakteryzują się zróżnicowanym poziomem usług i cen. W 2010 roku przeprowadzono dobrowolną klasyfikację hoteli zgodnie z krajowym standardem „Usługi turystyczno-wycieczkowe – klasyfikacja hoteli”, w wyniku czego przyznano obiektom od jednej do pięciu gwiazdek. Wyniki kategoryzacji były następujące: 5 gwiazdek: 2 hotele; 4 gwiazdki: 3 hotele; 3 gwiazdki: 31 hoteli; 2 gwiazdki: 4 hotele; 1 gwiazdka: 3 hotele. Łącznie kategoryzację uzyskały 43 hotele, podczas gdy 267 obiektów pozostało bez przyznanej kategorii.

Pod względem własnościowym obiekty hotelarskie na Białorusi są podzielone między sektor prywatny (56%) i publiczny (44%). Wśród prywatnych hoteli 3% posiada kapitał zagraniczny. Prywatne obiekty generują ponad połowę przychodów całego sektora hotelarskiego w kraju, co wynika z ich wyższego standardu usług i bardziej efektywnego zarządzania. Jedną z charakterystycznych cech hotelarstwa na Białorusi jest różnicowanie cen za noclegi w zależności od tego, czy gość pochodzi z kraju, czy z zagranicy, co ma wpływ na strategię rynkową części obiektów noclegowych.

Kolejną grupę stanowią specjalistyczne obiekty noclegowe (*specjalizirowanyje sredstva razmieszczenija*), w których oferowane są usługi dodatkowe, takie jak sanatoryjne, odnowa biologiczna czy aktywność sportowo-rekreacyjna. Kategoria ta obejmuje szeroką gamę obiektów, w tym: sanatoria i ośrodki wypoczynkowe, obiekty uzdrowiskowe, szpitale, ośrodki rehabilitacyjne, placówki dziecięce, domy wypoczynkowe, pensjonaty, kompleksy turystyczno-uzdrowiskowe, bazy turystyczne, sanatoria dla dorosłych i młodzieży, obozy uzdrowiskowe, centra sportowo-uzdrowiskowe, kompleksy wędkarskie, domy i kompleksy myśliwskie, campingi oraz domy letniskowe.

Do kategorii bazy sanatoryjno-wypoczynkowej zalicza się m.in.: sanatoria (rehabilitacyjne, dziecięce, dla dorosłych, rodzinne i studenckie); centra uzdrowiskowo-rehabilitacyjne dla dzieci. Sanatoria dzielą się według specjalizacji leczenia na różne rodzaje, np.: leczenie schorzeń układu krążenia, dolegliwości układu pokarmowego, zaburzenia metaboliczne, choroby układu ruchu, dolegliwości oddechowe, schorzenia neurologiczne, ginekologiczne, dermatologiczne, nefrologiczne czy neuropsychiatryczne. Szczególną rolę odgrywają sanatoria oferujące stacjonarne leczenie zapobiegawcze. Łączą one terapie naturalne (z wykorzystaniem zasobów przyrodniczych) z fizjoterapią, dietoterapią i programami

rekreacyjnymi. Kluczowymi obszarami działalności sanatoriów są leczenie, rehabilitacja oraz organizacja wypoczynku.

W grupie obiektów uzdrowiskowych znajdują się: profilaktoria (ambulatoria), centra uzdrowiskowe, obozy uzdrowiskowe dla dzieci, pensjonaty, domy wypoczynkowe, bazy rekreacyjne. Sanatoria koncentrują się na usługach rehabilitacyjnych i poprawie zdrowia, natomiast profilaktoria oferują zabiegi zapobiegawcze połączone z wypoczynkiem.

Zadania dla obiektów sanatoryjno-wypoczynkowych określa dokument pt. „Koncepcja leczenia sanatoryjnego i niesienia pomocy medycznej dla obywateli Republiki Białorusi” z dnia 7 maja 2005 roku (nr 502 z późn. zm.). Dokument ten definiuje m.in.: sanatorium jako instytucję zapewniającą leczenie i rekreację w miejscowości z zasobami przyrodniczo-leczniczymi; centrum uzdrowiskowo-rehabilitacyjne dla dzieci, które oferuje całoroczne usługi zdrowotne i rehabilitacyjne. Początkowo były one kierowane do dzieci z obszarów dotkniętych skutkami katastrofy w Czarnobylu, a obecnie także do dzieci poszkodowanych w innych sytuacjach losowych.

Leczenie dzieci w sanatoriach jest współfinansowane przez rząd Białorusi w ramach polityki wsparcia społecznego. W takich ośrodkach prowadzone są także zajęcia edukacyjne. Profilaktoria (ambulatoria) oferują usługi zdrowotne w trybie dziennym dla pracujących i uczących się. Nie wymagają one przerwy w pracy ani nauce. W całorocznym trybie funkcjonują także: centra uzdrowiskowe, ośrodki lecznicze i edukacyjne dla dzieci. Z kolei obozy uzdrowiskowe dla dzieci świadczą usługi lecznicze sezonowo – w trybie dziennym, całodobowym, stacjonarnie lub w wynajmowanych bazach noclegowych.

Obiekty uzdrowiskowe różnią się między sobą pod względem regulaminu korzystania z oferowanych usług. Na przykład w domach wypoczynkowych obowiązują ściśle określone zasady dotyczące korzystania z usług uzdrowiskowych, czego nie stosuje się w przypadku pensjonatów.

Najbardziej efektywnym sposobem zarządzania obiektami sanatoryjno-wypoczynkowymi jest tworzenie obszarów uzdrowiskowych – zwanych kurortami. W takich miejscach realizuje się zadania związane z odpowiednim zagospodarowaniem zasobów przyrodniczych i rozbudową infrastruktury leczniczo-turystycznej (Reszetnikow, Reszetnikowa 2013). Kurort to miejscowość lub obszar wyróżniający się występowaniem cennych zasobów naturalnych, takich jak wody mineralne, borowina czy klimat sprzyjający leczeniu uzdrowiskowemu.

Kurorty oferują obiekty sanatoryjne i infrastrukturę rekreacyjną przeznaczoną dla kuracjuszy. Nadanie miejscowości statusu uzdrowiska, zgodnie z przepisami, sprzyja dalszemu rozwojowi obiektów sanatoryjno-uzdrowiskowych. Kurorty klasyfikowane są na podstawie swoich zasobów naturalnych: klima-

tyczne – np. nadmorskie, górskie czy leśne; balneologiczne – wykorzystujące lecznicze wody mineralne; borowinowe – korzystające z borowiny w procesach leczniczych; kompleksowe – łączące różne rodzaje terapii, np. klimatobalneologiczne, klimatoborowinowe, balneoborowinowe i klimatobalneoborowinowe. Zgodnie z dokumentem pt. „Generalny schemat rozmieszczenia obszarów wypoczynkowych na terenie Republiki Białorusi” z 11 marca 1981 roku (nr 75) na terenie kraju funkcjonuje osiem kurortów o znaczeniu krajowym i pięć kurortów lokalnych.

Obiekty sanatoryjno-wypoczynkowe często zlokalizowane są w miejscowościach uzdrowiskowych na terenach wiejskich. Jednak wiele z tych miejsc wciąż znajduje się w początkowej fazie rozwoju i wymaga inwestycji w infrastrukturę turystyczną, noclegową oraz towarzyszącą. Główne problemy dotyczą braku planów rozwojowych, nieskutecznego zarządzania i niewystarczających działań promocyjnych – w tym ograniczonej dostępności kanałów sprzedaży online.

Sanatoria są nadzorowane przez różne instytucje, w zależności od ich charakteru. System zarządzania ma charakter scentralizowany i funkcjonuje na poziomie krajowym.

Urząd Zarządzania Sprawami Prezydenta Białorusi koordynuje działalność centrów sanatoryjno-wypoczynkowych „Centrurort”, które obejmują: Borowoje (rejon dokszycki); Priaziorne i Sosny (rejon miadzielski); Junist (rejon miński).

Federacja Związków Zawodowych Białorusi zarządza jednostkami „Bielprofsojuzkurort”, w tym³⁸: Bielaruseczka i Krynica (rejon miński); Buch (rejon żabinecki); Narocz (rejon miadzielski); Niemen (rejon grodzieński).

Związek Agropromysłu Białorusi nadzoruje przedsiębiorstwa „Bielagrozdrawnica”, m.in.: Nalibowskaja Puszcza (rejon wołożyński); Porieczje (rejon grodzieński); Radon (rejon zdzięcielski); Rasinka (rejon miorski).

Ministerstwo Pracy i Ubezpieczeń Społecznych zarządza sanatoriami: Biela-wieża (rejon kamieniecki); Berezyna (Borysów); Wiażuci (rejon mołodeczński).

W grupie obiektów zakwaterowania zbiorowego wyróżniają się pensjonaty i domy wypoczynkowe. Są to miejsca oferujące zakwaterowanie i wyżywienie, wzbogacone o usługi medyczne wspierające zdrowie i dobre samopoczucie, a także propozycje związane z organizacją czasu wolnego i uczestnictwem w wydarzeniach kulturalnych. Bazy turystyczne – nazywane również centrami wypoczynku czy wioskami turystycznymi – umożliwiają zakwaterowanie w całorocznych domkach lub stacjonarnych przyczepach kempingowych. Dodatkowo zapewniają dostęp do sprzętu sportowego i rekreacyjnego, usług gastronomicznych oraz

³⁸ Kategoria przedsiębiorstw prywatnych (organizacji), bez prawa własności do majątku, który otrzymała od właściciela (państwa); majątek organizacji jest wspólny dla udziałowców i nie może być podzielony.

zaplecza handlowego na terenie bazy. Domy wędkarza i myśliwego to obiekty przeznaczone do całorocznego lub sezonowego użytku, zlokalizowane w zielonych strefach leśnych. W takich miejscach dostępna jest kuchnia umożliwiająca samodzielne przygotowanie posiłków.

Na kempingach organizowane są obozy turystyczne z zakwaterowaniem w domkach letniskowych, przyczepach kempingowych lub namiotach. Wyposażenie kempingów obejmuje miejsca na rozstawienie własnych namiotów lub przyczep kempingowych, stacjonarne namioty i parkingi. Wszystkie te obiekty funkcjonują w systemie samoobsługowym. W lasach znajdują się także stacje turystyczne, które są wydzielonymi przestrzeniami z obiektami rekreacyjnymi, usługami gastronomicznymi (np. kuchnia polowa), namiotami i tymczasowym parkingiem. Zakwaterowanie może być również organizowane w środkach transportu zbiorowego, takich jak pociągi czy jachty, a także w środkach transportu wycofanych z eksploatacji, w których utworzono przestrzenie noclegowe.

Pokoje dzielą się na kategorie w zależności od standardu wyposażenia. Kategoria wyższa, obejmująca luksusowe pokoje, takie jak: apartament – składający się z dwóch lub więcej pomieszczeń, w tym kuchni w jednym z nich; suite – zawierający trzy lub więcej pokoi, w tym sypialnię z łóżkiem małżeńskim; studio – jedno duże pomieszczenie o powierzchni powyżej 25 m², podzielone na strefy pracy i wypoczynku. Wyróżnia się również junior suite, czyli mniejszy pokój typu studio (do 25 m²) z wydzielonymi strefami pracy i relaksu; lux – apartament dla jednej lub dwóch osób, składający się z dwóch lub więcej pomieszczeń, z sypialnią oraz oddzielną częścią wypoczynkową i do pracy; king size – pokój z jednym dużym łóżkiem małżeńskim, przeznaczony dla jednej lub dwóch osób.

Drugi podział pokoi dotyczy liczby osób, które mogą skorzystać z pokoju: single – pokój jednoosobowy, przeznaczony dla jednej osoby; double – pokój dwuosobowy z jednym łóżkiem małżeńskim; twin – pokój dwuosobowy z oddzielnymi łózkami dla dwóch osób; rodzinny – przeznaczony dla trzech lub więcej osób, w tym co najmniej dwóch dorosłych; wieloosobowy – pokój dla większych grup, obejmujący co najmniej trzy osoby.

3.1.2. Indywidualne obiekty zakwaterowania

Kategoria „indywidualne obiekty zakwaterowania” obejmuje różnorodne typy miejsc noclegowych, takie jak: mieszkania (określane również mianem apartamentów), pokoje do wynajęcia w prywatnych domach i mieszkaniach, wiejskie kwatery oraz domy jednorodzinne oferowane turystom na wynajem.

W skład kategorii „wiejskie kwatery” wchodzi budynki zlokalizowane na terenach nieurbanizowanych, czyli wiejskich, wyposażone w odrębne, umeblowane pokoje i niezbędne urządzenia kuchenne do samodzielnego przygotowywania posiłków. W takich kwaterach obowiązują określone minimalne standardy oferowanych usług, które obejmują: regularne sprzątanie pomieszczeń, przygotowanie łóżek przed przyjazdem gości, wymianę pościeli przynajmniej raz na tydzień, zmianę ręczników minimum co trzy dni, zapewnienie dostępu do kuchenki, lodówki lub innego sprzętu umożliwiającego przygotowywanie posiłków. Wiejskie kwatery i jednorodzinne domy wiejskie przeznaczone na wynajem, które są zarejestrowane jako podmioty związane z turystyką wiejską (*subiekty agroekoturizmu*), mogą korzystać z przewidzianych prawem ulg podatkowych.

Zgodnie z Rozporządzeniem Ministerstwa Ochrony Zdrowia z dnia 21 lipca 2011 roku (nr 73), które zatwierdziło normy sanitarne, przepisy oraz standardy higieniczne, określono wymagania dotyczące warunków oferowanych przez osoby i podmioty świadczące usługi turystyki wiejskiej. Regulacje te szczególnie uwzględniają utrzymanie czystości w obiektach i w trakcie przygotowywania posiłków. W myśl tych przepisów: pomieszczenia, przestrzenie wspólne, teren wokół budynków turystycznych, a także kuchnie i ich wyposażenie muszą być starannie utrzymywane w czystości; środki czystości i sprzęt do sprzątania łazienek i toalet powinny być przechowywane w osobnym miejscu; podczas przygotowywania jedzenia należy stosować odrębne narzędzia kuchenne dla surowych i gotowanych produktów, a także do mycia naczyń.

Szczegółowe zalecenia dotyczą również przewozu i obróbki żywności, np. łatwo psujące się produkty spożywcze muszą być transportowane w pojazdach chłodniach; przed przygotowaniem potraw należy upewnić się co do świeżości i jakości składników, a także poddać je kontroli; owoce i grzyby zbierane na obszarach zanieczyszczonych promieniowaniem muszą przejść badania radiologiczne. Obiekty turystyki wiejskiej mają obowiązek stosowania środków zapobiegawczych przeciw szkodnikom, takim jak gryzonie i owady, w tym preparatów przeciw kleszczom. Każdy z obiektów powinien być zaopatrzony w bieżącą wodę, a eksploatacja instalacji wodno-kanalizacyjnych musi odbywać się zgodnie z normami sanitarnymi i higienicznymi.

3.2. Wielkość i struktura bazy noclegowej

Na podstawie danych opublikowanych przez Narodowy Komitet Statystyczny Republiki Białorusi struktura oraz poziom wykorzystania krajowej bazy noclegowej w 2015 roku, obejmującej zarówno obiekty zakwaterowania zbior-

rowego, jak i indywidualne miejsca noclegowe, przedstawiały się następująco (tabela 16):

- 539 hoteli i podobnych obiektów noclegowych (*gostinicy i analogicznije sredstva razmieszczenija*), z czego: 383 to hotele, kompleksy oraz kompleksy turystyczno-hotelowe; 5 to motele; 151 inne obiekty noclegowe. W sumie oferowały one 20,2 tys. pokoi i 37 tys. miejsc noclegowych. W 2015 roku skorzystało z nich 1 606,1 tys. turystów;
- 475 specjalistycznych obiektów noclegowych (*specializirowannyje sredstva razmieszczenija*), w tym: 75 sanatoriów; 12 centrów rehabilitacyjnych dla dzieci; 96 baz oraz domów wypoczynkowych i pensjonatów; 6 kompleksów turystyczno-uzdrowiskowych; 21 baz turystycznych, 265 innych obiektów specjalistycznych. Łącznie w tej grupie było dostępnych 19 tys. pokoi i 46,9 tys. miejsc noclegowych. Z ich usług skorzystało 760,7 tys. turystów;
- 2 263 obiekty turystyki wiejskiej (agroekoturystyczne) (*subiekty agroekoturizma*), które dysponowały w sumie 27,2 tys. miejsc noclegowych. W 2015 roku odwiedziło je 294,3 tys. turystów.

Tabela 16. Struktura bazy noclegowej Białorusi (2015 r.)

Lp.	Kategoria obiektu	Obiekty		Miejsca noclegowe	
		Liczba	Odsetek (%)	Liczba (tys.)	Odsetek (%)
1	Hotele i podobne obiekty zakwaterowania	539	16,4	36,9	33
	Hotele i kompleksy hotelarskie oraz kompleksy turystyczno-hotelowe, w tym według standardów:	383	11,7	–	–
	*****	3	0,1	–	–
	****	6	0,2	–	–
	***	34	1	–	–
	**	12	0,4		
	*	1	–10		
	Bez standaryzacji	327			
	Motele	5	0,2	–	–
2	Inne obiekty	151	4,6	–	–
	Specjalistyczne obiekty zakwaterowania	475	14,5	46,9*	42
	Sanatoria	75	2,3	20,7	19
	Centra rehabilitacji dla dzieci	12	0,4	4,7	4
	Pensjonaty i domy wypoczynkowe	96	2,9	6,1	6
	Kompleksy turystyczno-uzdrowiskowe	6	0,2	1,2	1
	Bazy wypoczynkowe	21	0,6	1,4	1
	Inne obiekty specjalistyczne	265	8,1	12,8	12
3	Podmioty turystyki wiejskiej (<i>subiekty agroekoturizma</i>)	2 263	69,1	27,2	25
Razem		3 277	100	110,9	100

* Liczba obiektów oszacowana przez autorkę na podstawie średniej liczby miejsc noclegowych (12) w podmiotach turystyki wiejskiej (agroekoturystyki) – por. tabela 18.

Źródło: Dane Narodowego Komitetu Statystycznego RB.

3.2.1. Baza noclegowa zakwaterowania zbiorowego

Zgodnie z danymi zawartymi w tabeli 18 struktura rodzajowa bazy noclegowej zakwaterowania zbiorowego na terenie Białorusi do 2018 roku nie uległa istotnym przekształceniom. W 2018 roku funkcjonowało w sumie 1077 obiektów zakwaterowania zbiorowego, które oferowały 87,2 tys. miejsc noclegowych. W porównaniu z 2015 rokiem pojemność recepcyjna tej bazy wzrosła o 1,45 tys. miejsc (wzrost o 3,7%). Liczba obiektów kategorii „hotele i podobne obiekty zakwaterowania” zwiększyła się o 48, co przełożyło się na wzrost liczby miejsc o 433, natomiast w kategorii „specjalistyczne obiekty zakwaterowania” odnotowano przyrost o 15 obiektów, co oznaczało 1013 nowych miejsc noclegowych.

W 2018 roku z obiektów zakwaterowania zbiorowego skorzystało 2 847,6 tys. turystów, co stanowiło wzrost o 480,8 tys. osób w porównaniu z 2015 rokiem (przyrost o 20,3%)³⁹. Wskaźnik liczby miejsc noclegowych w obiektach zakwaterowania zbiorowego na 100 mieszkańców pozostał na podobnym poziomie, wynosząc 0,94, co odpowiadało wynikom uzyskiwanym przez Rosję i Ukrainę, ale jednocześnie było jednym z najniższych wskaźników wśród państw europejskich. Taki poziom rozwoju bazy noclegowej wskazuje na ograniczone możliwości rozwoju masowej turystyki, zarówno krajowej, jak i międzynarodowej.

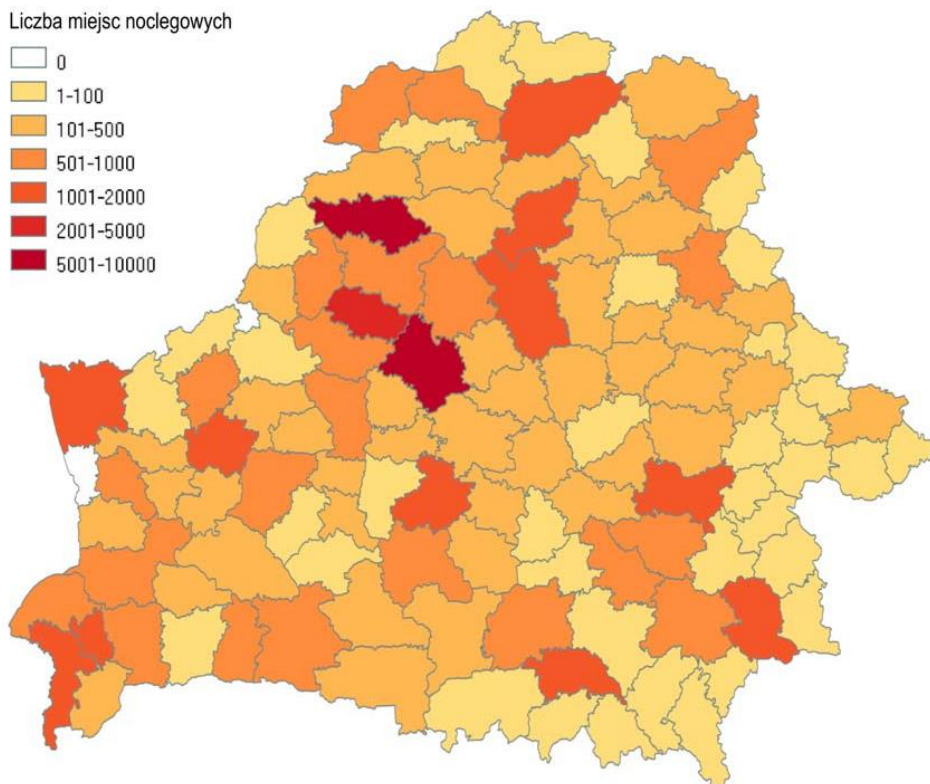
Analizując zróżnicowanie przestrzenne pojemności recepcyjnej bazy zakwaterowania zbiorowego (bez uwzględnienia obiektów turystyki wiejskiej) według obwodów (tabela 17) i rejonów (rys. 11), na czoło wysuwa się obwód miński. Wyróżnia się on zarówno pod względem liczby miejsc noclegowych, jak i wskaźnika liczby miejsc noclegowych na 100 mieszkańców. Wartości tego wskaźnika dla obwodów, takich jak: brzeski, grodzieński, homelski, witebski, są porównywalne do średniej krajowej (0,94). Najstabilniej rozwinięta funkcja turystyczna występuje w obwodzie mohylewskim i w Mińsku, gdzie mimo statusu stolicy liczba dostępnych miejsc noclegowych w 2018 roku wynosiła zaledwie 11,7 tys., głównie w standardzie hotelowym. Najwięcej miejsc noclegowych zakwaterowania zbiorowego znajduje się w rejonach mińskim i miadzielskim, co obrazuje zarówno rys. 11, jak i tabela 17.

³⁹ Dla porównania w 2010 roku Narodowy Komitet Statystyczny Republiki Białorusi przedstawił spis obiektów noclegowych zawierający 359 obiektów, w tym 289 hoteli, 21 kompleksów hotelarskich różnego rodzaju, 3 motele oraz 4 campingi i pozostałe obiekty noclegowe. Ogółem pojemność recepcyjna wynosiła 26,7 tys. miejsc noclegowych, w tym najwięcej w hotelach (20,8 tys.) i kompleksach hotelarskich (3,7 tys.).

Tabela 17. Liczba miejsc noclegowych w obiektach zakwaterowania zbiorowego na Białorusi według obwodów (2018 r.)

Jednostka	Liczba mieszkańców (tys.)	Liczba miejsc noclegowych			Liczba miejsc noclegowych na 100 mieszkańców
		Ogółem – obiekty zakwaterowania zbiorowego	Hotele i podobne obiekty zakwaterowania	Specjalistyczne obiekty zakwaterowania	
Miasto Mińsk	1 938,3	11 668	11 431	237	0,60
Obwód brzeski	1 388,9	11 655	4 955	6 700	0,84
Obwód grodzieński	896,1	7 897	2 797	5 100	0,88
Obwód homelski	1 423,9	10 308	4 408	5 900	0,72
Obwód miński	1 407,9	26 580	5 280	21 300	1,89
Obwód mohylewski	1 070,7	6 993	4 193	2 800	0,65
Obwód witebski	1 198,5	12 080	5 380	6 700	1,01
Białoruś – Ogółem	9 324,3	87 244	38 444	48 800	0,94

Źródło: Dane Narodowego Komitetu Statystycznego RB.

Rys. 11. Klasyfikacja rejonów Białorusi według przedziałów liczby miejsc noclegowych w obiektach zakwaterowania zbiorowego (2015 r.)

Źródło: Opracowanie własne.

W 2015 roku w grupie „hotele i podobne obiekty zakwaterowania” dominowały placówki bez kategoryzacji. Spośród skategoryzowanych hoteli najwięcej, bo aż 34 obiekty, posiadało 3 gwiazdki. Natomiast obiekty najwyższej klasy – pięciogwiazdkowe – były reprezentowane przez zaledwie 3 hotele. Do 2018 roku struktura bazy hotelowej nie uległa znaczącym modyfikacjom. Największy wzrost zanotowano w kategorii „inne obiekty”, gdzie liczba jednostek zwiększyła się o 43 obiekty.

Szczególną grupę, istotną z perspektywy społecznej, stanowią obiekty turystyki zdrowotnej. W 2015 roku na Białorusi funkcjonowało 75 sanatoriów, które oferowały 20,7 tys. miejsc noclegowych. Większość tych sanatoriów znajdowała się na terenach sanatoryjno-wypoczynkowych i obejmowała głównie obiekty, w których liczba miejsc noclegowych nie przekraczała 200 w jednym lub kilku budynkach. Dla porównania w 2008 roku działało 67 sanatoriów, które dysponowały 17,7 tys. miejsc noclegowych, co stanowiło 56,2% ogólnej liczby miejsc noclegowych w obiektach sanatoryjno-wypoczynkowych. Te sanatoria obsłużyły 51,2% wszystkich kuracjuszy, udzielając 65,2% ogółu noclegów w tego typu placówkach. W szerszej perspektywie, w 2008 roku na terenie Białorusi działało 315 obiektów sanatoryjnych i sanatoryjno-wypoczynkowych różnego typu, które łącznie oferowały 31,6 tys. miejsc noclegowych. Z usług tych placówek skorzystało 683 tys. osób.

Średni czas pobytu w sanatoriach wynosi 15,7 dnia, natomiast w obiektach sanatoryjno-wypoczynkowych – 12 dni. W sezonie letnim liczba dostępnych miejsc noclegowych zwiększa się o około 40 tys., jednak krótki czas trwania sezonu (około 70 dni, od połowy czerwca do końca sierpnia) powoduje trudności w zapewnieniu wystarczającej liczby wykwalifikowanego personelu sezonowego w sanatoriach (Reszetnikow, Traskiewicz 2011).

W strukturze rozmieszczenia przestrzennego obiektów sanatoryjno-wypoczynkowych na czoło wysuwa się obwód miński, który dominuje pod względem liczby obiektów, miejsc noclegowych, liczby udzielonych noclegów i liczby kuracjuszy. Sytuacja ta wynika z: wysokiego popytu na usługi leczniczo-uzdrowiskowe, dużego potencjału przyrodniczo-rekreacyjnego, dobrze rozwiniętej infrastruktury turystycznej. Obwód miński posiada 35,9% ogółu miejsc noclegowych w sanatoriach na Białorusi, z których korzysta 38,4% wszystkich kuracjuszy. Sanatoria te udzielają 37% noclegów spośród wszystkich obiektów sanatoryjno-wypoczynkowych w kraju. Drugie miejsce pod względem liczby miejsc noclegowych w tej kategorii zajmuje obwód homelski (18,7%), który udziela 19,6% ogółu noclegów. Jednak jeśli uwzględnić liczbę odwiedzających, obwód homelski plasuje się dopiero na czwartym miejscu (14,4% wszystkich kuracjuszy w kraju) (Reszetnikow, Traskiewicz 2011).

Z usług sanatoriów na Białorusi korzystają głównie obywatele Republiki Białorusi, którzy w 2010 roku stanowili 85% wszystkich odwiedzających. W tej grupie znaczącą część – około 33% – stanowiły dzieci do lat 15, w tym w większości dzieci z terenów skażonych po katastrofie w Czarnobylu. Wśród gości zagranicznych dominowali obywatele: Rosji, Ukrainy, krajów bałtyckich, Izraela. Większość z nich to przedstawiciele diaspory białoruskiej. Goście zagraniczni stanowili około 95% wszystkich przyjezdnych z innych krajów.

Do najczęściej wskazywanych przez turystów zagranicznych powodów wyboru białoruskich sanatoriów należą: wysoka jakość usług leczniczych, profesjonalizm personelu i ich troskliwe podejście do pacjentów, brak bariery językowej dla osób rosyjskojęzycznych, konkurencyjne ceny (Gribow, Łysiuk, Sokołowska 2010). Jednocześnie jednak niski poziom zainteresowania ofertą białoruskich uzdrowisk na rynkach państw wysoko rozwiniętych wynika z: formalności wizowych, barier językowych, niedostatecznych działań marketingowych i promocyjnych (Gribow 2010).

Najwyższy poziom rozwoju infrastruktury sanatoryjno-wypoczynkowej występuje w obwodzie mińskim. Taki stan rzeczy jest związany z intensywną budową licznych obiektów tego typu w latach 1970-1985. Głównym celem tych inwestycji było wykorzystanie naturalnych właściwości leczniczych wód mineralnych i sprzyjającego klimatu (Jasoweew 2005). Jednak po katastrofie w elektrowni jądrowej w Czarnobylu w 1986 roku budowa nowych sanatoriów została wstrzymana. W efekcie obwody brzeski i grodzieński charakteryzują się średnim poziomem rozwoju bazy uzdrowiskowej, natomiast obwód mohylewski jest pod tym względem najslabiej rozwinięty.

3.2.1.1. Główne problemy rozwoju

Możliwości rozwoju zarówno krajowej, jak i zagranicznej turystyki masowej na Białorusi są znacznie ograniczone. Na podstawie dotychczasowych analiz, obserwacji i doświadczeń można wskazać kilka kluczowych wyzwań stojących przed rozwojem współczesnej bazy noclegowej w tym kraju. Najważniejszym z tych wyzwań jest niedobór obiektów oferujących wysoki standard usług.

Większość istniejących hoteli nie spełnia minimalnych wymogów kategoryzacyjnych, co uniemożliwia ich klasyfikację; zauważa się ponadto nieadekwatność cen do jakości usług: ceny noclegów są ustalane niezależnie od standardu oferowanych usług, co obniża konkurencyjność rynku (Karczewska 2014).

W ostatnich latach obserwuje się pozytywne zmiany w infrastrukturze turystycznej. Wzrasta liczba nowoczesnych kompleksów hotelowych, które oferują

usługi na wysokim poziomie, dostosowane do potrzeb współczesnych turystów. Równocześnie trwają prace modernizacyjne w już istniejących obiektach turystycznych, w tym również w bazach noclegowych (Nacyjanalnaja strategija... 2017).

Wiele białoruskich sanatoriów powstało w latach 70. i 80. XX wieku. Część z nich do tej pory nie przeszła gruntownej modernizacji, co obniża ich konkurencyjność na rynku (Karczevska 2014). Regionalna infrastruktura sanatoryjno-wypoczynkowa wymaga modernizacji także z powodu długofalowych skutków katastrofy w Czarnobylu. Innym wyzwaniem jest nierównomierny rozwój infrastruktury sanatoryjno-wypoczynkowej w różnych regionach kraju. Powoduje to duże różnice w jakości usług i oferty sanatoryjno-wypoczynkowej. Konieczne jest stworzenie skutecznego systemu wsparcia marketingowego, który pozwoli na rozwój i promocję tego sektora.

Problemem jest także ograniczona liczba miejsc noclegowych, szczególnie dla turystów zagranicznych. Sytuacja ta wynika z rekomendacji Centrum Leczenia Uzdrowiskowego, które zaleca, aby udział zagranicznych kuracjuszy nie przekraczał 40% ogólnej liczby kuracjuszy.

W ostatnich latach białoruskie uzdrowiska odnotowują pozytywne zmiany, wynikające z dostosowania oferty do potrzeb turystów preferujących krótkoterminowe pobyty, takie jak weekendowe wyjazdy. Zarządzający tymi obiektami coraz częściej współpracują z biurami podróży, organizując programy animacyjne, wycieczki i zapewniając transport do miejsc wypoczynku (Reszetnikow, Reszetnikowa 2013). Wzrost udziału krótkoterminowych pobytów w strukturze usług uzdrowiskowych był szczególnie widoczny w 2012 roku, kiedy to odnotowano aż 36% przyrost tego rodzaju świadczeń. Zmiana ta wynikała z działań promocyjno-marketingowych, które miały na celu popularyzację krótkich wizyt w obiektach uzdrowiskowych (Reszetnikow, Reszetnikowa 2013).

Międzynarodowe analizy pokazują, że koncentracja infrastruktury turystycznej w stolicach jest typowa dla krajów z niedostatecznie rozwiniętym sektorem turystyki, gdzie największe atrakcje skupiają się w miastach stołecznych (Dedok 2016). Podobna sytuacja występuje na Białorusi, gdzie hotele średniej i wyższej klasy koncentrują się w Mińsku, w centrach obwodowych oraz w rejonach parków narodowych. Natomiast w małych historycznych miasteczkach brak zarówno skategoryzowanych obiektów noclegowych, jak i małych prywatnych hoteli. Większość istniejących obiektów noclegowych została zbudowana w czasach gospodarki centralnie planowanej, co nie jest zgodne ze współczesnymi potrzebami i celami rozwoju turystyki na Białorusi. Przykładem jest obwód grodzieński, posiadający liczne zasoby kulturowe o międzynarodowym znaczeniu, lecz nieodpowiednio rozwiniętą bazę noclegową w małych i średnich

miastach, co ogranicza rozwój turystyki w regionie. Na Białorusi zabytki architektury i budownictwa, takie jak pałace, zamki czy dwory, nie pełnią funkcji noclegowych, co jest częstą praktyką w innych krajach Europy, np. w Polsce.

3.2.2. Baza noclegowa turystyki wiejskiej

Z danych Ministerstwa Statystyki Białorusi za 2015 roku wynika, że podmioty turystyki wiejskiej dominują w strukturze bazy noclegowej kraju, stanowiąc 69,1% wszystkich obiektów. Jednak ich udział w ogólnej pojemności recepcyjnej wynosi jedynie 25%, co wskazuje na ich mniejszą skalę w porównaniu z obiektami zakwaterowania zbiorowego.

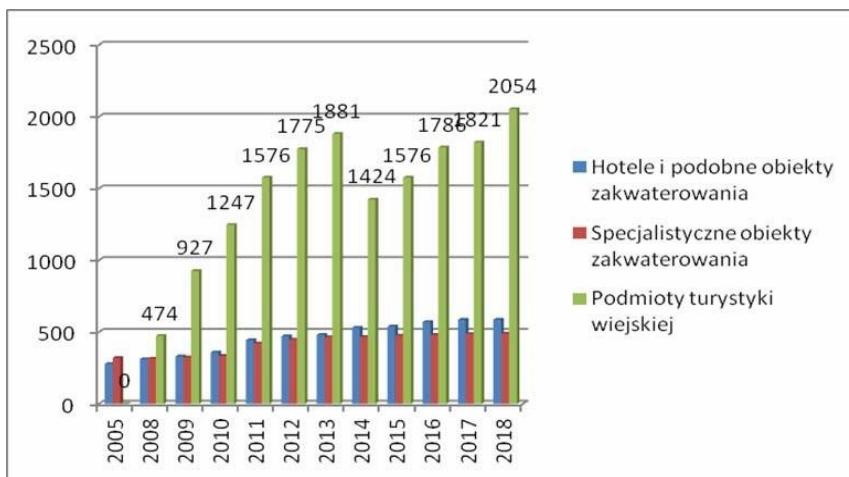
W 2006 roku zliberalizowano przepisy dotyczące tworzenia bazy noclegowej na terenach wiejskich, wprowadzając obowiązek rejestracji indywidualnych obiektów noclegowych – tzw. podmiotów agroekoturystyki (*subiekty agroekoturizma*). Efektem tej zmiany był dynamiczny wzrost liczby takich obiektów: z 474 w 2008 roku do 2 054 w 2018 roku (rys. 12).

Turystyka wiejska jest obecnie jedną z najszybciej rozwijających się gałęzi turystyki na Białorusi, stanowiąc atrakcyjną formę wypoczynku zarówno dla mieszkańców kraju, jak i dla zagranicznych turystów. Obiekty turystyki wiejskiej oferują gościom możliwość relaksu w naturalnym otoczeniu, poznania lokalnej kultury i tradycji. Jak już wspomniano, z punktu widzenia przepisów podatkowych sektor turystyki wiejskiej na Białorusi korzysta z preferencyjnych uwarunkowań fiskalnych. Podmioty zajmujące się działalnością turystyczną na obszarach wiejskich (tzw. *subiekty agroekoturizma*) są zwolnione z obowiązku płacenia podatków za prowadzenie tej działalności, o ile liczba wynajmowanych turystom pokoi nie przekracza 10 jednostek.

Od 2003 roku można zaobserwować dynamiczny rozwój liczby gospodarstw świadczących usługi noclegowe w turystyce wiejskiej na Białorusi. Według danych stowarzyszenia⁴⁰ „Odpoczynek na wsi” w 2010 roku aktywnie funkcjonowało około 350 takich podmiotów, przy czym widoczna była wyraźna tendencja wzrostowa. Z kolei dane prezentowane przez Narodowy Komitet Statystyczny Republiki Białorusi wskazują na znacznie większą liczbę zarejestrowanych obiektów niż dane podawane przez wspomniane stowarzyszenie (por. tabela 19). „Odpoczynek na wsi” w swoich raportach uwzględnia wyłącznie gospodarstwa rzeczywiście oferujące usługi turystyczne, spełniające wymagania

⁴⁰ Stowarzyszenie zrzesza gestorów i ludność wiejską, która chce pracować w sektorze turystyki wiejskiej. Jednym z jej statutowych zadań jest promocja turystyki wiejskiej na poziomie lokalnym, regionalnym i krajowym (szerzej o tym w rozdziale 2.5.2).

i standardy jakości dla tego rodzaju działalności. Obiekty, które nie były wystarczająco przygotowane do obsługi turystów, nie były uwzględniane w wykazie funkcjonujących gospodarstw turystyki wiejskiej. W efekcie istniała znacząca różnica między statystykami Narodowego Komitetu Statystycznego, który obejmował wszystkie zarejestrowane gospodarstwa, a danymi organizacji „Odpoczynek na wsi”, koncentrującej się na obiektach aktywnie świadczących usługi noclegowe.

Rys. 12. Przyrost liczby obiektów bazy noclegowej na Białorusi w latach 2005-2018

Źródło: Dane Narodowego Komitetu Statystycznego RB.

Od 2014 roku Narodowy Komitet Statystyczny zmienił sposób gromadzenia danych, uwzględniając fakt, że nie wszystkie zarejestrowane obiekty rzeczywiście prowadzą działalność turystyczną. Przykładowo w 2014 roku liczba zarejestrowanych obiektów wynosiła 2037, lecz aktywnie działało tylko 1424 podmioty. Od tego momentu oficjalne dane publikowane przez państwowe instytucje obejmują wyłącznie aktywnie funkcjonujące obiekty noclegowe w turystyce wiejskiej (zob. tabela 22).

Rozmieszczenie podmiotów turystyki wiejskiej na Białorusi jest nierównomierne, a zakres świadczonych usług różni się w zależności od specyfiki regionalnej. Dane Narodowego Komitetu Statystycznego RB na temat liczby tych obiektów z podziałem na poszczególne obwody oraz lata znajdują się w tabelach 17 i 18. Największa liczba takich obiektów znajduje się w obwodach: mińskim, witebskim, grodzieńskim i brzeskim. Natomiast najmniej podmiotów działa w obwodach homelskim i mohylewskim, co wynika przede wszystkim z niekorzystnych warunków ekologicznych w regionach dotkniętych skutkami awarii elektrowni atomowej w Czarnobylu w 1986 roku.

Tabela 18. Liczba zarejestrowanych podmiotów zakwaterowania turystyki wiejskiej na Białorusi w latach 2006-2013 według obwodów

Obwody	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Brzeski	4	32	75	146	151	178	199	253
Grodzieński	11	33	70	156	180	185	229	246
Homelski	5	11	31	60	131	332	358	289
Miński	7	48	125	214	255	304	412	482
Mohylewski	2	14	16	78	208	218	176	162
Witebski	5	50	157	273	322	359	401	449
Ogółem	34	188	474	927	1 247	1 576	1 775	1 881

Źródło: Opracowane własne na podstawie danych Narodowego Komitetu Statystycznego RB.

Tabela 19. Liczba aktywnych podmiotów zakwaterowania turystyki wiejskiej na Białorusi w latach 2014-2018 według obwodów

Obwody	2014	2015	2016	2017	2018
Brzeski	208	248	249	280	310
Grodzieński	191	222	248	267	277
Homelski	118	119	121	103	127
Miński	390	435	552	557	704
Mohylewski	97	72	146	146	156
Witebski	420	480	470	468	480
Ogółem	1 424	1 576	1 786	1 821	2 054

Źródło: Opracowane własne na podstawie danych Narodowego Komitetu Statystycznego RB.

W celu ukazania szczegółowego rozmieszczenia przestrzennego bazy noclegowej turystyki wiejskiej wykorzystano opracowanie zatytułowane „Katalog sel'skikh usadeb...” (2014), które było dostępne w formie cyfrowej. Dokument ten objął 576 indywidualnych obiektów noclegowych działających na obszarach wiejskich w 91 rejonach Białorusi (tabela 20). Łącznie te obiekty oferowały 6881 miejsc noclegowych (stan na grudzień 2014 r.). W tych rejonach obiekty turystyki wiejskiej stanowiły 72,5% wszystkich obiektów noclegowych, co pokazuje ich dominującą rolę w strukturze zakwaterowania na terenach wiejskich. Średnia liczba miejsc noclegowych na jeden obiekt wynosiła 12, przy czym wartości średnie w poszczególnych rejonach wahały się od 2 do 35 miejsc (tabela 20).

Tabela 20. Obiekty noclegowe turystyki wiejskiej (*subiekty agroekoturizmu*)
na obszarach wiejskich Białorusi według rejonów (stan na grudzień 2014 r.)

Obwód	Rejon	Obiekty		Miejsca noclegowe		Średnia liczba miejsc noclegowych w obiekcie
		Liczba	Odsetek (%)	Liczba	Odsetek (%)	
1	2	3	4	5	6	7
Brzeski	baranowski	6	1,0	85	1,24	14
	bereski	5	0,9	44	0,64	9
	brzeski	14	2,4	184	2,67	13
	drohiczynski	4	0,7	48	0,70	12
	hancewicki	–	–	–	–	–
	iwacewicki	6	1,0	62	0,90	10
	janowski	5	0,9	79	1,15	16
	kamieniecki	19	3,3	280	4,07	15
	kobrzyński	9	1,6	179	2,60	20
	lachowicki	1	0,2	12	0,17	12
	łuniniecki	3	0,5	22	0,32	7
	małorycki	1	0,2	14	0,20	14
	piński	7	1,2	59	0,86	8
	prużański	5	0,9	52	0,76	10
	stoliński	1	0,2	11	0,16	11
	żabinecki	5	0,9	28	0,41	6
Grodzieński	brzostowski	1	0,2	10	0,15	10
	grodzieński	22	3,8	275	4,00	13
	iwiejski	3	0,5	31	0,45	10
	korelicki	11	1,9	94	1,37	9
	lidzki	14	2,4	178	2,59	13
	mostowski	4	0,7	54	0,78	14
	nowogródzki	9	1,6	102	1,48	11
	ostrowiecki	5	0,9	28	0,41	6
	oszmiański	6	1,0	63	0,92	11
	słonimski	2	0,3	16	0,23	8
	smorgoński	15	2,6	169	2,46	11
	szczuczynski	4	0,7	34	0,49	9
	świsłocki	4	0,7	27	0,39	7
	werenowski	3	0,5	47	0,68	16
	wołkowyski	2	0,3	15	0,22	8
	zdzięcielski	2	0,3	16	0,23	8
	zelweński	4	0,7	52	0,76	13
Homelski	brahiński	–	–	–	–	–
	budzki	1	0,2	8	0,12	8
	chojnicki	–	–	–	–	–
	czeczerski	4	0,7	40	0,58	10
	dobruski	1	0,2	22	0,32	22
	homelski	3	0,5	59	0,86	20
	jelski	1	0,2	6	0,09	6
	kalinkowicki	2	0,3	3	0,04	2

cd. tabeli 20

1	2	3	4	5	6	7
	kormiański	–	–	–	–	–
	lelczycki	4	0,7	73	1,06	18
	łojowski	1	0,2	–	–	–
	mozyrski	4	0,7	40	0,58	10
	narowelski	–	–	–	–	–
	oktiabrski	–	–	–	–	–
	petrykowski	8	1,4	86	1,25	11
	rohaczowski	6	1,0	59	0,86	10
	rzeczycki	8	1,4	65	0,94	8
	świątłohorski	3	0,5	25	0,36	8
	wietecki	–	–	–	–	–
	żłobiński	–	–	–	–	–
	żytkowicki	13	2,3	209	3,04	16
Miński	berezeński	2	0,3	9	0,13	5
	borysowski	7	1,2	59	0,86	8
	czerwieński	–	–	–	–	–
	dzierżyński	10	1,7	145	2,11	15
	klecki	–	–	–	–	–
	kopylski	3	0,5	20	0,29	7
	krupski	5	0,9	64	0,93	13
	lubański	–	–	–	–	–
	łohojski	9	1,6	93	1,35	10
	miadzielski	12	2,1	123	1,79	10
	miński	31	5,4	494	7,18	16
	mołodeczkański	7	1,2	93	1,35	13
	nieświeski	2	0,3	29	0,42	15
	puchowicki	9	1,6	137	1,99	15
	ślucki	–	–	–	–	–
	smolewicki	7	1,2	142	2,06	20
	soligorski	2	0,3	22	0,32	11
	starodoroski	1	0,2	13	0,19	13
	stołpecki	6	1,0	56	0,81	9
	uździeński	4	0,7	22	0,32	6
	wilejski	3	0,5	22	0,32	7
	wołożyński	14	2,4	215	3,12	15
Mohylewski	białyński	1	0,2	5	0,07	5
	bobrujski	6	1,0	82	1,19	14
	bychowski	15	2,6	255	3,71	17
	chocimski	–	–	–	–	–
	czauski	2	0,3	18	0,26	9
	czerykowski	–	–	–	–	–
	drybiński	1	0,2	5	0,07	5
	hłuski	–	–	–	–	–
	horecki	1	0,2	8	0,12	8
	kirowski	–	–	–	–	–

cd. tabeli 20

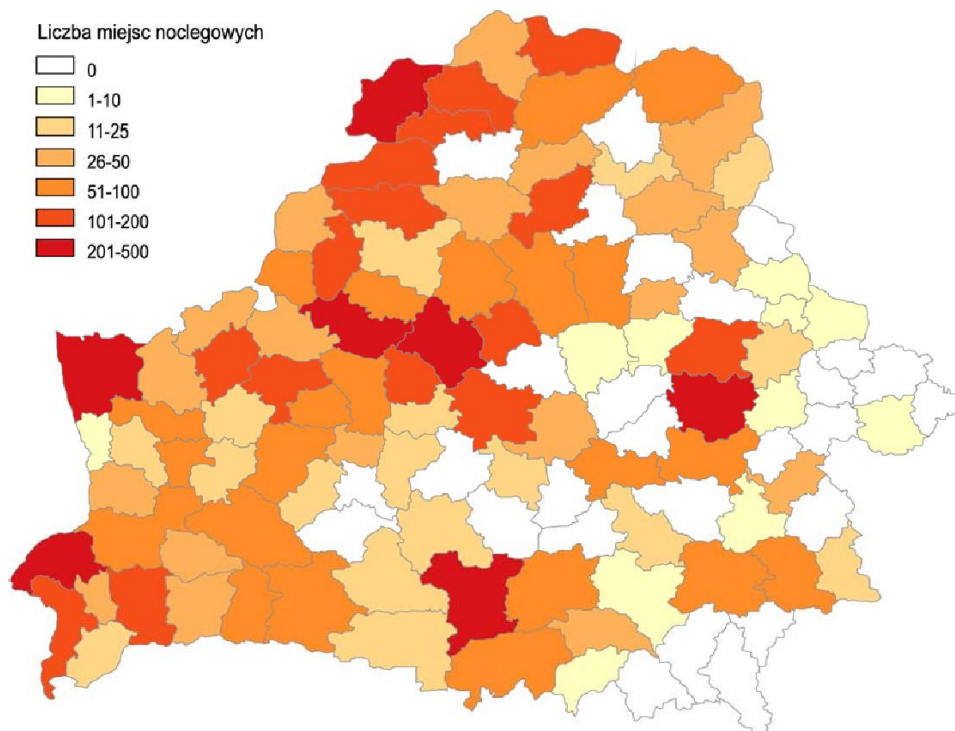
1	2	3	4	5	6	7
	kliczewski	–	–	–	–	–
	klimowicki	–	–	–	–	–
	kościukowicki	1	0,2	4	0,06	4
	krasnopolski	–	–	–	–	–
	kruhelski	2	0,3	40	0,58	20
	krzyczewski	–	–	–	–	–
	mohylewski	14	2,4	197	2,86	14
	mścisławski	1	0,2	6	0,09	6
	osipowicki	3	0,5	26	0,38	9
	ślawogrodzki	1	0,2	10	0,15	10
	szkłowski	–	–	–	–	–
Witebski	bieszenkowicki	2	0,3	18	0,26	9
	brasławski	24	4,2	288	4,19	12
	czaśnicki	1	0,2	–	–	–
	dokszyci	5	0,9	43	0,62	9
	dubrowieński	–	–	–	–	–
	głubokski	17	3,0	181	2,63	11
	gorodocki	2	0,3	70	1,02	35
	lepelski	6	1,0	109	1,58	18
	łożnieński	1	0,2	15	0,22	15
	miorski	17	3,0	113	1,64	7
	orszański	3	0,5	36	0,52	12
	połocki	9	1,6	69	1,00	8
	postawski	17	3,0	157	2,28	9
	rosoński	11	1,9	109	1,58	10
	sienneński	4	0,7	48	0,70	12
	szarkowszczyński	–	–	–	–	–
	szumiliński	–	–	–	–	–
	tołoczyński	–	–	–	–	–
	uszacki	3	0,5	46	0,67	15
	wierchniedźwiński	8	1,4	50	0,73	6
	witebski	3	0,5	50	0,73	17
Ogółem		576	100	6881	100	12

Źródło: *Katalog sel'skikh usadeb...* (2014).

Do obszarów charakteryzujących się największą liczbą obiektów turystyki wiejskiej i dostępnych miejsc noclegowych należały: rejon brasławski: 24 obiekty, 288 miejsc noclegowych; rejon brzeski: 14 obiektów, 184 miejsca; rejon bychowski: 15 obiektów, 255 miejsc; rejon głubokski: 17 obiektów, 181 miejsc; rejon grodzieński: 22 obiekty, 275 miejsc; rejon kamieniecki: 19 obiektów, 280 miejsc; rejon kobrzyński: 9 obiektów, 179 miejsc; rejon lidzki: 14 obiektów, 178 miejsc; rejon miński: 31 obiektów, 494 miejsca noclegowe; rejon wołożyński:

14 obiektów, 215 miejsc. Z drugiej strony w 27 rejonach w 2015 roku nie odnotowano żadnych obiektów turystyki wiejskiej.

Rejony te cechowały się niskim poziomem rozwoju infrastruktury noclegowej, co ograniczało ich potencjał w przyciąganiu turystów.

Rys. 13. Klasyfikacja rejonów Białorusi według przedziałów liczby miejsc w obiektach noclegowych turystyki wiejskiej

Źródło: Opracowane własne.

Udział miejsc noclegowych w obiektach turystyki wiejskiej (rejestrowanych przez stowarzyszenie „Odpoczynek na wsi”) w strukturze pojemności recepcyjnej rejonów Białorusi ukazano jako stosunek liczby miejsc w tych obiektach do liczby miejsc w zakwaterowaniu zbiorowym (tabela 19). Do rejonów, w których dominowały obiekty turystyki wiejskiej, należały: rejon brzostowski: wskaźnik 1,0; rejon czeczerski: 1,08; rejon dobruski: 1,83; rejon drohiczyński: 1,71; rejon mohylewski: 1,5. W innych rejonach, takich jak bychowski, głubocki, kamieniecki, korelicki, oszmiański, łożnieński, postawski, puchowicki i wierch-niedźwiński, stosunek ten mieścił się w przedziale 0,5–0,75.

Analizując dane przedstawione w tabeli 19, można zauważyć, że 43% rejonów dysponowało niewielką liczbą miejsc noclegowych (< 200 miejsc). Tylko

18 rejonów posiadało bazę noclegową o pojemności 1000 lub więcej miejsc. Na pierwszy plan wysuwają się trzy rejon w obwodzie mińskim: miński, mołodzieżański, miadzielski, które łącznie oferują ponad 3000 miejsc noclegowych każdy. Z analizy regresji (rys. 14) wynika, że udział turystyki wiejskiej w tworzeniu pojemności recepcyjnej maleje wraz ze wzrostem ogólnej liczby miejsc noclegowych w rejonach. Obserwuje się jednak wyraźny wzrost znaczenia turystyki wiejskiej w regionach o ograniczonym potencjale noclegowym, co wskazuje na ich kluczową rolę w tych obszarach.

Tabela 21. Udział obiektów noclegowych turystyki wiejskiej w pojemności recepcyjnej rejonów Białorusi (stan na grudzień 2014 r.)

Obwód	Rejon	Baza zakwaterowania zbiorowego (BZZ)		Baza noclegowa turystyki wiejskiej (BNTW)		Pojemność recepcyjna ogółem	Stosunek pojemności recepcyjnych BNTW : BZZ [x]
		Liczba obiektów	Liczba miejsc noclegowych	Liczba obiektów	Liczba miejsc noclegowych		
1	2	3	4	5	6	7	8
Brzeski	baranowski	10	711	6	85	796	0,12
	bereski	7	254	5	44	298	0,17
	brzeski	21	1 953	14	184	2 137	0,09
	drohiczyski	3	28	4	48	76	1,71
	hancewicki	2	49	0	0	49	0
	iwacewicki	8	232	6	62	294	0,27
	janowski	5	652	5	79	731	0,12
	kamieniecki	5	511	19	280	791	0,55
	kobryński	10	852	9	179	1 031	0,21
	lachowicki	2	37	1	12	49	0,32
	łuniniecki	5	204	3	22	226	0,11
	małorycki	4	127	1	14	141	0,11
	piński	10	640	7	59	699	0,09
	prużański	8	607	5	52	659	0,09
	stoliński	2	109	1	11	120	0,10
	zabinecki	5	1 053	5	28	1 081	0,03
Grodzieński	brzostowski	0	0	1	10	10	1,00
	grodzieński	19	1 450	22	275	1 725	0,19
	iwiejski	4	81	3	31	112	0,38
	korelicki	4	172	11	94	266	0,55
	lidzki	10	502	14	178	680	0,35
	mostowski	5	125	4	54	179	0,43
	nowogródzki	8	329	9	102	431	0,31
	ostrowiecki	2	75	5	28	103	0,37
	oszmiański	3	118	6	63	181	0,53
	ślonimski	3	218	2	16	234	0,07
	smorgoński	5	553	15	169	722	0,31

cd. tabeli 21

1	2	3	4	5	6	7	8
	szczuczyński	4	71	4	34	105	0,48
	świsłocki	3	106	4	27	133	0,25
	werenowski	2	46	3	47	93	1,02
	wołkowyski	9	702	2	15	717	0,02
	zdziecielski	6	1 154	2	16	1 170	0,01
	zelweński	2	217	4	52	269	0,24
Homelski	brahiński	2	86	0	0	86	0
	budzki	1	52	1	8	60	0,15
	chojnicki	2	56	0	0	56	0
	czeczerski	1	37	4	40	77	1,08
	dobruski	1	12	1	22	34	1,83
	homelski	7	1 668	3	59	1 727	0,04
	jelski	2	52	1	6	58	0,12
	kalinkowicki	5	95	2	3	98	0,03
	kormiański	1	44	0	0	44	0
	lelczycki	3	70	4	73	143	1,04
	łojowski	3	81	1	0	81	0
	mozyrski	10	1 531	4	40	1 571	0,03
	narowelski	1	76	0	0	76	0
	petrykowski	8	619	8	86	705	0,14
	rohaczowski	4	1 032	6	59	1 091	0,06
	rzeczycki	9	680	8	65	745	0,10
	świetłohorski	10	932	3	25	957	0,03
	wietecki	1	24	0	0	24	0
	żłobiński	9	993	0	0	993	0
	żytkowicki	8	223	13	209	432	0,94
	oktiabrski	2	59	0	0	59	0
Miński	berezeński	6	376	2	9	385	0,02
	borysowski	22	1 248	7	59	1 307	0,05
	czerwieński	6	358	0	0	358	0
	dzierżyński	9	491	10	145	636	0,30
	klecki	3	117	0	0	117	0,00
	kopylski	1	60	3	20	80	0,33
	krupski	11	344	5	64	408	0,19
	lubański	8	474	0	0	474	0
	łohojski	15	927	9	93	1 020	0,10
	miadzielski	31	5 512	12	123	5 635	0,02
	miński	51	6 643	31	494	7 137	0,07
	mołodeczański	16	2 953	7	93	3 046	0,03
	nieświeski	7	228	2	29	257	0,13
	puchowicki	8	259	9	137	396	0,53
	ślucki	8	1 023	0	0	1 023	0
	smolewicki	8	302	7	142	444	0,47
	soligorski	7	809	2	22	831	0,03

cd. tabeli 21

1	2	3	4	5	6	7	8
	starodoroski	5	124	1	13	137	0,10
	stołpecki	11	803	6	56	859	0,07
	uździeński	5	220	4	22	242	0,10
	wilejski	8	640	3	22	662	0,03
	wołożyński	13	932	14	215	1 147	0,23
Mohylewski	białyński	4	131	1	5	136	0,04
	bobrujski	4	234	6	82	316	0,35
	bychowski	12	341	15	255	596	0,75
	chocimski	1	31	0	0	31	0
	czauski	2	194	2	18	212	0,09
	czerykowski	2	52	0	0	52	0
	drybiński	1	43	1	5	48	0,12
	hłuski	2	50	0	0	50	0
	horecki	4	185	1	8	193	0,04
	kirowski	7	219	0	0	219	0
	kliczewski	3	52	0	0	52	0
	klimowicki	4	126	0	0	126	0
	kościukowicki	3	94	1	4	98	0,04
	krasnopolski	1	31	0	0	31	0
	kruhelski	7	321	2	40	361	0,12
	krzyczewski	2	82	0	0	82	0
	mohylewski	4	131	14	197	328	1,50
	mścislawski	3	96	1	6	102	0,06
	osipowicki	3	159	3	26	185	0,16
	ślawogrodzki	1	40	1	10	50	0,25
	szkłowski	4	160	0	0	160	0
Witebski	bieszenkowicki	5	247	2	18	265	0,07
	brasławski	12	763	24	288	1 051	0,38
	czaśnicki	5	240	1	0	240	0
	dokszyci	8	434	5	43	477	0,10
	dubrowieński	3	41	0	0	41	0,00
	głubokski	13	360	17	181	541	0,50
	gorodocki	10	459	2	70	529	0,15
	lepelski	15	1 531	6	109	1 640	0,07
	łóźnieński	2	22	1	15	37	0,68
	miorski	10	505	17	113	618	0,22
	orszański	14	888	3	36	924	0,04
	połocki	29	1 467	9	69	1 536	0,05
	postawski	8	292	17	157	449	0,54
	rossoński	4	94	11	109	203	1,16
	sienneński	6	101	4	48	149	0,48
	szarkowszczyński	1	48	0	0	48	0
	szumiliński	2	31	0	0	31	0
	toloczyński	4	83	0	0	83	0
	uszacki	6	316	3	46	362	0,15

cd. tabeli 21

1	2	3	4	5	6	7	8
	wierchniedźwiński	6	91	8	50	141	0,55
	witebski	12	878	3	50	928	0,06
Ogółem		794	58 866	576	6 881	65 747	0,12

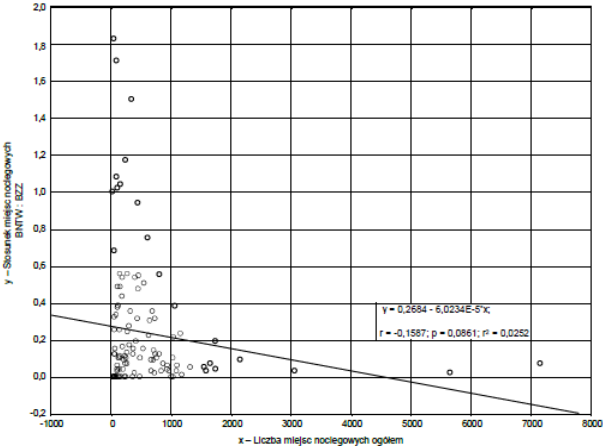
Źródło: Opracowane własne na podstawie danych Narodowego Komitetu Statystycznego RB oraz *Katalog sel'skikh usadeb...* (2014).

Tabela 22. Liczba rejonów według przedziałów wskaźnika „x” – stosunek pojemności recepcyjnej bazy noclegowej turystyki wiejskiej do pojemności bazy zakwaterowania zbiorowego

Stosunek pojemności recepcyjnych BNTW : BZZ [x] według przedziałów *	Liczba rejonów	%
x = 0	27	22,9
0,01 <= x < 0,2	52	44,1
0,2 <= x < 0,4	17	14,4
0,4 <= x < 0,6	11	9,3
0,6 <= x < 0,8	2	1,7
0,8 <= x < 1	1	0,8
1 <= x < 1,2	5	4,2
1,4 <= x < 1,6	1	0,8
1,6 <= x < 1,8	1	0,8
1,8 <= x < 2	1	0,8
Razem	118	100

* BZZ – baza zakwaterowania zbiorowego; BNTW – baza noclegowa turystyki wiejskiej

Źródło: Opracowanie własne.

Objaśnienia: BNTW – baza noclegowa turystyki wiejskiej; BZZ – baza zakwaterowania zbiorowego.

Rys. 14. Pozycja regionów Białorusi ze względu na udział bazy noclegowej turystyki wiejskiej w tworzeniu potencjału recepcyjnego ogółem

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z tabeli 22.

W 2014 roku największy udział w pojemności recepcyjnej turystyki wiejskiej miały obiekty oferujące 10 pokoi, które stanowiły 19% całkowitej pojemności. Łącznie zapewniały one 1307 miejsc noclegowych. Zbliżony udział w strukturze miały również obiekty z trzema (18%), czterema (18%) i sześcioma pokojami (17%), które oferowały pojemności rzędu ponad 1000 miejsc noclegowych. Z kolei najmniejszy udział (4%) dotyczył gospodarstw udostępniających jedynie 1 pokój do wynajęcia (tabela 23).

W podziale udostępnianych pokoi dominowały: pokoje dwuosobowe: 42%, pokoje trzyosobowe: 47%. Jedynie około 10% pokoi było przeznaczonych dla jednej osoby (tabela 24).

Tabela 23. Struktura udostępnianych miejsc noclegowych w obiektach turystyki wiejskiej na Białorusi według liczby pokoi (2014 r.)

Liczba pokoi w obiekcie	Miejsca noclegowe	
	Liczba	Odsetek (%)
1	275	4
2	344	5
3	1 239	18
4	1 239	18
5	757	11
6	1 170	17
7	344	5
10	1 307	19
b.d.	206	3
Razem	6 881	100

b.d. – brak danych

Źródło: *Katalog sel'skikh usadeb...* (2014).

Tabela 24. Struktura udostępnianych pokoi w obiektach turystyki wiejskiej na Białorusi według rodzaju (2014 r.)

Rodzaj pokoju	Pokoje		Liczba obiektów noclegowych oferujących tego rodzaju pokoje
	Liczba	Odsetek (%)	
Jednoosobowe	288	11	288
Dwuosobowe	1 048	42	524
Trzyosobowe	1 176	47	392
Razem	2 512	100	–

Źródło: *Katalog sel'skikh usadeb...* (2014).

3.2.2.1. Wykorzystanie bazy noclegowej oraz przychody z działalności turystycznej

W 2018 roku z usług noclegowych oferowanych przez podmioty turystyki wiejskiej skorzystało 422,3 tys. turystów (tabela 25). Wśród nich dominowali goście krajowi, którzy stanowili prawie 90% ruchu turystycznego. Średnia długość pobytu turystów wynosiła od 4 do 5 dni.

Struktura turystów zagranicznych w 2018 roku: Rosjanie: 31,8 tys.; Polacy: 1,8 tys.; Łotysze: 1,1 tys.; Ukraińcy: 1 tys.; Uzbegy: 1,2 tys. (wcześniej prawie nieodnotowywani); inne nacje: Niemcy, Chińczycy, mieszkańcy Izraela – każda z tych grup liczyła mniej niż 1 tys. osób rocznie.

Tabela 25. Korzystający z obiektów noclegowych turystyki wiejskiej oraz przychody finansowe obiektów (lata 2012-2018)

Kategoria	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Liczba turystów ogółem	222 566	271 716	318 842	294 281	301 784	351 128	422 300
w tym:							
turyści krajowi	184 093	234 532	276 995	261 335	271 410	317 500	379 168
turyści zagraniczni	38 473	37 184	41 847	32 946	30 374	33 628	43 132
Przychody w BYN [mln]	44,4*	73,2*	102,8*	119,6*	14,6	17,2	20,0

* Dane o przychodach za lata 2011-2015 są podane w mld rubli białoruskich (BYR) przed denominacją.

Źródło: Narodowy Komitet Statystyczny RB, Turizm i turistskiye resursy... (2019).

Przychody z działalności turystycznej w sektorze turystyki wiejskiej w 2018 roku wyniosły 20 mln nowych rubli białoruskich (BYN), co odpowiadało około 9,5 mln USD (tabela 25). Średni przychód z jednego turysty wynosił 47,4 BYN, czyli około 23 USD.

Istnieje regionalne zróżnicowanie przychodów w turystyce wiejskiej. Zjawisko to pokazują m.in. dane stowarzyszenia „Odpoczynek na wsi” na temat wielkości wpływów z wydatków turystycznych według obwodów za 2011 rok (tabela 26).

Dane w tabeli 27 wskazują na różnice w przychodach w zależności od regionu. Najwyższe przychody odnotowano w obwodzie mińskim, co wynika z bliskości terenów wiejskich względem stolicy. Ten region miał zarówno najwyższą łączną wartość wpływów, jak i średni przychód przypadający na jeden obiekt noclegowy. W obwodach brzeskim i grodzieńskim średnie przychody były o połowę niższe, choć nadal utrzymywały się na poziomie średnim dla całego kraju. Na te wyniki wpływa m.in.: sąsiedztwo Polski, obecność Puszczy Białowieskiej i innych terenów leśnych. Wysokie łączne przychody odnotowano również w obwodzie witebskim, co można powiązać z dużą liczbą jezior, która

jest tam najwyższa w skali kraju. Najniższą rentownością charakteryzowały się obiekty noclegowe w obwodzie homelskim.

Tabela 26. Liczba podmiotów turystyki wiejskiej w obwodach a wielkość przychodów finansowych (2011 r.)

Obwód	Liczba podmiotów turystyki wiejskiej	Wielkość przychodów finansowych (mln)*	Średnia wielkość przychodów na 1 obiekt (mln)*
Brzeski	178	2 333,3	13,1
Grodzieński	185	2 439,3	13,2
Homelski	322	1 696,7	5,3
Miński	304	8 609,7	28,3
Mohylewski	218	2 151,1	9,9
Witebski	359	3 194,1	8,9
Razem	1 566	20 424,2	13,0

* Dane w rublach białoruskich (BYR) przed denominacją.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych stowarzyszenia „Odpoczynek na wsi”.

3.2.2.2. Wzorce funkcjonalne oraz usługi komplementarne

Obecnie turystyka wiejska na Białorusi rozwija się w trzech głównych formach organizacyjno-funkcjonalnych:

1. Wioski turystyczne opierające się na tradycyjnej architekturze wiejskiej:

W ramach tego modelu tworzone są obiekty oparte na istniejących osiedlach wiejskich, które odtwarzają elementy dawnej zabudowy i życia na wsi. Przykładami takich przedsięwzięć są: Muzeum Dawnych Technologii i Rzemiosła „Dudutki” (obwód miński); Muzeum Etnograficzne „Białoruska wieś” (obwód mohylewski); Białoruskie Muzeum Architektury i Życia „Stroczyce” (obwód miński). Te obiekty są dostosowane zarówno do krótkoterminowych wizyt weekendowych, jak i do dłuższego wypoczynku. Specjalizują się także w organizacji wydarzeń kulturalnych. Wioski turystyczne odgrywają kluczową rolę nie tylko w rozwoju agroturystyki, ale również w szeroko pojętym sektorze usług turystycznych na Białorusi.

2. Kompleksy turystyczno-rolnicze powstałe na bazie spółdzielni produkcyjnych:

W tego typu modelu infrastruktura i działalność rolniczych spółdzielni produkcyjnych są przekształcane w kompleksy turystyczne. Przykładem jest Kompleks „Korobczyce” prowadzony przez Grodzieński Kombinat Mięsny (obwód grodzieński). Obiekty te cieszą się szczególną popularnością wśród: rodzin z dziećmi, organizatorów wydarzeń firmowych, uczestników uroczystości okolicznościowych.

3. Wypoczynek w domach i zagrodach wiejskich z zakwaterowaniem i wyżywieniem:

Ta forma jest najbardziej zbliżona do polskiego modelu agroturystyki. Właścicielami obiektów są osoby prywatne, które oferują usługi turystyczne na bazie swoich gospodarstw rolnych. Model ten jest elastyczny i popularny zarówno wśród turystów krajowych, jak i zagranicznych (Dorogienski 2012).

Obiekty zakwaterowania w turystyce wiejskiej na Białorusi charakteryzują się różnorodnością architektoniczną i zróżnicowanym przeznaczeniem. W skład bazy wchodzi:

- chaty i zabytkowe dworki, przeznaczone dla wymagających turystów, które oprócz funkcji noclegowej pełnią rolę ochrony i odnowy dziedzictwa kulturowego, chroniąc je przed dewastacją,
- domy wiejskie, odzwierciedlające tradycyjne formy zabudowy białoruskiej wsi,
- dachy i domy wakacyjne, będące nowoczesnym typem budownictwa, o niewielkim znaczeniu kulturowym,
- gospodarstwa w nietypowym stylu architektonicznym, które odbiegają od tradycyjnych wzorców budownictwa wiejskiego.

Oprócz standardowej oferty noclegowej, obiekty wiejskie oferują szeroką gamę usług dodatkowych, które nadają ich ofercie niematerialne walory kulturowe, np.:

- spływy rzeczne na tratwach i kajakach, np. wzdłuż Niemna,
- warsztaty rękodzielnicze, takie jak garncarstwo, plecionkarstwo, rzeźba w drewnie, wycinanki czy lekcje ogrodnictwa,
- wydarzenia folklorystyczne, np. spektakle i koncerty zespołów ludowych,
- organizacja tradycyjnych świąt, takich jak „Noc Kupały”,
- serwowanie lokalnych przysmaków, np. blinów czy gołąbków,
- atrakcje historyczne, jak pojedynki rycerskie,
- jazda konna i przejażdżki bryczką.

Cechą wyróżniającą usługi świadczone przez obiekty turystyki wiejskiej na Białorusi są wycieczki fakultatywne, organizowane przez gospodarzy (gestorów). Malejczuk i Chwagina (2013) zidentyfikowali następujące typy takich propozycji:

- spacer po okolicy z gospodarzem w roli przewodnika. Gospodarz oprowadza turystów, pokazując ciekawe miejsca przyrodnicze i zabytki historyczne, jednocześnie przekazując informacje o znanych mu obiektach,
- wycieczki prowadzone przez lokalnych krajoznawców. Przewodnikami są miejscowi specjaliści, tacy jak nauczyciele, muzealnicy czy pasjonaci historii, którzy organizują zwiedzanie terenów w pobliżu gospodarstw agroturystycznych,

- zwiedzanie z licencjonowanymi przewodnikami. Wycieczki te obejmują wizyty w miastach i miejscach o szczególnym znaczeniu zabytkowym, prowadzone przez profesjonalnych przewodników turystycznych,
- ekspedycje terenowe po trudno dostępnych rejonach. Oferta dla bardziej aktywnych turystów poszukujących przygód,
- odwiedzanie najbliższych muzeów. W tym wariancie turyści poznają lokalne dziedzictwo kulturowe i historyczne,
- wycieczki do przedsiębiorstw rolnych i przemysłowych. Turyści mogą zobaczyć jak funkcjonują lokalne zakłady produkcyjne i gospodarstwa rolne.

Wycieczki fakultatywne wprowadzają dodatkowe wartości poznawcze, łącząc wypoczynek na wsi z turystyką kulturową. Umożliwiają turystom poznanie dziedzictwa historycznego regionu i lokalnych tradycji. Niektórzy gestorzy rozwijają także kompleksowe trasy turystyczne, wykorzystując potencjał kilku współpracujących gospodarstw – przykładem jest zielony szlak „Wołyńskie podarunki”.

W skład oferty obiektów turystyki wiejskiej wchodzi również inne formy aktywności, takie jak: kemping i łowienie ryb, sauna oraz organizacja pobytów typu incentive, degustacja lokalnych potraw, wypożyczanie sprzętu sportowego i łodzi, możliwość wypoczynku ze zwierzętami domowymi, myślistwo oraz nocleg na sianie w tradycyjnej stodole, atrakcje rozrywkowe, np. bilard czy paintball.

Dla turystów odwiedzających białoruskie obiekty turystyki wiejskiej istotne są również dodatkowe doświadczenia, takie jak: udział w wydarzeniach etnograficznych (zwyczaje, tradycje, folklor), zakup ekologicznych produktów, np. warzyw, owoców czy regionalnych przetworów, obserwacja codziennego życia w gospodarstwie, np. w pasiekach czy ogrodach, zwiedzanie otoczenia gospodarstwa, np. lasów, jezior, rzek czy historycznych pomników.

W tabeli 27 przedstawiono specyficzne cechy turystyki wiejskiej w różnych obwodach Białorusi.

Tabela 27. Charakterystyczne cechy rozwoju turystyki wiejskiej w obwodach Białorusi

Obwód	Charakterystyka
1	2
Brzeski	organizacja wycieczek do twierdzy brzeskiej i muzeum „Berestie” (gospodarstwo „Kalinka”), sąsiedztwo Parku Narodowego Puszcza Białowieńska (zagroda „Las”), muzeum „Wiejska chata” (gospodarstwo „Załuże”), dom i muzeum Tadeusza Kościuszki na Krupczyckim Polu (gospodarstwa „Rzeczna”, „Zdidowo”), miejsce urodzenia Adama Mickiewicza – dworek Zaosie (gospodarstwo „Stawy”), wycieczki rowerowe i spływy kajakowe (gospodarstwo „Młynek”) (Pańko, Łukjanczyk 2013)

cd. tabeli 27

1	2
Grodzieński	duża liczba zachowanych zabytków historii i kultury, stymulująca rozwój turystyki wiejskiej, gospodarstwo „Nad Niemnem”, najlepsze gospodarstwo turystyki wiejskiej Białorusi w latach 2008 i 2009; wioska Dokudovo, w której działa najwięcej – pięć „zagród agroturystycznych”: „Dukudowo”, „Na promie”, „Wałyńce”, „Dwa Busły”, „Nad Narwią”; najbardziej znane obiekty regionu to: „Karobczyce” i „Hippika”
Homelski	trasa turystyczna „Złoty Pierścień Homelszczyzny”; popularne gospodarstwa agroturystyczne to: „Pański Ogród”, „Miłogradzka”, „Zagroda”, „Gospodarstwo dziadka Tałasza”, „Swidnoje”
Miński	lider jeśli chodzi o liczbę gospodarstw turystyki wiejskiej w kraju; duża liczba obiektów z oferowaną tradycyjną kuchnią białoruską: „Hanka”, „Marcynowa Gęś”, „Michałow”, „Strusiowy kącik”, „Yves Lee”, „Kahane”, „Nastia”, „Priluczki”; rozwijające się strefy usług spa i wellness, aromaterapia w gospodarstwach: „Krewniaczek”, „Chata”, „Wesoła chata”; duża ilość ośrodków jazdy konnej i hipoterapii: „Tęcza”, „Sowa”, „Sosnowy las”, „Szpakowszczyzna”, „Biwak” (Razwliczenij w duchu... 2012)
Mohylewski	najbardziej znane obiekty turystyki wiejskiej to: „Słoneczko”, „Piaszczysty brzeg”, „W gaiku”, „U Kniazia w Liuburze”; turystyczno-rozrywkowy kompleks „Białoruska wieś etnograficzna XIX wieku”, 2 km od Mohylewa. Obejmuje on kompleks kulturalno-rozrywkowy „Tawerna” i „Miasto Mistrzów”. Przybliża on swoim gościom sposób życia białoruskich rzemieślników XIX wieku, wraz ze specjalami narodowej kuchni białoruskiej (Gajdukiewicz, Dobrinets 2013)
Witebski	obok obwodu mińskiego również region przodujący w tworzeniu i rozwoju gospodarstw turystyki wiejskiej, przewagę nad konkurencją daje mu Park Narodowy „Jeziora Brasławskie”, festiwal turystyki wiejskiej „Festiwal Zaborski”; najbardziej popularne gospodarstwa to: „Choinki -wakacje”, „Mazurny Brzeg”, „Krolowa chata”, „Horeń”

Źródło: Opracowanie własne.

Według wcześniejszych badań (Gribow, Łysiuk, Sokołowska 2010) najbardziej cenione przez turystów elementy to: czyste środowisko naturalne, gościnność mieszkańców i życzliwość gospodarzy, tradycje ludowe oraz lokalna kuchnia, usługi przewodnickie (tabele 28 i 29).

Tabela 28. Atrakcyjność oferty turystyki wiejskiej na Białorusi dla turystów z zagranicy

Kategoria	Odsetek odpowiedzi [%]
Kuchnia narodowa	32,5
Tradycje ludowe	54,3
Zielone szlaki	50,0
Gościnność mieszkańców wsi	54,3
Dziedzictwo niematerialne	10,9
Zabytki	52,2
Środowisko przyrodnicze	71,7

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Gribow, Łysiuk, Sokołowska (2010).

Tabela 29. Cechy atrakcyjności obiektów turystyki wiejskiej na Białorusi w opinii turystów krajowych

Kategoria	Odsetek odpowiedzi [%]
Transport z przystanku	41,3
Dobre warunki sanitarne	50,0
Gościnność gospodarzy	67,4
Produkcja i sprzedaż wyrobów rękodzielniczych	28,0
Organizacja wędkowania, grzybobrania itp.	36,9
Wypożyczanie sprzętu sportowego	15,7
Usługi przewodnickie	60,9
Kuchnia regionalna (narodowa)	76,1

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Gribow, Łysiuk, Sokołowska (2010).

Jednym z głównych atutów kulturowych białoruskich gospodarstw agroekoturystycznych są: tradycje ludowe, które pozwalają turystom na bezpośrednie doświadczenie lokalnych obrzędów i zwyczajów; kuchnia regionalna, oferująca unikalne potrawy charakterystyczne dla danego regionu; organizowane wycieczki, podczas których gospodarze dzielą się wiedzą na temat okolicy i jej historii. Dodatkową wartością są elementy wyposażenia gospodarstw, w tym: ekspozycje dawnego sprzętu rolniczego, które pozwalają na poznanie tradycyjnych metod pracy na wsi; zabytkowe przedmioty codziennego użytku, stanowiące swoisty pomost między historią a współczesnością.

Białoruskie gospodarstwa agroturystyczne charakteryzują się różnorodnością usług, co sprawia, że ich działalność rzadko ogranicza się do jednego typu turysty. Wzorem innych krajów europejskich, gestorzy tych obiektów dążą do dywersyfikacji swojej oferty, starając się dotrzeć do szerokiego grona odbiorców. Wprowadzanie wielokierunkowych działań pozwala na osiąganie efektów synergii, dzięki łączeniu różnych form działalności, takich jak: hodowla zwierząt, uprawa ogrodów, edukacja poprzez zabawę, serwowanie dań regionalnych. Przykładowe, szczegółowe propozycje oferowane przez gospodarstwa turystyki wiejskiej można znaleźć w tabeli 30.

Rozwój białoruskich gospodarstw agroekoturystycznych opiera się na: wprowadzaniu innowacyjnych usług, modernizacji istniejących obiektów, ciągłym dostosowywaniu oferty do potrzeb turystów. Te działania można zaobserwować na przykładzie laureatów nagrody dla najlepszego gospodarstwa agroturystycznego roku, która jest przyznawana corocznie od 2008 roku (tabela 31). Konkurs ten stanowi doskonały przegląd najlepszych praktyk w zakresie rozwoju turystyki wiejskiej i inspirację dla kolejnych inicjatyw.

Tabela 30. Przykłady ofert usługowych obiektów noclegowych turystyki wiejskiej

- A) Działalność gospodarstwa „Za mostoczkom” (wieś Zamostiany) można określić jako wielokierunkową, bo łączy ofertę: lokalnych potraw, edukację, sport, rekreację, promowanie obiektów kultury materialnej. Gospodarstwo oferuje następujące usługi turystyczne i elementy infrastruktury turystycznej:
- pobyt w wiejskim domu,
 - dania narodowej kuchni,
 - wypożyczenie łodzi, rowerów,
 - pole do siatkówki, badmintona, minipółki nożnej, możliwość gry w tenisa stołowego, rzutki,
 - zagospodarowane miejsce dla wypoczynku przy ognisku, hamaki, basen, ruska bania, pokój z kominem,
 - zajęcia edukacyjne na temat rybołówstwa, nurkowania,
 - zajęcia z ogrodnictwa,
 - jednodniowe rejsy łodzią po rzece (15 km) przez zabytkowe miejscowości z przystankami w innych gospodarstwach i przez Puszcę Nalibocką,
 - wycieczki rowerowe z przystankami w innych gospodarstwach agroturystycznych,
 - piesze wędrówki do zabytkowych obiektów,
 - wyjazdy z przewodnikiem do zabytkowych miast rejonu,
 - zwiedzanie gospodarstwa agroturystycznego i wsi z przewodnikiem.
- B) Gospodarstwo „Strausiny ugołok” (wieś Kutenia) specjalizuje się w hodowli czarnych strusi. Oferuje następujące usługi agroturystyczne:
- pobyt w gospodarstwie,
 - wędrówka w gospodarstwie i obserwowanie strusi,
 - dania narodowej kuchni i dania mięsne ze strusia,
 - wędrówki do zabytkowej miejscowości na wsi.
- C) Gospodarstwo „Ganka” (wieś Epimahi) specjalizuje się w różnych sferach działalności: sport, rekreacja, promocja obiektów niematerialnej i materialnej kultury. Oferuje następujące usługi agroturystyczne i elementy infrastruktury turystycznej:
- wyposażenie dla siatkówki,
 - wypożyczalnia rowerów,
 - rybołówstwo,
 - bania,
 - wieczory muzyczne z lokalnymi twórcami,
 - wesela w obrzędzie starobiałoruskim,
 - świętowanie świąt starobiałoruskich w autentycznym stylu,
 - tradycyjne dania starobiałoruskiej kuchni.
- D) Gospodarstwo „Poleski tradycji” (wieś Andronowo) z kolei zajmuje się: organizowaniem zabaw dla dzieci, promowaniem obiektów kultury niematerialnej i materialnej, organizacją programów kulturowych. Oferuje następujące usługi turystyczne i elementy infrastruktury turystycznej:
- plac dla dzieci,
 - tradycyjne dania narodowe,
 - śpiewy narodowe,
 - możliwość sfotografowania się w strojach narodowych,
 - wędrówki do zabytkowych miejsc i obiektów,
 - organizacja wesel,
 - narodowe tańce.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Tarasionok (2014).

Tabela 31. Laureaci grand prix konkursu pt. *Najlepsze gospodarstwo turystyki wiejskiej roku*

2008 i 2009 – gospodarstwo „Nad Niemnem”. Gospodarstwo oferowało spływ po rzece Niemen na drewnianej tratwie, obserwację wojskowych bunkrów, zwiedzanie fabryki szkła „Niemen”, zamku mirskiego oraz nowogrodzkiego, muzeum Mickiewicza; mieszkanie w domu, w którym umeblowanie jest wykonane ręcznie, a każdy z mebli ma swoją odrębną historię. 2010 – gospodarstwo „Pawlinowo”. Wewnątrz domu wyposażone w historyczne meble (antyki). Gospodarstwo oferowało plac sportowy z pełnym wyposażeniem, zwiedzanie: zamków mirskiego i nieświeskiego, klasztoru żyrowieckiego, Muzeum Techniki Kolejowej w Baranowiczach oraz warsztaty z rzeźbiarstwa w drewnie i wyszywania (haftu). 2011 – gospodarstwo „Wiasiolaja chata”. Gospodarstwo oferowało: plac sportowy, jazdy konne i powożenie bryczką, zwiedzanie: zamków mirskiego, Radziwiłłów, nieświeskiego, centrum historyczno-kulturowego „Dudutki”, obserwację obrzędu „Cari”. 2012 – gospodarstwo „Kupalinka”. Gospodarstwo oferowało zwiedzanie własnego muzeum naczyń z XIX wieku, własny staw, plac do rekreacji sportowej, jazdę konną, basen zewnętrzny z podgrzewaną wodą, altanę z rosyjskim piecem, źródłaną wodę do picia. 2013 – gospodarstwo „Mazyczi”. Gospodarstwo oferowało zwiedzanie fermy ptasiej (różne rodzaje ptaków), przygotowanie dań z ptaków i innych regionalnych potraw, zwiedzanie: Puszczy Białowieskiej, twierdzy brzeskiej, aquaparku, fermy strusiej, świętego źródła, pałacu lodowego w Brześciu. 2014 – gospodarstwo „Folwark u Rysia”. Gospodarstwo oferowało prezentację i naukę rzemiosła, oferowało warunki dla rehabilitacji niepełnosprawnych. 2015 – gospodarstwo „Weres”. Gospodarstwo oferowało potrawy kuchni białoruskiej, park kwiatowy i ogród roślin. Pierwszy przypadek, kiedy zdobywcą głównej nagrody został obiekt turystyki wiejskiej w tzw. farmer-skim gospodarstwie rolnym. 2016 – nie przyznano <i>grand-prix</i>.

Źródło: Opracowanie własne.

4

DZIAŁALNOŚĆ GESTORÓW OBIEKTÓW NOCLEGOWYCH TURYSTYKI WIEJSKIEJ W ŚWIECLE BADAŃ WŁASNYCH

Aby szczegółowo przeanalizować funkcjonowanie obiektów noclegowych turystyki wiejskiej na Białorusi oraz zidentyfikować kluczowe czynniki i ograniczenia ich rozwoju, przeprowadzono badania eksploracyjne z wykorzystaniem wywiadów kwestionariuszowych skierowanych do respondentów świadczących usługi turystyczne na terenach wiejskich.

4.1. Organizacja i metodyka badań

W celu realizacji badań opracowano szczegółowy kwestionariusz badawczy w języku rosyjskim (Załącznik 1), zawierający 61 problematycznych zagadnień ujętych w 34 pytania. Część merytoryczna formularza obejmowała: pytania zamknięte – w tym ocenijające (21 pytań); pytania otwarte – umożliwiające swobodne rozwijanie odpowiedzi i wprowadzanie dodatkowych wątków (8 pytań).

Następnie w sposób losowy wybrano 100 podmiotów noclegowych z *Katalogu sel'skikh usadeb...* (2014), które miały stanowić grupę docelową badania. Do gestorów tych obiektów przesłano drogą elektroniczną formularz wywiadu, informując ich o celu i zakresie badania oraz prosząc o udział w wywiadzie. Przed rozpoczęciem głównego etapu badań skontaktowano się z potencjalnymi respondentami telefonicznie, aby: umówić dogodny termin przeprowadzenia wywiadu, udzielić szczegółowych wyjaśnień dotyczących badania⁴¹. Ostatecznie przeprowadzono wywiady z 91 gestorami obiektów noclegowych turystyki wiejskiej, których rozmieszczenie według obwodów i rejonów przedstawiono w tabeli 1 we wstępie.

⁴¹ W trakcie przygotowania badań terenowych spotkano się z sytuacją odmów wzięcia udziału w badaniu wśród części gestorów ze wstępnie wytypowanej grupy. Odsetek odmów wynosił ok. 15%.

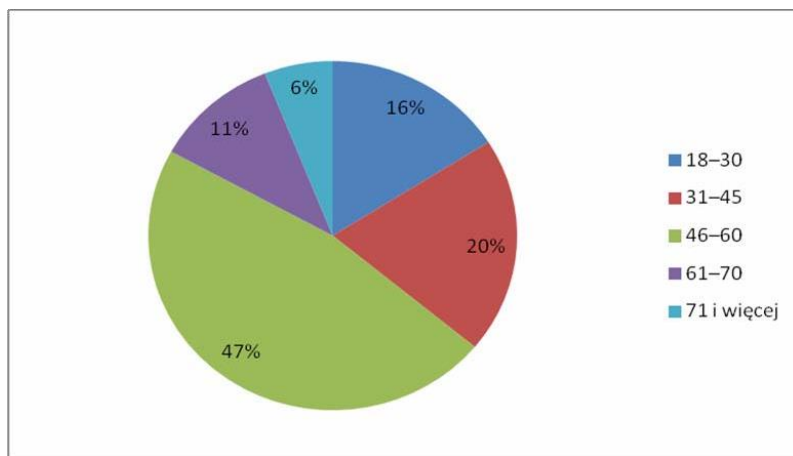
Badania trwały 15 miesięcy – od czerwca 2015 roku do września 2016 roku. Wywiady przeprowadzono w następujący sposób: rozmowy bezpośrednie – w siedzibach respondentów (27 wywiadów), wywiady telefoniczne – (18 wywiadów), wypełnione formularze odesłane drogą elektroniczną – (46 wywiadów).

Zgodnie z zaleceniami metodycznymi badań jakościowych (Babbie 2013) badania zakończono w momencie, gdy kolejne wywiady przestały wносить nowe treści w analizowanej tematyce. Uznano, że zebrane dane wyczerpują zakres problemów ujętych w kwestionariuszu i mogą zostać poddane dalszej analizie.

Na podstawie zgromadzonych danych opracowano bazę danych w programie Excel, która umożliwiła: statystyczny opis zmiennych – w formie procentowych rozkładów odpowiedzi; analizę treści odpowiedzi otwartych – aby zidentyfikować kluczowe wątki i zagadnienia. W celu lepszego zilustrowania poruszanych tematów w opracowaniu zawarto wybrane wypowiedzi respondentów, które podkreślają istotne aspekty analizowanej problematyki.

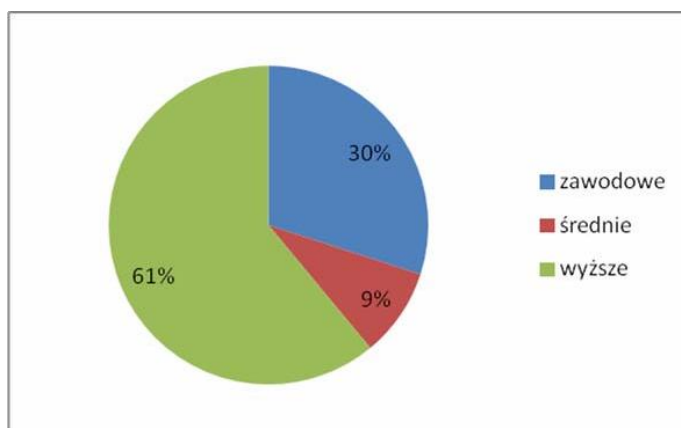
4.2. Charakterystyka respondentów

Wśród badanych respondentów kobiety stanowiły 59%, a mężczyźni 41%. Największą grupę wiekową tworzyły osoby w przedziale od 46 do 60 lat (47%), podczas gdy kolejną liczebną kategorię stanowili respondenci w wieku od 31 do 45 lat (20%) (rys. 15). Średnio co szósta osoba (16%) była w wieku poniżej 30 lat. Pod względem poziomu edukacji dominowało wykształcenie wyższe (61%), natomiast zasadnicze zawodowe miało 30% respondentów (rys. 16).

Rys. 15. Struktura wiekowa respondentów

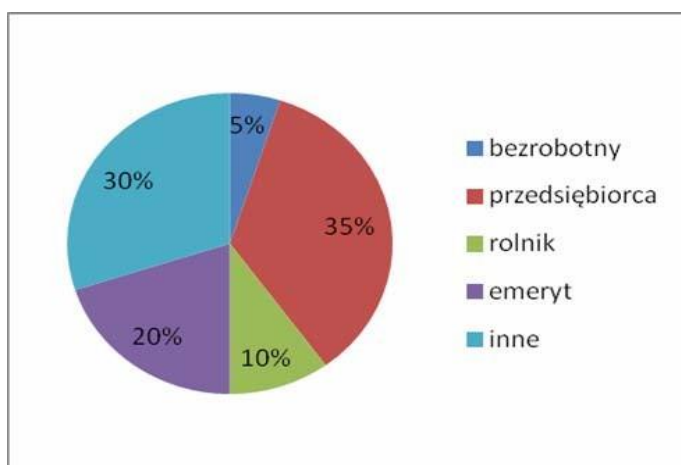
Źródło: Opracowanie własne.

Rys. 16. Struktura respondentów ze względu na wykształcenie

Źródło: Opracowanie własne.

Przed podjęciem działalności w branży turystycznej niemal co trzeci badany (30%) pracował w innym zawodzie, m.in. jako: prawnik, menedżer, nauczyciel, sprzedawca, pracownik kultury, specjalista ds. marketingu, leśnik, inżynier, ochroniarz. Respondenci ci zostali zakwalifikowani do kategorii „inne” (rys. 17). Dodatkowo 35% właścicieli miało doświadczenie w prowadzeniu przedsiębiorstw, co ułatwiło im wejście na rynek turystyki wiejskiej. Co piąta osoba (20%) rozpoczęła prowadzenie działalności turystycznej już na emeryturze, natomiast tylko 10% respondentów wcześniej zajmowało się działalnością rolniczą.

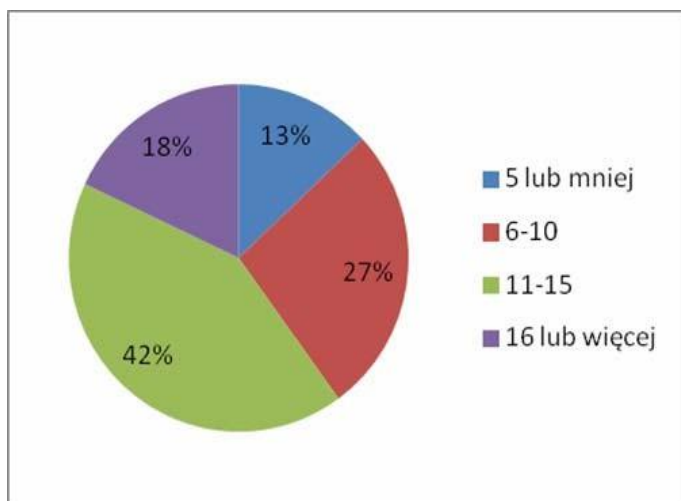

Rys. 17. Aktywność zawodowa respondentów przed rozpoczęciem działalności turystycznej

Źródło: Opracowanie własne.

W trakcie prowadzenia gospodarstw turystycznych ponad połowa respondentów (75%) równocześnie pracowała zawodowo na podstawie umowy o pracę lub w innej formie. 20% badanych utrzymywało się z renty lub emerytury – własnej lub współmałżonka.

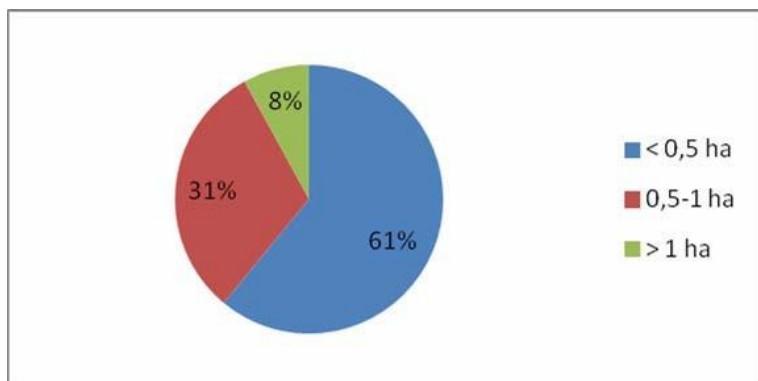
Wszystkie badane obiekty były własnością osób prywatnych (fizycznych). Zdecydowana większość gospodarstw (60%) działała na rynku ponad 10 lat (rys. 18). Część respondentów (20%) zarządzała więcej niż jednym obiektem, co zazwyczaj odbywało się w formie rodzinnej współpracy. Przykładowo: mąż prowadził jeden obiekt, żona zarządzała drugim, dzieci prowadziły kolejne, a dziadkowie zajmowali się jeszcze innym gospodarstwem.

Rys. 18. Okres funkcjonowania badanych obiektów noclegowych w latach

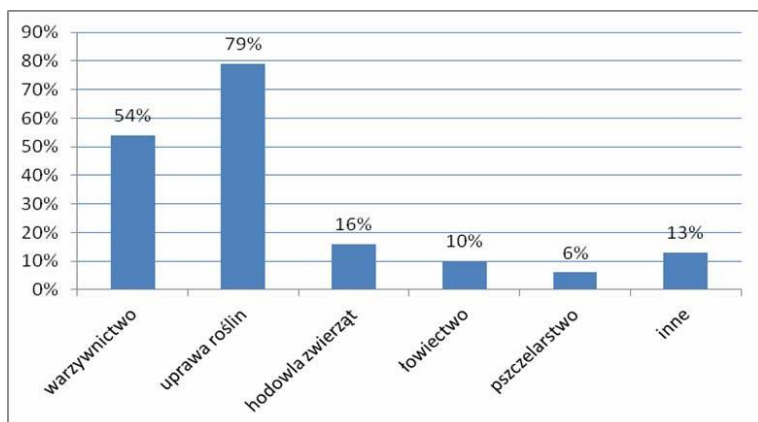
Źródło: Opracowanie własne.

Wszystkie badane gospodarstwa turystyki wiejskiej dysponowały terenami rolnymi, które były wykorzystywane w różnym zakresie. Średnia powierzchnia działki wynosiła mniej niż 0,5 ha, a 61% gospodarstw miało areal nie większy niż 0,5 ha (rys. 19). Tylko 8% gospodarstw posiadało powierzchnię rolną przekraczającą 1 ha. Działalność rolnicza obejmowała: uprawę roślin (79%), warzywnictwo (54%), hodowlę zwierząt (16%), łowiectwo (10%), pszczelarstwo (6%), inne formy, takie jak sadownictwo (13%) (rys. 20).

Rys. 19. Struktura badanych obiektów noclegowych według posiadanej powierzchni rolniej

Źródło: Opracowanie własne.

Rys. 20. Struktura działalności rolniczej prowadzonej przez gestorów badanych obiektów noclegowych

Źródło: Opracowanie własne.

4.3. Wyniki badań

4.3.1. Usługi noclegowe i żywieniowe w obiektach

Badane obiekty noclegowe funkcjonowały na rynku pod różnorodnymi nazwami rodzajowymi, takimi jak: agroekosadyba (*agroekousad'ba*, *агроэкоусадьба*), agrosadyba (*agrousad'ba*, *агроусадьба*), sadyba (*usad'ba*, *усадьба*), folwark (*folwark*, *фольварк*), dom (*dom*, *дом*), chata (*chata*, *хата*), dom gościnny (*gostiewoj dom*, *гостевой дом*), baza wypoczynku (*baza oddycha*, *база*

отдыха), dacza (*dacza, дача*), domek (*domik, домик*), gospodarstwo rodzinne (*siemiejnaja ferma, семейная ферма*), zamiejski dom (*zagorodnyj dom, загородный дом*), zamiejski kompleks (*zagorodnyj kompleks, загородный комплекс*). Często powyższe określenia były elementem nazw własnych obiektów. Wszystkie te obiekty zostały zarejestrowane jako podmioty agroekoturystyki (*subiekty agroekoturizma*), prowadziły działalność zgodnie z wymogami prawnymi i korzystały z ustawowych zwolnień podatkowych.

Badane obiekty oferowały łącznie 1208 miejsc noclegowych (tabela 32). Większość z nich (75%) działała przez cały rok, natomiast pozostała część funkcjonowała sezonowo, głównie w okresie wiosenno-letnim. Około jedna trzecia gospodarstw dysponowała od 11 do 20 miejsc noclegowych, podczas gdy podobny odsetek (30%) oferował 31 miejsc i więcej (tabela 33). Niektórzy właściciele gospodarstw zwiększali dostępność miejsc noclegowych, korzystając z pomocy znajomych lub współpracując z innymi gospodarstwami agroekoturystycznymi. Najczęściej pod wynajem przeznaczano od 3 do 6 pokoi (łącznie 2/3 badanych obiektów). Średnio co piąty obiekt oferował 10 pokoi do dyspozycji gości (tabela 34).

Tabela 32. Liczba miejsc noclegowych w badanych obiektach według obwodów

Obwód	Liczba miejsc noclegowych	Odsetek (%)
Brzeski	217	18
Grodzieński	247	20
Homelski	129	11
Miński	284	24
Mohylewski	86	7
Witebski	245	20
Razem	1208	100

Źródło: Opracowanie własne.

Tabela 33. Liczba badanych obiektów według przedziałów oferowanych miejsc noclegowych

Przedział liczby miejsc noclegowych	Liczba obiektów	Odsetek obiektów (%)
6 lub mniej	1	1
7–10	14	15
11–20	32	35
21–30	14	15
31 lub więcej	30	33
Razem	91	100

Źródło: Opracowanie własne.

Tabela 34. Struktura badanych obiektów według liczby wynajmowanych pokoi

Liczba pokoi w obiekcie	Odsetek obiektów (%)
1	4
2	5
3	18
4	18
5	11
6	17
7	5
10	19
b.d.	3

b.d. – brak danych

Źródło: Opracowanie własne.

Większość badanych obiektów (90%) była wyposażona w łazienki z prysznicem i toalety. Ponadto niemal wszystkie (98%) posiadały telewizory. 77% obiektów umożliwiało turystom samodzielne korzystanie z pralek, oferując opcję prania odzieży. Co ciekawe, 33% gospodarstw miało w swojej ofercie tradycyjny nocleg „w stodole na sianie”, co stanowiło atrakcyjną propozycję dla osób poszukujących wyjątkowych doświadczeń.

W większości przypadków (78%) gospodarstwa oferowały pełne wyżywienie lub nocleg ze śniadaniem. W 65% obiektów turyści mogli skorzystać z menu zawierającego regionalne specjały kulinarne, podkreślające lokalne tradycje gastronomiczne. Jednocześnie 86% gospodarstw umożliwiało gościom samodzielne przygotowywanie posiłków, udostępniając w pełni wyposażone kuchnie. Turyści mogli także nabywać produkty wytwarzane w gospodarstwach – w 87% obiektów oferowano takie towary, jak: miód, grzyby, warzywa i owoce, przetwory domowe, wypieki.

4.3.2. Oferta komplementarna i dodatkowa

Badane obiekty noclegowe oferowały szeroki wachlarz dodatkowego wyposażenia, które było dostępne dla gości. W skład tej infrastruktury wchodziły: altany ogrodowe i paleniska lub miejsca na ustawienie grilla – 95%, sauny – 89%, miejsca na rozstawienie przyczep kempingowych lub namiotów – 87%, place zabaw dla dzieci – 63%, bilard – 25% (tabela 35). Zdecydowana większość (96%) gospodarstw znajdowała się w zasięgu sieci telefonii komórkowej, a 37% obiektów zapewniało własne połączenie wi-fi.

Badane obiekty noclegowe specjalizowały się także w organizacji przyjęć okolicznościowych, takich jak wesela, urodziny, chrzciny, święta czy imprezy sylwestrowe. Takie wydarzenia organizowano w 77% gospodarstw.

Dodatkowo obiekty oferowały gościom różnorodne aktywności związane z gospodarstwem, rekreacją i sportem, a także umożliwiały realizację zainteresowań i hobby. Znaczna część gospodarstw (67%) miała wydzielone strefy sportowe i oferowała wypożyczenie sprzętu sportowego. W co drugim obiekcie były dostępne łodzie, a 7% gospodarstw oferowało grę i sprzęt do paintballa. 80% gospodarstw deklarowało organizację czasu wolnego i animację wypoczynku, w tym: wyprawy ekspedycyjne po bezdrożach – 17%, przejażdżki konne – 29% (tabela 35).

Wszystkie badane obiekty turystyczne umożliwiały swoim gościom korzystanie z lokalnych atrakcji i infrastruktury turystycznej. Najczęściej były to: łowiiska i tereny łowieckie, kąpieliska, urządzenia do rekreacji na świeżym powietrzu, muzea (w tym skanseny), obiekty gastronomiczno-rozrywkowe (tabela 35).

Gospodarstwa udostępniały również materiały informacyjne, takie jak: mapy turystyczne, przewodniki i foldery z ofertą rekreacyjną w okolicy (tabela 35). Jedynie 13% obiektów było odpowiednio przystosowanych infrastrukturalnie do potrzeb osób z niepełnosprawnościami ruchowymi.

Tabela 35. Oferta dodatkowa badanych obiektów noclegowych

Kategoria	Odsetek obiektów (%)
Palenisko, miejsce do rozłożenia grilla (altana ogrodowa)	95
Sauna	89
Zakup produktów rolniczych, przetworów gospodarstwa	87
Przestrzeń do biwakowania, kempingu	87
Wspólna kuchnia	86
Organizacja wypoczynku	80
Wypożyczalnia rowerów	75
Wypożyczalnia sprzętu sportowego	67
Potrawy regionalne	65
Plac zabaw dla dzieci	63
Wypożyczalnia łodzi	50
Udział w pracach rolniczych i gospodarskich	40
Nocleg na sianie	33
Prezentacja obrzędów ludowych (na życzenie gości)	33
Przejażdżki konno	29
Prezentacja/nauka rzemiosła ludowego i rękodzieła	28
Bilard	25
Przystosowanie obiektu do potrzeb osób z niepełnosprawnością ruchową	13
Paintball	7

Źródło: Opracowanie własne.

Zdaniem respondentów najchętniej realizowanymi przez turystów aktywnościami były: przygotowywanie grilla w ogrodzie lub wspólne posiłki, korzystanie z sauny, zakup produktów rolnych i spożywczych wytwarzanych w gospodarstwach, biwakowanie lub kemping w obrębie gospodarstwa.

Choć 40% gospodarstw oferowało gościom możliwość uczestniczenia w pracach rolniczych, ta forma spędzania czasu nie cieszyła się dużą popularnością. Organizacja przejażdżek konnych była również wyzwaniem dla gospodarzy ze względu na konieczność zapewnienia bezpieczeństwa turystom oraz wcześniejsze przygotowanie tras i postojów. Z tego powodu ta forma rekreacji była rzadziej oferowana.

Najpopularniejszymi formami spędzania czasu poza gospodarstwem były: łowienie ryb, kąpiele w rzece, rekreacja na świeżym powietrzu, w tym grzybobranie i zbieranie jagód (tabela 36).

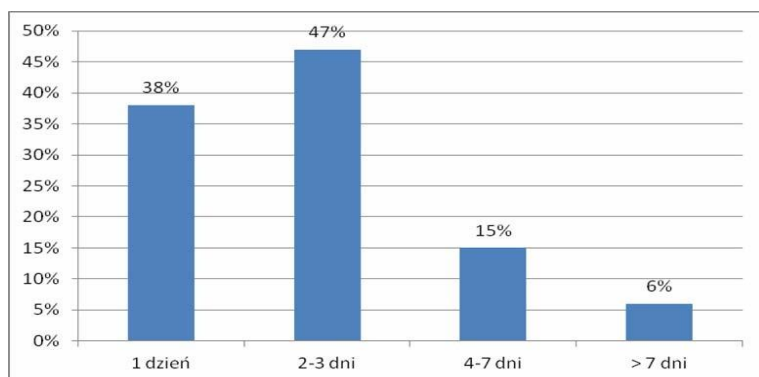
Tabela 36. Atrakcje dostępne dla gości w otoczeniu badanych obiektów noclegowych

Kategoria	Odsetek obiektów (%)
Łowiska ryb	93
Kąpieliska	92
Grzybobranie, zbieranie jagód	89
Zakupy w obiektach handlowych	68
Muzeum, skansen, pomnik historyczny	67
Tereny łowieckie	55
Oferta gastronomiczno-rozrywkowa	26
Wyprawy turystyczne po bezdrożach	17

Źródło: Opracowanie własne.

4.3.3. Stopień wykorzystania obiektów

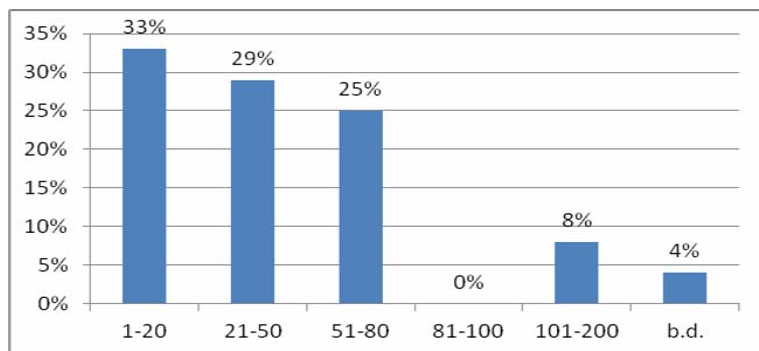
Na podstawie informacji przekazanych przez respondentów średni czas pobytu turystów w badanych obiektach wynosi najczęściej 2–3 dni. Największą popularnością cieszą się wyjazdy weekendowe i pobyty podczas świąt, co zadeklarowało 47% respondentów (rys. 21). Występują także dłuższe pobyty wypoczynkowe, trwające powyżej 5 dni, w tym urlopowe i wakacyjne (łącznie 21% odpowiedzi). Co interesujące, aż 38% gestorów wskazało, że ich obiekty często odwiedzają turyści przyjeżdżający na jedną noc (respondenci określali takie wizyty jako „przjazdy na jeden dzień”).

Rys. 21. Deklarowana przez respondentów średnia długość pobytu gości w badanych obiektach noclegowych

Źródło: Opracowanie własne.

Średnia liczba gości odwiedzających badane gospodarstwa w ciągu miesiąca wynosi około 20 osób. Jednakże jak wynika z danych przedstawionych na rys. 22, liczba ta może znacznie się różnić w zależności od pojemności recepcyjnej i stopnia obłożenia obiektu (33% respondentów zadeklarowało, że ich gospodarstwa odwiedza mniej niż 20 osób miesięcznie, 8% gestorów wskazało, że w ich obiektach przebywa ponad 100 turystów w miesiącu).

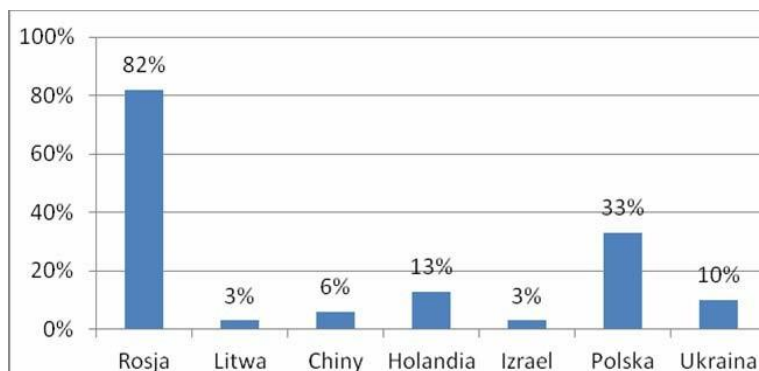

Rys. 22. Deklarowana liczba turystów przybywająca w miesiącu do badanych obiektów według przedziałów

Źródło: Opracowanie własne.

Z usług białoruskich obiektów turystyki wiejskiej korzystają zarówno turyści krajowi, jak i zagraniczni (rys. 23). W badanej grupie najczęściej odwiedzającymi byli goście z krajów sąsiednich: Rosja – 82% wskazań, Polska – 33% wskazań. Ponadto badane obiekty odwiedzali turyści z Europy Zachodniej, w szczególności z Holandii (13%) i z Izraela (3%). W przypadku Izraela, jak

wskazali respondenci, odwiedzającymi byli przeważnie obywatele dawnej Wspólnoty Niepodległych Państw, którzy uzyskali obywatelstwo izraelskie. Ciekawym zjawiskiem był także napływ turystów z Chin, co zadeklarowało 6% respondentów.

Rys. 23. Kraj pochodzenia turystów zagranicznych w badanych obiektach noclegowych według wskazań respondentów

Źródło: Opracowanie własne.

4.3.4. Znaczenie gości powracających (tzw. stałych gości)

Badania dotyczące funkcjonowania obiektów noclegowych turystyki wiejskiej (m.in. Mika 2014; Kubal-Czerwińska 2018) podkreślają kluczowe znaczenie stałych gości, czyli osób, które regularnie powracają do danego obiektu w celach wypoczynkowych. Z ekonomicznego punktu widzenia tacy goście odgrywają istotną rolę, przyczyniając się do stabilizacji i zwiększenia dochodów gospodarstw turystycznych.

Według M. Miki (2014) decyzje o powrocie do tego samego miejsca nie wynikają jedynie z przesłanek ekonomicznych, ale są często motywowane czynnikami społecznymi. Relacje między turystami a gospodarzami wykraczają poza czysto komercyjny wymiar, przybierając formę więzi towarzyskich i przyjacielskich. Takie nieformalne interakcje stanowią społeczny wymiar funkcjonowania obiektów noclegowych. Tworzenie więzi między gestorami a ich gośćmi, w tym pozahandlowe współzależności, jest trudne do dokładnego zbadania ze względu na ich nieformalny charakter. Gestorzy traktują te relacje jako kapitał społeczny, który pomaga budować lojalność i zachęcać do powrotów. Kolejnym istotnym zjawiskiem jest polecanie obiektu przez dotychczasowych gości. Zadowoleni klienci często rekomendują gospodarstwo swoim znajomym i rodzinie, co staje się skutecznym narzędziem marketingu szeptanego.

Z badań przeprowadzonych na potrzeby niniejszej analizy wynika, że powracający goście mają znaczący wpływ na stopień wykorzystania obiektów noclegowych. Wszystkie badane gospodarstwa wskazały na ich istotność w kontekście prowadzenia działalności turystycznej. Wiele gospodarzy nawiązało z tymi osobami relacje towarzyskie, a nawet przyjacielskie. W skali roku dla 35% badanych obiektów odsetek powracających gości wynosił powyżej 50%. W 11% przypadków stałych gości było nawet 70% wszystkich odwiedzających w ciągu roku.

Strukturę uśrednionych wielkości udziałów gości powracających prezentuje tabela 37. Okazuje się, że podobnie jak w innych krajach europejskich, także na Białorusi powroty gości, którzy wcześniej korzystali z usług określonego obiektu, są niezwykle ważnym aspektem funkcjonowania bazy noclegowej turystyki wiejskiej. Zadowolenie gości z pobytu, połączone z późniejszym polecaniem obiektu innym, stanowi podstawę ważnego mechanizmu napędzającego rozwój i podtrzymywanie ruchu przyjazdowego w turystyce wiejskiej.

Tabela 37. Średni odsetek gości powracających (tzw. stałych gości) w stosunku do ogółu gości w roku w badanych obiektach

Obiekt noclegowy		Średni odsetek tzw. stałych gości w ciągu roku (%)
Liczba	Odsetek (%)	
3	3	5
11	13	10-15
14	15	20
16	18	30
7	8	40
14	15	50
7	8	60
10	11	70
5	6	brak zjawiska
3	3	b.d.

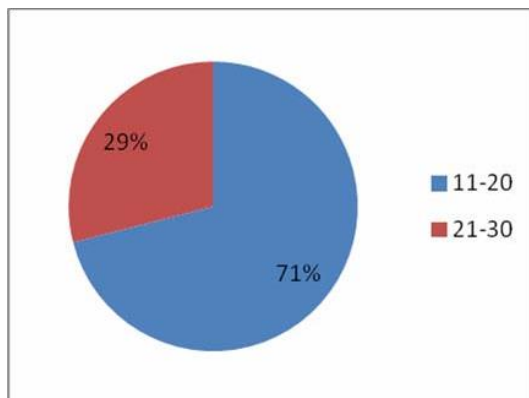
b.d. – brak danych

Źródło: Opracowanie własne.

4.3.5. Wybrane ekonomiczne aspekty działalności

Średni koszt pobytu za jedną osobę w gospodarstwie agroekoturystycznym” wynosił około 20 USD (około 40 rubli białoruskich BYN). Ceny różniły się jednak w zależności od obiektu i zakresu świadczonych usług, mieszcząc się w przedziale 11–30 USD za noc (rys. 24). Warto zauważyć, że ceny oferowane przez obiekty turystyki wiejskiej były znacznie niższe w porównaniu z kosztami noclegu w hotelach czy uzdrowiskach. Co więcej, ceny w tych obiektach nie

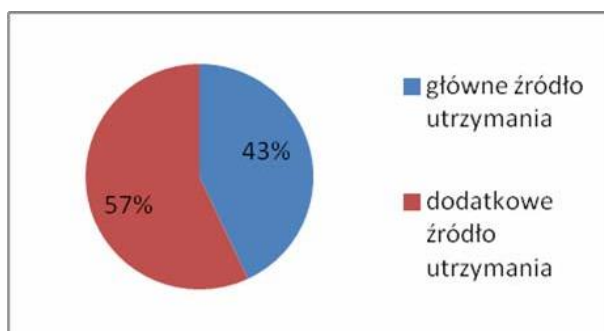
były różnicowane w zależności od obywatelstwa gości, co często ma miejsce w przypadku obiektów hotelowych. Wartość opłaty za pobyt w gospodarstwach zależała wyłącznie od zakresu i jakości świadczonych usług.

Rys. 24. Deklarowana przez respondentów cena pobytu turystów za dobę w ich obiekcie noclegowym (w przeliczeniu na USD)

Źródło: Opracowanie własne.

Do obsługi turystów i prowadzenia gospodarstw najczęściej angażowano trzy osoby (44% badanych obiektów). W wielu przypadkach działalność turystyczna stanowiła główne źródło dochodu gestorów lub właścicieli gospodarstw – taką odpowiedź wskazało 43% respondentów (rys. 25). Pozostała grupa traktowała tę działalność jako uzupełniające źródło dochodów. Co trzeci badany (35%) zaznaczył, że dochody z jednego obiektu turystyki wiejskiej pozwalają na utrzymanie do trzech osób.

Rys. 25. Znaczenie przychodów z usług turystycznych jako źródła utrzymania gestorów w badanych obiektach

Źródło: Opracowanie własne.

W trakcie badań zaobserwowano interesujące przykłady rodzinnego modelu funkcjonowania gospodarstw agroturystycznych. W jednej z badanych sadyb ojciec pełnił rolę koordynatora rozwoju i rozbudowy obiektu. Matka, zatrudniona w firmie turystycznej, przyciągała gości, kierując ich do gospodarstwa. Syn zajmował się organizacją aktywności dla gości na miejscu, natomiast córka odpowiadała za marketing i organizację wycieczek. Dodatkowo sezonowi pracownicy zajmowali się sprzątaniem, przygotowywaniem posiłków i dbaniem o ogród. W innym przypadku ojciec, będący rzemieślnikiem, organizował atrakcje dla turystów, jego żona przygotowywała posiłki i prowadziła hotel dla zwierząt, a syn wspierał rodziców w ich obowiązkach.

Z wypowiedzi niektórych respondentów wynikało, że prowadzenie obiektów turystyki wiejskiej postrzegane było jako sposób na rozwój osobisty. Często określano tę pracę jako „bardziej dla duszy niż dla pieniędzy”. Dla innych działalność turystyczna stanowiła pełnoprawne przedsięwzięcie biznesowe, generujące dochody wystarczające nie tylko na utrzymanie rodziny, ale także na zatrudnienie dodatkowych pracowników. Gestorzy, którzy prowadzili rodzinne gospodarstwa, zazwyczaj przeznaczali większość wypracowanych zysków na bieżące potrzeby rodzinne. Środki na rozbudowę i rozwój oferty przeznaczano jedynie wtedy, gdy pojawiły się nadwyżki finansowe. W okresach pozasezonowych gospodarze wykorzystywali swoje zasoby do organizacji przyjęć okolicznościowych i obsługi grup wycieczkowych, co pozwalało na wydłużenie sezonu turystycznego i zwiększenie przychodów w mniej popularnych okresach.

Przykładowe wypowiedzi respondentów:

„Agroturyzm to jest bardziej dla duszy niż biznes. Przyjeżdżają przeważnie znajomi, którzy nie płacą za mieszkanie”.

„O terminach zwrotu pieniędzy w biznes, w który zainwestowałem, w agroturystykę, na pewno będą mówić dopiero moje wnuki”.

„Jeśli wprowadzą podatki w agroturystykę i będę musiał zarejestrować się jako przedsiębiorca, to od razu sprzedam sadybę i wyjadę. Myślę, że Rosjanie kupią to z chęcią”.

„Po kryzysie z rosyjskim rublem, Białoruś stała się drogą dla Rosjan, i właściciele agrosadyb byli zmuszeni obniżyć ceny, żeby nie stracić klientów. Białorusini również już nie mają tyle pieniędzy jak wcześniej, dlatego ceny na nasze usługi zmniejszają się, a wprowadza się inne usługi w sadybie, jak programy dla dzieci, specjalne gry”.

„Niektórzy budują sadyby za duże pieniądze, ale nie przynoszą one dochodu i wkrótce zamykają działalność. Oprócz pieniędzy, potrzeba zainwestować ciepło duszy. Wtedy biznes na pewno będzie opłacalny”.

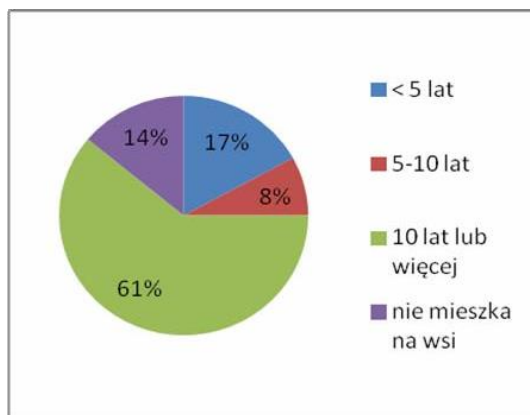
„Dla nas dodatkowym zarobkiem są imprezy okolicznościowe. Wydatki na utrzymanie domu to 4-5 tys. dolarów na rok. Taka sama kwota idzie na rozwój domu i terenu obok domu. Samo świadczenie usług turystycznych nie pomoże utrzymać całego gospodarstwa”.

„Państwo jeszcze nie ma planów, jak będą otrzymywać emeryturę osoby, które prowadzą agroturystykę”.

4.3.6. Przesłanki oraz motywy rozpoczęcia działalności turystycznej

Na decyzję o rozpoczęciu i rozwijaniu działalności turystycznej przez badane podmioty wpływały nie tylko czynniki ekonomiczne, ale także inne okoliczności i uwarunkowania.

Większość respondentów (61%) mieszkała na wsi od ponad 10 lat, często od urodzenia. Znacząca część badanych (25%) przeniosła się z miasta do miejscowości, w której obecnie prowadzi swoje gospodarstwo turystyczne, a w pojedynczych przypadkach – z innej wsi. Ciekawym zjawiskiem jest fakt, że 14% respondentów nie mieszkało na stałe w miejscowości, w której prowadzili działalność turystyczną. Były to osoby zamieszkujące na co dzień w miastach, które dojeżdżały do swoich obiektów jedynie w momencie przyjazdu gości (rys. 26).

Rys. 26. Okres zamieszkania na wsi przez gestorów badanych obiektów noclegowych

Źródło: Opracowanie własne.

Dla wielu respondentów kluczowym impulsem do rozpoczęcia działalności turystycznej było otrzymanie nieruchomości na wsi w drodze dziedziczenia. Taką sytuację wskazało 36% badanych. W szczególności: 19% respondentów odziedziczyło budynek, który następnie przekształcono w gospodarstwo tury-

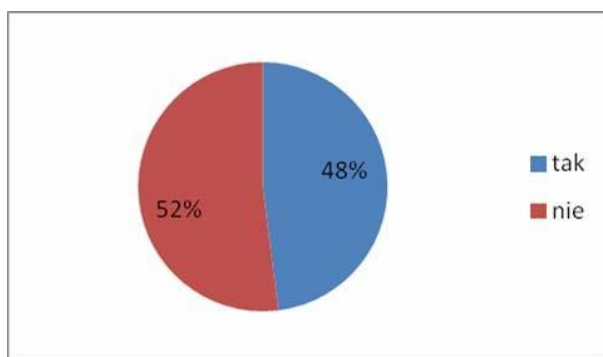
styczne, 17% otrzymało działkę rolną, którą wykorzystano w działalności. Znaczna część obiektów turystycznych została urządzona w zakupionych nieruchomościach – 19% respondentów nabyło dom na wsi. Niektórzy wskazywali, że przy zakupie korzystali z preferencyjnych warunków finansowych (5%). Jeszcze większy odsetek – 37% badanych – wybudował nowe budynki lub urządzenia towarzyszące przeznaczone na cele turystyczne. Rozpoczęcie działalności turystycznej w wielu przypadkach nie byłoby możliwe bez wsparcia finansowego w postaci preferencyjnych kredytów na rozwój działalności gospodarczej. 48% respondentów wskazało, że możliwość uzyskania tego rodzaju kredytu była kluczowa dla realizacji ich planów biznesowych (rys. 27).

Tabela 38. Sposób wejścia w posiadanie działki/domu na wsi przez gestorów badanych obiektów noclegowych*

Kategoria	Odsetek wskazań (%)
Zakup domu	20
Zakup działki	21
Zakup działki na preferencyjnych warunkach	5
Budowa domu po otrzymaniu preferencyjnego kredytu	5
Nabycie działki w drodze dziedziczenia	18
Nabycie domu w drodze dziedziczenia	19
Budowa nowego domu	37
Inne	5

* Odpowiedzi nie sumują się do 100%

Źródło: Opracowanie własne.

Rys. 27. Otrzymanie przez respondentów pomocy finansowej na rozpoczęcie działalności turystycznej

Źródło: Opracowanie własne.

Istotnym bodźcem aktywizacji ekonomicznej badanych było uświadomienie sobie potencjału walorów turystycznych i atrakcyjności otoczenia, w którym zamieszkiwali. Te cechy były postrzegane jako istotne z punktu widzenia przy-

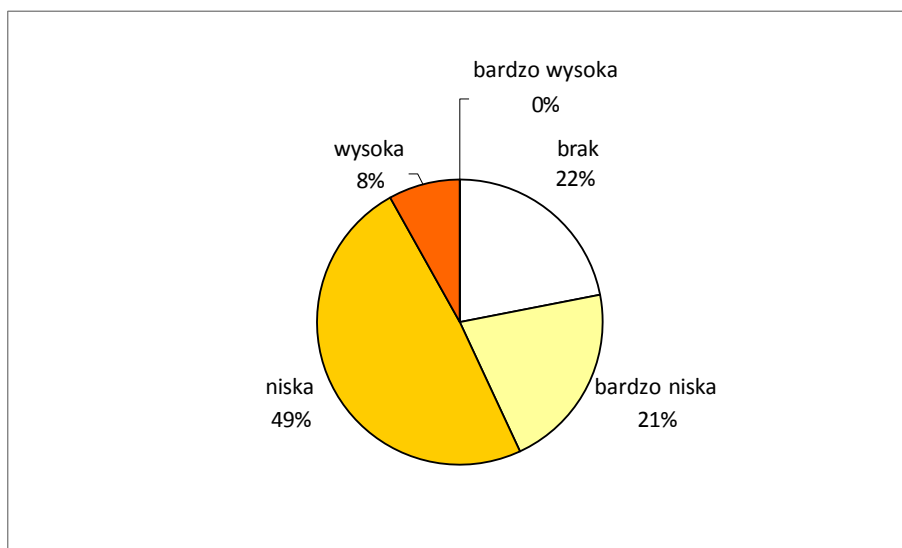
ciągnięcia potencjalnych turystów. Respondenci wprost wskazywali, że to właśnie dostrzeganie tych walorów stanowiło dla nich istotny impuls do podjęcia działalności turystycznej. W związku z tym poproszono ich o ocenę aspektów atrakcyjności regionu, które uznają za kluczowe dla rozwoju turystyki wiejskiej i kształtowania oferty swoich obiektów. Z analizy odpowiedzi (tabela 39) wynika, że walory przyrodnicze były najczęściej wymieniane jako fundament rozwoju działalności turystycznej – wskazało na nie aż 81% respondentów. W ich opinii krajobrazy, czyste środowisko naturalne i dostępność terenów rekreacyjnych stanowiły kluczową podstawę ich oferty. Znacznie mniejsze znaczenie przypisywano wartościom kulturowym, materialnym i duchowym. W przypadku 40% respondentów te aspekty w ogóle nie miały wpływu na decyzję o prowadzeniu działalności turystycznej.

Tabela 39. Ocena wpływu walorów najbliższej okolicy na funkcjonowanie badanych obiektów w opinii respondentów

Kategoria	Ocena				
	0 – brak znaczenia	1 – bardzo niska	2 – niska	4 – wysoka	5 – bardzo wysoka
Dziedzictwo przyrodnicze	20	–	–	42	38
Materialne dziedzictwo kulturowe	40	–	11	30	19
Niematerialne dziedzictwo kulturowe	40	23	25	–	12

Źródło: Opracowanie własne.

Kwestia ochrony i zachowania lokalnej kultury tradycyjnej została również oceniona w kontekście jej wpływu na rozwój przedsiębiorczości turystycznej na wsi (rys. 28). Większość respondentów (70%) oceniła stan zachowania lokalnych tradycji kulturowych i folkloru jako niski, natomiast 22% uznało, że tradycje te całkowicie zanikły w ich regionach. Negatywna ocena stanu kultury ludowej wynikała m.in. z długoletniego braku zainteresowania społeczności wiejskiej podtrzymywaniem tradycji i wartości kultury ludowej. W przeszłości zerwaniu uległy więzi międzypokoleniowe, które były istotnym nośnikiem przekazywania tradycyjnych wartości. Przyczyną tego zjawiska była przede wszystkim migracja młodych ludzi do miast, która przyczyniła się do osłabienia więzi rodzinnych i społecznych na wsi.

Rys. 28. Ocena stanu zachowania tradycyjnej kultury lokalnej z punktu widzenia rozwoju turystyki wiejskiej w opinii respondentów

Źródło: Opracowanie własne.

Jak wynika z wypowiedzi respondentów, ponieważ białoruscy turyści nie przejawiają większego zainteresowania wartościami kulturowymi, trudno oczekiwać, że krajowy rynek turystyczny wygeneruje istotny impuls popytowy na tę kategorię jako element kształtujący ofertę turystyki wiejskiej. Natomiast w przypadku turystów zagranicznych, w celu przyciągnięcia ich uwagi organizowane są różnorodne atrakcje kulturowe, takie jak pokazy tradycyjnych obrzędów, warsztaty artystyczne (śpiewu, tańca, rękodzieła) czy prezentacje gry na instrumentach ludowych.

Zachowanie wartości kulturowych można również oceniać przez pryzmat materialnego dziedzictwa, jakim jest architektura i styl budynków. W niektórych wsiach wciąż można spotkać tradycyjne drewniane chaty, często malowane, które tworzą unikalny klimat wiejski. Na ten aspekt zwracał uwagę co dziesiąty badany, wskazując na potencjał kulturowych walorów wizualnych i ich znaczenie dla przyjezdnych w otoczeniu swoich obiektów.

Jednym z istotnych motywów podjęcia działalności turystycznej przez badanych, obok lokalizacji obiektu w atrakcyjnej turystycznie okolicy, była także potrzeba działania na rzecz lokalnej społeczności. W rozmowach gestorzy podkreślali, że rozwijając własną aktywność biznesową w sektorze turystycznym, kierowali się chęcią inicjowania zmian i poprawy jakości życia wsi. Wypowiedzi respondentów wskazują na konkretne obszary działań społecznych, które ich

zdaniem były związane z rozwojem działalności turystycznej: podnoszenie standardów usług na wsi – poprzez wprowadzenie nowych form obsługi turystów; zaangażowanie mieszkańców w życie gospodarcze – poprzez zatrudnianie ich przy obsłudze gości; inwestycje infrastrukturalne – takie jak remont dróg dojazdowych czy modernizacja terenów przylegających do gospodarstw; rekonstrukcja zabytków – z myślą o ich wykorzystaniu jako atrakcji turystycznych; budowanie świadomości społecznej – poprzez edukację mieszkańców w zakresie utrzymywania porządku na terenach wiejskich; ochrona tradycji ludowych – uwzględniająca ich potencjalne wykorzystanie w turystyce.

Przykładowe wypowiedzi respondentów:

„Bardzo wielu ludzi uwierzyło w dekret prezydenta, sprzedało swoje mieszkania w miastach, wyjechało na wieś i zmieniło styl swojego życia”.

„Chcemy zapraszać gości do domu, stwarzać dla nich święto, stale myśleć, jak uczynić ich wypoczynek bardziej ciekawym i niezapomnianym. Gotujemy jedzenie w piecu. Zachowujemy narodowe tradycje – «odradzamy» stare obrzędy białoruskie, ubieramy się w stroje narodowe. Uczymy turystów: rąbać drewno, ciąć, kosić, grabić siano, rozgrzewać piec. Sadyba wybudowana z drewna, niektóre drewniane kłody mają więcej niż 120 lat. W sadybie jest dużo wiejskich zabytkowych przedmiotów gospodarstwa domowego, które były zebrane po wsiach dookoła i mają swoją historię. Dla turystów mamy możliwość spania w łóżkach ze stogu siana. W prowadzeniu sadyby pomagają nam mieszkańcy wsi: sprzedają produkty ze swoich gospodarstw, pomagają w prowadzeniu naszej sadyby”.

„Na początku naszej działalności mieszkańcy patrzyli sceptycznie na agroturystykę. Czasem prosiłem mieszkańców wsi, żeby powozili na saniach turystów. Oni się zgadzali, ale mówili, że to jest niepoważne. Teraz sytuacja zmieniła się – mieszkańcy wsi chcą uczestniczyć w zachowaniu i odradzaniu tradycji lokalnej, obrzędów, obyczajów rejonu. Osobliwością naszej sadyby są: twórcze wieczory – jazzowej i klasycznej muzyki lat 20., 30., 50., 70., własny teatr lalkowy, pieczenie domowego chleba. Prowadzimy międzynarodowe szkolenia w pieczeniu chleba. Ważne dla nas jest zachowanie rodzinnych tradycji. Wszyscy pracownicy sadyby są jak członkowie wielkiej rodziny, którzy żyją ze wspólnej pracy”.

„Zagraniczny turysta przyjeżdża do nas, żeby zobaczyć nasze tradycje, kulturę i spróbować naszej kuchni. Sadyba nie tylko zarabia na turystach, ale podnosi kulturę w regionie, odradza białoruskie tradycje. Sadyba stwarza dodatkowe miejsca pracy: praca w obiekcie, sprzedaż produktów z gospodarstwa domowego, dołączenie do kłastra, angażowanie się w festiwale oraz przyjęcia okolicznościowe”.

„Na mnie pracują rodzina i sąsiedzi. Żona przyjmuje turystów, prowadzi korespondencję z turystami. Córka kontaktuje się z anglojęzycznymi turystami. Sadybę obsługują: sprzątaczką oraz kucharz, i dwóch zarządców, jeden to leśnik, który prowadzi wycieczki po lesie. Gotujemy narodowe dania. Mamy

króliki, kury, bażanty, przepiórki. Narodowe tradycje interesują zagranicznego turystę, możemy dla nich zorganizować obrzęd – karnawał, ubrać się w stroje narodowe. Mamy kolekcje sprzętu wędkarskiego i myśliwskiego – muzeum: stara łódź, sprzęt specjalistyczny, skóry i trofea zwierząt. Sadyba koło dużego miasta szybciej przynosi korzyści – sezon cały rok, tańsza dostawa budowlanych materiałów. Sadyba na wsi dalej od miasta – sezon lato, jeśli nie ma rzeki/jeziora, to sadyba nie opłaca się, droga dostawa budowlanych materiałów, opłaca się dłuższy pobyt turystów”.

„Mamy duży sad, nasi turyści mogą łowić ryby w naszym stawie, gotujemy rybną zupę. Zajmujemy się obiektem sami, mamy trzy córki, trzech zięciów i sześcioro wnuków, czasem przyjeżdżają nam pomóc. Zagraniczni turyści – Rosjanie, przejeżdżają do nas popatrzeć na przyrodę, pozbierać grzyby, jagody, poodychać świeżym powietrzem, popatrzeć na zwierzęta domowe: owce, świnkę. Konserwujemy i solimy grzyby, ogórki, sałatki, robimy ręcznie kiełbasę, mięso, rybę zapiekamy i wędzimy, miód pitny według starych przepisów. Mamy duży staw z wyspą dla zakochanych. W stawie można łowić ryby: karasia, karpia, białego amura, szczupaka, okonia, srebrnego karpia”.

Na rozpoczęcie, a także późniejsze utrzymanie działalności turystycznej miały również wpływ inne czynniki o charakterze ekonomicznym. Zaliczały się do nich: udział gospodarstw w projektach finansowanych przez Unię Europejską, ulgi podatkowe i preferencyjne kredyty (zob. tabela 40).

Najwięcej respondentów (83%) wskazało na korzyści wynikające z ulg podatkowych jako istotny element wspierający zarówno uruchomienie, jak i kontynuację działalności turystycznej. Uczestnictwo w programie ulg podatkowych było kluczowym czynnikiem rozwoju dla większości badanych. Jednocześnie 17% respondentów uznało, że ten instrument wsparcia nie miał wpływu na ich działalność.

Z kolei 65% respondentów zwróciło uwagę na znaczenie preferencyjnych kredytów. Ich wpływ na działalność był jednak oceniany na różnym poziomie. Dla 35% badanych kredyty tego typu nie miały żadnego znaczenia. W trakcie rozmów gestorzy podkreślali trudności związane z procedurą ubiegania się o kredyt, a także późniejszym jego rozliczaniem, co w znacznym stopniu wpływało na różnorodność opinii.

Średnio co trzeci badany wskazał na udział w projektach finansowanych ze środków Unii Europejskiej. Jednak większość respondentów (58%) nie korzystała z tego rodzaju dofinansowania. Dla tych, którzy w nich uczestniczyli, wpływ tych funduszy na rozwój działalności turystycznej oceniano raczej nisko – wyrażano opinie o „ograniczonym” lub „bardzo ograniczonym” wsparciu. Główną barierą w korzystaniu z projektów unijnych, wskazywaną przez respondentów, był niewystarczający dostęp do informacji na temat dostępnych programów. Dodatkowym utrudnieniem był brak wsparcia instytucji w procesie przygoto-

wywania wniosków projektowych. Warto również zaznaczyć, że uzyskane dofinansowanie najczęściej nie pokrywało pełnych kosztów realizacji planowanego przedsięwzięcia turystycznego, co ograniczało jego praktyczną użyteczność⁴².

Tabela 40. Ocena wpływu wybranych instrumentów ekonomicznych na rozwój działalności turystycznej w opinii respondentów

Kategoria	Ocena				
	0 – brak znaczenia	1 – bardzo niska	2 – niska	4 – wysoka	5 – bardzo wysoka
Ulgi podatkowe	20	–	–	17	63
Kredyty na preferencyjnych warunkach	35	21	8	8	28
Dofinansowanie z projektów Unii Europejskiej i innych źródeł zewnętrznych	58	13	29	–	–

Źródło: Opracowanie własne.

Przykładowe wypowiedzi respondentów:

„Od 2018 roku ułatwiono możliwość otrzymania kredytów w «Belagroprombanku». Teraz nie jest wymagane kupować rzeczy tylko białoruskiej produkcji, nie będzie kontroli z realizacji projektu”.

„Otrzymanie ulgowego kredytu wymaga znacznej biurokracji. Po otrzymaniu kredytu trzeba składać raport do banku, w jaki sposób wydano pieniądze i tłumaczyć, dlaczego zostały kupione towary nie białoruskiej produkcji”.

„Trzeba liczyć tylko na siebie i na swoje siły, a nie na kredyty banków”.

4.3.7. Zaangażowanie gestorów we współpracę z innymi podmiotami

Rozwój działalności turystycznej wymaga od gestorów obiektów zaangażowania w relacje pozahandlowe (społeczno-kulturowe) z instytucjami i lokalną społecznością, a także w biznesowe interakcje z innymi przedsiębiorstwami, zarówno turystycznymi, jak i niezwiązanymi bezpośrednio z tą branżą.

Pomoc udzielana przez różne instytucje była szczególnie istotna w początkowej fazie działalności turystycznej. Respondenci najczęściej wskazywali na wsparcie administracji lokalnej, głównie w postaci wydziałów zajmujących się turystyką, i na współpracę ze Stowarzyszeniem „Odpoczynek na wsi”. Znaczącą rolę odgrywał również Agroprombank jako jedyna instytucja bankowa na Białorusi oferująca specjalistyczne wsparcie finansowe dla podmiotów turystyki wiejskiej.

⁴² Obiekty noclegowe turystyki wiejskiej mogły starać się o dofinansowanie działalności np. z projektu IIPOOH/UNDP, programu małych grantów z GEF Small Grants Programme, programów wsparcia Federalnej Republiki Niemiec (IBB), programu małych grantów USA (USAID), grantów krajowych – Szwecji, Norwegii, Słowacji.

Respondenci wymieniali wiele korzyści wynikających z członkostwa w tym stowarzyszeniu, w tym: promocję na stronie internetowej, możliwość uczestnictwa w szkoleniach, konferencjach i wyjazdach study-tour, poznanie innych właścicieli gospodarstw z sąsiednich rejonów, co sprzyja wymianie doświadczeń, wsparcie w nawiązywaniu kontaktów i współpracy, pomoc w realizacji projektów międzynarodowych, ułatwienia w uzyskaniu preferencyjnych kredytów, doradztwo w zakresie zakładania i rozwijania działalności turystycznej.

Znaczącą rolę odgrywa uczestnictwo w sieci terytorialnych klastrów turystyki wiejskiej. Funkcjonowanie w obrębie klastra wymaga ścisłej współpracy z lokalnym koordynatorem, który zazwyczaj jest powiązany z władzami rejonowymi.

Relacje z władzami lokalnymi koncentrowały się głównie na pomocy przy rejestracji działalności i rozwiązywaniu kwestii formalnych. Ważnym aspektem było także uzyskanie rzetelnej informacji prawnej zarówno przed rozpoczęciem działalności, jak i w jej trakcie. Respondenci oczekiwali także od administracji lokalnej: wspierania działań promujących ich obiekty, poprawy wizerunku wsi jako destynacji turystycznej, aktywnego udziału w zdobywaniu środków finansowych na rozwój, organizacji szkoleń, warsztatów i konferencji dla przedsiębiorców.

Kooperacja między obiektami turystyki wiejskiej miała zarówno wymiar społeczny, jak i ekonomiczny. Obejmowała: wzajemne rekomendacje usług turystycznych wśród odwiedzających, organizację wspólnych przedsięwzięć, takich jak imprezy czy wydarzenia dla gości, wymianę produktów rolnych i spożywczych wytwarzanych w gospodarstwach. Charakter i zakres współpracy pomiędzy białoruskimi podmiotami turystyki wiejskiej jest zbliżony do tego, co obserwuje się w Polsce. Jak opisują badacze, tacy jak Wojciechowska (2009), Mika (2014) czy Kubal-Czerwińska (2018), w polskich regionach turystycznych gospodarstwa agroturystyczne i małe rodzinne obiekty noclegowe często tworzą nieformalne, lecz trwałe sieci współpracy. Relacje te, oparte na sąsiedzkiej pomocy i znajomościach, generują ukryte efekty mnożnikowe, wspierając rozwój całego sektora.

Relacje badanych gospodarstw z lokalnymi mieszkańcami wsi najczęściej ograniczały się do zakupu produktów rolnych, takich jak świeże owoce, warzywa. Respondenci zwracali jednak uwagę na potrzebę rozwijania współpracy z lokalną społecznością, aby ta lepiej rozumiała potrzeby i motywacje odwiedzających turystów.

Podkreślano, że większa świadomość wśród mieszkańców mogłaby przyczynić się do poprawy jakości świadczonych usług i bardziej pozytywnego postrzegania turystów przez społeczność lokalną. Dla poszerzenia i uatrakcyjnienia ofert turystycznych gospodarstw niezbędne jest budowanie relacji z przewodnikami turystycznymi, którzy zajmują się organizacją specjalistycznych wycie-

czek. Ich współpraca pozwala włączać wizyty w gospodarstwach agroturystycznych do programów wycieczek, co jednocześnie stanowi formę promocji tych obiektów. Ważnym aspektem współpracy jest także zaangażowanie lokalnych rzemieślników, artystów ludowych oraz zespołów muzycznych i tanecznych, które mogą wzbogacić ofertę gospodarstw o warsztaty rękodzielnicze, pokazy tradycyjnych umiejętności czy występy artystyczne.

Aktywne uczestnictwo gospodarstw w szlakach tematycznych, takich jak zielone szlaki czy ścieżki kulturowe, stanowi dodatkowy czynnik zwiększający zainteresowanie turystów. Współpraca z koordynatorami tych szlaków pozwala na lepszą organizację wizyt, promocję obiektów i wprowadzanie tematycznych programów turystycznych. Wzrost zainteresowania turystyką aktywną i specjalistyczną wpłynął na zaangażowanie władz lokalnych oraz gestorów gospodarstw w tworzenie tras i szlaków turystycznych. Największą popularnością cieszą się: szlaki piesze, które umożliwiają piesze wędrówki po terenach wiejskich i leśnych; trasy rowerowe, które często są wspierane przez możliwość wypożyczenia rowerów; szlaki kulturowe, obejmujące wizyty w muzeach, obiektach historycznych i przy pomnikach; trasy specjalistyczne, zapewniające możliwość wypożyczenia sprzętu sportowego; szlaki konne i wodne, gdzie organizowane są przejażdżki konne czy spływy łodziami.

Respondenci mieli zróżnicowane doświadczenia związane z efektami współpracy z instytucjami, mieszkańcami wsi i innymi podmiotami turystycznymi. Zgodnie z danymi (tabela 41), średni poziom współpracy oceniano jako raczej niski, co wynikało zarówno z ograniczonego zaangażowania samych gestorów, jak i ich partnerów. Niemniej jednak niektórzy wskazywali na istotną rolę kooperacji, szczególnie w odniesieniu do administracji lokalnej, stowarzyszeń branżowych, lokalnych mieszkańców i przewodników turystycznych.

Tabela 41. Ocena poziomu współpracy badanych obiektów turystycznych z innymi podmiotami w opinii respondentów

Kategoria	Ocena				Brak współpracy
	1 – bardzo niska	2 – niska	4 – wysoka	5 – bardzo wysoka	
Administracja lokalna	21	38	18	10	13
Inne podmioty noclegowe	29	57	–	–	14
Organizacje turystyczne	29	42	–	–	29
Mieszkańcy wsi	22	28	23	–	27
Rzemieślnicy ludowi	13	58	–	–	29
Stowarzyszenie turystyczne	21	50	8	10	11
Koordynatorzy szlaków turystycznych	13	55	–	–	32
Koordynatorzy klastrow turystyki wiejskiej	13	60	–	–	27
Przewodnicy turystyczni	21	52	8	–	19

Źródło: Opracowanie własne.

Przykładowe wypowiedzi respondentów:

„Konkurencji nie odczuwany, przeciwnie czasem pomagamy sobie nawzajem. Kiedy dzwonią klienci, a my już nie mamy wolnych miejsc, proponujemy odpocząć u naszych sąsiadów, tym samym stwarzamy dla nich reklamę”.

„Doświadczenie europejskich krajów pokazuje, że dopóki nie ma organizacji, która będzie stabilnie zajmować się interesem agroturystyki, kształcić, robić projekty, umawiać się z władzą, niczego zrobić nie można”.

„Właściciele sadyb zaczęli współpracować między sobą, z lokalnymi władzami, stwarzać turystyczne klastry, organizujące odpoczynek dla turystów”.

„Właścicielom sadyb zaproponowano, aby bezpłatnie podali informację do katalogu sadyb. Dziwnie, ale wielu nawet nie zareagowało na taką ofertę”.

„Dzień otwartych drzwi sadyb to bardzo kosztowna impreza, i nie zawsze opłacalna”.

4.3.8. Rozwój kompetencji indywidualnych i społecznych gestorów

Prowadzenie działalności turystycznej na terenach wiejskich wymaga rozwinięcia odpowiednich cech charakteru i kompetencji, które umożliwiają nawiązywanie relacji z gośćmi, lokalną społecznością, władzami samorządowymi oraz stowarzyszeniami związanymi z turystyką. Respondenci wskazywali, że kluczowe dla sukcesu w tej branży są: pracowitość – pozwalająca na sprostanie codziennym wyzwaniom i obowiązkom; kreatywność – umożliwiająca tworzenie unikatowych ofert turystycznych; pasja – będąca motorem napędowym działalności; zaangażowanie – pozwalające na pełne poświęcenie się prowadzeniu gospodarstwa; gościnność – budująca pozytywne relacje z turystami; zdolność współpracy – zarówno z lokalną społecznością, jak i innymi podmiotami; autentyczność – podkreślająca wartość tradycyjnych i lokalnych rozwiązań; otwartość na zmiany – umożliwiająca adaptację do nowych trendów rynkowych i oczekiwań klientów.

Respondenci podkreślali, że kontakty z turystami stanowiły dla nich cenne źródło wiedzy. Pomagały im lepiej rozumieć potrzeby i preferencje odwiedzających. Dzięki regularnym interakcjom z gośćmi gestorzy nabywali umiejętności skutecznego komunikowania się, dostosowywania oferty do oczekiwań klientów i budowania długotrwałych relacji, które przekładały się na wzrost liczby powracających gości.

Wielu gestorów wskazywało, że rozwijanie działalności turystycznej przyczyniło się do ich osobistego rozwoju i osiągnięcia poczucia samorealizacji. Zajęcia z turystami nie tylko stanowiły źródło satysfakcji, ale również rozwijały

ich umiejętności w różnych dziedzinach, takich jak: hafciarstwo i tkactwo, które pozwalały na podtrzymywanie tradycji rękodzielniczych; stolarstwo i rzeźbiarstwo, przydatne przy tworzeniu elementów wystroju gospodarstw; malarstwo i zdobnictwo, wzbogacające estetykę obiektów i przestrzeni turystycznej; ogrodnictwo, pomagające w kreowaniu atrakcyjnego otoczenia gospodarstwa; sztuka kulinarna, dzięki której mogli oferować gościom tradycyjne potrawy regionalne; poznawanie przyrody, co pozwalało na lepsze zrozumienie lokalnego środowiska i wykorzystanie go w ofercie turystycznej.

Przykładowe wypowiedzi respondentów:

„Rodzinę mieliśmy dużą, i agrosadybę tworzyliśmy jako źródło dodatkowego dochodu. Ja w tym czasie nie byłam na emeryturze, ale nie miałam stałego źródła dochodu, i przez agroturystykę znalazłam dzieło dla siebie, które stało się dla mnie pracą i zajęciem dla duszy”.

„Bardzo dużo zadowolenia daje ci kontakt z turystami, kiedy poznajesz ich tradycje. Mieliśmy turystów z Włoch, Niemiec, Francji, Szwecji, Izraela, Polski, Rosji”.

„Mój sąsiad, który lubił wypić, przypomniał sobie, że umie robić koszyki z wikliny. Powiedział mi, że będzie robić dla moich turystów warsztaty”.

„Jednym z moich ulubionych zajęć było projektowanie krajobrazu, teraz mam «centrum ogrodowe» w gospodarstwie agroekoturystycznym”.

„Jestem pszczelarzem od pokoleń – lubię opowiadać, co spowodowało otwarcie muzeum pszczelarstwa w agrosadybie”.

„Teraz akcent kładzie się na system sadyba-ekomuzeum, rozwój turystyki dla osób niepełnosprawnych, realizacja turystycznych usług, które bazują na zasadach kreatywnej ekonomiki, która angażuje emerytów do pracy”.

„Dzisiaj każdy właściciel sadyby pracuje jako mały touroperator”.

4.3.9. Poziom świadczonych usług a infrastruktura wsi

Z perspektywy badanych gestorów obiektów turystycznych na wsi dostrzegany jest istotny rozdźwięk między jakością usług oferowanych przez ich własne gospodarstwa a poziomem usług świadczonych w innych obiektach usługowo-turystycznych, takich jak muzea czy restauracje, i stanem infrastruktury wiejskiej, w której funkcjonują (tabela 42). Większość respondentów uznała, że poziom świadczonych przez nich usług i standard infrastruktury ich obiektów jest na poziomie: wysokim (28%), bardzo wysokim (27%). Jednakże w przypadku części gospodarstw (24%) ocena ta spadła do kategorii „niski” (tabela 42).

Tabela 42. Ocena wyposażenia obiektów noclegowych oraz infrastruktury wsi w opinii respondentów

Kategoria	Ocena				
	1 – bardzo niska	2 – niska	4 – wysoka	5 – bardzo wysoka	trudno powiedzieć
Wyposażenie infrastrukturalne obiektu	–	24	28	27	21
Poziom usług w innych obiektach turystycznych	8	33	30	10	19
Infrastruktura wsi	–	53	26	–	21

Źródło: Opracowanie własne.

Zdaniem większości badanych (53%) infrastruktura wsi, w której znajdują się ich obiekty, nadal pozostaje na niskim poziomie. Taki wniosek pojawia się mimo licznych programów inwestycyjnych realizowanych od 2005 roku na rzecz modernizacji i rozwoju terenów wiejskich. Respondenci, którzy mieszkają na wsi od lat 90. XX wieku, dostrzegają jednak pewne postępy i oceniają obecny stan infrastruktury komunalnej nieco wyżej.

Ocena usług świadczonych w innych obiektach turystycznych, takich jak muzea, restauracje czy ośrodki kulturalne, była mocno zróżnicowana. Według respondentów: 41% oceniło te usługi jako niskie lub bardzo niskie. Tego zdania byli zazwyczaj gestorzy, którzy mieli doświadczenie podróżnicze za granicą i mogli porównać standardy białoruskie z zagranicznymi; 40% respondentów wyraziło opinię przeciwną, wskazując na wysoki lub bardzo wysoki poziom tych usług.

Przykładowe wypowiedzi respondentów:

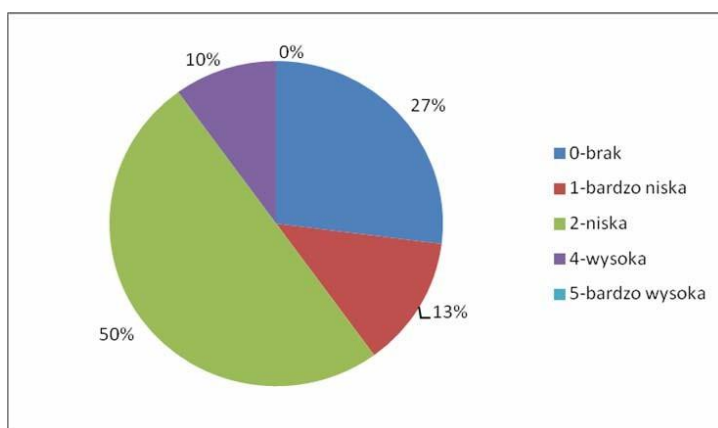
„Od czasu do czasu zwracamy się do lokalnej władzy, możemy liczyć na pomoc państwa, ale w jednym z problemów nie możemy dojść do porozumienia. Władza powiedziała, że agrosadyba to jest biznes i dodatkowych środków na infrastrukturę wsi nie ma zaplanowanych w budżecie. Stworzenie dodatkowej infrastruktury to już inwestycja właściciela agrosadyby”.

„Żeby rozpocząć działalność agroekoturystyczną, musiałem zainstalować drogowskaz do obiektu, odremontować drogę podjazdową do sadyby”.

4.3.10. Znaczenie informacji turystycznej i promocji regionalnej

Z badań wynika, że ponad połowa respondentów (46 gestorów gospodarstw agroekoturystycznych) oceniła poziom działań reklamowych i informacyjnych w swoich rejonach jako niski, a 13% badanych wskazało na ocenę bardzo niską

(rys. 29). W związku z tym przedsiębiorcy prowadzący obiekty turystyczne na terenach wiejskich są zmuszeni do rozwijania własnej aktywności w obszarze promocji i działań informacyjnych, aby skutecznie docierać do potencjalnych turystów. Oficjalne punkty informacji turystycznej na poziomie administracji rejonowej są zazwyczaj ulokowane w strukturach Wydziałów Edukacji, Sportu i Turystyki. Jednak głównym obszarem ich działalności są kwestie związane z edukacją i sportem, a zadania związane z turystyką traktowane są często jako mniej istotne. 27% respondentów określiło sposób prowadzenia działalności reklamowej i informacyjnej przez te instytucje jako „brak informacji turystycznej” dotyczącej atrakcji regionu oraz dostępnej bazy noclegowej związanej z turystyką wiejską.

Rys. 29. Ocena jakości promocji i informacji regionalnej (lokalnej) z punktu widzenia rozwoju turystyki wiejskiej w opinii respondentów

Źródło: Opracowanie własne.

Przykładowe wypowiedzi respondentów:

„Odczuwa się brak reklamy na lokalnym poziomie. Bardzo często turyści jadą i nie wiedzą, gdzie mogą się zatrzymać. Myślę, że byłoby dobrze zainstalować po drogach duże billboardy z oznaczeniem najbliższych sadyb”.

„Państwowa reklama agroturystyki tylko przypomina o nim. Billboard lub reklama w radiu tylko podpowiada, że coś takiego istnieje”.

„Niestety, zagraniczni turyści przed przyjazdem na Białoruś w ogóle nic nie wiedzą o naszym kraju, ale po zwiedzaniu są bardzo pozytywnie zaskoczeni”.

„Zmiana w przepisach ułatwiających przekraczanie granicy nie wpłynęła na wzrost przyjazdów zagranicznych turystów do gospodarstw. Myślimy, że powodem jest brak informacji o Białorusi wśród zagranicznych turystów i o tym, że zaczęło działać prawo bezwizowe⁴³”.

⁴³ Prawo bezwizowe dotyczy obywateli Ukrainy i Rosji.

4.3.11. Oczekiwania turystów krajowych w opinii respondentów

Respondentów zapytano, które elementy oferty obiektów turystyki wiejskiej lub inne czynniki mogą, ich zdaniem, pozytywnie wpłynąć na wzrost zainteresowania turystyką wiejską i przyczynić się do zwiększenia liczby gości korzystających z takich pobytów. Do oceny zależności między proponowanymi usługami a możliwościami zwiększenia popytu wybrano następujące aspekty: oferta posiłków i możliwość ich samodzielnego przygotowania przez gości z wykorzystaniem produktów pochodzących z własnej, ekologicznej produkcji gospodarstwa; kategoryzacja obiektów turystyki wiejskiej; organizacja wycieczek; sprzedaż rękodzieła. Strukturę odpowiedzi przedstawiono w tabeli 43.

Wyniki wskazują na następujące wnioski:

1. Oferta posiłków z własnej produkcji rolnej – zdaniem 43% respondentów możliwość serwowania lub samodzielnego przygotowania posiłków z produktów ekologicznych ma duży lub bardzo duży wpływ na zwiększenie popytu turystycznego. Turyści krajowi cenią sobie dostęp do zdrowej, ekologicznej żywności i możliwość samodzielnego przygotowywania posiłków.
2. Kategoryzacja obiektów turystyki wiejskiej – większość badanych (58%) uznała, że kategoryzacja obiektów turystyki wiejskiej nie ma żadnego wpływu na popyt turystyczny. Kolejne 34% respondentów stwierdziło, że jej wpływ jest bardzo mały. Kwestia formalnego oznaczania standardów nie wydaje się istotna dla gości krajowych.
3. Organizacja wycieczek – zdecydowana większość respondentów (83%) uważa, że organizacja wycieczek ma niewielkie lub żadne znaczenie dla zwiększenia liczby turystów. Goście rzadko wybierają obiekty turystyki wiejskiej ze względu na oferowane wycieczki.
4. Sprzedaż rękodzieła – sprzedaż produktów rzemiosła ludowego, takich jak pamiątki czy rękodzieło, ma według respondentów najmniejszy wpływ na rozwój działalności agroekoturystycznej. Turyści krajowi rzadko interesują się tego rodzaju ofertą.

Tabela 43. Wpływ wybranych usług na rozwój działalności w turystyce wiejskiej

Kategoria	Ocena				
	0 – brak znaczenia	1 – bardzo niska	2 – niska	4 – wysoka	5 – bardzo wysoka
Samodzielne przygotowanie posiłków	15	17	25	32	11
Kategoryzacja obiektów noclegowych	58	34	–	8	–
Organizacja wycieczek lokalnych	21	12	50	9	8
Sprzedaż rękodzieła	47	33	20	–	–

Źródło: Opracowanie własne.

Z wypowiedzi respondentów wyłania się obraz typowego krajowego turysty wiejskiego:

- który preferuje bierny wypoczynek – turyści najczęściej poszukują spokojnego, pasywnego wypoczynku na wsi. Nie oczekują aktywizacji ze strony gospodarzy ani organizowania skomplikowanych atrakcji;
- który preferuje gotowe produkty i usługi – jeśli turysta zdecyduje się na jakąś formę aktywności, preferuje gotowe, kompleksowo przygotowane oferty, które nie wymagają od niego dodatkowego zaangażowania;
- który przy wyborze gospodarstwa stosuje kryteria związane z lokalizacją i ceną, nie przywiązując większej wagi do kategoryzacji ani oferowanego rękoździela;
- który preferuje samodzielne przygotowanie posiłków – większość gości woli samodzielnie przygotowywać posiłki z dostarczonych przez gospodarstwo ekologicznych produktów niż korzystać z gotowych posiłków oferowanych przez gospodarzy.

4.3.12. Bariery i ograniczenia działalności

Jedna z części kwestionariusza badawczego została poświęcona analizie głównych trudności, z jakimi borykają się właściciele obiektów noclegowych w ramach turystyki wiejskiej na Białorusi. Celem było także rozpoznanie barier i przeszkód, które utrudniają zarówno rozpoczęcie, jak i prowadzenie działalności turystycznej na obszarach wiejskich.

Na podstawie odpowiedzi respondentów wyodrębniono wiele problemów, które można podzielić na dwie kategorie: zewnętrzne i wewnętrzne.

W opinii respondentów, bariery zewnętrzne wynikają z czynników niezależnych od samych właścicieli obiektów, takich jak polityka gospodarcza, lokalna administracja czy sytuacja makroekonomiczna. Do najważniejszych problemów należą:

- kosztowne wizy dla turystów zagranicznych – wizy są drogie dla turystów z większości krajów, z wyjątkiem Ukrainy i Rosji, których obywatele są zwolnieni z obowiązku wizowego;
- brak wystarczających atrakcji turystycznych – okolice wielu gospodarstw nie oferują wystarczającej liczby atrakcji, które mogłyby przyciągnąć turystów;
- niska jakość usług w innych obiektach turystycznych – respondenci wskazali na niski poziom usług świadczonych przez inne obiekty w regionie, w tym brak odpowiednio rozwiniętej infrastruktury towarzyszącej w pobliżu ich gospodarstw;

- trudności z uzyskaniem kredytów preferencyjnych – dla wielu gospodarstw procedura ubiegania się o kredyty preferencyjne jest zbyt skomplikowana. Niektórzy respondenci napotykali problemy z uzyskaniem takiego wsparcia finansowego;
- trudna sytuacja gospodarcza w regionie i krajach sąsiednich – kryzys gospodarczy w 2011 roku i wolniejszy wzrost wynagrodzeń w stosunku do cen dóbr podstawowych spowodował zmniejszenie tzw. funduszy swobodnej decyzji w społeczeństwie białoruskim, co ogranicza wydatki na turystykę;
- brak ulg na usługi komunalne i energię elektryczną – gospodarstwa agroekoturystyczne nie korzystają z ulg na koszty związane z energią i mediami;
- brak ulgi podatkowej dla niektórych gospodarstw – dotyczy to głównie podmiotów, które nie spełniają formalnych wymogów rejestracji, przez co nie mogą korzystać z ulg przewidzianych w systemie podatkowym;
- niewielkie zainteresowanie mieszkańców turystyką wiejską – społeczności lokalne często nie wykazują zainteresowania rozwojem turystyki w ich regionie;
- ograniczone zaangażowanie władz lokalnych w rozwój turystyki – niedoceniające potencjału turystycznego regionu, niewystarczające działania w zakresie marketingu terytorialnego i edukacji turystycznej, brak typowo turystycznych rejonów w kraju, niedostateczna gospodarka odpadami;
- brak kategoryzacji i certyfikacji gospodarstw turystycznych – w kraju brakuje organizacji, która zajmowałaby się przeprowadzaniem certyfikacji i kategoryzacji obiektów agroekoturystycznych, co wpływa na brak standaryzacji jakości usług;
- wysokie koszty promocji w internecie – wielu respondentów wskazuje na trudności z promocją swoich obiektów z powodu wysokich kosztów reklam w sieci;
- rozbudowa sąsiednich gospodarstw w większe kompleksy turystyczne – właściciele obiektów wskazują, że sąsiednie gospodarstwa często przekształcają się w pensjonaty lub kompleksy hotelowe, co w ich odczuciu zniechęca turystów do korzystania z ich oferty;
- ograniczenia w parkach narodowych – ograniczony dostęp turystów do niektórych terenów parków narodowych;
- zakaz prowadzenia działalności agroekoturystycznej w gospodarstwach zlokalizowanych na obszarze parków narodowych.

Opierając się na wypowiedziach respondentów, do grupy wewnętrznych trudności i przeszkód, które napotykają właściciele gospodarstw agroekoturystycznych, można zaliczyć następujące kwestie:

- utrata lokalnych tradycji kulturowych – wiele rodzin nie zdołało zachować tradycyjnych obyczajów, co spowodowało brak ich przekazywania z pokolenia na pokolenie. Efektem tego jest zanikanie dziedzictwa kulturowego wsi;
- słaba lub brak współpracy z organizacją „Odpoczynek na wsi” – niektóre gospodarstwa agroekoturystyczne nie współpracują lub mają ograniczone relacje ze stowarzyszeniem „Odpoczynek na wsi”. Wskazywano również na trudności w nawiązaniu współpracy z tą organizacją, co ogranicza potencjał wsparcia i promocji;
- brak lub niewystarczająca współpraca z władzami lokalnymi – w opinii respondentów brak ścisłej współpracy z lokalnymi organami administracyjnymi hamuje rozwój działalności turystycznej na wsi;
- brak lub ograniczona współpraca z mieszkańcami regionu – słabe relacje z lokalną społecznością, wynikające z braku zrozumienia specyfiki turystyki wiejskiej lub niskiego zainteresowania mieszkańców, stanowią istotny problem;
- niedostatek wolnych środków finansowych na rozwój gospodarstw – większość gospodarstw boryka się z niedoborem środków finansowych, które mogłyby zostać przeznaczone na modernizację, rozbudowę czy poprawę infrastruktury obiektów;
- bariery językowe w kontaktach z turystami zagranicznymi – dla części gestorów kontakt z gośćmi z zagranicy, szczególnie z krajów o nieznanym dla nich języku, stanowi wyzwanie, które utrudnia nawiązywanie relacji i obsługę.

Respondenci podkreślali również problem zacierania się granic pojęć „agroekoturystyka” i „agrosadyba” w rzeczywistości funkcjonowania białoruskiego rynku turystycznego. Mimo że terminy te są jasno określone w regulacjach prawnych, ich użycie staje się coraz bardziej dowolne i odbiega od pierwotnych definicji.

W konsekwencji na rynku turystycznym pojawia się chaos terminologiczny i informacyjny, który wprowadza w błąd zarówno turystów, jak i innych uczestników rynku. Zjawisko to wynika z gwałtownych i nieskoordynowanych procesów kształtowania się bazy noclegowej oraz oferty turystycznej na terenach wiejskich. Sytuacja ta nie jest typowa tylko dla Białorusi. Podobne zjawiska obserwowane były także w innych państwach przechodzących dynamiczne przemiany gospodarcze i prawne, takich jak Polska. Jak wskazują badania M. Kubal i M. Miki (2012), transformacje w tych krajach również prowadziły do trudności w zachowaniu jasności definicji i standardów w turystyce wiejskiej.

Przykładowe wypowiedzi respondentów:

„Chciałoby się przyciągnąć zagranicznego turystę, który nie wie nic o Białorusi. Ale turyści z Łotwy dostali dwa razy odmowę wizową bez wyjaśnienia przyczyny”.

„W dzisiejszych czasach pod nazwą agroekoturystyki otwiera się hotele na 100 pokoi i z VIP sauną”.

„Władza rejonu oraz stowarzyszenie «Odpoczynek na wsi» powinna weryfikować sadyby, czy dany obiekt odpowiada agroekoturystyce. Proponuję nowy podział pojęć na «wiejska sadyba» i «wynajem pokoi»”.

„Zgodnie z nowelizacją dekretu od 12.01.2018, można mieć agrosadybę w strefach uzdrowiskowych («kurortnych zonach»), można zatrudniać osoby fizyczne na umowę o pracę lub zlecenie, można zatrudniać też członków swojej rodziny, ale umowy z turystami trzeba przechowywać do trzech lat, na szczęście ich rejestracja już nie w wiejskiej gminie, a w miejskiej”.

„W przygranicznych strefach jest problem z wjazdem zagranicznych turystów. Kiedy budowało się sadybę, lokalna władza obiecała, że wszystkie problemy będą rozwiązane. Ale bywa, że jedna straż przepuszcza naszych turystów, a już inna nie i zatrzymuje turystów na trzy doby. My znajdujemy się w republikańskim przyrodniczym rezerwacie «Średnia Przypieć», «Olmańskie błota», nie możemy pokazywać naszym turystom przyrody. Wkrótce zostaniemy bez turystów”.

„Obiekty, które znajdują się w przygranicznych strefach, mają problem z otrzymaniem specjalnych pozwoleń dla turystów z Rosji i Polaków”.

„W 2006 roku my byliśmy jedynym krajem w świecie, w którym agrosadyba była «reglamentowana» w osobnym dekrete. Te zmiany były potrzebne nie tylko dla rozwoju biznesu w kraju, ale żeby zachować wieś, żeby zatrzymać wyginające wioski. Na przykład teraz chcę kupić jakiś przysiółek niedaleko od powiatowego centrum, ale to jest już bardzo trudne lub ceny są bardzo wysokie”.

„Cały czas słyszymy od władzy o wprowadzeniu dodatkowych nakazów i zakazów”.

Wnioski końcowe dotyczące rozwoju turystyki wiejskiej na Białorusi:

1. Turystyka wiejska na Białorusi, jako forma społecznej mobilności przestrzennej ukierunkowanej na zaspokojenie potrzeb wypoczynkowych i poznawczych na terenach wiejskich, ma korzenie sięgające początków XX wieku. Jednakże jej rozwój ilościowy, oparty na zasadach komercyjnych, rozpoczął się w latach 90. XX wieku w okresie tworzenia przez państwo nowego ładu ekonomicznego. Cechy charakterystyczne procesu formowania rynku usług noclegowych na terenach wiejskich Białorusi to: dynamika i spontaniczność – rynek rozwija się szybko, ale w sposób żywiołowy, bez ustrukturyzowanej wizji długoterminowej; inicjatywa indywidualna – dominującą rolę odgrywają małe przedsiębiorstwa prowadzone przez osoby prywatne; niepewność efektów ekonomicznych – wynika ona z początkowego etapu rozwoju rynku, w którym brak stabilnych mechanizmów wsparcia i regulacji skutkuje nieprzewidywalnością rezultatów finansowych.
2. Proces formowania się rynku turystyki wiejskiej na Białorusi wykazuje pewne podobieństwa i odmienności w stosunku do analogicznych procesów obserwowanych w krajach Europy Zachodniej, w tym również w Polsce. Podobieństwa obejmują: warunki geograficzne – rozwój bazy noclegowej opiera się na dostępnych zasobach środowiska naturalnego i walorach krajobrazowych; rodzaj świadczonych usług – obiekty oferują usługi noclegowe, żywieniowe oraz dodatkowe aktywności towarzyszące, co odpowiada ogólnym trendom w turystyce wiejskiej; społeczne funkcje turystyki wiejskiej – rozwój tej formy turystyki pełni rolę wspierającą lokalną społeczność oraz sprzyja aktywizacji obszarów wiejskich; wykorzystanie zasobów endogenicznych – podobnie jak w innych krajach, baza noclegowa na Białorusi powstaje z wykorzystaniem istniejących zasobów mieszkaniowych oraz zaangażowania lokalnych mieszkańców. Różnice wynikają głównie z: presji regulacyjnej – proces tworzenia i funkcjonowania usług noclegowych na białoruskiej wsi podlega większemu nadzorowi ze strony państwa oraz innych

instytucji zewnętrznych. Regulacje te wpływają na zakres i formę działalności turystycznej; charakterystyki gospodarstw – w przeciwieństwie do Polski, gdzie dominują gospodarstwa agroturystyczne z rozbudowaną działalnością rolniczą, na Białorusi większość obiektów funkcjonuje w ramach małych gospodarstw o ograniczonej powierzchni (<1 ha) i skromnym zakresie produkcji rolnej; udział dużych przedsiębiorstw rolniczych – na Białorusi podmioty prawne zarządzające dużymi przedsiębiorstwami rolniczymi także organizują usługi turystyczne, co jest mniej typowe w krajach Europy Zachodniej.

3. Podstawę rozwoju ruchu turystycznego na obszarach wiejskich Białorusi stanowi z jednej strony atrakcyjność i walory przestrzeni rekreacyjnej kraju, wynikające z naturalnych cech środowiska przyrodniczego, poziomu jego turystycznego zagospodarowania oraz dostępności komunikacyjnej. Z drugiej strony rozwój ten wspiera rosnąca aktywność turystyczna społeczeństwa białoruskiego, które coraz częściej poszukuje możliwości spędzania wolnego czasu w przestrzeniach pozamiejskich. Rozwój oferty noclegowej w ramach turystyki wiejskiej, obserwowany od początku XXI wieku, jest jednym z kluczowych czynników, które przyczyniają się do wzrostu atrakcyjności białoruskiej wsi dla ruchu turystycznego. Rola wartości kulturowych, z perspektywy atrakcyjności przestrzeni wiejskiej, ma w tej chwili znaczenie raczej uzupełniające.
4. Dynamiczny rozwój bazy noclegowej na obszarach wiejskich Białorusi, obserwowany od początku XXI wieku, jest rezultatem złożonego oddziaływania wielu czynników. Można je sklasyfikować w trzech zasadniczych grupach. Pierwszą stanowią uwarunkowania związane z potencjałem przestrzeni geograficznej kraju, obejmujące bogactwo zasobów przyrodniczych i walorów krajobrazowych, które stanowią atrakcyjne tło dla rozwoju funkcji turystycznych. Drugą grupę czynników tworzy wzrost aktywności indywidualnej przedsiębiorczości – coraz więcej mieszkańców wykorzystuje swoje zasoby mieszkaniowe do prowadzenia działalności agroturystycznej. Trzecią kategorię stanowi rosnące zapotrzebowanie na wypoczynek w środowisku naturalnym, będące odpowiedzią na postępującą urbanizację i związane z nią społeczne potrzeby odpoczynku z dala od miejskiego zgiełku, w spokojnym, wiejskim otoczeniu. Istotną rolę w procesie rozwoju bazy noclegowej na wsiach odgrywa również obecność wolnych zasobów mieszkaniowych, które są adaptowane do celów turystycznych. Wiele z tych obiektów to nieruchomości dziedziczone lub kupione przez osoby z miast, co wskazuje na powstawanie nowych relacji między miastami a obszarami wiejskimi. Znaczący wpływ wywiera również polityka państwa, wspierająca rozwój przedsiębiorczości w sektorze turystyki wiejskiej. Państwo stwarza sprzyjające warunki

prawne, planistyczne i fiskalne, które zachęcają do podejmowania działalności gospodarczej w obszarze turystyki wiejskiej.

5. Rozkład przestrzenny bazy noclegowej turystyki wiejskiej na Białorusi jest wyraźnie nierównomierny i zależy od kilku kluczowych czynników: bliskości głównych aglomeracji miejskich – większe skupiska obiektów turystycznych znajdują się w regionach łatwo dostępnych czasowo dla mieszkańców miast; układu sieci drogowej – główne drogi kraju determinują dostępność komunikacyjną obszarów wiejskich, co sprzyja koncentracji turystyki w lepiej skomunikowanych lokalizacjach; lokalizacji atrakcyjnych przyrodniczo obszarów – miejsca o wyjątkowych walorach naturalnych są chętniej wybierane przez turystów i inwestorów jako lokalizacje dla obiektów noclegowych; powierzchni skażonych radioaktywnie – obszary dotknięte skutkami katastrofy w Czarnobylu pozostają wykluczone z możliwości prowadzenia działalności gospodarczej, w tym również turystycznej i rekreacyjnej.
6. Kluczowe znaczenie bazy noclegowej turystyki wiejskiej wynika z faktu, że rozwija się ona na obszarach charakteryzujących się niedostatkiem lub brakiem miejsc noclegowych w obiektach zakwaterowania zbiorowego. Oferta turystyki wiejskiej stanowi zatem ważne narzędzie wyrównywania regionalnych dysproporcji w podaży miejsc noclegowych. Dzięki temu obiekty wiejskie kompensują przestrzenne braki recepcyjne, umożliwiając rozwój ruchu turystycznego na terenach słabiej dostępnych pod względem komunikacyjnym, lecz wyróżniających się szczególnymi walorami przyrodniczymi. Przykładem mogą być miejsca atrakcyjne dla zagranicznych turystów, którzy poszukują uroków dzikiej natury.
7. Rozwój bazy noclegowej turystyki wiejskiej wymaga uwzględnienia aspektów jakościowych, takich jak poziom oferowanych usług, jakość wyposażenia obiektów oraz zagospodarowanie ich bliższego i dalszego otoczenia. Wzrost oczekiwań turystów krajowych wobec standardu usług w turystyce wiejskiej wymusza innowacje usługowe, które wynikają z potrzeb odwiedzających. Komplementarna oferta turystyki wiejskiej (tzw. agroekoturystyki) zależy w dużej mierze od indywidualnych możliwości organizacyjnych gestorów. Ważnym aspektem jest zdolność do tworzenia nieformalnych sieci współpracy na poziomie lokalnym, np. z rzemieślnikami, twórcami ludowymi, lub poza lokalnym środowiskiem, np. z przewodnikami turystycznymi. Choć formalnie świadczenie usług noclegowych w turystyce wiejskiej na Białorusi nie jest traktowane jako działalność gospodarcza, to jednak prowadzenie takich obiektów wymaga od gestorów kompetencji przedsiębiorczych. Należą do nich m.in.: decyzyjność i umiejętność zarządzania ryzykiem, zarządzanie finansami i orientacja na klienta, myślenie strategiczne i operacyjne, zarządzanie relacjami oraz negocjacje, orientacja na rozwój oraz cechy

przywódcze. Gestorzy obiektów turystyki wiejskiej budują jednocześnie kapitał społeczny w swoim środowisku lokalnym, co wpływa na sposób zarządzania obiektami, charakter świadczonej gościnności i na ekonomiczny sukces ich przedsięwzięć.

8. Model funkcjonalny obiektów turystyki wiejskiej na Białorusi jest dopasowany głównie do potrzeb turystów krajowych, ale w większym zakresie odpowiada również na potrzeby zagranicznych gości. Charakterystyka turystów krajowych: dominującą grupę stanowią rodziny z dziećmi, seniorzy i młodzież, turyści krajowi nie oczekują szerokiej oferty zajęć fakultatywnych ani dodatkowej animacji czasu wolnego, ich potrzeby koncentrują się przede wszystkim na: jakości usług noclegowych, możliwości degustacji lokalnych potraw przygotowanych z produktów wytwarzanych w gospodarstwach. Charakterystyka turystów zagranicznych: w większym stopniu niż krajowi goście korzystają z propozycji zajęć fakultatywnych, są bardziej zainteresowani poznaniem wartości kulturowych, takich jak folklor, tradycyjne rzemiosło czy lokalna sztuka, cenią sobie możliwość uczestnictwa w warsztatach związanych z rękodziełem i innych aktywnościach poznawczych.
9. Rozwój bazy noclegowej turystyki wiejskiej na Białorusi można postrzegać jako fenomen społeczny, który w kontekście pełnionych funkcji daje się wyraźnie podzielić na dwa główne wymiary: ekonomiczny i indywidualistyczny (psychologiczno-socjologiczny). Wymiar ekonomiczny: funkcja ekonomiczna obiektów noclegowych z perspektywy społeczności wiejskiej koncentruje się przede wszystkim na oczekiwanych i realnych korzyściach finansowych, które wynikają z działalności usługowej. Jednak skala tych korzyści jest ograniczona przez niewielkie rozmiary działalności. Jak wynika z przeprowadzonych wywiadów, tworząca się oddolnie sieć współpracy pomiędzy gestorami a innymi uczestnikami ruchu turystycznego daje szansę włączenia różnych grup społecznych w obszar ekonomicznych korzyści. Niemniej jednak wielkość transferowanych środków pieniężnych pozwala wspierać finansowo głównie gestorów obiektów noclegowych i nielicznych członków ich rodzin. Wymiar indywidualistyczny: aspekt psychologiczno-socjologiczny opiera się na społecznej aktywizacji wsi i rozwoju ducha przedsiębiorczości indywidualnej. Respondenci wyraźnie wskazywali na turystykę wiejską jako czynnik rozwoju osobistego, który umożliwia samorealizację. Wiele osób opisuje tę działalność jako pracę wykonywaną dla duszy. Relacje nawiązywane między gospodarzami a gośćmi, a także powstające więzi społeczne, są istotnym elementem tego procesu. Przykładem może być zjawisko gości powracających, które wskazuje na budowanie bliskich, towarzyskich relacji pomiędzy gestorami a turystami.

10. Obecny poziom rozwoju bazy noclegowej turystyki wiejskiej na Białorusi pozwala stwierdzić, że turystyka ta stanowi wsparcie dla społeczno-gospodarczego rozwoju terenów wiejskich, choć jej rola w strukturze funkcjonalnej obszarów wiejskich jest uzupełniająca. Rozwój turystyki wiejskiej stymuluje aktywność wybranych grup społecznych, zwłaszcza osób wyróżniających się przedsiębiorczością i ekonomiczną aktywnością indywidualną. Gestorzy bazy noclegowej mogą pełnić funkcję społecznych wzorców przedsiębiorczości, stanowiąc przykład dla innych osób, które poszukują własnych dróg rozwoju zawodowego i gospodarczego. Choć turystyka wiejska jest istotnym przejawem aktywizacji społeczno-gospodarczej, nie można jej uznać za czynnik zdolny do wywołania głębszych zmian strukturalnych na obszarach wiejskich. Rozwój turystyki nie rozwiąże problemów, takich jak: wyludnianie się wsi, rozwarstwienie ekonomiczne ludności. Mimo ograniczeń, działalność turystyki wiejskiej przyczynia się do: mobilizacji endogenicznych zasobów wsi, modernizacji infrastruktury wiejskiej, odtworzenia i ochrony dziedzictwa kulturowego obszarów wiejskich. Te aspekty sprawiają, że turystyka wiejska doskonale wpisuje się w koncepcję zrównoważonego rozwoju, równocześnie wspierając zachowanie naturalnych i kulturowych wartości przestrzeni wiejskiej.
11. Rozwój infrastruktury noclegowej związanej z turystyką wiejską na Białorusi w dużej mierze determinowany jest przez wpływ tzw. otoczenia zewnętrznego, które obejmuje podmioty władzy na szczeblu centralnym, regionalnym i lokalnym, a także inne instytucje odpowiedzialne za tworzenie ram prawnych i ustalanie zasad funkcjonowania tego rodzaju działalności usługowej. Już sam fakt, że w obecnym systemie gospodarki centralnie koordynowanej przez państwo udało się stworzyć regulacje prawne inicjujące rozwój rynku usług turystyki wiejskiej w oparciu o indywidualne zasoby mieszkańców, można uznać za wyjątkowe osiągnięcie, wynikające z decyzji politycznych. Warto zaznaczyć, że wiele obszarów życia gospodarczego na Białorusi wciąż pozostaje w gestii państwa. Model organizacyjny turystyki wiejskiej, który rozwija się w tym systemie, jest scentralizowany i w znacznym stopniu koordynowany przez jedną instytucję – stowarzyszenie „Odpoczynek na wsi”. W założeniu struktura ta, wspierana przez regionalne oddziały stowarzyszenia i wybrane jednostki administracji lokalnej, powinna tworzyć solidne podstawy organizacyjne dla rozwoju turystyki wiejskiej w całym kraju. Jednak wypowiedzi respondentów wskazują na liczne niedoskonałości w funkcjonowaniu tego modelu wsparcia. Gestorzy obiektów noclegowych turystyki wiejskiej często są zdani na własne siły w wielu kluczowych kwestiach związanych z rozwojem regionalnym. Do obszarów,

w których szczególnie odczuwalny jest brak efektywnego wsparcia, należą: promocja regionalna – brak spójnych działań marketingowych ze strony władz lokalnych; informacja turystyczna – niedostateczne działania w zakresie dystrybucji informacji o walorach turystycznych regionów; doradztwo prawne – brak dostępu do kompleksowej pomocy prawnej; wsparcie w poszukiwaniu źródeł finansowania – niewystarczająca pomoc w ubieganiu się o środki na inwestycje turystyczne. Szczególnie problematycznym jest brak zainteresowania władz lokalnych rozwojem turystyki na ich terenie. Respondenci wskazują na bierność przedstawicieli administracji w działaniach na rzecz promocji regionu czy poprawy infrastruktury niezbędnej dla rozwoju turystyki. W warunkach dynamicznie rozwijającego się, choć wciąż stosunkowo młodego, rynku usług agroekoturystycznych na Białorusi rola stowarzyszenia „Odpoczynek na wsi” pozostaje kluczowa. Organizacja ta pełni funkcję: koordynatora działań w skali kraju, źródła wiedzy i dobrych praktyk, kanału dystrybucji innowacji i wzorców organizacyjnych, ośrodka edukacji i wsparcia gestorów. Jednak aby zwiększyć efektywność działań, stowarzyszenie powinno w jeszcze większym stopniu zaangażować się w budowanie spójnego systemu wsparcia dla podmiotów turystyki wiejskiej, szczególnie w zakresie promocji, edukacji, a także rozwiązywania problemów związanych z barierami prawnymi czy finansowymi.

12. W przeprowadzonym badaniu zidentyfikowano wiele ograniczeń i przeszkód, które utrudniają rozwój turystyki wiejskiej na Białorusi. Wynikają one zarówno z bezpośrednich doświadczeń gestorów obiektów noclegowych, jak i z praktyki w obsłudze gości. Problemy te mają swoje źródło zarówno w aspektach formalnych, jak i ekonomicznych oraz infrastrukturalnych. Jednym z najczęściej wskazywanych przez respondentów ograniczeń są utrudnienia związane z przyjazdami turystów zagranicznych. Wśród głównych problemów wymieniano: drogie wize, które stanowią znaczącą barierę finansową, szczególnie dla gości z krajów innych niż Rosja i Ukraina, gdzie obowiązek wizowy został zniesiony; ograniczenia formalne dotyczące poruszania się turystów na terenach chronionych, w tym w parkach narodowych, co wpływa negatywnie na ich dostępność dla odwiedzających. Gestorzy wskazali na słabnącą siłę nabywczą popytu turystycznego zarówno w kraju, jak i w sąsiedniej Rosji, która jest jednym z głównych rynków zagranicznych dla białoruskiej turystyki wiejskiej. Główne przyczyny to: trudna sytuacja ekonomiczna na Białorusi, która ogranicza możliwość wydatkowania środków na turystykę przez mieszkańców; niższe dochody ludności rosyjskiej i białoruskiej w wyniku kryzysów gospodarczych, co skutkuje zmniejszeniem liczby podróży rekreacyjnych. Obiekty turystyki wiejskiej są wy-

jątkowo podatne na zmiany w zapotrzebowaniu turystycznym, co wynika z ich niewielkiej skali działalności i specyficznej grupy docelowej. Każda zmiana w preferencjach turystów lub ich zdolności do podróżowania ma bezpośredni wpływ na funkcjonowanie takich obiektów. Większość pozostałych trudności, z jakimi borykają się właściciele obiektów noclegowych, wynika z procesu transformacji gospodarczej kraju i postępującej wciąż modernizacji infrastrukturalnej, także w sektorze turystycznym. Mimo pewnych postępów w tej dziedzinie, infrastruktura turystyczna w wielu regionach nadal pozostaje niewystarczająca.

Na podstawie analizy wypowiedzi respondentów można wyodrębnić dwie kluczowe bariery hamujące rozwój bazy agroekoturystycznej: brak wystarczających środków finansowych – gestorzy wskazali na niewielką ilość dostępnych funduszy na rozwój swojej działalności, co uniemożliwia modernizację i rozbudowę obiektów (wielu z nich zmaga się z ograniczonym dostępem do preferencyjnych kredytów lub dotacji); brak atrakcji turystycznych w najbliższym otoczeniu – wielu respondentów zwróciło uwagę na fakt, że w sąsiedztwie ich obiektów często nie ma wystarczającej liczby atrakcji przyciągających turystów. Problem ten dodatkowo ogranicza ich możliwości promocji i rozwijania oferty usługowej.

Problemy, takie jak drogie wizy, ograniczenia formalne czy brak atrakcji wpływają nie tylko na popyt na usługi turystyki wiejskiej, ale także na międzynarodowy wizerunek Białorusi jako destynacji turystycznej. Aby zwiększyć konkurencyjność sektora turystyki wiejskiej, konieczne są działania w zakresie: poprawy dostępności dla turystów zagranicznych, inwestycji w infrastrukturę turystyczną, zwiększenia wsparcia finansowego i organizacyjnego dla właścicieli obiektów.

13. Pomimo faktu, że oficjalne dane statystyczne od ponad dekady wskazują na stabilny wzrost liczby obiektów noclegowych funkcjonujących jako podmioty turystyki wiejskiej (*subiekty agroekoturizmu*), to jednak na podstawie analizy uzyskanych wyników badań można stwierdzić, że przyszłość tej kategorii bazy turystycznej jest trudna do jednoznacznego przewidzenia. Kluczowe wyzwania i niepewności wynikają zarówno z wewnętrznych słabości sektora, jak i zewnętrznych uwarunkowań, które wpływają na jego funkcjonowanie. Główną barierą dla dalszego wzrostu bazy noclegowej turystyki wiejskiej są niedobory kapitałowe, które znacząco ograniczają możliwość jej rozwoju. Jak wynika z wypowiedzi respondentów, gestorzy obiektów napotykać na trudności finansowe, które uniemożliwiają im: modernizację infrastruktury, rozbudowę istniejących obiektów, kreowanie nowoczesnej, konkurencyjnej oferty turystycznej dostosowanej do zmieniających się oczekiwań

gości, zarówno krajowych, jak i zagranicznych. Z tego względu w dłuższej perspektywie szanse na rozwój będą miały te obiekty, których właściciele będą dysponować wystarczającymi środkami finansowymi, by dostosować swoje usługi do rosnących wymagań rynku. W tym kontekście przewagę konkurencyjną mogą zyskać podmioty zarządzane przez większe organizacje rolnicze (przedsiębiorstwa), które mają znacznie większy kapitał niż gospodarstwa indywidualne. Zarówno z analizy danych, jak i z wypowiedzi respondentów wynika, że konkurencja w sektorze turystyki wiejskiej stale rośnie. Podmioty agroekoturystyczne muszą zmierzyć się z rywalizacją ze strony innych obiektów noclegowych, które działają komercyjnie na większą skalę i oferują usługi o zbliżonym profilu. Tego rodzaju obiekty, które już zaczynają funkcjonować na terenach wiejskich Białorusi, są postrzegane przez gestorów jako realne zagrożenie dla ich działalności. Dodatkowo obecne strategiczne programy rozwoju turystyki wskazują, że w miejscach o szczególnie atrakcyjnych walorach turystycznych będzie realizowany scenariusz komercjalizacji i umasowienia konsumpcji usług turystycznych. Taki kierunek rozwoju może prowadzić do zmniejszenia znaczenia mniejszych, rodzinnych gospodarstw na rzecz większych kompleksów turystycznych. Do niepewności w sektorze turystyki wiejskiej przyczyniają się także inne, bardziej złożone problemy, które wynikają z polityki państwa i zmian społeczno-gospodarczych na obszarach wiejskich. Należą do nich: możliwość współlistnienia funkcji turystycznej i wielkoobszarowego rolnictwa, które w wielu przypadkach dominują na terenach wiejskich i mogą ograniczać rozwój turystyki; rozwój agromiast (agromiasteczek), które w wyniku polityk sektorowych państwa przyjmują charakter małomiasteczkowy z elementami typowo osiedlowymi. Tego rodzaju przekształcenia mogą wpłynąć na utratę tradycyjnego wiejskiego krajobrazu, który jest jednym z głównych atutów turystyki wiejskiej. Z perspektywy średniookresowej przyszłość rozwoju turystyki wiejskiej na Białorusi zależy także od odpowiedzi na pytanie, czy w społeczeństwie postagrarnym, w którym dominują obecnie silne więzi z miastami, znajdzie się wystarczająco duże zainteresowanie ofertą wiejską. Choć mieszkańcy miast wciąż utrzymują relacje z obszarami wiejskimi, nie jest jasne, czy będą oni skłonni korzystać z zasobów i atrakcji terenów wiejskich na zasadach komercyjnych.

Ostateczna odpowiedź na pytanie, jak będzie kształtować się przyszłość bazy noclegowej turystyki wiejskiej na Białorusi, pozostaje otwarta i wymaga dalszych badań oraz obserwacji długoterminowych trendów społeczno-gospodarczych.

Turystyka wiejska na Białorusi, mimo swoich historycznych korzeni, rozwinęła się w formie komercyjnej dopiero w latach 90. XX wieku w wyniku

zmian gospodarczych i społecznych. Charakteryzuje się dynamicznym, ale nieustrukturyzowanym rozwojem, opierającym się na inicjatywie indywidualnej i prywatnych inwestycjach. Proces ten, choć podobny do wzorców obserwowanych w Europie Zachodniej, różni się ze względu na większą rolę regulacyjną państwa i specyfikę struktury gospodarstw wiejskich.

Główne czynniki wpływające na rozwój bazy noclegowej turystyki wiejskiej to atrakcyjność przyrodnicza kraju, rosnące zapotrzebowanie na wypoczynek w środowisku naturalnym i rozwój indywidualnej przedsiębiorczości. Mimo sprzyjających warunków, rozwój sektora napotyka liczne bariery, w tym problemy finansowe, ograniczenia administracyjne, nierównomierne rozmieszczenie obiektów i brak kompleksowego systemu wsparcia i promocji.

Rozwój turystyki wiejskiej przyczynia się do aktywizacji społeczno-gospodarczej wsi, wspierając lokalne społeczności i pobudzając przedsiębiorczość. Jednak jej wpływ na strukturalne zmiany w rolnictwie i na obszarach wiejskich jest ograniczony. W przyszłości kluczowe znaczenie będzie miało podniesienie jakości usług, dostosowanie oferty do rosnących oczekiwań turystów oraz wdrażanie skutecznych narzędzi wsparcia i promocji turystyki wiejskiej.

BIBLIOGRAFIA

- Aitchison C.C. (2005), *Feminist and gender perspectives in tourism studies. The social-cultural nexus of critical and cultural theories*, „Tourist Studies”, Vol. 5(3), s. 207-224.
- Alachnovič A. (2018), *Powolne, ale realne zmiany gospodarki białoruskiej*, obserwator finansowy.pl (dostęp: 4.09.2018).
- Aleksandrowa A.J. (2005), *Geografiya turizma: teoreticheskiye osnovaniya i puti razvitiya*, „Geografiya i Turizm: Sb. nauch. tr./ Perm. un-t. Perm”, No. 1, s. 3-16. [Александрова А.Ю. *География туризма: теоретические основания и пути развития* // География и туризм: Сб. науч. тр./ Перм. ун-т. Пермь, 2005. – Вып. 1. С. 3-16].
- Andriotis K. (2002), *Scale of hospitality firms and local economic development – Evidence from Crete*, „Tourism Management”, Vol. 23, s. 333-341.
- Anoszko Ja.I., Gajdukiewicz L.M. (2010), *Agroekoturizm prirodnogo potentsiala belorusskogo Poles'ya* / YA.I. Anoshko, L.M. Gaydukevich // „Vesnik Paleskaga dzjarzhūnaga universitet. Seroye Predprodazhnoye Issledovaniye”, No. 2, s. 33-40 [Аношко, Я.И. *Агроэкотуристический природный потенциал Белорусского Полесья* / Я.И. Аношко, Л.М. Гайдукевич // Веснік Палескага дзяржаўнага ўніверсітэта. Сэрыя прыродазнаўчых навук.–2010.–№ 2.–С. 33-40].
- Antipowa E., Fakeyeva L. (2012), *Settlement system of Belarus. Spatial and temporal trends at the end of 20th and the beginning of the 21st centuries*, „Journal of Settlements and Spatial Planning”, Vol. 3(2), s. 129-139.
- Antipowa Je.A (2006), *Demograficheskoye razvitiye Respubliki Belarus' v KHKH veke: tendentsii, regional'nyye razlichiya, problemy* // „Narodonaseleniye”, Т. 71-1, 1, s. 5-15 [Антипова Е.А., *Демографическое развитие Республики Беларусь в XXI веке: тенденции, региональные различия, проблемы* // Народнонаселение. 2016. Т. 71-1, № 1. С. 5-15].
- Antipowa Je.A. (2007), *Sielskoje rassielenije Bielarusi: prostranstwienno-wriemiennyye sdwigi*, „Ziemia Bielarusi”, No. 2, s. 20-25 [Антипова Е.А. *Сельское расселение Беларуси: пространственно-временные сдвиги* (в 2-х ч.) // Земля Беларуси.– 2007. – № 2.–С.20-25; Земля Беларуси.– 2007. – № 3.–С.15-20].

- Antipova Ye.A., Fakeyeva L.W. (2011), *Sravnitel'no-geograficheskiy analiz demograficheskogo razvitiya sel'skoy mestnosti Respubliki Belarus' i Respubliki Moldova* // „Regional'nyye Issledovaniya”, Vol. 2(32), s. 106-114 [Антипова Е.А., Фокеева Л.В. *Сравнительно-географический анализ демографического развития сельской местности Республики Беларусь и Республики Молдова* // Региональные исследования.–2011. – № 2 (32).–С. 106-114].
- Antipova Ye.A., Fakeyeva L.W., Myszlakow S.G. (2006), *Novyye metodicheskiye podkhody k rayonirovaniyu territorii v kontekste resheniya problem regional'nogo razvitiya (na primere kompleksnogo demograficheskogo zonirovaniya sel'skoy mestnosti Respubliki Belarus')* / Ye.A. Antipova, L.V. Fokeyeva, S.G. Myshlyakov // *Demograficheskiy krizis kak ugroza regional'nomu razvitiyu Rossii: puti preodoleniya: sb. nauch. statey / Komitet po sotsial'noy politike Soveta Federatsii Federal'nogo sobraniya Rossiyskoy Federatsii, In-t sotsial'no- politicheskikh issledovaniy RAN; otv. red. O.A. Kopleva, M., s. 27-30* [Антипова, Е.А. *Новые методические подходы к районированию территории в контексте решения проблем регионального развития (на примере комплексного демографического зонирования сельской местности Республики Беларусь)* / Е.А. Антипова, Л.В. Фокеева, С.Г. Мышляков // Демографический кризис как угроза региональному развитию России: пути преодоления: сб. науч. статей / Комитет по социальной политике Совета Федерации Федерального собрания Российской Федерации, Ин-т социально- политических исследований РАН; отв. ред. О.А. Коплева.–М., 2006.–С. 27-30.]
- Antipova Ye.A., Manak B.A., Jacuchno W.M. (2001), *Lyudskiye poteri sel'skoy mestnosti Belarusi, ikh masshtaby i posledstviya* / Ye.A. Antipova, B.A. Manak, V.M. Yatsukhno // „Sotsiologiya”, No. 1, s. 41-48 [Антипова, Е.А. *Людские потери сельской местности Беларуси, их масштабы и последствия* / Е.А. Антипова, Б.А. Манак, В.М. Яцухно // Социология.–2001.–№ 1.–С. 41-48].
- Antipova S., Antipow W., Sawina I. (2014), *Posledstwiya wozdiejstwiya wniesznich przyczyn na demograficzესკიე processy w Biełarusi*, „Mied. Nowosti”, No. 5, s. 16-21 [Антипова С., Антипов В., Савина И., *Последствия воздействия внешних причин на демографические процесс в Беларуси*, Мед. Новости. – 2014. – №5. – с.16-21].
- Ateljevic J., Doorne S. (2000), ‘Staying within the fence’: Lifestyle entrepreneurship in tourism, „Journal of Sustainable Tourism”, Vol. 8(5), s. 378-392.
- Awdiewicz N.F. (2006a), *Metodika provedeniya kompleksnogo analiza deyatel'nosti usadeb, zanimayushchikhsya sel'skim turizmom* / N.F. Avdeyevich, „Ekonomika i Upravleniye”, No. 4, s. 130-136 [Авдеевич, Н.Ф. *Методика проведения комплексного анализа деятельности усадеб, занимающихся сельским туризмом* / Н.Ф. Авдеевич // Экономика и управление.–2006.–№ 4.–С. 130-136].
- Awdiewicz N.F. (2006b), *Regulirovaniye ekonomicheskikh voprosov v sel'skom turizme* / N.F. Avdeyevich // „Ekonomika i Upravleniye”, No. 1, s. 95-100 [Авдеевич, Н.Ф., *Регулирование экономических вопросов в сельском туризме* / Н.Ф. Авдеевич // Экономика и управление.–2006. – № 1.–С. 95-100. 2].
- Babbie E. (2013), *Podstawy badan społecznych*, PWN, Warszawa.

- Baczila S.S. (2003), *Proizvodstwiennyj potienycał sielskochozajstwiennyh ziemiel Minskoj oblasti*, „Prirodnyje Resursy”, No. 4, s. 20-29 [Бачила, С.С. *Производственный потенциал сельскохозяйственных земель Минской области*, *Природные ресурсы*.–2003. – № 4.–С. 20-29].
- Bański J. (2003), *Współczesne i przyszłe zmiany w strukturze przestrzennej obszarów wiejskich – wybrane zagadnienia*, „Studia Obszarów Wiejskich”, t. 4, s. 11-26.
- Bański J. (2004a), *Możliwości rozwoju pozarolniczych źródeł dochodu na obszarach wiejskich*, „Studia Obszarów Wiejskich”, t. 5, s. 9-22.
- Bański J. (2004b), *Procesy ludnościowe na obszarach wiejskich*, „Studia Obszarów Wiejskich”, t. 65, s. 21-38.
- Bański J. (2008), *Geografia polskiej wsi*, PWE, Warszawa.
- Bański J., Stola W. (2002), *Przemiany struktury przestrzennej i funkcjonalnej obszarów wiejskich w Polsce*, „Studia Obszarów Wiejskich”, t. 3, s. 1-121.
- Barbier B. (1991), *Turystyka na obszarach wiejskich we Francji*, „Acta Universitatis Lodziensi. Folia Geographica”, Vol. 14, s. 21-31.
- Barkowa N.G. (2011), *Podderzhka malogo biznesa v sfere agroekoturizma / N. G. Barkova // XIV mezhdunarodnaya nauchno-prakticheskaya konferentsiya „Sovremennyye tekhnologii sel'skokhozyaystvennogo proizvodstva”: materialy konferentsii: v dvukh chastyakh / Grodnenskiy gosudarstvennyy agrarnyy universitet, Grodno, 2011, Chast' 1: Agronomiya, zashchita rasteniy, ekonomika, bukhgalterskiy uchot, s. 263-265 [Баркова, Н.Г. Поддержка малого бизнеса в сфере агроэкотуризма / Н.Г. Баркова // XIV международная научно- практическая конференция „Современные технологии сельскохозяйственного производства”: материалы конференции: в двух частях / Гродненский государственный аграрный университет. – Гродно, 2011. – Часть 1: Агрономия, защита растений, экономика, бухгалтерский учёт. – С. 263-265].*
- Biélarus' proizvoditielnost' ikonkurientosposobnost' sielskogo chozajstwa wlijanije gosudarstwiennoj poddierkży i riegulirovanija rynkow* (2009), *Otdielsielskogo chozajstwa i razwitija sielskich riegionow Diepartamient ustojcziwogo razwitija Riegion Jewtropyi Centralnoj Azii [Беларусь производительность и конкурентоспособность сельского хозяйства влияние государственной поддержки и регулирования рынков, Отдел сельского хозяйства и развития сельских регионов, Департамент устойчивого развития Регион Европы и Центральной Азии, 2009].*
- Biélarus' w cyfrach – Ctatistyczeskij sbornik* (2018), *Hatsional'nyy statisticheskiy komitet Respubliki Belarus', Minsk [Беларусь в цифрах–Статистический сборник, 2018, Национальный статистический комитет Республики Беларусь, Минск].*
- Blazhevich I. (2014), *Etno-społeczne i religijne procesy w nowoczesnym społeczeństwie*, Wydawnictwo Grodzieński Uniwersytet, Grodno.
- Blazhevich I. (2015), *Czynniki, stymulujące rozwój agroturystyki w obwodzie brzeskim*, Białoruski Państwowy Uniwersytet, Mińsk.

- Blazhevich I. (2017), *Wartości kulturowe w działalności białoruskich gospodarstw agroturystycznych* [w:] M. Drewnik, M. Mika (red.), *Człowiek i jego działania. Spojrzenie geografów. Prace dedykowane Profesorowi Włodzimierzowi Kurkowi*, IGIiGP, Uniwersytet Jagielloński, Kraków, s. 47-60.
- Bliszcz W.Ł. (2010), *Etnograficheskoye nasledie Belarusi: vozmozhnosti turistskogo ispol'zovaniya: ucheb.-metod. posobiye*, BGPU, Minsk [Блищ В.Л. *Этнографическое наследие Беларуси: возможности туристского использования: учеб.-метод. пособие*.—Минск: БГПУ, 2010.-120 с].
- Bliszcz W.Ł. (2011), *Etnograficheskoye nasledie v kontekste kontseptsii ustoychivogo razvitiya turizma* / V.L. Blisch // *Vesnik Grodzenskag dzharzhainaga Universiteta im. YU. Kupala, Seryaya 1, No.1*, s. 81-88 [Блищ, В.Л. *Этнографическое наследие в контексте концепции устойчивого туристического развития* / В.Л. Блищ // *Вестник Гродзенскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя Я. Купалы. Серыя 1.—2011. — № 1.—С. 81-88*].
- Bloch W.N. (2014), *Problemy razvitiya sel'skikh territoriy rossiysko-belorusskogo prigranich'ya* // V.N. Blokhin vestnik ngeu • 2, No. 4, s. 182-191 [Блохин В.Н., *Проблемы развития сельских территорий российской-белорусской приграничья* В.Н. Блохин вестник нгузу • 2014 • № 4, с. 182-191].
- Bogdewicz I.M., Baraszenko W.W., Oczkowskaja L.W. (1999), *Dinamika agrochimizheskich svojstv pachotnykh poczw Rjespubliki Bielarus'* [w:] I.M. Bogdewicz, W.W. Baraszenko, L.W. Oczkowskaja, *Poczwiennyje issledowanija i primienienije udobrienij: Miezwiedomstwiennyj tiematiczeskij sbornik*, Bieloruskij nauczno-issledowatielskij institut poczwowiedienijai i agrochemii, Minsk, No. 5, s. 3-16. [Богдевич И.М. *Динамика агрохимических свойств пахотных почв Рес-публики Беларусь* = Dynamics of agrochemical properties of arable soils of the Republic of Belarus / И.М.Богдевич, В.В.Барашенко, Л.В.Очковская и др. // Почвенные исследования и применение удобрений: Межведомственный тематический сборник / Белорусский научно-исследовательский институт почвоведения и агрохимии.— Минск, 1999.— Вып.25.— С. 3-16].
- Bowler I. (1999), *Modelling farm diversification in regions using expert and decision support systems*, „Journal of Rural Studies”, Vol. 15, s. 297-305.
- Bowler I., Clark G., Crockett A., Ilbery B., Shaw A. (1996), *The development of alternative farm enterprises: A study of family labour farms in the northern Pennines of England*, „Journal of Rural Studies”, Vol. 12(3), s. 285-295.
- Brandth B., Haugen M.S. (2007), *Gendered work in family farm tourism*, „Journal of Comparative Family Studies”, Vol. 38(3), s. 379-393.
- Brandth B., Haugen M.S. (2010), *Doing farm tourism: The intertwining practices of gender and work*, „Signs. Journal of Women in Culture and Society”, Vol. 35(2), s. 426-446.
- Brandth B., Haugen M.S. (2011), *Farm diversification into tourism – Implications for social identity?* „Journal of Rural Studies”, Vol. 27, s. 35-44.
- Burrell J., Manfredi S., Rollin H. (1997), *Equal opportunity for woman employees in the hospitality industry: a comparison between France, Italy, Spain and the UK*, „International Journal of Hospitality Management”, Vol. 16(2), s. 161-179.

- Busby G., Rendle S. (2000), *The transition from tourism on farms to farm tourism*, „Tourism Management”, Vol. 21, s. 635-642.
- Cederholm E., Hultman J. (2010), *The value of intimacy – Negotiating commercial relationships in lifestyle entrepreneurship*, „Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism”, Vol. 10(1), s. 16-32.
- Chomicz S.A. (2008), *Predposylki i bar'yery razvitiya turistskogo obmena mezhdunarodnogo Prava i Mezhdunarodnykh Otnosheniy* / S.A. Khomich // „Zhurnal Mezhdunarodnogo Prava i Mezhdunarodnykh Otnosheniy”, No. 4, s. 76-79 [Хомич, С.А. *Предпосылки и барьеры развития туристского обмена между Республикой Беларусь и Республикой Польша* / С.А. Хомич // Журнал международного права и международных отношений. – 2008. – № 4. – С. 76-79].
- Chomicz S.A. (2012), *Geoekologicheskiye printsipy turistsko-rekreatsionnogo ispol'zovaniya obvodnennykh kar'yerov Belarusi* / S.A. Khomich i dr. // „Vestnik Fonda Fundamental'nykh Issledovaniy”, No. 4, s. 50-60 [Хомич, С.А. *Геоэкологические принципы туристско- рекреационного использования обводненных карьеров Беларуси* / С.А. Хомич и др. // Вестник Фонда фундаментальных исследований. – 2012. – № 4. – С. 50-60].
- Chomicz S.A., Karczewskaja Je.N., Kolos T.I. (2008), *Prostranstvennaya differentsiatsiya usloviy razvitiya sel'skogo turizma v Gomel'skom problemnom regione* / S.A. Khomich, Ye.N. Karchevskaya, T.I. Kolos // Belarus' v sovremennom mire: materialy VII Mezhdunar. konf., posvyashch. 87-letiyu obrazovaniya BGU, 30 okt. 2008 g. / redkol.: V.G. Shadurskiy [i dr.], Tesey, Minsk, s. 212-214 [Хомич, С.А., *Пространственная дифференциация условий развития сельского туризма в Гомельском проблемном регионе* / С.А. Хомич, Е.Н. Карчевская, Т.И. Колос // Беларусь в современном мире: материалы VII Междунар. конф., посвящ. 87-летию образования БГУ, 30 окт. 2008 г. / редкол.: В.Г. Шадурский [и др.]. – Минск: Тесей, 2008. – С. 212-214].
- Chomicz S.A., Żeleznik A.M., Biekta M. (2010), *Sravnitel'naya kharakteristika razvitiya modeley razvitiya sel'skogo turizma v stranakh Vostochnoy Yevropy (na primere Ukrainy, Belarusi, Pol'shi)* / S.A. Khomich, A.M. Zheleznyak, M. Biekta // „Vestnik L'vovskogo Natsional'nogo Agrarnogo Universiteta. Ekonomika APK”, Vol. 17(2), s. 384-391 [Хомич, С.А., *Сравнительная характеристика развития моделей развития сельского туризма в странах Восточной Европы (на примере Украины, Беларуси, Польши)* / С.А. Хомич, А.М. Железняк, М. Бекта // Вестник Львовского национального аграрного университета. Экономика АПК. – 2010. – № 17 (2). – С. 384-391].
- Cielskoje choziajstwo riespubliki Bielarus' – Staticzeskij sbornik (2018), Hatsional'nyy staticheskij komitet Respubliki Belarus', Minsk [*Сельское хозяйство республики Беларусь – Статистический сборник*, 2018, Национальный статистический комитет Республики Беларусь, Минск].
- Cukier J., Norris J., Wall G. (1996), *The involvement of women in the tourism industry of Bali, Indonesia*, „The Journal of Development Studies”, Vol. 33(2), s. 248-270.

- Czarnecki A. (2005), *Obszary wiejskie, urbanizacja wsi, rozwój wielofunkcyjny, rolnictwo wielofunkcyjne – przegląd pojęć* [w:] A. Rosner (red.), *Uwarunkowania i kierunki przemian społeczno-gospodarczych na obszarach wiejskich*, IRWiR PAN, Warszawa, s. 246-247.
- Dajneko A.Je., Gonczarow W.W. (1996), *Vneshneekonomicheskiye aspekty APK Belarusi: (otsenka, problemy, perspektivy)* [w:] V.G. Gusakov (red.), *Belorusskiy NII ekonomiki i informatsii APK*, Akademiya Agrarnykh Nauk Respubliki Belarus', Minsk [Дайнеко, А.Е. *Внешнеэкономические аспекты АПК Беларуси: (оценка, проблемы, перспективы)* / А.Е. Дайнеко, В.В. Гончаров ; Академия аграрных наук Республики Беларусь, Белорусский НИИ экономики и информации АПК; под ред. В.Г. Гусакова. – Минск, 1996.–68 с].
- Daugstad K., Kirchengast Ch. (2013), *Authenticity and the pseudobackstage of agri-tourism*, „Annals of Tourism Research”, Vol. 43, s. 170-191.
- Dawidyk E., Jacuchnow M., Kaczko Ju.P. (2001), *Mietodiczeskiye riekomiendacyi po ekologiczeskomu sowierszenstwowaniju tieritorialnoj organizaciyagrolandszaftow w uslowijach transformacyi ziemelnogo fonda Bielarusi*, Bielnicziem, Minsk [Давыдик Е.Е. *Методические рекомендации по экологическому совершенствованию территориальной организации агроландшафтов в условиях трансформации земельного фонда Беларуси* / Яцухно В.М., Качков Ю.П., Давыдик Е.Е. [и др.]–Минск: БелНИЦЗем, 2001.–46 с].
- Dawidyk E., Czernysz A.F., Kaczko Ju.P. (2010), *Agroproizvodstwiennaja intierprietacyja poczwienno-ekologiczeskogo rajonirowanija Wostocznoj Bielarusi/*, Poczwa, udobrienije, urożaj:Mat-ly Mieždunar.nauch.-prakt. konf., g. Gorki, s. 259-261. [Давыдик Е.Е. *Агропроизводственная интерпретация почвенно-экологического районирования Восточной Беларуси* / А.Ф. Черныш, Ю.П. Качков, Е.Е. Давыдик [и др.] // Почва, удобрение, урожай: Мат-лы Междунар. науч.-практ. конф., г. Горки, 23–25 2010. Горки, 2010. С. 259-261].
- Dedok W. (2016), *Kluczewyje tiendenciyi razwitija mieždunarodnoj gostinicznoj industrii w uslowijach globalizacyi*, „Żurnał Mieždunarodnogo Prawa i Mieždunarodnych Otnoszenij”, No. 3-4 [Дедок В., *Ключевые тенденции развития международной гостиничной индустрии в условиях глобализации*. Журнал международного права и международных отношений. – 2016. – № 3-4].
- Diemianczik W.T. (2011), *Problemy ustojčivoho razvitija ahroekoturističeskoj sriedy i intieraktivnoho ahroekoturizma v Pripiatskom Poliešje* / V.T.Diemančik // Pryrodnaje asiaroddzie Paliessia: asablivasci i pierspiektyvy razvicia: zbornik navukovyh prac. Vyp. 4.– Brest, s. 16-19 [Демянчик, В.Т., *Проблемы устойчивого развития агроэкотуристической среды и интерактивного агроэкотуризма в Припятском Полесье* / В.Т.Демянчик // Природнае асяроддзе Палесся: асаблівасці і перспектывы развіцця: зборнік навуковых прац. Вып. 4.–Брэст, 2011.–С. 16-19].
- Diemianczik W.T. (2013), *Agroekoturizm Pripyatskogo Poles'ya: problemy i perspektivy razvitiya* [Tekst] / V.T. Demyanchik // Ratsional'noye ispol'zovaniye poymennykh zemel': materialy nauchno-prakticheskogo seminara, 19-21 iyunya 2013 g., Minsk, s. 49-52 [Демянчик, В.Т. *Агроэкотуризм Припятского Полесья: проблемы и перспективы развития* [Текст] / В.Т. Демянчик // Рациональное использо-

- вание пойменных земель: материалы научно- практического семинара, 19-21 июня 2013 г., Минск, 2013.–С. 49-52].
- Długokęcka M., Sawicka J. (1998), *Agroturystyka jako przejaw przedsiębiorczości kobiet w poszukiwaniu dodatkowych źródeł dochodów* [w:] M. Jeznach (red.), *Przedsiębiorczość kobiet na wsi ze szczególnym uwzględnieniem agroturystyki*, SCRIPT, Warszawa.
- Dorogenskij A.W. (2012), *Problema i spetsifika razvitiya agroturizma v Respublike Belarus'* [Tekst] / A.V. Dorogenskiy // *Ustoychivoye razvitiye ekonomiki: sostoyaniye, problemy i perspektivy: sbornik trudov VI Mezhdunarodnoy nauchno-prakticheskoy konferentsii*, Pinsk, 26-27 aprelya 2012, ЧН. 2., Pinsk, s. 105-107 [Дорогенский, А.В. *Проблема и специфика развития агротуризма в Республике Беларусь* [Текст] / А.В. Дорогенский // *Устойчивое развитие экономики: состояние, проблемы и перспективы: сборник трудов VI Международной научно-практической конференции*, Пинск, 26-27 апреля 2012.– Ч. 2.–Пинск, 2012.–С. 105-107].
- Drzewiecki M. (1995), *Pojęcie turystyki wiejskiej*, „Turyzm”, vol. 8(1), s. 21-27.
- Drzewiecki M. (1997), *Rola agroturystyki w aktywizacji słabo rozwiniętych terenów wiejskich* [w:] S. Harasymowicz, D. Nałęcka (red.), *Agroturystyka w społeczno-ekonomicznym rozwoju środowiska wiejskiego*, Biała Podlaska.
- Dubko N.A. (2013), *Stanowlenije i razvitije priedprinimatielstva w Riespublikie Bielarus'*, Trudymolodych spieczalistow, Nowopołoc, PGU, s. 151-154 [Дубко Н.А., *Становление и развитие предпринимательства в Республике Беларусь* // Труды молодых специалистов.– Новополюцк: ПГУ.– 2013.– С. 151-154].
- Duczowska-Małysz K. (1991), *Od zmodernizowanego rolnictwa do wielofunkcyjnej wsi*, „Wieś i Rolnictwo”, nr 3, s. 32-47.
- Duczowska-Małysz K. (1998), *Rolnictwo-wieś-państwo*, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa.
- Duczowska-Piasecka M. (2009), *Gospodarstwo rolne to też przedsiębiorstwo – przyczynek do zarządzania* [w:] K. Duczowska-Małysz, A. Szymecka (red.), *Wokół trudnych problemów globalnego rozwoju obszarów wiejskich, gospodarki żywnościowej i rolnictwa*, SGH w Warszawie, Warszawa.
- Duffy L.N., Kline C.S., Mowatt R.A., Charles Chancellor H. (2015), *Women in tourism: Shifting gender ideology in the DR*, „Annals of Tourism Research”, Vol. 52, s. 72-86.
- Durydiwka M. (2012), *Czynniki rozwoju i zróżnicowanie funkcji turystycznej na obszarach wiejskich w Polsce*, Wydział Geografii i Studiów Regionalnych UW, Warszawa.
- Dziaržaŭny spis gistoryka-kulturnych kasztoŭnascej Respubliki Bielarus'* (2009) [Государственный список историко-культурных ценностей Республики Беларусь, 2009].
- Dziegieć E. (1995), *Urbanizacja turystyczna terenów wiejskich w Polsce*, „Turyzm”, vol. 5(1), s. 5-56.

- Efremenko Je.W. (1981), *Turizm v BSSR: Istoriya, problemy, perspektivy* / Ye.V. Yefremenko.– BGU, Minsk [Ефременко Е.В. Туризм в БССР: История, проблемы, перспективы / Е.В. Ефременко.–Минск: БГУ, 1981.–64 с].
- Erdavletov S.R. (1992), *Geografiya turizma Kazakhstana*, Alma-Ata, Gylym, [Ердавлетов С.Р. География туризма Казахстана. Алма-Ата: Гылым, 1992.– 192 с].
- Erdavletov S.R., Aliyeva Zh.N., Aktymbayeva A.S. (2017), *Prospects for the development and spatial organization of agritourism in Almaty region of the Republic of Kazakhstan*, „Journal Research Result, Business and Service Technologies”, Vol. 3(3), s. 12-19.
- Fakeyeva L.W. (2007a), *Ekonomiko-geograficheskiy analiz depopulyatsii sel'skogo naseleniya Belarusi* / L.V. Fokeyeva // Aktual'nyye voprosy sotsial'no-ekonomicheskogo razvitiya Rossii v XXI veke: aspiranty i studenty v nauchnom poiske: sb. nauch. statey, Smolensk, 22 noyabrya 2007 g.; Smolenskiy gumanitarnyy universitet; otv. red. N.V. Nikipelova, Smolensk, s. 401-405 [Фокеева, Л.В., *Экономико-географический анализ депопуляции сельского населения Беларуси* / Л.В. Фокеева // Актуальные вопросы социально-экономического развития России в XXI веке: аспиранты и студенты в научном поиске: сб. науч. статей, Смоленск, 22 ноября 2007 г.; Смоленский гуманитарный университет; отв. ред. Н.В. Никипелова.–Смоленск, 2007.–С. 401–405].
- Fakeyeva L.W. (2007b), *Sistema vzglyadov na problemu depopulyatsii naseleniya* / L.V. Fokeyeva // „Khimiya. Biologiya. Geografiya”, nr 3, s. 93-100 [Фокеева, Л.В., *Система взглядов на проблему депопуляции населения* / Л.В. Фокеева // Вест. БГУ.–Сер.2. Химия. Биология. География.–2007.–№ 3.–С. 93–100].
- Fakeyeva L., Shadrakou A. (2016), *Demographic and labor potential as the factors of agroecotourism development in Belarus (on the example of Brest and Grodno Regions)*, „Studies of the Industrial Geography Commission of the Polish Geographical Society”, Vol. 30(4), s. 133-143.
- Filipcow A.M. (2016), *Izmeneniya v otraslevoy i regional'noy strukture i effektivnost' agrarnogo sektora Respubliki Belarus'* / A.M. Filiptsov // Ekonomicheskaya teoriya i ekonomicheskaya politika: [sbornik / sost. V.A. Vorob'yev]. – Minsk: [b. i.], s. 107-121 [Филипцов, А.М., *Изменения в отраслевой и региональной структуре и эффективность аграрного сектора Республики Беларусь* / А.М. Филипцов // Экономическая теория и экономическая политика: [сборник / сост. В.А. Воробьев]. – Минск: [б. и.], 2016. – С. 107-121].
- Fontanari M., Traskevich A. (2019), *The concept of destination resilience and prospects of its application with regard to rural destinations in Belarus*, „Belarusian Economic Journal”, Vol. 1, s. 136-151.
- Forbord M., Schermer M., Griebmair K. (2012), *Stability and variety – Products, organization and institutionalization in farm tourism*, „Tourism Management”, Vol. 33(4), s. 895-909.
- Gagina N.W. (2005), *Ocenka antropogiennogo vozdeystviya na okruzhajushchuyu sriedu Minskoj oblasti*, „Viestnik BGU”, Vol. 2(2), s. 88-93 [Гагина, Н.В., *Оценка антропогенного воздействия на окружающую среду Минской области*, Вестник БГУ. Серия 2.– 2005. – № 2. – С. 88-93].

- Gajdukiewicz Ł.M. (2007), *Mezhdunarodnyy opyt i perspektivy razvitiya sel'skogo turizma v Belarusi* / L.M. Gaydukevich // „Trud. Profsoyuzy. Obshchestvo”, nr 4, s. 94-98 [Гайдукевич, Л.М., *Международный опыт и перспективы развития сельского туризма в Беларуси* / Л.М. Гайдукевич // Труд. Профсоюзы. Общество. – 2007. – № 4. – С. 94-98].
- Gajdukiewicz Ł.M. (2008), *Turisticheskaya politika Respubliki Belarus' v usloviyakh rynochnykh preobrazovaniy* / L.M. Gaydukevich // „Zhurnal Mezhdunarodnogo Prava i Mezhdunarodnykh Otnosheniy”, Vol. 2, s. 26-29 [Гайдукевич, Л.М., *Туристическая политика Республики Беларусь в условиях рыночных преобразований* / Л.М. Гайдукевич // Журнал международного права и международных отношений. – 2008. – № 2. – С. 26–29].
- Gajdukiewicz Ł.M. (2011), *Turisticheskaya politika Respubliki Belarus' na sovremennot etape* / L.M. Gaydukevich // „Vestnik BGU”, Vol. 3(3), s. 122-129 [Гайдукевич, Л.М., *Туристическая политика Республики Беларусь на современном этапе* / Л.М. Гайдукевич // Вестник БГУ. Серия 3. – 2011. – № 3. – С. 122-129].
- Gajdukiewicz Ł.M., Dobrinets O.V. (2013), *Regional'naya spetsifika razvitiya agroekoturizma v Respublike Belarus'*, Trudy fakul'teta mezhdunarodnykh otnosheniy: nauch. sbornik. – Вып. 4. – Minsk, s. 82-85 [Гайдукевич, Л.М., Добринец, О.В., 2013, Региональная специфика развития агроэкотуризма в Республике Беларусь, Труды факультета международных отношений: науч. сборник. – Вып. 4. – Минск, 2013. – С. 82-85].
- Gajdukiewicz Ł.M., Mozgowaja O.S., Kuczerowa Ja. (2011), *Regional'noye planirovaniye razvitiya turizma* [Tekst]: uchebno-prakticheskoye posobiye / L.M. Gaydukevich, O.S. Mozgovaya, YA. Kucherova, BGEU, Minsk [Гайдукевич, Л.М., Региональное планирование развития туризма [Текст]: учебно-практическое пособие / Л.М. Гайдукевич, О.С. Мозговая, Я. Кучерова. – Минск: БГЭУ, 2011. – 227 с.].
- Gidarakou I. (1999), *Young Women' attitudes towards agriculture and woman's new roles in the Greek countryside: A first approach*, „Tourism Management”, Vol. 15(2), s. 147-158.
- Gorlach K. (2005), *Unia Europejska na polskiej wsi. Początek demarginacji społeczności wiejskich*, Materiały z Konferencji w Instytucie Spraw Publicznych, Warszawa.
- Gorlach K. (2007), *Różne oblicza globalizacji i ich rola w rozwoju obszarów wiejskich*, Materiały konferencyjne: Globalizacja w rolnictwie, Warszawa.
- Gorlach K., Seręga Z. (1993), *Socjologiczne aspekty przeobrażeń rolnictwa rodzinnego w Polsce*, [w:] Z. Seręga, K. Gorlach (red.), *Wieś polska w procesach transformacji ustrojowej*, Uniwersytet Jagielloński, Kraków.
- Grakowa Ł.W. (2009), *Otsenka turistsko-rekreatsionnogo sotrudnichestva razvitiya ekologicheskogo turizma Belarusi* / L.V. Grakova // „Vestsi BDPU”, vol. 3, 4, s. 50-55 [Гракова, Л.В., *Оценка туристско-рекреационного потенциала развития экологического туризма Беларуси* / Л.В. Гракова // Весці БДПУ. Сер. 3. – 2009. – № 4. – С. 50-55].

- Gribov G.M. (2010), *Molodezh' i sel'skiy turizm: sotsiologicheskiy analiz* / G.M. Gribov // „Vesnik Brestskaga universiteta. Seriya 1. Filosofiya. Palitalogiya. Satsyyalogiya”, no. 2, s. 116-122 [Грибов, Г.М., *Молодежь и сельский туризм: социологический анализ* / Г.М. Грибов // Вестник Брестского университета. Серия 1. Философия. Палиталогия. Сацыялогія.–2010.–№ 2.–С. 116-122].
- Gribov G.M., Lysiuk A.I., Sokolovskaya M.G. (2010), *Obshchestvennoye mneniye o sel'skom turizme: sotsiologicheskiy analiz* / G.M. Gribov, A.I. Lysyuk, M.G. Sokolovskaya // „Vestnik Brestskogo gosudarstvennogo tekhnicheskogo universiteta. Seriya Gumanitarnyye nauki”, No. 6, s. 101-103 [Грибов, Г.М., *Общественное мнение о сельском туризме: социологический анализ* / Г.М. Грибов, А.И. Лысюк, М.Г. Соколовская // Вестник Брестского государственного технического университета. Серия Гуманитарные науки.–2010.–№ 6.–С. 101-103].
- Griszko N.I., Bondarienko G.A. (2011), *Razvitiye infrastruktury v regionakh Respubliki Belarus' kak vazhneyshiy faktor uvelicheniya sprosa na turisticheskiye uslugi* [Tekst] / N.I. Grishko, G.A. Bondarenko // *Mirovaya ekonomika i biznes-administrirvaniye malyykh i srednykh predpriyatiy: materialy 8-go Mezhdunarodnogo nauchno-prakticheskogo seminar, provodimogo v ramkakh 9-y Mezhdunarodnoy nauchno-tekhnicheskoy konferentsii „Nauka – obrazovaniyu, proizvodstvu, ekonomike”*, 27-29 yanvarya 2011 g.: v 2 ch., CH. 1., s. 45-47 [Гришко, Н.И., *Развитие инфраструктуры в регионах Республики Беларусь как важнейший фактор увеличения спроса на туристические услуги* [Текст] / Н.И. Гришко, Г.А. Бондаренко // *Мировая экономика и бизнесадминистрирование малых и средних предприятий: материалы 8-го Международного научно-практического семинара, проводимого в рамках 9-й Международной научно-технической конференции „Наука – образованию, производству, экономике”*, 27-29 января 2011 г.: в 2 ч.–Ч. 1.–С. 45-47].
- Gusakow W.G. (1995), *Problemy nauchnogo obespecheniya agrarno-ekonomicheskoy reformy i ikh resheniye* / V.G. Gusakov // *Formirovaniye rynochnyykh otnosheniy i povysheniye effektivnosti ispol'zovaniya proizvodstvennogo potentsiala v sel'skom khozyaystve Respubliki Belarus': sbornik nauchnykh trudov* / Belorusskaya sel'skokhozyaystvennaya akademiya; redkol.: M.K. Zhudro [i dr.], Gorki, s. 12-16 [Гусаков, В.Г., *Проблемы научного обеспечения аграрно-экономической реформы и их решение* / В.Г. Гусаков // *Формирование рыночных отношений и повышение эффективности использования производственного потенциала в сельском хозяйстве Республики Беларусь: сборник научных трудов / Белорусская сельскохозяйственная академия; редкол.: М.К. Жудро [и др.]. – Горки, 1995. – С. 12-16].*
- Gusakow W.G. (2000), *Reorganizatsiya sel'skogo khozyaystva Respubliki Belarus' v kooperativnuyu sistemu* / V.G. Gusakov // „Mezhdunarodnyy Sel'skokhozyaystvennyy Zhurnal”, no. 3, s. 7-10 [Гусаков, В.Г., *Реорганизация сельского хозяйства Республики Беларусь в кооперативную систему* / В.Г. Гусаков // *Международный сельскохозяйственный журнал. – 2000. – № 3. – С. 7-10].*
- Gusakow W.G. (2001), *Reformirovaniye predpriyatiy APK* [w:] P.V. Leshchilovskiy, L.F. Dogil', V.S. Tonkovich (red.), *Ekonomika predpriyatiy i otrasley APK: uchebnik* / Minsk, Gl. 1.5., s. 49-62 [Гусаков, В.Г., *Реформирование*

предприятий АПК / В.Г. Гусаков // Экономика предприятий и отраслей АПК: учебник / ред. П.В. Лещиловский, Л.Ф. Догиль, В.С. Тонкович. – Минск, 2001. – Гл. 1.5. – С. 49-62].

Gusakow W.G. (2005), *Kak povysit' effektivnost' natsional'nogo APK i vozrodit' beloruskoye selo* / V.G. Gusakov // Organizatsionno-pravovyye aspekty reformirovaniya APK: materialy mezhdunarodnoy nauchno-prakticheskoy konferentsii, g. Gorki, 11-12 noyabrya 2004 g., redkol.: V.S. Obukhovich [i dr.], Gorki, CH. 1, s. 6-2 [Гусаков, В.Г., *Как повысить эффективность национального АПК и возродить белорусское село* / В.Г. Гусаков // Организационно-правовые аспекты реформирования АПК: материалы международной научно-практической конференции, г. Горки, 11-12 ноября 2004 г. / редкол.: В.С. Обухович [и др.]. – Горки, 2005. – Ч. 1. – С. 6-23].

Gusakow W.G. (2006), *Osnovnyye mekhanizmy effektiwnogo razvitiya sotsyalnoy i proizvodstvennoy infrastruktury siela*, Bieloruskaja niwa, 2 [Гусаков, В.Г., *Основные механизмы эффективного развития социальной и производственной инфраструктуры села* / В.Г. Гусаков // Белорусская нива. – 2006. – 5 декабря. – С. 2].

Gusakow W.G. (2011a), *Sel'skoye khozyaystvo Belarusi: faktory i perspektivy ustoychivogo razvitiya* / V. Gusakov // Razvitiye APK v kontekste obespecheniya proizvod'stvennoy bezopasnosti: materialy 8 Mezhdunarodnoy nauchno-prakticheskoy konferentsii (Minsk, 9-10 sentyabrya 2010 g.) / Respublikanskoye nauchnoye unitarnoye predpriyatiye „Institut sistemnykh issledovaniy v APK Natsional'noy akademii nauk Belarusi”; red. V.G. Gusakov, Minsk, s. 7-14 [Гусаков, В., *Сельское хозяйство Беларуси: факторы и перспективы устойчивого развития* / В. Гусаков // Развитие АПК в контексте обеспечения продовольственной безопасности: материалы 8 Международной научнопрактической конференции (Минск, 9-10 сентября 2010 г.) / Республиканское научное унитарное предприятие „Институт системных исследований в АПК Национальной академии наук Беларуси”; ред. В.Г. Гусаков. – Минск, 2011. – С. 7-14].

Gusakow W.G. (2011b), *Miekhanizm rynocznoj organizatsyi agrarnogo kompleksa: ocenka i pierspiektiwy*, Nawuka, Minsk [Гусаков, В.Г., *Механизм рыночной организации аграрного комплекса: оценка и перспективы* / В.Г. Гусаков. – Минск: Беларус. Навука, 2011. – 363 с].

Gusakow W.G., Iljina Z.M. (1996), *Agrarnaya politika i yeye zadachi* / V.G. Gusakov, Z.M. Il'ina // Nauchnyye osnovy perspektivnogo razvitiya agropromyshlennogo kompleksa Respubliki Belarus', Minsk, s. 12-14 [Гусаков, В.Г., *Аграрная политика и ее задачи* / В.Г. Гусаков, З.М. Ильина // Научные основы перспективного развития агропромышленного комплекса Республики Беларусь. – Минск, 1996. – С. 12-14].

Gusakow W.G., Iljina Z.M., Ganusz G.I. (2000), *Razmeshcheniye i zonal'naya spetsializatsiya* / V.G. Gusakov, Z.M. Il'ina, G.I. Ganush // Respublikanskaya programma povysheniya effektivnosti agropromyshlennogo kompleksa na 2000-2005 gody, Minsk, s. 8-9 [Гусаков, В.Г., *Размещение и зональная специализация* / В.Г. Гусаков, З.М. Ильина, Г.И. Гануш // Республиканская программа повышения

эфективности агропромышленного комплекса на 2000-2005 годы. – Минск, 2000. – С. 8-9].

- Gusakow W.G., Szpak A.P. (2014), *Vazhneyshiye sostavlyayushchiye strategii razvitiya APK Belorussii* / V.G. Gusakov, A.P. Shpak // „*Ekonomika Sel'skokhozyaystvennykh i Pererabatyvayushchikh Predpriyatiy*”, no. 8, s. 11-14 [Гусаков, В.Г., *Важнейшие составляющие стратегии развития АПК Белоруссии* / В.Г. Гусаков, А.П. Шпак // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий.–2014.–№ 8.–С. 11-14].
- Gusakow W.G., Szpak A.P. (2018), *Agropromyshlennyy kompleks Belarusi v usloviyakh transformatsionnoy ekonomiki* / V.G. Gusakov, A.P. Shpak // „*Belorusskiy Ekonomicheskiy Zhurnal*”, no. 4, s. 54-64 [Гусаков В.Г., *Агропромышленный комплекс Беларуси в условиях трансформационной экономики* / В.Г. Гусаков, А.П. Шпак // Белорусский экономический журнал.–2018.–№ 4.–С. 54-64].
- Guzik Cz. (2007), *Z zagadnień rozwoju agroturystyki w południowo-wschodniej Polsce* [w:] W. Kurek, M. Mika (red.), *Studia nad turystyką. Tradycja, stan obecny i perspektywy badawcze*, Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej UJ, Kraków, s. 237-248.
- Hackiewicz G.A., Kalinina Je.N. (2012), *Issledowanije differencyacii kachestva zhizni naseleniya v rajonakh Rjespubliki Bielarus' na osnovie mietodow mnogo-miernogo statisticzeskogo analiza*, G.A. Chackiewicz, Je.N. Kalinina, „*Tieorie-ticzna prikladni pitannia ekonomki*”, Vol. 27(1), s. 136-146 [Хацкевич Г.А., *Исследование дифференциации качества жизни населения в районах Республики Беларусь на основе методов многомерного статистического анализа* / Г.А. Хацкевич, Е.Н. Калинина // Теоретичні та прикладні питання економіки. – 2012. – Вип. 27(1). – С. 136-146].
- Hall D.R. (1998), *Tourism development and sustainability issues in Central and Souteastern Europe*, „*Tourism Management*”, Vol. 19, s. 423-431.
- Haugen M.S. (1998), *The gendering of farming. The case of Norway*, „*The European Journal of Women's Studies*”, Vol. 5(2), s. 133-153.
- Heffner K. (2000), *Kreacja ośrodków wielofunkcyjnego rozwoju na obszarach wiejskich*, „*Wież i Rolnictwo*”, nr 2, s. 44-59.
- Heffner K. (2001), *Transformacja układów osadniczych wsi a wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich* [w:] I. Bukraba-Rylska, A. Rosner (red.), *Wież i rolnictwo na przelomie wieków*, IRWiR PAN, Warszawa, s. 109-132.
- Heffner K. (2011), *Wielofunkcyjność obszarów wiejskich w Polsce, Rzeczywistość czy mit? Ewolucja zagospodarowania przestrzeni wiejskiej*, „*Studia Komitetu Przestrzennego Zagospodarowania Kraju PAN*”, nr 133, s. 8-26.
- Hegarty C., Przezbórska-Skobiej L. (2005), *Rural and agri-tourism as a tool for reorganising rural areas in old and new member states – A comparison study of Ireland and Poland*, „*International Journal of Tourism Research*”, Vol. 7(2), s. 63-77.
- Howard P., Pinder D. (2003), *Cultural heritage and sustainability in the coastal zone: Experiences in south west England*, „*Journal of Cultural Heritage*”, Vol. 4(1), s. 57-68.

- Ilbery B., Bowler I., Clark G., Crockett A., Shaw A. (1998), *Farm-based tourism as an alternative farm Enterprise: A case study from the Northern Pennines, England*, „Regional Studies”, Vol. 32(4), s. 355-364.
- Initiatyvy obshchestvennykh ob'yedineniy Respubliki Belarus' v oblasti razvitiya ekoturizma: itogi programmy malykh grantov, Znameniyе, Minsk [Инициативы общественных объединений Республики Беларусь в области развития эко-туризма: итоги программы малых грантов.–Минск: Знамя, 2006.–7 с].
- Jachimowicz E., Krzyżanowska K. (2004), *Pozarolnicze funkcje gospodarstwa rolniczego na przykładzie jego działalności agroturystycznej*, Wydawnictwo SGGW, Warszawa.
- Jacuchno W.M., Kaczko J.P., Kisielev W.N., Baszkinceva O.F. (2001), *Geograficheskiye podkhody k prirodno-sel'skokhozyaystvennomu rayonirovaniyu territorii Belarusi* / YU.P. Kachkov, V.N. Kiselev, O.F. Bashkintseva, V.M. Yatsukhno // „Vestnik Belorusskogo gosudarstvennogo universiteta. Khimiya. Biologiya. Geografiya”, nr 3, s. 85-91 [Яцухно В.М., Географические подходы к природно-сельскохозяйственному районированию территории Беларуси / Ю.П. Качков, В.Н. Киселев, О.Ф. Башкинцева, В.М. Яцухно // Вестник Белорусского государственного университета. Сер. 2. Химия. Биология. География.–2001.–№ 3.–С. 85-91].
- Jalinik M. (2002), *Agroturystyka na obszarach przyrodniczo cennych*, Wydawnictwo Politechniki Białostockiej, Białystok.
- Jansen-Verbeke M. (1990), *The potentials of rural tourism and agritourism*, „Problems of Tourism”, vol. 12(1/2), s. 35-40.
- Janiskee R.T., Drews P.L. (1998), *Rural festivals and community reimagining* [w:] R. Butler, C.M. Hall, J. Jenkins (ed.), *Tourism and recreation in rural areas*, John Wiley & Sons, Chichester-New York-Weinheim-Brisbane-Singapore-Toronto, s. 157-175.
- Jasoweew M.G. (2005), *Kurorty i riekriacyjaw Bielarusi*, Biel.-Ros. un-t, [Ясовеев М., Курорты и рекреация в Беларуси / М.Г. Ясовеев [и др.]. – Могилев: Бел.-Рос. ун-т, 2005. – 489 с].
- Jezierska-Thöle A. (2013), *Modele rozwoju obszarów wiejskich w ujęciu teoretycznym*, „Studia Obszarów Wiejskich”, t. XXXIV.
- Kabuszkin N.I. (2009), *Upravleniye gostinitsami i restoranami: ucheb. posobiye dlya vuzov* / N.I. Kabushkin.–Mn.: Bel. gos. ekonom. un-t, [Кабушкин, Н.И., Управление гостиницами и ресторанами: учеб. пособие для вузов / Н.И. Кабушкин.–Мн.: Бел. гос. эконом. ун-т, 2009.–416 с].
- Kalinina Je.N. (2011), *Sravnitel'nyy analiz kachestva zhizni naseleniya v Rajonach grodnienskoj, Minskoj i Vitiebskoj oblastej za 2009 god*, Je.N. Kalinina, Effiektivnoje upravleniye priedpriyatijem i riegiomom: sb. naucz. st.: w 2 cz. Cz. 1., Grgu, Grodno, s. 65-70 [Калинина, Е.Н., Сравнительный анализ качества жизни населения в районах Гродненской, Минской и Витебской областей за 2009 год / Е.Н. Калинина // Эффективное управление предприятием и регионом: сб. науч. ст.: в 2 ч. Ч. 1.–Гродно: ГрГУ, 2011.–С. 65-70].

- Karczevska Je. (2014), *Analiz nacyonalnogo turistskogo kompleksa*, „Wiestnik GGTU im. P.O. Suchogo: Nauczno-Practiczeskij Žurnal”, No. 2, s. 109-114 [Карчевская, Е.Н., *Анализ национального туристского комплекса*/Е.Н. Карчевская // Вестник ГГТУ им. П.О. Сухого: научно – практический журнал. – 2014. – № 2. – С. 109-114].
- Katalog sel'skikh usadeb. Agroekoturizm v Respublike Belarus'* = Catalogue of fazmsteads. Rural tourism in Belarus / [ОАО] „Белагропромбанк” [avtorskaya fotos'yemka S. Plytkевича], Minsk: Riftur Print, 2014 [*Каталог сельских усадеб. Агроэкотуризм в Республике Беларусь* = Catalogue of fazmsteads. Rural tourism in Belarus / [ОАО] „Белагропромбанк”; [авторская фотосъемка С. Плыткевича], Минск: Рифтур Принт, 2014].
- Khartishvili L., Muhar A., Dax T., Khelashvili I. (2019), *Rural tourism in Georgia in transition: Challenges for regional sustainability*, „Sustainability”, Vol. 11(2), s. 1-20.
- Klicunowa W.A. (2004), *Wiejska turystyka na Bialorusi (aspect scjalno-gospodarczy) / V. Klitsunova // [w:] R.D. Tauber, W. Siwiński, E. Mucha-Szajek (red.), Hotelarstwo, gastronomia, turystyka i rekreacja w procesie integracji europejskiej*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Hotelarstwa i Gastronomii w Poznaniu, Poznań, s. 834-841.
- Klicunowa W.A. (2011), *Eko- i agroturizm: perspektywy razvitiya na lokal'nykh territoriyakh / V.A. Klitsunova // Materialy III Mezhdunar. nauchno-prakticheskoy konferentsii, RIO BARGU, Baranovich, s. 45-49* [Клицунова В.А., *Эко- и агротуризм: перспективы развития на локальных территориях* / В.А. Клицунова // Материалы III Междунар. научно-практической конференции. – Барановичи: РИО БАРГУ, 2011. – С. 45-49].
- Klicunowa W.A., Anoszko Ja.I., Gajdukiewicz Ł.M., Danilchenko A.N. (2011), *Sel'skiy turizm kak prioritnoye napravleniye razvitiya turizma v Belarusi* [Elektronnyy resurs]: posobiye dlya studentov, obuchayushchikhsya po spetsial'nosti 1-26 02 02 „Menedzhment (po napravleniyam)” / sost.: V.A. Klitsunova, YA.I. Anoshko, L.M. Gaydukevich, A.N. Danil'chenko; pod obshch. red. V.A. Klitsunovoy; Uchrezhdeniye obrazovaniya „Belorusskiy gosudarstvennyy universitet”.–El. tekst. dannyye i programma (12, 2 Mb), Minsk: BGU, 1 elektr. optich. disk (CD-ROM) [Клицунова В.А., *Сельский туризм как приоритетное направление развития туризма в Беларуси* [Электронный ресурс]: пособие для студентов, обучающихся по специальности 1-26 02 02 „Менеджмент (по направлениям)” / сост.: В.А. Клицунова, Я.И. Аношко, Л.М. Гайдукевич, А.Н. Данильченко; под общ. ред. В.А. Клицуновой; Учреждение образования „Белорусский государственный университет”.–Эл. текст. данные и про-грамма (12, 2 Мб).– Минск: БГУ, 2011.–1 электр. оптич. диск (CD-ROM)].
- Klicunowa W.A., Borisienko N.M., Anoszko Ja.I. (2014), *Agroekoturizm: ucheb.–metod posobiye / V.A. Klitsunova, N.M. Borisenko, YA.I. Anoshko, RIPO, Minsk* [Клицунова, В.А. *Агроэкотуризм: учеб.–метод пособие* / В.А. Клицунова, Н.М. Борисенко, Я.И. Аношко.–Минск: РИПО, 2014.–132 с].
- Klicunowa W.A., Gajdukiewicz Ł.M., Chomicz S.A., Anoszko Ja.I., Rieszetnikow D.G., Danilchenko A.O., Mozgowaja O.S., Poleszuk N.I., Jakimczuk T.S. (2010), *Ustoychivoye razvitiye sel'skogo turizma v Belarusi: otchet o NIR (zaklyuchitel'nyy) /*

- BGU; ruk. Klitsunova, V.A. / V.A. Klitsunova, L.M. Gaydukevich, S.A. Kho-mich, YA.I. Anoshko, D.G. Reshetnikov, A.O. Danil'chenko, O.S. Mozgovaya, N.I. Poleshuk, T.S. Yakimchuk.–Elektronnaya biblioteka BGU [Клицунова В.А., Устойчивое развитие сельского туризма в Беларуси: отчет о НИР (заключительный) / БГУ; рук. Клицунова, В.А. / В.А. Клицунова, Л.М. Гайдукевич, С.А. Хомич, Я.И. Аношко, Д.Г. Решетников, А.О. Данильченко, О.С. Мозговая, Н.И. Полешук, Т.С. Якимчук.–Электронная библиотека БГУ, 2010].
- Kłodziński M. (1996), *Wielofunkcyjny rozwój terenów wiejskich w Polsce i krajach Unii Europejskiej*, Wyd. SGGW, Warszawa.
- Kłodziński M. (1999), *Aktywizacja gospodarcza obszarów wiejskich*, IRWiR PAN, Centrum Naukowo-Wdrożeniowe SGGW, Warszawa.
- Kłodziński M. (2009), *Stan i perspektywy rozwoju obszarów wiejskich w Polsce* [w:] K. Duczkowska-Małysz, A. Szymecka (red.), *Wokół trudnych problemów globalnego rozwoju obszarów wiejskich, gospodarki żywnościowej i rolnictwa*, Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, Warszawa.
- Kolendo Ye.T. (2011), *Tipologiya mal'kikh gorodskikh poseleniy Belarusi kak tsentrov turizma* / Ye.T. Kolendo // „Vestnik BGU”, vol. 2(1), s. 85-90 [Колендо, Е.Т., *Типология малых городских поселений Беларуси как центров туризма* / Е.Т. Колендо // Вестник БГУ. Серия 2.–2011. – № 1.–С. 85-90].
- Kołodziejczak A. (2003), *Rola rolnictwa w perspektywie rozwoju społeczno-gospodarczego obszarów wiejskich w Polsce*, „Studia Obszarów Wiejskich”, t. IV, s. 57-66.
- Kołodziejczak A. (2010a), *Model rolnictwa wielofunkcyjnego w Polsce – aspekty teoretyczne i aplikacyjne*, „Studia Obszarów Wiejskich”, t. XXIV, s. 69-88.
- Kołodziejczak A. (2010b), *Modele rolnictwa a zróżnicowanie przestrzenne sposobów gospodarowania w rolnictwie polskim*, Wyd. Naukowe UAM, Poznań.
- Konstantinow S.A. (1997), *Voprosy teorii effektivnosti sel'skogo khozyaystva* / S.A. Konstantinov; red. V.G. Gusakov; Belorusskiy nauchno-issledovatel'skiy institut ekonomiki i informatsii APK, Minsk [Константинов, С.А. Вопросы теории эффективности сельского хозяйства / С.А. Константинов; ред. В.Г. Гусаков; Белорусский научно-исследовательский институт экономики и информации АПК. – Минск, 1997. – 186 с].
- Konstantinow S.A. (1998), *Poteri i rezervy effektivnosti proizvodstva v agrarnom komplekse: teoriya i prakticheskiye aspekty* / S.A. Konstantinov; pod red. V.G. Gusakova; Belorusskiy nauchno-issledovatel'skiy institut ekonomiki i informatsii APK, Minsk [Константинов, С.А., *Потери и резервы эффективности производства в аграрном комплексе: теория и практические аспекты* / С.А. Константинов; под ред. В.Г. Гусакова; Белорусский научно-исследовательский институт экономики и информации АПК. – Минск, 1998. – 129 с].
- Korbut Ł.W. (2014), *Razvitiye sel'skogo turizma v sisteme sel'skoy ekonomiki* / L.V. Korbut // *Sbornik nauchnykh trudov BGEU «Menedzhment i marketing: opyt i problemy»*, BGEU, Minsk [Корбут, Л.В., *Развитие сельского туризма*

в системе сельской экономики / Л.В. Корбут // Сборник научных трудов БГЭУ «Менеджмент и маркетинг: опыт и проблемы». – Минск: БГЭУ. – 2014].

Korbut L.W. (2015a), *Effektivnoye fermerskoye khozyaystvovaniye – pozitivno-dinamicheskiy faktor razvitiya sel'skoy ekonomiki*/ L.V. Korbut // „Ekon. Byulleten’”, no. 10 [Корбут, Л.В., *Эффективное фермерское хозяйствование – позитивно-динамический фактор развития сельской экономики*/ Л.В. Корбут // Экон. бюллетень. – 2015. – №10].

Korbut L.W. (2015b), *Tipologizatsiya rayonov Belarusi dlya tseley diversifikatsii ikh sel'skikh ekonomik* / L.V. Korbut // „Gumanitarna-ekanamichny vesnik”, vol. 2(63) [Корбут, Л.В., *Типологизация районов Беларуси для целей диверсификации их сельских экономик*/ Л.В. Корбут // Гуманітарна-эканамічны веснік. – 2015. – №2(63)].

Koutsou S., Notta O., Samathrakakis V., Partalidou M. (2010), *Women's entrepreneurship and rural tourism in Greece: Private enterprises and cooperatives*, „South European Society and Politics”, Vol. 14, s. 191-209.

Kowalczyk A. (2000), *Geografia turystyki*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.

Kowalczyk A., red. (2010), *Turystyka zrównowazona*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.

Kozlov A.W., Sotowa L.W. (2014), *K voprosu o slozhnosti interpretatsii terminov i formirovaniy ponyatiynogo apparata sel'skogo i agrarnogo turizma* [Elektronnyy resurs] // Ogarev-online. Razdel „Nauki o Zemle”, 18, <http://journal.mrsu.ru/arts/kvoprosu-o-slozhnosti-interpretatsii-terminov-i-formirovaniy-ponyatiynogo-apparata-selskogo-i-agrarnogo-turizma> [Козлов А.В., Сотова Л.В., *К вопросу о сложности интерпретации терминов и формировании понятийного аппарата сельского и аграрного туризма* [Электронный ресурс] // Огарев-online. Раздел „Науки о Земле”. – 2014. – №18. – URL: <http://journal.mrsu.ru/arts/kvoprosu-o-slozhnosti-interpretatsii-terminov-i-formirovaniy-ponyatiynogo-apparata-selskogo-i-agrarnogo-turizma>].

Kubal M., Mika M. (2012), *Agritourism in Poland – the legal model and the realities of the market*, „Current Issues of Tourism Research”, Vol. 2(1), s. 4-11.

Kubal-Czerwińska M. (2018), *Agroturystyka jako czynnik aktywizacji zawodowej kobiet na obszarach górskich województwa małopolskiego*, rozprawa doktorska, Uniwersytet Jagielloński, Kraków.

Kurek W. (1990), *Wpływ turystyki na przemiany społeczno-ekonomiczne obszarów wiejskich polskich Karpat*, Uniwersytet Jagielloński, Kraków.

Kurek W. (1995), *Gospodarstwa agroturystyczne w Karpatach*, „Turyzm”, nr 5(2), s. 77-86.

Kurek W. (2004), *Turystyka na obszarach górskich Europy*, IGiGP UJ, Kraków.

Kurek W. (2005), *Turystyczna funkcja obszarów górskich*, „Turyzm”, nr 15(1-2), s. 151-162.

Kurek W., red. (2007), *Turystyka*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.

Lane B. (1994), *What is rural tourism?*, „Journal of Sustainable Tourism”, Vol. 2, s. 7-21.

- Lichanow B.N., Priobraženskij B.C., Stupina N.M., Wiedienin Ju.A. (1980), *Rekreatsionnoye rayonirovaniye* // Geografiya rekreatsionnykh sistem SSSR, M., Nauka, s. 37-45 [Лиханов Б.Н., Преображенский В.С., Ступина Н.М., Веденин Ю.А., *Рекреационное районирование* // География рекреационных систем СССР. М.: Наука, 1980.-с. 37-45].
- Lokotko A.I. (2002), *Istoriko-kul'turnyye regiony Belarusi* / A.I. Lokotko, YEGU, Minsk [Локотко, А.И., *Историко-культурные регионы Беларуси* / А.И. Локотко.– Минск: ЕГУ, 2002.–226 с].
- Lokotko A.I. (2011), *Turisticheskaya mozaika Belarusi* / redkol.: A.I. Lokotko [i dr.]; nauchn. red. A.I. Lokotko, Minsk [Локотко А.И., *Туристическая мозаика Беларуси* / редкол.: А.И. Локотко [и др.]; научн. ред. А.И. Локотко.–Минск: Беларус. наука, 2011.–640 с].
- Lucienok S.A. (2008), *Agroturizm: mirovoy opyt i razvitiye v Respublike Belarus': monogr.* / S.A. Luchenok, BGEU, Minsk [Лученок, С.А., *Агротуризм: мировой опыт и развитие в Республике Беларусь: моногр.* / С.А. Лученок. – Минск: БГЭУ, 2008. – 198 с].
- Łuczenok S.A. (2009), *Razvitiye agroturizma v sisteme mezhdunarodnykh turisticheskikh uslug: avtoreferat dissertatsii na soiskaniye uchenoy stepeni kandidata ekonomicheskikh nauk: 08.00.14* / Luchenok Sergey Aleksandrovich; Uchrezhdeniye obrazovaniya „Belorusskiy gosudarstvennyy ekonomicheskiy universitet”, Minsk [Лученок, Сергей Александрович. *Развитие агротуризма в системе международных туристических услуг: автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата экономических наук: 08.00.14* / Лученок Сергей Александрович; Учреждение образования „Белорусский государственный экономический университет”. – Минск, 2009. – 25 с].
- MacDonald R., Jolliffe L. (2003), *Cultural rural tourism. Evidence from Canada*, „Annals of Tourism Research”, Vol. 30(2), s. 307-322,
- Makiela Z. (2011), *Wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich w województwie podkarpackim*, „Studia Komitetu Przestrzennego Zagospodarowania Kraju PAN”, nr 133, s. 179-196.
- Malejczuk Je.W., Chwagina T.A. (2013), *Ekskursii v agroturisticheskom produkte* / Ye.V. Maleychuk, T.A. Khvagina // Nauchnyy potentsial molodezhi budushchemu Belarusi: materialy VII Mezhdunarodnoy molodezhnoy nauchno-prakticheskoy konferentsii, Polesskiy gosudarstvennyy universitet, g. Pinsk, Respublika Belarus', 10 aprelya 2013 g. ЧН. 1 / Natsional'nyy bank Respubliki Belarus'[i dr.]; red. K.K. Shebeko [i dr.]; rets. YU.V. Cheplyanskiy [i dr.], PolesGU, Pinsk, s. 228-230 [Малейчук, Е.В., Экскурсии в агротуристическом продукте / Е.В. Малейчук, Т.А. Хвагина // Научный потенциал молодежи будущему Беларуси: материалы VII Международной молодежной научно-практической конференции, Полесский государственный университет, г. Пинск, Республика Беларусь, 10 апреля 2013 г. Ч. 1 / Национальный банк Республики Беларусь[и др.]; ред. К.К. Шебеко [и др.]; рец. Ю.В. Чеплянский [и др.].– Пинск:ПолесГУ, 2013.– С. 228-230].
- Manakow A.G. (2002), *Gieokulturnoje prostranstwo Siewiero-Zapada Russkoj rawniny: dinamika, struktura i jerarchija*, Centr «Wozrozdienije» pri sodiejstviu OCNT,

- Pskow, 300 [Манаков А.Г., *Геокультурное пространство Северо-Запада Русской равнины: динамика, структура, иерархия*. -Псков: Центр «Возрождение» при содействии ОЦНТ. 2002. – 300 с].
- Marcynkiewicz G.I., Sczastnaja I.I., Gagina N.W., Bakarasow W.A., Usowa I.P. (2010), *Antropogienная transformacja krajobrazu problematycznych regionow Białorusi*, „Prirodopolzowanie. Sb naucz.n.tr. Wyp.”, no. 18, s. 55-63 [Марцинкевич Г.И., Счастливая И.И., Гагина Н.В., Бакарасов В.А., Усова И.П. *Антропогенная трансформация ландшафтов проблемных регионов Беларуси*. Природопользование. Сб научн. тр. Вып. 18. 2010. С. 55-63].
- Maczak A. (2015), *Ewolucja turystyki na obszarach wiejskich*, „Studia Komitetu Przemysłowego Zagospodarowania Kraju PAN”, nr 162 , s. 63-82.
- Matyakubov U. (2018), *Role of agritourism in sustainable rural development in uzbekistan: Insights from the Italian experience*, „International Journal of Economics, Commerce and Management”, Vol. 6 (3), s. 88-102.
- McGehee N.G., Kim K. (2004), *Motivation for agri-tourism entrepreneurship*, „Journal of Travel Research”, Vol. 43, s. 161-170.
- McGehee N.G., Kim K., Jennings G.R. (2007), *Gender and motivation for agri-tourism entrepreneurship*, „Tourism Management”, Vol. 28(1), s. 280-289.
- Mieczkowskaja O.A. (2002), *Pierspiektiwyraswitijsja i terrytorijalnaja organizacija folklorno- etnograficzeskogo turizma w Rzespublikie Białarus’* / O.A. Mieczkowskaja, Turizm i regionalnoje razwitijsje: Matieriały II mieżdunar. naucz.-prakt. konf., Smolensk, 14-15 maja, 2002 g., Smolensk, Uniwersum [*Перспективы развития и территориальная организация фольклорно-этнографического туризма в Республике Беларусь* / О.А. Мечковская // Туризм и региональное развитие: Материалы II междунар. науч.-практ. конф., Смоленск, 14-15 мая, 2002 г. – Смоленск: Универсум, 2002].
- Mika M. (2004), *Turystyka a przemiany środowiska przyrodniczego Beskidu Śląskiego*, Inst. Geogr. i Gosp. Przestrz. UJ, Kraków.
- Mika M. (2007), *Turystyka wiejska* [w:] Kurek W. (red), *Turystyka*, Wyd. Nauk PWN, Warszawa.
- Mika M. (2014), *Założenia i determinanty podtrzymywalności lokalnego rozwoju turystyki*, Inst. Geogr. i Gosp. Przestrz., Uniwersytet Jagielloński, Kraków.
- Mikulicz A. (2012), *Agropromyszlenny kompleks: sostoyaniye, perspektivy, problemy i puti ikh resheniya* / A.V. Mikulich; red. V.G. Gusakov, Minsk [Institut sistemnykh issledovaniy v APK NAN Białarusi], 201 s. [Микулич, А.В. *Агропромышленный комплекс: состояние, перспективы, проблемы и пути их решения* / А.В. Микулич; ред. В.Г. Гусаков. – Минск: [Институт системных исследований в АПК НАН Беларуси], 2012. – 201 с].
- Mironienko N.S., Eldarow E.M. (1998), *Gumanitarnyye aspekty issledovaniya rekreatsionnykh sistem* // Vestnik Moskovskogo un-ta. Seriya 5. Geografiya, I.e., s. 22-27 [Мироненко Н.С., Эльдаров Э.М., *Гуманитарные аспекты исследования рекреационных систем* // Вестник Московского ун-та. Серия 5. География. 1998. № I.e. 22-27].

- Mironienko N.S., Pirozhnik I.I., Twierdochlebow I.T. (1989), *Teoreticheskiye osnovy rekreatsionnogo rayonirovaniya* // *Teoreticheskiye problemy rekreatsionnoy geografii*. M., s. 80-90 [Мироненко Н.С., Пирожник И.И., Твердохлебов И.Т., *Теоретические основы рекреационного районирования* // *Теоретические проблемы рекреационной географии*. М., 1989. – с. 80-90].
- Mozgovaya O.S. (2004), *O roli ekologicheskogo turizma v sotsial'no-ekonomicheskom razvitii regiona* / O.S. Mozgovaya // *Belarus' v sovremennom mire: tezisy dokladov III Resp. nauch. konf.*, Minsk, 28-29 oktyabrya 2004g. / Belarus. gos. un-t; redkol.: A.V. Sharapo [i dr.], RIVSH, Minsk, s. 85-87 [Мозговая, О.С. *О роли экологического туризма в социально- экономическом развитии региона* / О.С. Мозговая // *Беларусь в современном мире: тезисы докладов III Респ. науч. конф.*, Минск, 28-29 октября 2004г. / Белорус. гос. ун-т; редкол.: А.В. Шарапо [и др.].–Минск: РИВШ, 2004.–С. 85-87].
- Mozgovaya O.S. (2010), *Issledovaniye metodov rascheta predel'no dopustimyykh rekreatsionnykh nagruzok na osobo okhranyayemykh prirodnymy territoriyakh* / O.S. Mozgovaya // *Eko-i agroturizm: perspektivy razvitiya na lokal'nykh territoriyakh: tezisy dokl. II Mezhdunar. nauch.-prakt. konf.*, g. Baranovich, 22-23 aprelya 2010 g. / redkol.: V.N. Zuyev [i dr.].–Baranovich: RIO BarGU, s. 153-157 [Мозговая, О.С., *Исследование методов расчета предельно допустимых рекреационных нагрузок на особо охраняемых природных территориях* / О.С. Мозговая // *Эко- и агротуризм: перспективы развития на локальных территориях: тезисы докл. II Междунар. науч.-практ. конф.*, г. Барановичи, 22-23 апреля 2010 г. / редкол.: В.Н. Зуев [и др.].–Барановичи: РИО БарГУ, 2010.–С. 153-157].
- Mozgovaya O.S., Siwocha K.W. (2016), *Ispol'zovaniye marketingovykh strategiy v prodvizhenii turistskikh destinatsiy na primere proyekta USAID «Mestnoye predprinimatel'stvo i ekonomicheskoye razvitiye»*. Belarus' v sovremennom mire // Belarus' v sovremennom mire = Belarus' u suchasnym svete: materialy KHV Mezhdunar. konf., posvyashchennoy 95-letiyu obrazovaniya Belorusskogo gosudarstvennogo universiteta, Minsk, 27 oktyabrya 2016 g.– redkol.: V.G. Shadurskiy [i dr.], Izd. tsentr BGU, Minsk, s. 253-254 [Мозговая О.С., Сивоха К.В., *Использование маркетинговых стратегий в продвижении туристских дестинаций на примере проекта USAID «Местное предпринимательство и экономическое развитие»*. Беларусь в современном мире // Беларусь в современном мире = Беларусь у сучасным свеце: материалы XV Междунар. конф., посвященной 95-летию образования Белорусского государственного университета, Минск, 27 октября 2016 г.–редкол.: В.Г. Шадурский [и др.].–Минск: Изд. центр БГУ, 2016.–С. 253-254].
- Nacyonalnaja strategija ustojcziwogo sotsyalno-ekonomiczeskogo razvitiya riespubliki Bielarus' na pieriod do 2030 goda, odobrieno protokol zasiedaniya Priezidiuma Sowjeta Ministrow Riespubliki Bielarus' ot 2 maja 2017 g. №10 [Национальная стратегия устойчивого социально-экономического развития республики Беларусь на период до 2030 года, одобрено протокол заседания Президиума Совета Министров Республики Беларусь от 2 мая 2017 г. №10].
- Nickerson N.P., Black R.J., McCool S.F. (2001), *Agritourism: Motivations behind farm/ranch business diversification*, „Journal of Travel Research”, Vol. 40, s. 19-26.

- Nikitiuk D.W. (2013), *Modelirovaniye razvitiya turistskoy territorial'noy klasternoy struktury Brestskogo regiona* [Tekst] / D.V. Nikityuk // Vestnik BGU. Ser. 2, Khimiya. Biologiya. Geografiya, 3, s. 71-77 [Никитюк, Д.В., *Моделирование развития туристской территориальной кластерной структуры Брестского региона* [Текст] / Д.В. Никитюк// Вестник БГУ. Сер. 2, Химия. Биология. География.–2013.–№ 3.–С. 71-77].
- Nilsson P.A. (2002), *Staying on farms. An ideological background*, „Annals of Tourism Research”, Vol. 29(1), s. 7-24.
- Ollenburg C., Buckley R. (2007), *Stated economic and social motivations for farm tourism operators*, „Journal of Travel Research”, Vol. 45(4), s. 444-452.
- Olszewski A.W., Jacuchno W.M. (2010), *Ocenka prostranstviennyykh usloviy administrativno-territorialnykh jedinits Bielarusi*, Wiestnik Bieloruskogo gosudarstviennogo uniwersiteta. Ser. 2, Chimija. Biologija. Geografija, no. 3, s. 97-110 [Ольшевский, А.В., Яцухно, В.М., *Оценка пространственных условий административно-территориальных единиц Беларуси*, Вестник Белорусского государственного университета. Сер. 2, Химия. Биология. География. – 2010. – N 3. – С. 97-101].
- Ozegow S.I., Szwedowa N.Ju. (2006), *Tolkovyy slovar' russkogo yazyka*, Izdatel'stvo, M., ITI Tekhnologii; Izdaniye 4-ye, dop. [Ожегов, С.И., Шведова, Н.Ю., *Тол-ковый словарь русского языка* Издательство: М.: ИТИ Технологии; Издание 4-е, доп., 2006, с. 2006].
- Pańko A.D., Łukjanczyk W.A. (2013), *Kharakteristika sredstv razmeshcheniy turistov v Brestskoy oblasti* [Tekst] / A.D. Pan'ko, V.A. Luk'yanchik // Sbornik trudov VII Mezhdunarodnoy nauchno-prakticheskoy konferentsii “Ustoychivoye razvitiye ekonomiki: sostoyaniye, problemy, perspektivy”, g. Pinsk, 18 oktyabrya 2013 g, SN. 2, s. 178-181 [Панько, А.Д., *Характеристика средств размещения туристов в Брестской области* [Текст] / А.Д. Панько, В.А. Лукьянчик // Сборник трудов VII Международной научно-практической конференции “Устойчивое развитие экономики: состояние, проблемы, перспективы”, г. Пинск, 18 октября 2013 г.–Ч. 2.–С. 178-181].
- Paresishvili O., Kvaratskhelia L., Mirzaeva V. (2017), *Rural tourism as a promising trend of small business in Georgia: Topicality, capabilities, peculiarities*, „Annals of Agrarian Science”, Vol. 15, s. 344-348.
- Peeters L.W.J., Ateljevic I. (2009), *Women empowerment entrepreneurship nexus in tourism: Process of social innovation* [w:] S.B. Page, I. Ateljevic (red.), *Tourism and entrepreneurship: International perspectives*, Butterworth-Heinemann, Oxford, s. 75-90.
- Pirozhnik I.I. (1985), *Osnovy geografii turizma i ekskursionnogo obsluzhivaniya* / I.I. Pirozhnik, Universitetskoye, Minsk [Пирожник И.И., *Основы географии туризма и экскурсионного обслуживания* / И.И. Пирожник.–Минск: Университетское, 1985.–253 с].
- Pirozhnik I.I. (1990), *Territorial'naya struktura turistskogo obsluzhivaniya v SSSR i tendentsii yeye razvitiya* / I.I. Pirozhnik.–М.: Izvestiya Vsesoyuznogo geografi-cheskogo o-va, t. 122, nr 1, s. 86-94 [Пирожник, И. И. *Территориальная*

структура туристского обслуживания в СССР и тенденции ее развития / И.И. Пирожник.–М.: Известия Всесоюзного географического о-ва.–1990.– Т. 122, № 1.–С. 86-94].

- Pirozhnik I.I. (2015), *Rozwój usług agroturystycznych na rynku turystycznym Białorusi*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego”, nr 853, „Ekonomiczne Problemy Turystyki”, nr 2(30), s. 88-107.
- Pirozhnik I.I. (2016), *Turistskiye klastery kak forma aktivizatsii transgranichnogo so-trudnichestva*. В: Mazhar L.YU. (ped.): *Turizm i regional'noye razvitiye*, 9, Universum, Smolensk, s. 11-19 [Пирожник И.И., 2016, *Туристские кластеры как форма активизации трансграничного сотрудничества*. В: Мажар Л.Ю. (ред.): *Туризм и региональное развитие*, 9. Универсум, Смоленск: 11-19].
- Pirozhnik I.I. (2018), *Strukturnyye i territorial'nyye disproportsii turistskogo sektora Belarusi*, „Acta Geographica Silesiana”, nr 12/3(31), s. 17-35 [Пирожник Иван, *Структурные и территориальные диспропорции туристского сектора Беларуси*, Acta Geographica Silesiana, 12/3 (31) WNoZ UŚ, Sosnowiec, 2018, s. 17-35].
- Pirozhnik I.I., Andriyevskaya Z.Ja. (2007), *Turistskiye entsiklopediya Belarusi / Z.YA. Andriyevskaya [i dr.]; pod obshch. red. I.I. Pirozhnika*, BelEn, Minsk [Пирожник И.И., *Туристские энциклопедия Беларуси / З.Я. Андриевская [и др.]; под общ. ред. И.И. Пирожника*.–Минск: БелЭн, 2007].
- Pirozhnik I.I., Antipova Ye.A. (2009), *Gieodiemograficzekoje razvitije i transformacyja sielskogo rassielenija Bielarusi wo wtorej Polowinie XX w.*, Wiestnik Biełorusskogo gosudarstwiennogo uniwersiteta. Sier. 2, Chimija. Biologija. Gieografija, 1, s. 74-81 [Пирожник, И.И., Антипова, Е.А., *Геодемографическое развитие и трансформация сельского расселения Беларуси во второй половине XX в.* Вестник Белорусского государственного университета. Сер. 2, Химия. Биология. География. – 2009. – N 1. – С. 74-81].
- Pirozhnik I.I., Tarasionok A., Jacuchno W. (2005), *Formirovaniye prostranstvennogo bazisa turizma v Belarusi: sochetaniye prirodookhrannykh i rekreatsionnykh funktsiy spetsializirovannykh territoriy* // „Zemlya Belarusi”, nr 2, s. 9-16 [Пирожник И., Тарасенок А., Яцухно В., *Формирование пространственного базиса туризма в Беларуси: сочетание природоохранных и рекреационных функций специализированных территорий* // Земля Беларуси. – 2005. – № 2. – С. 9-16].
- Poleszczuk N.I. (2010), *Regional'naya struktura turistskogo kompleksa Belarusi / N.I. Poleshchuk* // Vestnik BGU. Seriya 2, 3, s. 104-109 [Полещук, Н.И., *Региональная структура туристского комплекса Беларуси / Н.И. Полещук* // Вестник БГУ. Серия 2.–2010. – №3.–С. 104-109].
- Pomozow S., Łazariewicz M., Żarkowskaja G., Miłosierdowa A. (2011), *Osnownyje naprawlenija sbalansirovannogo razvitija sielskoy socialnojinfrastruktury w 2011-2015*, „Agrarnaja Ekonomika”, 9-196, s. 58-63 [Помозов С., Лазаревич М., Жарковская Г., Милосердова А., *Основные направления сбалансированного развития сельской социальной инфраструктуры в 2011-2015*, Аграрная экономика, № 9–196, 2011, с. 58-63].

- Programma uchastiya OAO „Belagroprombank” v razvitii agroekoturizma v Respublike Belarus’: (prostyie otvety na slozhnyie voprosy)* [В. м.: б. и., 2011] (Donarit, Minsk:), 17, [1] [*Программа участия ОАО „Белагропромбанк” в развитии агроэкотуризма в Республике Беларусь: (простые ответы на сложные вопросы)*].–[Б. м.: б. и., 2011] (Минск: Донарит).–17, [1] с].
- Reszetnikow D.G. (2002), *Faktory formirovaniya konkurientosposobnogo turistskogo kompleksa Bielarusi*, „Bieloruskij Ekonomiczeskij Žurnal”, s. 108-116 [Д.Г. Решетников *Факторы формирования конкурентоспособного туристского комплекса Беларуси*, Белорусский экономический журнал, 2002, С. 108-116].
- Reszetnikow D.G. (2011), *Geografiya turizma Respubliki Belarus’: ucheb.-metod. posobiye* / D.G. Reshetnikov, Chetyre chetverti Minsk [Решетников, Д.Г., *География туризма Республики Беларусь: учеб.-метод. пособие* / Д.Г. Решетников. – Минск: Четыре четверти, 2011. – 320 с].
- Reszetnikow D.G. (2015), *Ekologicheskij turizm i agroekoturizm* / D.G. Reshetnikov // Natsional’nyy otchet o chelovecheskom razvitii v Respublike Belarus’. Konkurentnyye preimushchestva regionov Bielarusi, Minsk [Решетников, Д.Г., *Экологический туризм и агроэкотуризм* / Д.Г. Решетников // Национальный отчет о человеческом развитии в Республике Беларусь. Конкурентные преимущества регионов Беларуси. – Минск, 2015. – 205 с].
- Reszetnikow D.G., Reszetnikowa A.N. (2013), *Sanatarno-kurortnoye khozyaystvo Bielarusi* / D.G. Reshetnikov, A.N. Reshetnikova // „Nauka i Innovatsii”, Vol. 7(125), s. 24-28 [Решетников, Д.Г., *Санаторно-курортное хозяйство Беларуси* / Д.Г. Решетников, А.Н. Решетникова // Наука и инновации. – 2013. – № 7 (125). – С. 24-28].
- Reszetnikow D.G., Traskiewicz A.G. (2011), *Sovremennyye osobennosti razvitiya i territorial’noy organizatsii sanatarno-kurortnogo khozyaystva Bielarusi* / D.G. Reshetnikov, A.G. Traskevich // Trudy fakul’teta mezhdunarodnykh odnoshe-niy. Vyp. II, BGU, Minsk, s. 102-113 [Решетников, Д.Г., *Современные особенности развития и территориальной организации санаторно-курортного хозяйства Беларуси* / Д.Г. Решетников, А.Г. Траскевич // Труды факультета международных отношений. Вып. II. – Минск: БГУ, 2011. – С. 102-113].
- Reszetnikowa A.N. (2012), *Strukturnyye osobennosti razvitiya sanatarno-kurortnogo kompleksa Respubliki Belarus’* // Geograficheskiye nauki v obespechenii strategii ustoychivogo razvitiya v usloviyakh globalizatsii (k 100-letiyu so dnya rozhdeniya professora N.T. Romanovskogo): mater. Mezhdunar. nauch.-prakt. konf. Izd., Tsentr BGU, Minsk, s. 197-200 [Решетникова А.Н., *Структурные особенности развития санаторно-курортного комплекса Республики Беларусь* // Географические науки в обеспечении стратегии устойчивого развития в условиях глобализации (к 100-летию со дня рождения профессора Н.Т. Романовского): матер. Междунар. науч.-практ. конф.–Минск: Изд. Центр БГУ, 2012, с. 197-200].
- Reszetnikowa A.N. (2017), *Socjalno-ekonomiczeskiye faktory razvitiya leczebno-ozdorovitelnogo turizma w regionach Bielarusi (na primierie Minskoj oblasti)*, Turyzm i regionalny rozwoj: zbiór naukowych artykułów, 10, s. 195-200 [*Социально-*

экономические факторы развития лечебно-оздоровительного туризма в регионах Беларуси (на примере Минской области). Туризм и региональное развитие: сб. науч. статей, (10), 195-200].

Ridiewskij G.W. (2013), *Ekonomiczeskaja tipologija regionow Biełoruszii na osnovie analiza struktury zaniatosti nasilenija* // G.W. Ridiewskij, „Regionologija”, no. 3, s. 43-47 [Ридевский Г.В., *Экономическая типология регионов Белоруссии на основе анализа структуры занятости населения*/Г.В. Ридевский//Региология–2013–№3–с. 43-47].

Riejestr ziemielnych riesursow riespubliki biełarus' (2014), Gosudarstwiennyj komitet poimuszczestwu riespubliki [*Реестр земельных ресурсов республики беларусь*, 2014, Государственный комитет по имуществу республики].

Rusak I.N. (2015), *Razwitiye kulturnoj infrastruktury i kriterii formirovanijakulturnych centrow w regionach Riespubliki Biełarus'*, I.N. Rusak, Wiesn. Grodz. dziaż. un-ta. Sier. 5. Ekanomika. Sacyjalogiia. Biialogiia, Vol. 1(188), s. 45-52 [Русак, И.Н., *Развитие культурной инфраструктуры и критерии формирования культурных центров в регионах Республики Беларусь* / И.Н. Русак // Весн. Гродз. дзярж. ун-та. Сер. 5. Эканоміка. Сацыялогія. Біялогія. – 2015. – № 1 (188). – С. 45-52].

Sajganow A.S. (2012), *Agrarnaja politika i stratiegija razwitiya sielskich tierritorij w Riespublikie Biełarus'*, „*Ekonomika Sielskochoziajstwiennyh i Pierierabatywajuszczich Priedprijatij*”, no. 3, s. 416-418 [Сайганов А.С. *Аграрная политика и стратегия развития сельских территорий в Респубlike Беларусь*, “Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий” № 3–2012, s. 416-418].

Sawicki B. (2007), *Agroturystyka w aktywizacji obszarów wiejskich*, AR w Lublinie, Lublin.

Shaken A.Sh., Mika M., Plokhikh R.V. (2019), *Exploring the social interest in agritourism among the urban population of Kazakhstan*, „Miscellanea Geographica”, Vol. 24(1).

Sharpley R. (2000), *Tourism and sustainable development: Exploring the theoretical divide*, „Journal of Sustainable Tourism”, Vol. 8(1), s. 1-19.

Sharpley R. (2002), *Rural tourism and the challenge of tourism diversification: The case of Cyprus*, „Tourism Management”, Vol. 23(3), s. 233-244.

Sharpley R., Vass A. (2006), *Tourism, farming and diversification: An attitudinal study*, „Tourism Management”, Vol. 27, s. 1040-1052.

Shaw G., Williams A.M. (1994), *Critical issues in tourism, a geographical perspective*, Blackwell, Oxford.

Shortall S. (1999), *Women and farming: Property and power*, Macmillan, Basingstoke.

Shortall S. (2002), *Gendered agricultural and rural restructuring: A case study of Northern Ireland*, „Sociologia Ruralis”, Vol. 42(2), s. 160-175.

Siewierowa O.G. (2012), *Klasternyye kommercheskiye struktury v agroturizme Respubliki Belarus': sostoyaniye i perspektivy razvitiya* / Severova O.G. // Sbornik nauchnykh statey studentov, magistrantov, aspirantov / Belorusskiy gosudarst-

- vennyy universitet, Fakul'tet mezhdunarodnykh otnosheniy, Vyp. 8, T. 1, s. 213-214 [Северова, О.Г., *Кластерные коммерческие структуры в агротуризме Республики Беларусь: состояние и перспективы развития* / Северова О.Г. // Сборник научных статей студентов, магистрантов, аспирантов / Белорусский государственный университет, Факультет международных отношений. – 2012. – Вып. 8, Т. 1. – С. 213-214].
- Sikora J. (2014), *Turystyka wiejska, w tym agroturystyka, w kontekście perspektyw rozwoju wsi i rolnictwa w Polsce. Analiza wyników badań empirycznych*, „Ekonomiczne Problemy Turystyki”, nr 3(27), s. 113-126.
- Sikorska-Wolak I. (2005), *Rola turystyki w zrównoważonym rozwoju obszarów wiejskich* [w:] B. Sawicki, J. Bergier (red.), *Uwarunkowania rozwoju turystyki związanej z obszarami wiejskimi*, Wydawnictwo Naukowe PWSZ im. Papieża Jana Pawła II, s. 72-78.
- Smirnowa R.A. (2012), *Sielskije riegiony kak objekt sotsyologicheskogo issledowanija*, „Sotsyologicheskij Almanach”, no. 3, s. 290-302 [Смирнова Р.А., *Сельские регионы как объект социологического исследования* // Социологический альманах 2012 № 3.–С. 290-302].
- Smirnowa R.A., Kuz'mienko T.W., Smirnow W.E., Bałakiriewa T.S. (2015), *Sud'ba bieloruskaj prowincyi: Sotsyologicheskij analiz*; Pod Obszcz. Ried. Smirnowoj R.A., Minsk, Biełaruskaja Nawuka, 435 [Смирновой Р.А., *Судьба белорусской провинции: Социологический анализ* / Смирнова Р.А., Кузьменко Т.В., Смирнов В.Э., Балакирева Т.С.; Под Общ. Ред. Смирновой Р.А. – Минск: Беларуская Навука, 2015. – 435 С].
- Sonnino R. (2004), *For a 'piece of bread'? Interpreting sustainable development through agritourism in Southern Tuscany*, „European Society for Rural Sociology”, Vol. 44(3), s. 285-300.
- Strzembicki L. (2001), *Zrównoważony rozwój turystyki wiejskiej-założenia i formy realizacji*, „Problemy Turystyki”, nr 3-4, s. 31-41.
- Sumes D.G. (1991), *Changing gender roles in productionist and post-productionist capitalist agriculture*, „Journal of Rural Studies”, Vol. 7, s. 85-90.
- Swain M.B. (1995), *Gender in tourism*, „Annals of Tourism Research”, Vol. 22(2), s. 247-266.
- Swatowska A. (1998), *Problem of tourist limits in Karkonosze National Park*, „Gospodarka Przestrzenna”, nr 1, s. 60-72.
- Szapował G.F. (2006), *Istoriya turizma Belarusi*, Mn, RIVSH [Шаповал, Г.Ф., *История туризма Беларуси*. – Мн.: РИВШ, 2006].
- Szczerbina N.M. (2009), *Mietodologija ocenki socyjno-ekonomicznegosgo sostojanijariegionow*, N.M. Szczerbina, „Ekonomika i Banki”, no. 2, s. 26-31 [Щербина, Н.М., *Методология оценки социально-экономического состояния регионов* / Н.М. Щербина // Экономика и банки.–2009.–№ 2.– С. 26-31].
- Szebeko K. (2003), *Formirovaniya rynku prodovol'stviya v Belarusi: Teoretiko-metodologicheskij aspekt* / Belorusskiy respublikanskiy fond fundamental'nykh issledovaniy; Belorusskaya gos. sel'skokhozyaystvennaya akademiya, Mn, IOOO

- Pravo i ekonomika [Шебеко К., *Формирования рынка продовольствия в Беларуси: Теоретико-методологический аспект*/ Белорусский республиканский фонд фундаментальных исследований; Белорусская гос. сельскохозяйственная академия. – Мн: ИООО Право и экономика, 2003. – С. 179].
- Szechowa M. (2000), *Problemy i naprawlenija razvitija malogo biznesa w riegionach*, „Biełoruskij ekonomiczeskij žurnal”, no. 1 [Шехова М.А., *Проблемы и направления развития малого бизнеса в регионах*, Белорусский экономический журнал, 2000, № 1, с. 85].
- Szechowa M. (2005), *Maloje priedprinimatelstwo w Riepublikiebielarus’: statisticzeskaja ocenka*, s. 7-18 [Шехова М., *Малое предпринимательство в Республике Беларусь: статистическая оценка* / М. Шехова, 2005, С. 7-18].
- Szpak A.P., Gusakov W.G. (2002), *Nauchnyye osnovy perspektivnogo razvitiya agropromyshlennogo kompleksa Belarusi (1996 g.)* / A.P. Shpak, V.G. Gusakov // *Reformirovaniye agropromyshlennogo kompleksa: uchebnoye metodicheskoye i prakticheskoye posobiye* / pod red. V.G. Gusakova, Minsk, § 2.8., s. 112-119 [Шпак, А.П., *Научные основы перспективного развития агропромышленного комплекса Беларуси (1996 г.)* / А.П. Шпак, В.Г. Гусаков // *Реформирование агропромышленного комплекса: учебное методическое и практическое пособие* / под ред. В.Г. Гусакова. – Минск, 2002. – § 2.8. – С. 112-119].
- Szymańska D. (2009), *Geografia osadnictwa*, PWN, Warszawa.
- Tarasionok A.I. (2003), *Ekologicheskij turizm i rekreatsionnoye prirodopol'zovaniye v Belarusi* / A.I. Tarasenok, YEGU, Minsk [Тарасенок, А.И., *Экологический туризм и рекреационное природопользование в Беларуси* / А.И. Тарасенок. – Минск: ЕГУ, 2003. – 120 с].
- Tarasionok A.I. (2011), *Geoekonomika turizma* [Tekst]: uchebnoye posobiye / A.I. Tarasenok. – Minsk; Moskva: Novoye znaniye: Infra-M, 271 s.: il., tabl., karty. – (Vyssheye obrazovaniye). [Тарасенок, А.И., *Геоэкономика туризма* [Текст]: учебное пособие / А.И. Тарасенок. – Минск; Москва: Новое знание: Инфра-М, 2011. – 271 с.: ил., табл., карты. – (Высшее образование)].
- Tarasionok A.I. (2014), *Rynok agroekoturizma v Respublike Belarus’* / A.I. Tarasenok // *Ekonomicheskij rost Respubliki Belarus’: globalizatsiya, innovatsionnost’, ustoychivost’*: materialy VII Mezhdunar. nauch.-prakt. konf. (Minsk, 25-26 sen-tyabrya 2014 g.): v 2 t. – BGEU, Minsk, s. 347-349 [Тарасенок, А.И., *Рынок агроэкотуризма в Республике Беларусь* / А.И. Тарасенок // *Экономический рост Республики Беларусь: глобализация, инновационность, устойчивость: материалы VII Междунар. науч.-практ. конф. (Минск, 25-26 сентября 2014 г.): в 2 т.* – Минск: БГЭУ, 2014. – Т.1. – С. 347-349].
- Tarasionok A.I. (2016), *Destinatsiya Belarus’: geoekonomicheskoye polozheniye, instrumenty prodvizheniya, klastery sel'skogo turizma* / A.I. Tarasenok // [w:] L. Kozłowski, W. Gierańczyk (red.), *Gospodarka turystyczna w Europie Środkowej i Wschodniej. Wybrane problemy rozwoju*, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, Toruń, s. 43-55 [Тарасенок, А.И., *Дестинация Беларусь: геоэкономическое положение, инструменты продвижения, кластеры сельского туризма* / А.И. Тарасенок // *Gospodarka turystyczna w Europie Środkowej*

- i Wschodniej. Wybrane problemy rozwoju* / Red. L. Kozłowski, W. Gierańczyk, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, Toruń, 2016.–S. 43-55].
- Titow W.S. (1983), *Istoriko-etnograficheskoye rajonirovaniye materialnoy kultury-bielorusow, XIX – nachalo XX w.* Мн. [Титов В.С., *Историко-этнографическое районирование материальной культуры белорусов, XIX – начало XX в.* Мн., 1983].
- Traskiewicz A.G. (2010), *Faktory formirovaniya konkurentosposobnosti sanatorno-kurortnogo turprodukta* / A.G. Traskevich // „Vesnik BDEU”, no. 3, s. 69-75 [Траскевич, А.Г. *Факторы формирования конкурентоспособности санаторно-курортного турпродукта* / А.Г. Траскевич // Веснік БДЭУ.–2010. – № 3.– С. 69-75].
- Traskiewicz A.G., Rieszetnikov D.G. (2007), *Vozmozhnosti razvitiya regional'nykh ekoturistskikh marshrutov na osnove seti sanatorno-kurortnykh uchrezhdeniy Belarusi* / A.G. Traskevich, D.G. Reshetnikov // Belarus' v sovremennom mire: materialy VI Mezhdunar. nauch. konf., posvyashch. 86-letiyu Belorus. gos. un-ta, Minsk, 30okt. 2007 g. / Belorus. gos. un-t; redkol.: A.V. Sharapo, V.G. Shadurskiy [idr.], Minsk, s. 250-252 [Траскевич, А.Г., *Возможности развития региональных экотуристских маршрутов на основе сети санаторно-курортных учреждений Беларуси* / А.Г. Траскевич, Д.Г. Решетников // Беларусь в современном мире: материалы VI Междунар. науч. конф., посвящ. 86-летию Белорус. гос. ун-та, Минск, 30окт. 2007 г. / Белорус. гос. ун-т; редкол.: А.В. Шарапо, В.Г. Шадурский [идр.]. – Минск, 2007. – С. 250-252].
- Turizm i turistskiye resursy v Respublike Belarus'*: stat. sb / Nats. stat. komitet Resp. Belarus'.–Minsk: Nats. stat. komitet (2019) [Туризм и туристские ресурсы в Республике Беларусь: стат. сб / Нац. стат. комитет Респ. Беларусь.–Минск: Нац. стат. комитет, 2019.–131 с].
- Turnock D. (2002), *Prospects for sustainable rural cultural tourism in Maramures, Romania*, „Tourism Geographies An International Journal of Tourism Space, Place and Environment”, Vol. 4(1), s. 62-94.
- Uglis J., Jęczyżyk A. (2015), *Agroturystyka jako faktor zrównoważonego rozwoju*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu”, nr 379, s. 57-66.
- Vozvrashcheniye k istokam... = Reviving the past...: agroekoturizm v Respublike Belarus'*: katalog usadeb / „Belagroprombank”; [foto: S. Plytkevich], Minsk: Riftur Print (2016) [*Возвращение к истокам... = Reviving the past...: агроэкотуризм в Республике Беларусь: каталог усадеб* / „Белагропромбанк”; [фото: С. Плыткевич], Минск: Рифтур Принт, 2016. – 243 с].
- Wiedienin Ju.A. (1990), *Rekreatsionnyye resursy SSSR* / pod red. YU.A. Vedenina. M., [Рекреационные ресурсы СССР / под ред. Ю.А. Веденина. М., 1990.166с].
- Wilson L.-A. (2007), *The family farm business? Insights into family, business and ownership dimensions of open-farms*, „Leisure Studies”, Vol. 26(3), s. 357-374.
- Wojciechowska J. (2007), *Systematyka i wyróżniki pojęć dotyczących turystyki na obszarach wiejskich* [w:] W. Kurek, M. Mika (red.), *Studia nad turystyką. Tradycje, stan obecny i perspektywy badawcze. Geograficzne, społeczne i ekonomiczne aspekty*

turystyki, Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków, s. 259-308.

Wojciechowska J. (2009), *Procesy i uwarunkowania rozwoju agroturystyki w Polsce*, Wyd. UŁ, Łódź.

Worobiow W.A., Filipcowa A.W. (2016), *Agrarnaya politika i konkurentosposobnost' APK Belarusi* / V.A. Vorob'yev, A.V. Filiptsova // *Ekonomichekij rost Respubliki Belarus'*: globalizatsiya, innovatsionnost', ustoychivost': materialy IX Mezhdunarodnoy nauchno-prakticheskoy konferentsii, Minsk, 19-20 maya 2016 g. v 2 t. / [redkol.: V.N. Shimov (otv. red.) i dr.]; M- vo obrazovaniya Resp. Belarus', UO „Belorusskiy gos. ekon. un-t", BGEU, Minsk, s. 52-54 [Воробьев, В.А., *Аграрная политика и конкурентоспособность АПК Беларуси* / В.А. Воробьев, А.В. Филиппова // *Экономический рост Республики Беларусь: глобализация, инновационность, устойчивость: материалы IX Международной научно-практической конференции*, Минск, 19-20 мая 2016 г. в 2 т. / [редкол.: В.Н. Шимов (отв. ред.) и др.]; М-во образования Респ. Беларусь, УО „Белорусский гос. экон. ун-т". – Минск: БГЭУ, 2016. – Т. 2. – С. 52-54].

Wójcik M. (2011), *Wiejski obszar peryferyjny w koncepcjach geograficznych*, „Studia Obszarów Wiejskich”, t. XXVI, s. 19-34.

Wyss F. (2003), *Basic introductory report: Analysis of rural tourism in the Americas*, „World Tourism Organization, Asunción”, s. 69-115.

Zajcew W.M., Rieszetnikowa A.N., Trifonowa I.K. (2017), *Territorial'naya organizatsiya turizma i rekreatsii v stolichnom regione Respubliki Belarus'* / V.M. Zaytsev, A.N. Reshetnikova, I.K. Trifonova // *Vestn. BGU, Ser.2, 1* [Решетникова А.Н., *Территориальная организация туризма и рекреации в столичном регионе Республики Беларусь* / В. М. Зайцев, А. Н. Решетникова, И.К. Трифонова // *Вестн. БГУ. – Сер.2. – 2017. – № 1. – с.*].

Zaprucki I.I. (2018), *Tierritorialno-otraslewyje sdwigi w promyselnosti Riespubliki Bielarus' w postsowietskij pieriod*, „Rieionalnyje Issledowanija”, Vol. 2(60), s. 101-110 [Запрудский И.И., *Территориально-отраслевые сдвиги в промышленности Республики Беларусь в постсоветский период*, Региональные Исследования №2 (60), 2018, С. 101-110].

Zaruckij S.A. (2008), *Kompleksnaja ocenka urownia socyalno-ekonomiczeskogo razwitija administratiwnych rajonow Briestskoj oblasti*, *Wiestnik BGU. Sier.2. Chimija. Biologija. Gieografija*, 3, s. 116-119 [Заруцкий, С.А., *Комплексная оценка уровня социально- экономического развития административных районов Брестской области* // *Вестник БГУ. Сер.2. Химия. Биология. География*. 2008. № 3–С. 116-119].

Zgliński W. (2000), *Szanse rozwoju wielofunkcyjnego na obszarach postpegeerowskich*, „Studia KPZK”, nr 110, s. 181-204.

Zgliński W. (2003), *Wpływ transformacji państwowych gospodarstw rolnych na przemiany rolnictwa i obszarów wiejskich w Polsce*, „Studia Obszarów Wiejskich”, t. IV, s. 39-55.

Zgliński W. (2004), *Współczesne procesy i perspektywy rozwoju w zakresie gospodarki rolnej*, „Studia Obszarów Wiejskich”, t. VI, s. 59-88.

- Zinowskij W.I. (2014), *Turizm i turisticheckie resursy v Respublike Belarus*, Statysticheskij sbornik, red. W.I. Zinowskij, Natsionalny statisticheskij komitet Respubliki Belarus, Minsk.
- Zorin I.W., Pirozhnik I.I., Priachin Ju.M., Putrik Ju.S., Swiesznikow W.W. (1985), *Geografiya turizma i ekskursiy v SSSR: Uchebnoye posobiye*, М., TSRIВ Turist [Зорин И.В., Пирожник И.И., Пряхин Ю.М., Путрик Ю.С., Свешников В.В., *География туризма и экскурсий в СССР*: Учебное пособие. М.: ЦРИБ Турист, 1985. – 87 с].
- Żelazna K., Mikuta B. (2004), *Organizacja ruchu turystycznego na wsi*, Format-AB, Warszawa.

SPIS RYSUNKÓW

1. Podział administracyjny Białorusi na obwody i rejony	10
2. Główne elementy strukturalne terytorialnego systemu turystyczno-rekreacyjnego Białorusi.....	34
3. Obszary chronione na Białorusi oraz zasięg strefy skażenia cezem-134.....	38
4. Regiony historyczno-etnograficzne Białorusi według W. Titowa (1983)	45
5. Obszary turystyczne (strefy kulturowo-turystyczne) Białorusi	49
6. Udział mieszkańców miast i wsi w rozwoju ludności Białorusi w latach 1959-2019	60
7. Wzrost liczby małych i mikro przedsiębiorstw w Białorusi w latach 2000-2018	66
8. Struktura małych i mikro przedsiębiorstw według rodzajów działalności gospodarczej (2018 r.)	67
9. Liczba zarejestrowanych małych przedsiębiorstw na 1000 mieszkańców na Białorusi według rejonów i miast (bez przedsiębiorstw jednoosobowych i przedsiębiorstw rolniczych).....	69
10. Destynacje turystyki wiejskiej (destynacje agoekoturystyczne) w obwodach brzeskim i grodzieńskim.....	85
11. Klasyfikacja rejonów Białorusi według przedziałów liczby miejsc noclegowych w obiektach zakwaterowania zbiorowego (2015 r.)	94
12. Przyrost liczby obiektów bazy noclegowej na Białorusi w latach 2005-2018....	99
13. Klasyfikacja rejonów Białorusi według przedziałów liczby miejsc w obiektach noclegowych turystyki wiejskiej	104
14. Pozycja regionów Białorusi ze względu na udział bazy noclegowej turystyki wiejskiej w tworzeniu potencjału recepcyjnego ogółem	108
15. Struktura wiekowa respondentów.....	119
16. Struktura respondentów ze względu na wykształcenie.....	120
17. Aktywność zawodowa respondentów przed rozpoczęciem działalności turystycznej.....	120
18. Okres funkcjonowania badanych obiektów noclegowych w latach	121

19. Struktura badanych obiektów noclegowych według posiadanej powierzchni rolnej	122
20. Struktura działalności rolniczej prowadzonej przez gestorów badanych obiektów noclegowych	122
21. Deklarowana przez respondentów średnia długość pobytu gości w badanych obiektach noclegowych	127
22. Deklarowana liczba turystów przybywająca w miesiącu do badanych obiektów według przedziałów	127
23. Kraj pochodzenia turystów zagranicznych w badanych obiektach noclegowych według wskazań respondentów	128
24. Deklarowana przez respondentów cena pobytu turystów za dobę w ich obiekcie noclegowym (w przeliczeniu na USD).....	130
25. Znaczenie przychodów z usług turystycznych jako źródła utrzymania gestorów w badanych obiektach.....	130
26. Okres zamieszkania na wsi przez gestorów badanych obiektów noclegowych	132
27. Otrzymanie przez respondentów pomocy finansowej na rozpoczęcie działalności turystycznej.....	133
28. Ocena stanu zachowania tradycyjnej kultury lokalnej z punktu widzenia rozwoju turystyki wiejskiej w opinii respondentów	135
29. Ocena jakości promocji i informacji regionalnej (lokalnej) z punktu widzenia rozwoju turystyki wiejskiej w opinii respondentów	144

SPIS TABEL

1. Liczba podmiotów biorących udział w badaniu kwestionariuszowym według obwodów i rejonów	9
2. Przykładowe określenia stosowane w białoruskiej literaturze naukowej i dokumentach rządowych odwołujące się do idei turystyki na obszarach wiejskich.....	14
3. Parki narodowe Białorusi	37
4. Powierzchnia terenów rekreacyjnych na Białorusi według regionów i subregionów	39
5. Cechy (wskaźniki) terenów turystyczno-rekreacyjnych Białorusi w 2016 roku wraz z perspektywą na lata: 2020 i 2030	40
6. Tereny (strefy) turystyczno-rekreacyjne Białorusi (stan na 2018 r.)	41
7. Liczba materialnych walorów kulturowych Białorusi według obwodów	43
8. Najcenniejsze zabytki architektury, historii i kultury Białorusi	44
9. Struktura użytkowania gruntów rolnych Białorusi w 2018 roku (w tys. ha)	53
10. Udział kategorii gospodarstw rolnych w produkcji wybranych towarów rolniczych (2017 r.)	54
11. Udział kategorii gospodarstw rolnych w strukturze wartości produktu rolnego Białorusi w latach 2010 i 2017 (w %)	55
12. Programy rozwoju rolnictwa na Białorusi	57
13. Liczba oraz struktura przedsiębiorstw jednoosobowych według rodzaju działalności gospodarczej (stan na koniec 2018 r.)	67
14. Liczba małych i mikro-przedsiębiorstw w Białorusi według jednostek administracyjnych w latach 2000, 2010 i 2018	68
15. Wykaz regulacji prawnych odnoszących się bezpośrednio lub pośrednio do rozwoju turystyki wiejskiej na Białorusi	78
16. Struktura bazy noclegowej Białorusi (2015 r.)	92
17. Liczba miejsc noclegowych w obiektach zakwaterowania zbiorowego na Białorusi według obwodów (2018 r.)	94

18. Liczba zarejestrowanych podmiotów zakwaterowania turystyki wiejskiej na Białorusi w latach 2006-2013 według obwodów.....	100
19. Liczba aktywnych podmiotów zakwaterowania turystyki wiejskiej na Białorusi w latach 2014-2018 według obwodów.....	100
20. Obiekty noclegowe turystyki wiejskiej (<i>subiekty agroekoturizmu</i>) na obszarach wiejskich Białorusi według rejonów (stan na grudzień 2014 r.).....	101
21. Udział obiektów noclegowych turystyki wiejskiej w pojemności recepcyjnej rejonów Białorusi (stan na grudzień 2014 r.)	105
22. Liczba rejonów według przedziałów wskaźnika „x” – stosunek pojemności recepcyjnej bazy noclegowej turystyki wiejskiej do pojemności bazy zakwaterowania zbiorowego	108
23. Struktura udostępnianych pokoi w obiektach turystyki wiejskiej na Białorusi według rodzaju (2014 r.)	109
24. Struktura udostępnianych miejsc noclegowych w obiektach turystyki wiejskiej na Białorusi według liczby pokoi (2014 r.)	109
25. Korzystający z obiektów noclegowych turystyki wiejskiej oraz przychody finansowe obiektów (lata 2012-2018)	110
26. Liczba podmiotów turystyki wiejskiej w obwodach a wielkość przychodów finansowych (2011 r.).....	111
27. Charakterystyczne cechy rozwoju turystyki wiejskiej w obwodach Białorusi ...	113
28. Atrakcyjność oferty turystyki wiejskiej na Białorusi dla turystów z zagranicy	114
29. Cechy atrakcyjności obiektów turystyki wiejskiej na Białorusi w opinii turystów krajowych	115
30. Przykłady ofert usługowych obiektów noclegowych turystyki wiejskiej	116
31. Laureaci grand prix konkursu pt. <i>Najlepsze gospodarstwo turystyki wiejskiej roku</i>	117
32. Liczba miejsc noclegowych w badanych obiektach według obwodów	123
33. Liczba badanych obiektów według przedziałów oferowanych miejsc noclegowych.....	123
34. Struktura badanych obiektów według liczby wynajmowanych pokoi	124
35. Oferta dodatkowa badanych obiektów noclegowych	125
36. Atrakcje dostępne dla gości w otoczeniu badanych obiektów noclegowych.....	126
37. Średni odsetek gości powracających (tzw. stałych gości) w stosunku do ogółu gości w roku w badanych obiektach	129
38. Sposób wejścia w posiadanie działki/domu na wsi przez gestorów badanych obiektów noclegowych	133
39. Ocena wpływu walorów najbliższej okolicy na funkcjonowanie badanych obiektów w opinii respondentów	134

40. Ocena wpływu wybranych instrumentów ekonomicznych na rozwój działalności turystycznej w opinii respondentów	138
41. Ocena poziomu współpracy badanych obiektów turystycznych z innymi podmiotami w opinii respondentów	140
42. Ocena wyposażenia obiektów noclegowych oraz infrastruktury wsi w opinii respondentów.....	143
43. Wpływ wybranych usług na rozwój działalności w turystyce wiejskiej.....	145

ZAŁĄCZNIK

Pytania kwestionariusza wywiadu z gestorami obiektów noclegowych turystyki wiejskiej na Białorusi (tłumaczenie z j. rosyjskiego)

A. Informacja o obiekcie

1. Nazwa obiektu: ...
2. Położenie – Rejon: ...; Miejscowość: ...
3. Liczba miejsc noclegowych: ...
4. Liczba wynajmowanych pokoi: ...

B. Informacje o gestorach/właścicielach

5. Od ilu lat prowadzicie Państwo własne gospodarstwo agroekoturystyczne?
6. Czy przed działalnością agroekoturystyczną prowadziliście Państwo inną działalność turystyczną? Jeśli tak, to jaką?
7. Od ilu lat mieszka Pan/Pani na stałe na wsi?
 - < 1 rok
 - 1–3
 - 4–5
 - 5–1
 - < 10 lat
 - nie mieszkam na stałe na wsi
8. W jaki sposób weszliście Państwo w posiadanie, zarząd lub zorganizowaliście własny obiekt agroekoturystyczny?

Przykładowo: zakup domu, zakup ziemi od osoby prywatnej, zakup domu od państwa, otrzymanie domu w spadku, otrzymanie ziemi w spadku, budowa domu dzięki kredytowi preferencyjnemu, kupno ziemi od państwa na preferencyjnych warunkach itd.
9. Czy przychód z usług agroekoturystycznych dla właściciela/gestora obiektu stanowi główne czy dodatkowe źródło dochodu?
10. Jeśli nie jest Pan/Pani rolnikiem, to w jakim zawodzie Pan/Pani pracuje?

11. Ile wynosi powierzchnia Państwa gospodarstwa rolnego?

- < 0,5
- 0,5–1,0 ha
- 1,1–5,0 ha
- 5,1–10,0 ha
- 10,1–20,0 ha
- 20,1–50,0 ha
- 50,1–100,0 ha
- 100 ha

12. Czy prowadzicie Państwo działalność rolniczą, jeśli tak, to jaką? Proszę zaznaczyć.

warzywnictwo	
uprawa roślin	
hodowla zwierząt	
łowiectwo	
pszczelarstwo	
inne (proszę podać jakie?)...	

13. Czy zatrudniacie Państwo pracowników sezonowych? Jeśli tak, to ilu rocznie?

14. Ile osób utrzymuje się z działalności turystycznej w Państwa obiekcie (bez pracowników sezonowych)?

C. Goście

15. Na jak długo najczęściej turyści przybywają do Waszego obiektu?

- 1 noc
- 2-3 dni / weekendy
- 5-7 dni
- więcej

16. Jaki odsetek w ciągu roku stanowią tzw. stali goście (turyści często powracający) w stosunku do ogółu gości w Waszym obiekcie?

17. Skąd najczęściej przyjeżdżają do Państwa obiektu turyści zagraniczni?

18. Proszę zaznaczyć jakie usługi oferujecie Państwo turystom

pokoje gościnne	wypożyczalnia sprzętu turystycznego	
wyżywienie	organizacja wycieczek	
dania kuchni regionalnej	pomoc w pracach gospodarskich	
świątowanie świąt narodowych, obrzędów	organizacja seminariów, szkoleń	
rolnicze produkty ekologiczne	sprzedaż pamiątek	
występy zespołów ludowych, muzycznych	sprzedaż produktów rolnych	
organizacja uroczystości rodzinnych, wesel	prezentacja rzemiosła	
plac zabaw dla dzieci	minizoo	
myślistwo	ogród roślin i ziół	
jazda konna	Internet dla gości	
bania, sauna	opłaty za usługę kartą płatniczą	
basen	animacja czasu wolnego gości	
zbieranie jagód, grzybów, ziół	Inne (proszę podać jakie?)	

19. Co wpłynęło na rozwój usług dodatkowych (poszerzenie oferty) w Państwa gospodarstwie? Przykładowo: zainteresowania samych turystów, zewnętrzna pomoc finansowa, uczestnictwo w projektach rozwojowych lub szkoleniach, własne doświadczenia z innych krajów (edukacyjne wyjazdy), wsparcie ze strony stowarzyszeń (reklama, edukacja, włączenie w międzynarodowe projekty), wsparcie administracji rejonu (finansowe, rzeczowe), otrzymanie ulgowego kredytu, potrzeba realizacji własnych talentów (np. rzemiosło), chęć zachowania kultury materialnej i niematerialnej swojego rejonu itd.

D. Działalność obiektu

20. Proszę ocenić, jakie znaczenie dla działalności Państwa obiektu mają poniższe elementy

Proszę zaznaczyć jedną odpowiedź w każdym rzędzie	bardzo małe	małe	duże	bardzo duże	brak
Przyrodnie dziedzictwo (rzeka, jezioro, parki narodowe, las)					
Materialne dziedzictwo kulturowe (obiekty zabytkowe, historyczne, sakralne)					
Niematerialne dziedzictwo kulturowe (zwyczaje ludowe, pieśni ludowe, tańce)					
Uczestnictwo w zagranicznych projektach					
Dofinansowanie ze strony państwa					
Ulgi podatkowe					
Kategoryzacja bazy noclegowej					
Lokalizacja					
Gościnność					
Inne (jakie?) ...					

21. Proszę ocenić ogólny poziom poniższych usług w Waszym rejonie

Proszę zaznaczyć jedną odpowiedź w każdym rzędzie	bardzo niski	niski	wysoki	bardzo wysoki	brak
Usługi komunalne (gaz, woda, internet, kanalizacja, telefon)					
Usługi turystyczne w innych obiektach np. w muzeach, restauracjach, sanatoriach					
Jakość dróg					
Połączenia komunikacyjne (autobus, pociąg)					
Promocja i informacja turystyczna na poziomie rejonu					

22. Proszę ocenić poziom Państwa współpracy z innymi podmiotami/obiektami

Proszę zaznaczyć jedną odpowiedź w każdym rzędzie	bardzo niski	niski	wysoki	bardzo wysoki	brak
Administracja lokalna					
Inne gospodarstwa agroekoturystyczne					
Organizacje turystyczne					
Mieszkańcy wsi					
Twórcy ludowi (znawcy sztuki ludowej)					

Proszę zaznaczyć jedną odpowiedź w każdym rzędzie	bardzo niski	niski	wysoki	bardzo wysoki	brak
Stowarzyszenia					
Koordynator szlaków turystycznych					
Koordynator klastra turystyki wiejskiej					
Przewodnik turystyczny					

23. Proszę ocenić wpływ wymienionych niżej elementów na zwiększenie liczby gości w Państwa obiekcie?

Proszę zaznaczyć jedną odpowiedź w każdym rzędzie	bardzo mały	mały	duży	bardzo duży	brak
Reklama w Internecie					
Rekomendacja turystów, którzy odwiedzili Państwa obiekt					
Konkurencyjna cena					
Wizytówki, katalogi					
Inne (jakie?) ...					

24. Czy jesteście Państwo zaangażowani w działalność stowarzyszeń na rzecz rozwoju turystyki wiejskiej? Jeśli tak, to jakich?
25. Czy korzystaliście Państwo z funduszy zewnętrznych na rozwój gospodarstwa? Jeśli tak, to skąd one pochodziły i na jakie działanie dostaliście Państwo dofinansowanie?
26. Ze strony jakich instytucji otrzymujecie Państwo największą pomoc i wsparcie w Waszej działalności turystycznej?

E. Ograniczenia

27. Jakie są najpoważniejsze bariery (ograniczenia) rozwoju Państwa obiektu noclegowego? Proszę o swobodną wypowiedź.
28. Od czego, w Pana/Pani opinii, zależy sukces prowadzenia gospodarstwa agroturystycznego?
29. Które elementy są najbardziej potrzebne dla rozwoju turystyki wiejskiej w Waszej miejscowości/okolicy?
Przykładowo: rozwój infrastruktury: technicznej, społecznej, turystycznej (jakiej?), doradztwo i szkolenia, wizyty studyjne w gospodarstwach, na których można się wzorować, zmiany prawne, zmiany podatkowe, promocja gospodarstw agroturystycznych, współpraca z organizacjami turystycznymi, pomoc finansowa itd.

F. Informacja o respondencie

30. Płeć: Mężczyzna, Kobieta
31. Wiek (lata): 18–30; 31–45; 46–60; 61–70; 71 i więcej
32. Wykształcenie: ...
33. Zawód wyuczony: ...
34. Zawód wykonywany:

Niniejsza monografia stanowi kompleksowe opracowanie poświęcone uwarunkowaniom oraz kierunkom rozwoju bazy noclegowej turystyki wiejskiej na Białorusi. Celem pracy było zidentyfikowanie czynników sprzyjających i ograniczających rozwój tej formy turystyki, a także określenie jej przestrzennej organizacji oraz zakresu świadczonych usług. Autorka podejmuje również próbę oceny potencjału turystycznego obszarów wiejskich oraz wyzwań, z jakimi mierzą się gestorzy obiektów noclegowych.

Wyniki badań ukazują turystykę wiejską na Białorusi jako zjawisko dynamiczne, lecz niedostatecznie ustrukturyzowane, rozwijające się głównie dzięki indywidualnej przedsiębiorczości. Mimo wysokiego potencjału rozwoju, sektor ten napotyka liczne bariery, m.in. o charakterze finansowym, administracyjnym i organizacyjnym. Monografia dostarcza zarówno teoretycznej wiedzy, jak i praktycznych wskazówek, które mogą stanowić podstawę do działań planistycznych i rozwojowych w zakresie turystyki wiejskiej.

ISBN 978-83-7875-933-1

Uniwersytet
Ekonomiczny
w Katowicach